

sosoronga (vgl. Boeg. Mal. *sorong*, Tontmb. *solony*, Jav. *soeroeng*, Mar. *soronga* „kist”), srt. lijkst, bestaande uit een stuk v. e. hollen of uitgeholden boomstam waarin de beenderen van gestorvenen werden gedaan; het vat werd dichtgestopt en halverwege in den grond begraven; bij overdr. wordt het woord ook syn. met 1. *parawa* gebruikt. Tor. II, 126, Measa 74, 259.

soti (uit het Boeg. *seting*), satijn, half-zijde.
sowa, te voorschijn gekomen, aan 't licht getreden, er uitgekomen, *be sora paoenja*, er kwam geen woord bij hem uit, *djaja se'i sora ri djaja bangke*, dit pad komt uit op den grooten weg, *kasae mpotoetobolenja, soucama bengonja*, doordat hij zoo lang op zijn rug had gelegen, had hij zijne billen doorgelegen, *ledé mbiwi naperapi, nakasowa mpaenja*, hij vroeg een geschenk om zijne lippen los te maken, opdat hetgeen hij te zeggen had, er uit zou komen; *mampakasowa pompaoe ntaoe bobo*, bij een stomme de spraak te voorschijn brengen; *kantjowa² oninja*, het geluid blijft zich uiten.

mampasowa, mantjowangi, doen stuiten op, zorgen dat uitloopt op, *paaroeintja napasowamo ri oengkanja*, zij hebben het schoonwieden van den grond doen uitkomen op de grens (van den akker). *djaja da ndipasowa ri tando jondo*, maakt dat de weg uitkomt op de brug, *se'i kita dja ri jopo pelindja²ta*, da *ta-sowangimo djaja mara*, we loopen hier maar aldoor in 't bosch, laat ons maken dat we op den gebaanden weg uitkomen. *napari² ntaoe mombetesi da mantjowangi djaja ri sondaka doeanga*, de lieden die den weg openkappen doen hun best om hem te doen uitkomen op de landingsplek der prauwen; *mepasowa, w. t. v. mepasebe*, aanklagen, beschuldigen. een klacht doen uitloopen op een ander.

mantjowanaka, uiten, tot uiting brengen. *ne'e maea siko da mantjowanaka paemo²*. wees niet verlegen om je woord te doen, *ane re'e noentoemo², soicanaka, kapadonge*, als je iets te zeggen hebt, spreek het dan uit, dat we 't hooren.

sowala, degene die bij het *mopasangke* de versjes zingt, die gewoonlijk door een ander wor-

den voorgezegt, *pongga² anoe mampatada sowala*, 't is de leider die de zangers voorzegt, *sowala mobolingoni, ntje'e da ndapaporongo*, de voor 't zingen aangewezenen dragen de liedjes voor, zij zijn het die (symbolisch) worden uitgetrouwelijkt. (Vgl. Boeg. *soecella* „begeerig”, hier dus z. v. a. „gegadigde”).

sowali (omzett. v. *osali*, vgl. O. Jav. Soend. *gosali* „smidse”, Niass. *osali*, Bangg. Loin. *koesali* „tempel, raadhuis”, Boeg. *gosali* „doodenverblijf”, Tag. *goesali*), w. t. v. *lobo*, dorps-tempel, raadhuis.

sowana, pr. t. (vgl. Nap. Bad. Bes. *koana*, Loin. *koanan*, Soemb. *kacana* „rechts”); *pekokolie ntjowana*, wend u rechts om; *goene djamo ntjowana*, de zwaardscheeden zijn naar rechts geschoven; *pesowanamo kowala*, neem den palmtak op den rechterschouder; *ndapesowanamo loeja*, de pinangs worden op den rechterschouder genomen.

sowe (vgl. *koew*); *montjowe*, hijgen, blazen, v. d. adem die met kracht ontsnapt, *montjowe ngasa*, hevig ademen als men buiten adem is; *tepakoro djamo santjowe inosakoe*, waarachtig, ik heb nog maar één tochtje adem; *kantjowe² inosa ntaoe madjo²a*, de zieke ligt naar adem te hijgen; *soute apoe*, gezegd van kokend suikersap, dat opschuimt tot den rand der pan, z. v. a. „de hitte van 't vuur uitblazend”.

sowi (Mal. *toei*, Pipik. *kowi*, Lak. *mosori* „oogsten”), oogstmesje, een bamboekokertje met een stukje scherp ijzer dwars er op, Tor. II, 280; *taono ntjowi ne'e bolo², da maoro taoe*, het handvat van 't rijstmesje mag niet leeg zijn, dan komt er hongersnood; w. t. *pekabe, penggar*.

sowimo taoe momota, w. t. de oogsters hebben opgehouden (syn. m. *oloe*).

mesori, bij het *motela* (meisjesspel) twee latjes kruiselings op elkaar leggen en dan wegslaan.

sowiwi (Boeg. *tjoeicwi²*, O. Jav. *icalicis*, Mal. *belibis*, Bal. *balibis*), wilde eend, *anas casarca*.

1. sowo (Boeg. *sowu* „mengen”). Sang. *sawo* „saus”): *montjowo*, eene vloeistof bij eene andere storten, de eene vloeistof met de andere mengen, *mantjowo gola, boi joea*, zoeten palm-

wijn van den vorigen dag storten bij anderen, die reeds kookt, opdat hij stolle en niet overkoke; *sowonja*, de bijgestorte palmwijn, *pakoeli ndasowoka oe², nepa ndawali-ntjowoka wo²oe oe²*, medicijn wordt gemengd met water, daarop wordt er weer water bijgestort, *To Lage ndasowo*, een halfbloed Lageer, *ndasowo mboeja²ca*, gemengd met goud, *oe² marameda ndasowoka oe² maranindi*, warm water wordt gemengd met koud water; *sintjowo*, gemengd, dooreen, *sintjowo basa*, de talen zijn gemengd.

mawoe rajanja, dja ndapasowo pai napa-mpodjomo, hij was afkeerig, 't is maar dat hij is overgehaald, dat hij wilde; *ndapasowo, ndapakasowomo kamokolienja, pai tapant'o: sowomo kamokolienja*, hij is uit zijne betrekking van hoofd afgezet, zoodat we zeggen: zijn hoofd zijn is gedaan (de beeldspraak is ontleend aan het *montjowo gola*, zie boven).

2. sowo (Boeg. *sourong*, zwellen), krop, struma-opzetting aan den hals, ook de krop van vogels; Tor. I, 96; *kesowo*, met een krop behept, *ne'e noetaro²oisi takoe nteola, da kesowo*, blaas niet in de kalkbus, dan krijg je een krop.

1. sowoe (vgl. *soboe* en Minah. t. *se²roe*, Bent. *soeroe*, Ponos. *loicoe*, Tontmb. *teroe*, Filip. t. Sang. *seboe* „schuim”); *mantjowo*, gloeiend ijzer ineens in 't water steken, om het te harden, Tor. II, 347, *ane ndasamo laboe, sangaja² ndapo²wa, mawaa, ndasowoe*, als een hakmes geslepen is, wordt het steeds gloeiend gemaakt, en als het rood is, gebluscht; *meso-*

woe ri tasi, een zeebad nemen, in 't zeewater springen; *mesowoe²raka ri oe²*, in 't water springen; *mampekisowoe laboe*, een kapmes laten harden.

koera mpomposiwoe²eri „de pot waarin de (nieuwe) rijst in 't water wordt gestort”, benaming v. d. kleinen rijstpot, waarin men voor 't eerst de nieuwe rijst kookt, met eenige plechtigheid, zie Tor. II, 283; door verlegging v. d. klemtoon wordt dit vaak *koera mpomposiwoe²eri*, of *k. mp. eta* „de pot voor het breken v. d. houtskool”, omdat met dezen kookpot de houtskool van 't vuur waarop hij te kook staat, zou gebroken worden; anderen nog zeggen *koera mpomposiwoe²eroe*, omdat er *woeroe!* (kwak!) in gespuwd wordt, nl. gekauwde tooverkruiden.

2. sowoe (Par. *soboe*, Boeg., *seboe*, Mak. *sa'boe*, Mor. *houoe* „hoop, stapel”), duizendtal, *atoenja bare'emo ndaimba, podosowoenja*, ze werden niet meer bij honderden, maar bij duizenden geteld; *kantjowe²*, bij duizenden; *montjowe² baela anoe mate*, duizenden waren de buffels die stierven; *santjowe²*, duizend, *rocantjowe²*, tweeduizend, *kasantjowoenja*, de duizendste; *sowoe rero*, oneindig veel.

sowogi; *montjowogi*, belemmeren, tegenhouden, *doeanga nasowogi ntjologi*, het vaartuig is door den stroom tegengehouden, *tesowogi periponkapala² ri tasi, ane ketajaramo oroenja*, de snelheid van de boot op zee is belemmerd, als het onderste gedeelte met schelpdieren is begroeid.

T.

1. ta, achtervoegsel en voorvoegsel van den 1sten pers. meerv. incl.; ook wel eens beleefdheidsvorm v. d. 2den pers.

2. ta, verkorting van *tama* „oom”, bij de teknonymische benamingen van mannen, *Ta Oerana*, Oom van Oerana; in P. ook nog in de oude beteekenis van „vader”, *Ta Maeka*, vader v. M.

[3. ta, zie 1. taa.]

1. taa (O. Jav. id., Par. *tara*, Saes. *ta'ra*, Bad. *ti'ara*, Mal. *terada, tiada*), neen, niet, het ont-

kenningswoord van het Ampana-sch dialect der Bare'e-taal; proclitisch gebruikt *ta; ta ree, yte*, er is niet, vriend; *To Ampana motarr*, *To Togia motandjo²oe*, de Ampanaers zeggen *taree*, de Togianners *tandjo²oe*. Zie Tijdschr. B. G. dl. 42 (1900), bl. 539—566.

2. taa (vgl. 3. *saa*), klanknab. v. iets dat stuit, *witaa!* of *woetaa!* *kono ri kapeninja*, het raakte, pang! een harde plek; *kataa-taaki*, druipend, met hard neerslaande druppels, zooals lijkvocht dat op den grond valt, vdr.

ook gebruikt om afkeer van iets stinkends aan te duiden, z. v. a. de stank drupt er uit! *panaa* of *panaaki*, afgrond, plaats waar aarde en steenen zijn afgestort, hooge steilte.

1. ta'a (vgl. *tada*, *tarasi* en Tag. *taga'*, Ilk. Ibn. *taga*, Sang. *taha*, Gaj. Kar. Mal. *tarah*, Boeg. *tara*, Bal. *tah*, Tomb. *taa'*, Tond. *taha'*), vorm die aan iets gegeven is, gedaante, voorkomen, *baré'e kōcintjani ta'anja*, ik weet niet hoe het er uitziet, *era boti ta'anja*, ziet er uit als een aap, *da oedja ta'anja*, het lijkt wel alsof 't gaat regenen, *ta'anja da monoentoe kabosenja*, het schijnt dat het hoofd het woord zal nemen; *kasita'anja*, zijn gelijke in voorkomen.

mota'a, voorkomen hebben, *mota'a banaea setoe*, dat huis heeft voorkomen, ziet er aardig uit; *meta'a*, den vorm hebben van, gelijken op, *meta'a ana mokole si'a*, hij heeft het voorkomen v. e. vorstenzoon.

manta'a, bekappen, behouwen, formeeren, vorm geven aan, den opzet van iets maken, *manta'a joemoé*, een doodkist hakken (uit een boomstam), *nata'a Lanoa taoc radocoe, watoc nata'a*, de Oppergod formeerde twee menschen, hij hieuv ze uit steen, *langke raboeboe, panggere nata'a rionnja*, enkelringen worden gegoten, eerst wordt de vorm van was geformeerd, *ane taoc manta'a asoe, baela, bara noendjaa' anoe torocoe', mbamba ntaoc tato'o, kapali, da nasambori ntae kita*, als de menschen een hond, een buffel of iets dat leeft namaken, dan zeggen we dat het maar namaak van de menschen is, 't is verboden, we zullen dan door de zee overstromd worden, *laboe ndata'aka dopi*, met een mes wordt de plank bekapt, *manta'a lenge*, moeitischeppen, terwijl het niet noodig is, *beré'e joenja moadjo', dja manta'a woue ulaja*, 't heeft geen nut om heen en weer te loopen, 't schept maar uitputting, *manta'a posoesa*, den opzet v. e. feest maken, de toebereidselen maken, *ane tengke da ndita'a, da koedongr*, als gijl. een doodenfeest op touw zet, dan moet ik bericht hebben.

mampaponta'a, iets laten behakken, bekappen, *mampaponta'a joemoé*, een doodkist laten hakken; *mampapota'a*, van iets den opzet

maken, en dan anderen het verder laten afmaken, *mampapota'a joemoé*, den ruwen vorm v. e. doodkist hakken, en ze door anderen laten afwerken, *mampapota'a posoesa*, den opzet, de toebereidselen tot een feest maken, de voorbereiding in gang zetten en dan het werk aan anderen overgeven.

2. ta'a (Tomb. Tontomb. Tond. *ta'an*, Tob. *taan*, Mong. *taan*, Boeg. *tang*); *ta'a ntjo'o*, strik om wilde zwijnen in te vangen, dwars gespannen tusschen twee boomen; het zwijn loopt er met den kop in en trekt hem toe, Tor. II, 366; *ta'a nganga* „die zijn bek in de houding brengt”, n. v. e. oorworm, die vinnig knijpt met zijne scharen; *manta'a*, een val, strik, fuik opstellen, *manta'a tolia*, een strik voor herten opstellen, *roewoe booe ri limbo panta'a'*, eene fuik voor gaboes-visch stelt men gewoonlijk in poelen op, *manta'a nganga*, den mond schuin naar boven houden, om een waterstraal op te vangen, bv. als men uit den mond v. e. waterleiding drinkt of zich water in den mond giet, *manta'a witi*, het been achterwaarts strekken, om de kuit aan te bieden bij het kuitschoppen, *ta'akaoe witimoe, nepa da koeta'aka siko anoekoe*, stel je been voor me in de houding, daarna zal ik het mijne voor jou stellen, *ta'aka, dompapocoea pac*, zet je been schrap, om de rijst vrucht te doen dragen (het kuitschoppen werkt bevruchtend op de rijst, omdat het knobbels veroorzaakt, die uit de kuit opkomen, zooals de korrels uit de rijst).

kanta'a'mo eo, de zon gaat hellen, heeft den schuinen stand v. e. gepunten bamboestaak (waar 't wild tegenaan moet loopen), of v. e. been dat zich aanbiedt bij het kuitschoppen.

parata'a, w. t. v. *roewoe*, fuik.

3. ta'a (Tag. *taan*, Tomb. *ta'ang*, Tond. *tahang*): *meta'a*, ophouden, blijven zitten, blijven liggen, wachten (totdat iemand komt), *ndjaoe woue meta'a, soo taba ri tana*, de stukgestampte korrels blijven liggen, de heele korrels vallen op den grond, *joewoekoe meta'a ri Pandiri*, mijn makker blijft wachten te P.; *manta'ani*, -si, *mampeta'a*, -ta'ani, -ta'asi,

wachten op, afwachten, *ta'ani jakoe*, wacht op mij, *mampeta'a da kadjela ndongonja*, wachten op de komst zijner vrouw, *baré'emo nata'eta joemoé, manginoemo si'a*, hij heeft niet meer op zijn kameraad gewacht, hij heeft al gedronken, *baré'e noepodjo mampeta'asi joemoé*, je wilt niet op andere menschen wachten.

manta'amaka, doen ophouden, tegenhouden, beletten om verder te gaan, *nata'amaka noe balenja da mangkoni*, zijn vriend heeft hem niet verder laten gaan omdat hij eerst (bij hem) moest eten, *koeta'amaka boerenja ri djaja, maka baré'epa nabajari indanja*, ik heb zijn zout tegengehouden op weg (hem een gedeelte afgeëischt), want hij heeft zijne schuld nog niet betaald.

mota'a manoe, mampota'a manoe, de kippen naar het hok jagen (ze beletten elders heen te gaan).

bata'ani, een houder, iets wat aan een werktuig richting en ondersteuning geeft, bv. een stuk hout dat is uitgehakt, om er een slijpsteen in te zetten, een stukje hout met een gleufer in, waarin men den priem voortschuift, met welken men een puist doorsteekt, enz. *ane baré'e ndabata'ani, baré'e da madago*, als er geen richting-gevend voorwerp bij wordt gebruikt, is het niet goed.

4. ta'a (uit het Boeg. *tang*); *mota'a*, verwedden, *noendjaa noepota'a?* wat verwed je?

taba (Mal. *tēbal*, Jav. *tēbēl*); *nataba ntondoe noe baela*, de buffel nam hem op zijne horens; *mampapombetaba*, voor een gedeelte op elkaar leggen, *inodo rapapombetaba wentjinja*, van de geklopte boomschors worden de lappen gedeeltelijk op elkaar gelegd, *koepapombetaba ira, nakabini*, ik leg de bladeren met de randen op elkaar, opdat ze breed worden.

tabako (uit het Mal.), tabak, door de Tor. voor eigen gebruik (alleen om te pruimen) aangeplant, Tor. II, 298, *momama tabako*, tabak pruimen, *tabako samama*, ééne pruim tabak, *tabako ndagari*, van tabak worden de jonge plantjes uitgeplant, *karoea nto'o ntabako, pomama'*, de tweede naam van tabak is „pruimself”; *notabako*, tabak gebruiken, tabak planten; *ketabako*, er zit tabak aan; *doa ngkonaoe*

ndatabakosi, in de bloemkolf van den suikerpalm wordt wat tabak (ook wel andere bladeren, Tor. II, 207) gestopt.

tabangoe, zie *tawangoe*.

tābangi (Boes. Ngadj. *sawang*, Gor. *tabongo*, Sang. *tawoeng*, Minah. t. *tawa'ang*, Par. *taba*, Tom. t. *tabang*), Amp., *Cordyline terminalis*, Cl. 884, B. *soi*.

tabangkoi, zie 1. *bangko*.

tabango (vgl. 2. *bang* en Sang. Mong. *bang'o*, Bocool Gor. *bongo*, Boend. *bang*), pr. t., kokospalm.

[In gewone taal is *tabango* de nm. v. e. boom, die op de *welera* gelijkt, doch met kleinere bladeren (MS.); de vruchten gelijken op die v. d. *mangkoejai*.]

tabantjikoe, zie *sikoe*.

tabaro (Mak. Boeg. *tawaro*, Gor. *tawahoe*, Boend. *touago*, Mal. *tēmbaraoe*), sagopalm, Metroxylon Rumphii, Cl. 2289, Tor. II, 24; de bladeren dienen voor dakbedekking, het merg tot voedsel; *lemberi ntabaro*, slijmerig sap v. d. sago; *tabaro damba*, de srt. waarvan de bladeren veel worden gebruikt; *tabaro rangu* of t. *maroei*, doorn-sago.

1. *tābasi* (Mal. *tēbak*); *mantabasi, manabasi*, slaan met een buigzaam voorwerp, rotan, zwiep, palmbladnerf, *baela ne' ndatabasi ne morompa, da keposoe*, men moet buffels niet slaan met een stengel van fontein-gras, dan krijgen ze vlekken op de huid; *itabasi, inabasi*, het zwiepend voorwerp waarmee men slaat, *igie, laero, rangka mbojo, wojo sambira ndapo'inabasi*, palmbladnerven, rotan, bamboe-takken, gespleten bamboe worden gebruikt om mee te slaan.

2. *tābasi*, het gedeelte van de harige vezels van den suikerpalm dat onder de bladstelen zit en nog wit is; men draait er hengelsnoeren van.

1. *tabe*: *tabe'*, *ntabe'*, afhankelijk, laag hangend, *be tūboe goemanja, dja tabe'*, zijne zwaardscheide zit niet met het achtervind omhoog, ze hangt maar los, *ananggodi nduwa ntabe'*, het kind wordt in een laag afhingende sarrong gedragen, *mobaogea ntabe'*, zijn schaamgordel laag afhankelijk dragen.

2. *tabe* (vgl. *tabea*), van de Moh. kustbewoners overgenomen, verontschuldigend woord, z. v. a. met uw verlof, neem me niet kwalijk, gebruikt als men voor iemand langs loopt, hem bij ongeluk aanraakt of iets anders doet, waarvoor men verontschuldigend wil vragen; in het Chr. spraakgebruik tot een begroetingswoord geworden; *motabe*, groeten, zijne verontschuldigend maken.

tabea, vollediger vorm van 2. *tabe*.

tabeloesi (vgl. 1. en 2. *tambeloë*), w. t. v. *kambero*, vuurwaaijer, *ratabeloesika apoe*, om er het vuur mee aan te wakkeren.

tabengo, zie *bengo*.

tabente, n. v. e. rijstsoort, fraai wit.

tabi (vgl. 1. *sabi*); Todj. *sampotabi*, syn. met *samporanda*, makker, gezelschap, medestander.

tabiloke, zie *biloke*.

tabilosi, zie *bilo*.

tabinge, holte boven de oogen; *motabinge*,

holten boven de oogen hebben, zooals de apen.

tabingke (vgl. *wingke*), oever, rand of kant eener rivier; *motabingke*, steil.

tabo (Tag. *tabo*, Boeg. *tao*, Bal. *taboe*), dop v. e. kokosnoot (de halve schaal) of v. e. kalebas, [*tabo besi* (het Mal. *bési*), geëmailleerde kom], *tabo kadjoë*, houten bak of nap, *tabo pindani*, kom, kopje, schotel van aardewerk, *tabo tana*, van aarde gebakken kom (*tabo loesa*, vrij groote aarden kom of schotel, zie *loesa*), *tabo maroëjoe*, nog niet van de vezels ontdane, nog ruige kokosdop, *tabo koea*, soort kalebas (kruipplant), die geplant wordt omdat van de schaal der vrucht goede nappen zijn te maken, *tabo samponga*, één nap, één kom, *tabo mpanginoë*, drinknap, *tabo ngkolopoea*, *tabo ntjisi*, het schild der land-, zeeschildpad, *petabo* of *tabo mbo'o*, de holte die in de middelste vloerplank van den dorpstempel was gemaakt, soms in den vorm eener schildpad, waarin de schedels werden gelegd die voor 't eerst in den tempel werden gebracht en gewijd werden eer zij aan de *wontjea* (het schedelrak) werden opgehangen; de plant die bij voorkeur *tabo* heet, is *Trichosanthes cucumerina*, een komkommerachtige klimplant, welker vruchten tot kalkbussen of tot

bakjes dienen, Cl. 3363; Tor. I, 286, II, 196, 200.

ne'e ndatabo²laka parada, da silele, nakasingkiki, de verf moet niet geklodderd worden, ze moet naar alle kanten uitgestreken worden, opdat het gelijk zij; *patesantaboka*, elk in een andere kom of nap, niet in dezelfde kom of nap.

Amp. *tabo*, soort kalebas, *tabo bae woeanja*, *takoe mijoenoe woeanja*, de *tabo* heeft groote, de *takoe* kleine vruchten.

tabobo (vgl. 2. *taboeë*, zie 2. *bobo*).

taboe (vgl. 1. *tamboe* en Tomb. *taoë'*); *kantaboe²* (P. *kandaboe²*), plonzen, plompen, met kracht de handen of de voeten ergens insteken, *ane melindja, ne'e kantaboe², da naeola loge*, als ge loopt, plons dan niet met je voeten, dan wordt ge met slijk besmeurd, *dja kantaboe², kaboeri² ri oe'*, hij plonst en plompt maar door 't water; *montaboe*, plompen, plonzen, *marege si'a montaboe² ri koronja*, hij is nat van 't plonzen in de rivier; *lipoe rataboe ntjape*, een dorp dat rondom gedekt, beveiligd is door versterkingen en verweermiddelen (*bente, ampa*), *lipa rataboe*, een sarong die met donker gekleurde vakken is bedekt, die afsteken tegen den lichter achtergrond (of omgekeerd); die vakken heeten dan *taboenja*; *mokole tetaboe ntjape, wa'a mpalilinja mantaboe*, een hoofd dat rondom gedekt is, zijne onderdanen dekken hem; *taboea*, een plaats waar het water sterk golft over oneffenheden der bedding, stroomversnelling, *motaboea oe'*, het water golft, gulpt te voorschijn.

metaboeraka, zich storten in, zich plonzen in, *asoe ndaroenoe ri likoe, metaboeraka*, de hond werd in den plas geworpen en ging kopje-onder, *da koetaboeraka siko naini*, ik zal je straks onder water duwen.

taboeanggo, dial. der To Wana en Amp., de kam op den kop v. d. maleo (Megapodius).

1. *taboeboe*, halsketting van kralen.

2. *taboeboe* (vgl. *tabobo*), zie *boeboe*.

taboëkoeli, zie *taboengkoeli*.

taboele nte'a, [*taboeli nte'a*], dez. pisangsoort als *boele ne'a*, [*boeli nte'a*], Amp. *loka nte'a*.

taboeloë, Str. B. (uit het Par.), en *taboeloënja*, aangezien, terwijl het zoo is, nu het eenmaal zoo is, *taboeloënja ratamo jakoe, bemo da me-waliu*, nu ik eenmaal gekomen ben, ga ik niet meer terug, *taboeloënja tejae ndajamo kila, bare'mo da me'onto, sangadi toedoe ri wiri ntasi*, aangezien we nu al een eind op weg zijn, zullen we niet meer ophouden tenzij we aan de zeekust komen, *taboeloë koepetoemboemo, sangadi mewali ndapokara'ka, nepa da koeue*, nu ik het eenmaal heb verteld, zal ik er ook niet mee ophouden, tenzij er een proces van komt, *taboeloënja mewali podjamaa, dja ratadoelakoni*, nu onze rijst is gelukt, moet er maar een oogst-leidster voor worden aangewezen.

taboëngkoe(li), of *taboëkoeli* (vgl. 1. *boekoe, barngkoe, tamoengkoe*); *taboëkoeli* of *taboengkoeli awoe*, de harde stukken asch, die ontstaan zijn door water dat op de stookplaats is gestort; *taboëngkoe ntana*, heuveltje, bultje; *motaborngkoe*, zich bergachtig verheffen, *tana mondo'oe-ndate, maria potaboengkoënja*, het terrein heeft hoogten en laagten, er zijn veel bodemverheffingen, *kami bare'e wo'oe da melimbu posoe mami, sangadi motaboengkoeli awoe*, wij gaan niet naar een ander jachtveld, voordat de asch tot een berg is geworden.

tabolendjo, tabolenggo, tabolenggoro, w. t. v. *boti*, aap.

tabolokoera, holte (*bolo*) in den grond, die den vorm v. e. kookpot (*korra*) heeft, een vroeger nest van witte mieren, 't welk ze als gevleugelde insecten (*lelari*) hebben verlaten. Tor. II, 151.

tabouando, een vogel, iets grooter dan de kraai, met bruine vlerken, wit op de borst en op den kop, voedt zich hoofdzakelijk met insecten.

taboroë, zie 1. *boroë*.

taborokoëkoea (*ta + boro + koe'kora* „de koe-koea-roeper”), een kleine loopvogel met lange pooten en roodachtigen bek, *taborokoëkoea ora tonto'oe ri kakeke'wijnja pai kakekelarnja*, de *tab.* gelijkt op de *tont.* omdat hij steeds in 't water en in 't moeras loopt.

tada (vgl. 1. *ta'a, tarasi*, en Sa'd. *tada* „verzoeken”, Mënt. *tada* „beginnen”), meet, maant

streep, die men op den grond trekt, bv. bij het tollen of bij het *motela*, om van daar af te werpen; *petada*, id.; *ntada nepone ri edja*, trede voor trede ging hij de trap op; *motada*, tegenover elkaar staan, elkaars tegenhanger, tegenstuk, tegenpartij zijn, *boeje motada*, bergen die als een paar gelijken in elkaars nabijheid staan, ook wel in scherts gezegd v. d. borsten der vrouwen, *banoea mami motada*, onze huizen staan tegenover elkaar, *woeti motada pai woeti*, leugen staat tegenover leugen, *motadamo nganggo*, we hebben evenveel oogst als den vorigen keer, *motada inda taoe setoe, sitoeko*, de schulden dier lieden staan gelijk tegenover elkaar, ze duwen elkaar af (val-len tegen elkaar weg); *tadanja*, het tegengestelde, *rede, tadanja marate*, van „kort” is het tegengestelde „lang”; *taoe setoe sampotada edja mami*, hunne trap staat tegenover onze trap.

metala, zich in postuur stellen, de houding aannemen v. iemand die gaat aanpakken, *ndipetadamo ire'i, sebe ri wo'onja*, begint maar hier (met wieden of derg.) en werkt door tot aan het hoogste gedeelte van 't veld; *metadai*, houding aannemen tegenover, *napatoedjoeki mpapantja. lioe² metadai si'a*, zijn vader besrispte hem, terstond nam hij eene houding daartegenover aan; *ma(nga)ntada*, tot punt van uitgang nemen, als standpunt, tot vast punt kiezen, *kundepenja napantada² malai moasor*, hij nam steeds zijne hut tot punt van uitgang als hij ging jagen, *koetada ndaja*, ik neem mij voor, ik stel mij voor, ik heb de opvatting dat; *mantadai*, zich stellen tegenover iemand, *ananja mantadai papanja, napapeko. nupajosompo*, de zoon stelt zich tegenover den vader en daagt hem uit om op te staan en de trap af te springen (om op 't erf te vechten), *dojo natadai ndja'a*, kwaad stelt zich tegenover goed, *ane mopaiso we'a, bare'e natadai mo lingkainja, da ronga mate paoe*, als de vrouw kijft en de man zet er zich niet schrap tegenover, dan is het gepraat gauw gedaan, *ne'e motadai paoe utaoe mejangoe*, ga toch niet in tegen het gepraat van een dronken man.

mombetada, tegenover elkaar staan, zich bevinden, *mombetada Labongiu pai Mo'api*, de heuvels L. en M. liggen tegenover elkaar, *banoeakoe mombetada edja pai banoea i Dinapa*, de trap van mijn huis en die van 't huis van D. liggen tegenover elkaar; *mantadama-ka*, in de vereischte houding tegenover iets anders stellen, *tadamaka uitimoe*, zet je been schrap (voor 't kuitschoppen), *nataadamaka edja, nakatetada, maka dja mompatoenda nakita*, hij zette de trap schuin, zoodat ze schuin stond, want hij zag dat ze zoo maar recht op stond.

patada, aanwijzing, vermaning, inlichting, te volgen regel, *maria patadanya ri taoe napo-kae*, hij gaf een aantal aanwijzingen aan degenen die hij uitzond; *mampatada*, 't een tegenover 't ander plaatsen, aanwijzingen geven, vermanen, opdracht, inlichtingen geven, *patada kadjoe*, leg het brandhout met de brandende uiteinden tegenover elkaar, *tadoe-lako mampatada joenoenja*, de leidsman geeft opdracht aan zijne volgelingen, *patadakakoe djaja*, leg me den weg uit, *rioe'nja napa-tadaki joenoenja*, vooraf gaf hij voorschriften aan zijne makkers.

merontada, den voet op iets hoogers zetten, bv. om een grooten stap te nemen, een sprong te doen of op een hoogere plaats te komen, *merontada ri kale ngkorme*, op de wortels van een damar-boom staan, vasten grond onder de voeten hebben, zeker van zijne zaak zijn, omdat men in zijn recht is; *lampi njara nTo Balanda pe'e perontadanya*, aan de Holland-sche zadels zijn stijgbeugels; *mamperontada*, krachtig den voet op iets zetten, om zich daarmee te kunnen opgeven, *kaboeja ndaja i Mokole naperontada*, de goedheid van het hoofd heeft hij vertreden (miskend).

metontada, betz. als *merontada*; *petontada ri wata*, zet je voet op een liggenden boomstam.

tada-tada, in poëzie, dingen die tegenover elkaar staan, bv. de feestmasten (*ambarale*) bij het *popasangka*.

pr. t. *tada-tada*, n. v. e. kruid, *ndoe'e*, *tada-tada*, spinazie-planten, *tada*²-planten, *ri po-*

embo ntada-tada, waar de *tada*²-planten wuiven; *nditadagei podeli*, zet uwe voeten schrap; *tepegiloe, tepotada*, [zie *giloe*].

tadali (st. *dali*, vgl. *woekoe jali*), enkelknobbel, ook wel: de geheele enkel rondom, *bare'e majomboe oer, be tampoe tadali*, het water is niet diep, de enkels komen er niet onder; *metadali* (P.), *metandali* (L.), het slijk van de voeten wrijven, *meta(n)dali ri nono*, zijne voeten schoon wrijven tegen de huispalen; *peta(n)dali mpaoe*, bijvoegsels en uitweidingen bij 't geen men zegt, om de hoorders te vermaken, *sondo gaga petadali mpaemoe, mantoedjoe² kalo'emoe*, je maakt al te veel prikkelende uitweidingen bij 't spreken om eens te laten zien wat je wel kunt; *mampeta(n)dalika loge mataka ri witi*, het slijk afwrijven dat aan de voeten kleeft; *metadalisi*, bij 't kuitslaan of kuitschoppen mikken op den hiel v. d. tegenstander; *mampeta(n)dalisi koera*, aan een kookpot de voetsool wrijven, om hem hard te maken, zoodat hij niet spoedig breekt, Tor. II, 337 (vgl. *pana*); *ane ndapeta(n)dalisi koera, ndato'o: majoesa ri paja'a, mapeni ri koera, sangadi maposo paja'a, da maposo koera*, als men aan een pot den voet wrijft, zegt men: wat zacht is, ga in de voetsool, wat hard is ga in den pot, eerst als mijn voetsool breekt zal mijn pot breken; *kadjoe ndapetadalisi, loamboe ndapetadali*, aan een stuk hout wrijft men ('t slijk) af, het slijk wrijft men af.

tadantji, zie *dantji*.

1. **tade** (Lak. id. „staan”); *mentade*, zich op een hooger punt plaatsen, zich op een voetstuk stellen, zich opstellen, *mentade ri irobo ntoe'a, nakarimbo ngkatodeoc mpotimbojoe*, zich op een boomtrunk plaatsen, opdat de vuistslag (bij het kuitslaan) flink aankome, *pentade ri kamaranja, ne'e mesamboeni*, stel u op op eene plaats waar ge zichtbaar zijt, verberg u niet, *pasoa sakodi, da korpentadr juoe* (Tor. II, 137), maak een weinig plaats, dat ik me kan opstellen; *napentadeka ri wata, nepa mompaoe*, hij stelde er zich voor op op een boomstam en nam daarna het woord; *mopatade wicinja*, zijne lippen gaan naar boven.

2. **tade**, dialect. (Meerstr.) voor *tadji*, wegwerpen, zie verder 1. *tadji*.

tetade, weggeworpen, verloren geraakt.

tadea ([Mor. *tadea*]; missch. v. 1. *tade*, vgl. Mor. *tadeno*, zijn stand, zijne houding, dus z. v. a. „standpunt”, of van 2. *tade*, wegwerping, vervloeking, vgl. Sa'd. *dita'deani api*, 't vuur wordt gebluscht (gedood)), beschuldiging, vervloeking, die men luide uitspreekt; wanneer men ten strijde trok, sprak men de grieven op grond waarvan men ging vechten in de *lobo* uit, voor de tempelgoden (*anitoe*), dit is *motadea*, Tor. I, 219, 229—230, 295; *masala tadea taoe setoe, ndjo'oe manga'e, bare'e morasi*, zij hebben den vijand ten onrechte beschuldigd, ze zijn gaan snellen, maar hebben geen kop gesneld; *mantjajoe tadea, ndapanpeole bara isema majoa, basela ndapomai pa'anja, anoe manana mepomai, nje'e montjo*, hakken om de schuld te bewijzen en te zien wie gelijk heeft, van een buffel wordt een poot doorgehakt, wie hem in één slag doorhakt, die heeft gelijk; *mate i Baoega, nareire ntadea*, B. is gesneuveld, omstrikt door zijne uitdaggende taal (de luid uitgesproken beschuldiging, om welke hij den strijd dorst te wagen en die door zijn dood bleek valsch te zijn); *taoe naaja ntadea*, iemand die het verloren heeft in eene rechtszaak (gevangen door de *tadea*); *mantadeasi irali*, den vijand bij de tempelgoden beschuldigen; deze handeling had de kracht eener vervloeking; *koesompomo sakikoe, nakarate ntadeakoe, nakasae mpontadeasi*, ik betaal mijne schuld opdat ik nog lang het recht hebbe van vervloeken (indien ik soms nog gemaand mocht worden), opdat ik nog lang zal kunnen vervloeken (hem die mij mocht manen).

mentalea, vele grieven hebben, *taoe majoa mentadea, sangkanie naperapi ri lamoa, nuwai*, iemand die terecht vele grieven (tegen anderen) uitspreekt en voor die alle te zamen genoegdoening aan de goden vraagt, die krijgt ze.

Amp. *tadeani*, vervloeking, *ajinja akornisoko ngkarioer, nitoengkoer noe oele, molanto era waroe, meratoe era watoe*, ik moge worden

gepakt door een krokodil, gebeten worden door een slang, wegdriven als zwam, zinken als een steen.

tadele, n. v. e. schelp.

tadengko, zie 2. *dengko*.

tadera, w. t. v. *toempa*, kikvorsch.

taderi, w. t. v. *kimbosoe*, leguaan.

tadia (Sang. *tariang*, wichelen), alleen in de uitr. *manoe tadia*, een legendarische haan, die de rijst v. d. menschen kwam oppikken; hij kreeg toen een klap met een rijststamper, waardoor zijn eene vlerk brak; daarop vloog hij naar den hemel en werd het sterrenbeeld *tamangkapa*. Tor. II, 236.

tadimba, zie *dimba*.

1. **tadja** (Jav. *tadjem*, Mal. *tadjam*, Tag. *talim*, Bis. *talom*, Mak. *tarang*, Boeg. *tarèng*, Tontmb. *tarèn*); *matadja*, scherp, *asa laboemoe, nakatadja*, slijp je mes, opdat het scherp worde; *kataadja*, scherpte, *ma'ai ngkatadja*, zeer scherp; *tadja-ngisi* „scherptand”, w. t. v. *waroe*, varken.

2. **tadja** (vgl. 1. *sadja* en Mal. *tadjak*); *mantadja*, aan dunne plakjes of schijfjes snijden, schillen met een mes, bv. knollen en vruchten die eene dunne schil hebben, *pelanja ndatadjadi*, de schil wordt er afgesneden; *nepa tadja*, gezegd van de mais, als de zachte korrels reeds van de kolf kunnen worden afgesneden, maar nog niet gepeld.

tadjava, Todj. n. v. e. kruid.

tadjene-djene (Boeg. *djana*), w. t. v. *sangkoni*, *sanggoniti*, *djomo*², benamingen v. e. roofvogel die kleiner is dan de *tobongkilo*, maar zeer driest in het rooven van kuikens. **tadjeo**, w. t. v. *mboela* (bok, geit).

1. **tadji** (Boeg. *sia'*, Mak. *siara'*, Minah. t. *tia'*, Mal. *siar*); *mantadji*, wegwerpen, wegdoen, *tadji mo ronto ntopi setoe*, gooi dat vod v. e. sarong weg, *tadji mo wa'a engkomoe anoe madja'a*, doe al je kwader gewoonten weg, *rongonja wici nataljimo, se'i da natadji mo'oe jakoe*, zijne vorige vrouw heeft hij al verstooten en nu wil hij mij ook verstooten, *mantadji taoe mate*, een doode begraven, *mantadji bantjoer*, hevig met de armen slingeren bij het loopen, *mantadji tontji manggaa* „gele

vogels weggooien", scherts. uitdr. v. poepen; *mantadji bata*, kwaad wegdoen, de gevolgen van eenig onheilbrengend voorval bezweren, bv. v. e. boozen droom, het breken v. e. kookpot (Measa, 74, 237), *ndapoworakesi, mantadji bata*, er wordt een *poworake* voor gehouden, om de kwade gevolgen weg te doen, *boti mantadji ra'a*, of enkel *mantadji*, de apen gooien de takken weg, slingeren zich van den eenen tak op den anderen, *boti mpantadji ra'a*, apen die zich van den eenen tak op den anderen slingeren; *tadji*, w. t. bij het veraren op de Poso: „gooi het als 't ware weg", bet. „leg het op zijde, bewaar het"; *mantadjika*, geheel syn. met *mantadji*; *ne'e noekeni cio'a, tadjika, makakata*, neem geen *cio'a* in de hand, gooi ze weg, ze jeukt; *metadji*, weggooien, wegdoen, verstooten (intr.), *toeama anoe metadji*, van den man gaat het verstooten uit, *sondo dja'inja metadji, ri kabare'enja sintoto porongo*, velen zijner familieleden verstooten (hen), omdat het een huwelijk tusschen ongelijke partijen is, *ane ndalongeno i mPapa kawongokoe, boi da metadji*, als Vader gehoord heeft van mijn misstap, kon hij wel eens (mij) verstooten; *petudji da mata* (Tor. II, 15), boete op het breken eener trouwbelofte.

kantadji-ntadji, roekeloos weggooiend, alles maar wegdoend; *kantadji' adje*, kwaadspreker, twistzoeker; *tetadji*, verloren, zoek geraakt, *banja ri jakoe katetudjinja*, het is niet door mij, bij mij zoek geraakt, *pai naka-tetadji, maka be noekeni*, dat het verloren is, komt omdat ge 't niet hebt vastgehouden; *mampotetadjika*, iets voor verloren houden, verloren wanen, *koepotetudjikamo, ntanoka koerata moeni*, ik hield het reeds voor verloren, intusschen heb ik 't weergevonden; *tudjidja'a*, onvoldragen vruchten v. e. boom, *tarija, baboeno, ma'oe, poera' re'e tudjidja'anja*, mangga's, lansats, doerians, alle hebben ze hunne vruchten die niet lukken [en afvallen], *tudjidja'a ntaoe, taor dja tudjidja'anja*, iemand die tot het uitschot behoort; *metadjidja'a*, vruchten hebben die niet gelukken [en die laten vallen; vgl. *oria*, 1. *raja-*

toe]; *ndapotadidja'aka, be ndaaja*, het wordt als uitschot beschouwd en niet gebruikt.

tadji mbaroe, eene smakelijke soort paddenstoel.

PmB. *manadji* = B. *tetadji*.

2. *tadji*, Str. B. (uit het Boeg.), kunstspoor v. e. vechthaan.

tadjidje (vgl. *pidje*), w. t. v. *waicoe* (varken). *tadjo* (vgl. *turo*); *kantadjo*², trappend, met de beenen spartelend, zooals iemand die over heet zand of over pas gebrande alang²-stoppels loopt, *be toedoe witiinja ri tana, dja kantadjo² ri raa*, zijne beenen komen niet op den grond, ze spartelen maar in de lucht.

1. *tado*, lepel, gemaakt v. e. kokosdop; in den wand zijn twee gaten gemaakt, tegenover elkaar, daarin is de steel gestoken; wordt gebruikt bij het zoutzieden en het suikerstoken; Tor. II, 340; *tado rapotangkaeoka tasi, rapontamesi ri boroi*, met zulk een lepel wordt het zeewater opgeschept en in de kokers met asch gegoten.

2. *tado* (Boeg. *tado*), strik, die geworpen wordt over den kop van een dier dat men wil opvangen, een groote lus, die a. h. eind v. e. bamboestaak hangt en waarvan men het koord te zamen met den bamboe vasthoudt, *laovero ndatadoka baola*, een rotan om er een buffel mee te strikken, *to Todjo lo'e mantado lagira ri njara*, de Todjoërs verstaan het om te paard een hert te strikken.

3. *tado* (vgl. 2. *kado* en 4. *taolo*), pr. t. en oogstaal, heengaan, zich verwijderen; *pontadosi, lengo ndoendoe*, pr. t., verwijderd u, binnenste der donderwolken.

metado, P., heengaan, eindigen met oogsten; Meerstr., heengaan, beginnen met oogsten; PmB., heengaan, *imbe'i petadomi, bide?* waar gaat ge heen, kinderen? *petado sirin' paiakoe*, ga te zamen met mij heen, *ae, ae, komi ri korba, nipetado, mantamboeka kita singgeni*, zeg, jullie in 't huis gaat heen, om water voor ons te scheppen, *ae, nipetado njo'oe, ne'e nipakasiuati*, zeg, gaat heen, weest niet lui.

4. *tado* (Nap. id.; wellicht id. met 3. *tado*); *metado*, achteruitschoppen, zooals een paard. *tadodo*, zie 3. *dodo*.

tadoe (= B. *taoe*, de voet, het onderste, de grondslag, Loin. *tadoenjo*, nitstekende landpunt, *tadoe noe apoe*, tong v. h. vuur), pr. t. (in de spreektaal overgenomen); *tadoenja*, priesteres, eig. *tadoe mboerake* „aanvoerster der luchtgeesten", degene die de litanieën voordraagt in welke zij hare reis naar de Boven- of de Onderwereld of naar een verlegen land beschrijft, om levensgeest voor zieke menschen, dieren of gewassen te halen; *tadoelako* [Mor. id.], leidster, aanvoerder, leidster, degene die de gebruiken kent, waardoor de verbinding met de onzichtbare machten tot stand komt, zoodat tegenspoed afgeweerd en voorspoed aangehaald wordt, *tadoelako mpanga'e*, degene die deze priesterlijke functiën verricht bij het koppensnellen, *tadoelako mpamota* [*tadoe mpomota*], de vrouw die bij het oogsten als priesteres optreedt; *mantadoelakoni*, aanvoeren, tot aanvoerder dienen van.

pr. t. *tadoe ntjoela, t. baligoe* = *tadoe mboerake*; *tadoe langi* = *po'e oe jangi*, gezichteinder; *tadoe ntundo* = *po'e oe bente*, de voet der omheining.

tadoebike, pr. t. = *tabingke*, steile oever.

tadoe-doe, zie 1. *doe*.

tadoelako, zie *tadoe*.

Amp. *tadoelako* (vgl. *langgoe* [en Tontmb. *lakoe*, Sal. *lakoe, lakoeng*]), palmrolmarter, *Paradoxurus Musschenbroekii*.

tadoeli, zie *doeli*.

tadoloë, zie 2. *doloë*.

tadondje, zie *dondje*.

1. *tadongke*, w. t. v. *baola*, buffel. Vgl. *djoningke*, wellicht „groot".

2. *tadongke*, een kleine boom, die om de veelheid zijner vruchten gebruikt wordt als toeverkruid bij den oogst. De bladeren worden gekauwd en gespuwd op den buik bij buikpijn.

tadosi, n. v. e. kruid.

tae (vgl. 2. *toe* en Mor. *tae*), pr. t.; *motae*, spreken, *motae mokaralamba*, spreken met vloeken (vgl. *karalamba*).

taeli, w. t. v. *tea* (Artocarpus Blumei), *taeli nda-samboleka oemajo, nakaruso ndatodo*, schors v. d. *tea* wordt samengeklopt met die van

oemajo, opdat zij sterk zij als ze geklopt is. *taerna*, zie 1. *emba*.

taeri; *mantaeri taee madjo'a*, een zieke op weg voorthelpen, door hem te ondersteunen, vast te houden, naast hem te blijven of om zijnentwil langzaam te loopen, *joenoekoe koetaeri ri dja'a, madjo'a, mapari naepe melindja*, ik ben mijn kameraad bijgebleven op weg, hij was ziek en had het te kwaad met loopen; *nombetaeri*, elkaar oppassen, verzorgen, op weg.

taga, w. t. v. *woea*, vrucht; *taga mpae*, de aren der rijst; *motaga*, vruchten dragen.

tagadi; *montagadi*, de randen van den houten hamer (*isambe, isakoe*) waarmee men sago klopt, aanscherpen; overdr. *koetagadisimo paee ntaoe setoe*, ik heb de klacht dier lieden goed onderzocht.

tagai (Tern. *gai*, rups), millioenpoot of oproller (Julus); men onderscheidt: *t. tandole*, de grootste soort, *t. lori*, geel, dik en kort, *t. nda'a*, de kleinste soort; *mo'e'e tagai ane naisoe' ntaoe*; *ane memama, sangadi merintji berese, nepa nuure*, de millioenpoot scheidt vocht af als men hem aanraakt; als hij bijt, houdt hij niet op voordat het bliksemt.

tagajandoe (vgl. *taga*), groente die (evenals *oeo, ligo*) tot de Amarantaceën behoort.

tagala, Str. B. (uit het Mak. *tagala*), pand; *da koetugala nggongikoe*, ik zal mijne gong verpanden.

tagalimeroe (vgl. *tuga*), Todj., een kruid.

tagaloë, hetz. als *agaloe*.

tagara (Mand. *tagar*, Tinomb. *tagalong*, Mal. *karat roest*, Kar. id. „bijten", Tontmb. Tons. *karat*, Ponos. *kahat*, Tag. Ilk. Ibn. Bik. Bag. *kagat*, Bis. *kagad*, Bontok *kagaek*, Pamp. *kajut*), roest, *raputoli idjae, nakajali ntagara*, de naald wordt geschuurd, opdat de roest er af ga, *nakoni ntagara*, door roest aangetast; *ketajara*, roestig.

PmB. *montagara*, fijndrukken, fijnknijpen, zooals de PmB.-sche vrouwen doen met de sirih-pruim of de wortels die ze willen kauwen; doordat de snij- en hoektanden bij haar zijn uitgeslagen, moeten ze die eerst in de holle handen fijnmaken; *djo' angkoe rataga-*

raka paropo, voor mijneziekte is medicijn fijn-gewreven.

tagere, zie *gere*.

tagese, zie *gese*.

tagilaende (vgl. *gila*, 3. *ila* en *ende*), een liaan, met vruchten welker aanraking hevigen jeuk en verhooging van lichaamswarmte veroorzaakt; inwrijving met gekneusde bladeren v. *arogō* en *icentonoē* geldt als geneesmiddel. *taginggi*, soort van wilde postelein, kleiner dan *landjima* of *langgina* en *taloeiro*, gaarne door de varkens gegeten, maar door de menschen versmaad. (Vgl. *teginggi*.)

tagodi (vgl. *pago*); *montagodi*, zich haasten naar, *da tagodi taoe molioe roo*, haast je naar de menschen die zooveren zijn voorbijgegaan. *natagodi lagiwa ri kasowanja*, zij haastten zich naar het hert op de plaats waar het te voorschijn kwam.

tagoe (wrsch. een zelfst. geworden prefix), bijzondere of afzonderlijke toestand of wijze van optreden, *komi sindjaoe sondo gaga tagoemi*, jullie daarginds, je maakt veel te veel grappen, je doet te veel rare dingen, *banja kami, kami satagoenja*, niet wij, wij behooren tot een anderen troep, tot een andere soort, *kami banja Koempania, kami satagoenja*, wij zijn geen Regeeringsonderdanen, wij behooren tot een andere groep.

tagoeangi, zie *goeangi*.

tagoelandagi, zie 1. *landa*.

tagoentoe, srt. pisang.

tagoi (Par. *tugo*, vgl. *gote*); Tog. *metagoi*, een boer laten.

tagorogisa, een slingerplant die tegen boomen opklimt en op *tomate* lijkt, de bladeren worden gegeten, ze zijn bitter; de vruchten gelijken op de *balongka mbatoe*.

taha (in PmB. *tua*, in Ond. *tawa*; Mal. *tahan*); *mantaha*, bestand zijn tegen, er tegen kunnen. iets durven wagen omdat men meent het te kunnen uithouden, *koetaha*, ik durf het, *bar'e nataha*, hij durst het niet, *bar'e da taoe mantaha*, niemand zal het durven.

— *montaha, mantaha*, wdl. „wachten”, een term van koppensnellers: bij de grens van het aan te vallen dorp halt maken, daar eene

hut oprichten, de plechtigheden die een goeden afloop bevorderen, verrichten (Tor. I, 232), verspieters uitzenden (ibid. 236) en voedsel koken voor de komende dagen, om op vijandelijk gebied niet te koken en zich door den rook te verraden; *pontaha*, de plaats, de hut waar men dit doet; *pontaha, bukoe mpontaha, tinaha*, de rijst waarmede op de *pontaha* is gewicheld, in bladeren gewikkeld en in bamboe gekookt (*winaloe*) en gedurende den tocht in 't vijandelijk land gegeten; *montinaha*, deze rijst koken; *pontinaha = tinaha*.

tahalele, Str. B. (uit het Boeg. *tahalele'*), de eerste helft der Moh. geloofsbelijdenis; *mota-halele*, het reciteeren daarvan, als godgevallig werk. Tor. I, 307.

tai (vgl. 1. *sai*); *montai*, kerven, krassen, graveeren, teekenen, met een mes uit kleedingstof een kleedingstuk snijden, *nditai kakoe karabakoe*, snijdt u voor mij een jakje, *pantai koe karaba ori bar'e mewali*, toen ik laatst een jakje heb uitgesneden, is het niet gelukt, *dopi mpontai*, een plank waarop men het goed legt dat men wil snijden, *tai inodo*, een snipper, een afsnijdsel van geklopte boom-schors, *ajaya santai*, één lapje katoen, *tetai*, gekorven, ingesneden, gekrast, uitgesneden, *tetai, tetai-tai pelanja*, zijne huid is bekrast, geschramd, *bar'e madago katetai ngkarabanja* (of kortweg *tai ngkarabanja*), het snit van haar jakje is niet mooi; *pelanja makoeni, tesasantai maeta*, zijne huid is geel met hier en daar een stukje zwart; *popatai-tai pelanja, melindja ri lokaja*, zijn huid is vol schrammen, van het loopen door de wilde frambozen.

taiki, mantaiiki, tetaiki, hetz. als *tai, mantai, tetai*.

mountainakamo pae, het rijstveld vormt al verschillende vakken, de rijst is al zoo ver, dat de verschillende soorten die op den akker zijn gezaaid, zich door hare kleuren laten onderscheiden.

monai, rotan schrappen, om de dorens eraf te halen; *ponai*, tijd, plaats, wijze van rotan schrappen, het mesje waarmee men het doet. *penai*, zie afz.

ta'i (Mal. *tahi*, Austron.), het vuil van iets, drek, uitwerpselen, bezinksel, afval; *ta'i ba-oela*, buffeldrek, ook n. v. e. kruid; *ta'i njara*, paardendrek; ook n. v. e. kruid, waarvan de fijngekauwde bladeren op wonden gespuwd en de vruchtjes door de kinderen tot kralen worden gebruikt; *ta'i lago*, hertendrek; een kruid waarvan men de vruchtjes in loopende ooren stopt; *ta'i kando*, reigerdrek; een kruid dat ook *eico nto Bada* heet, zie *eico*; *ta'i nepe*, zie *nepe*; PmB. *ta'i ngao*, kattendrek; naam v. e. liaan; *ta'i* wordt ook wel eens syn. met *kompo*, buik, maag, gebruikt, *raja nta'i* (of *u. ngkompo*), ingewanden, *maoro ta'i* (gewl. *m. kompo*), hongerig; *ta'i betoe'e*, vallende ster; *ta'i ndeme*, het avondgeel, het laatste licht bij zonsondergang; ook: verdroogd zweet op de huid, vuil vlies op stilstaand water; *roea ndeme bepa nakita ta'i jore*, in twee dagen had hij geen spoor (vuil) van slaap gezien (geen oogenblik geslapen); *ta'i gege*, ijzer dat afsmelt van de voorwerpen die gegloeid worden; *ta'i maja*, geelachtig water, op sommige plaatsen gevonden, als bewijs dat aldaar goud in den grond zit; *ta'i loi*, zie 2. *loi*; *ta'i baroe, makoeni, napasambaka noe oeani, nakonu wo'oe ntaoe*, uitknijpsel van de vruchtjes (niet de steenvruchten) v. d. suikerpalm, [geel], wordt door de bijen verzameld, ook de menschen eten het; *ta'i winoenoe* (ook *ta'i mbinoenoe* of *tarinoenoe*), beenvlies; *mampota'i soepa*, dunnen afgang hebben.

tota'i, motota'i, poepen, *bar'e madago potota'inja*, zijn afgang is niet goed, *motota'i nana, daa*, slijmafgang, bloedafgang hebben; *mantota'isi*, bepoepen, *alikoē natota'isi*, hij heeft op mijn matje gepoept; *mampota'isi*, het vuil, den drek ergens uit- of afhalen, *raja ngkompo lagiwa napeta'isi*, hij heeft den drek uit de ingewanden van 't hert gewaschen; *mampota'ika, mantota'isaka*, uitpoepen, *mantota'isaka oelenja*, zijne wormen uitpoepen, *re'e kodjo mata manoe naomo, paikunja uapota'ika morni*, hij heeft inderdaad een dubbeltje ingeslikt, maar hij heeft het weer uitgepoept; *bata'i*, poeper, veel-poeper;

keta'i, bevuild door poep; *meta'imbawoe* „ze lijken op varkensdrek”, gezegd van lansatvruchten, die reeds groot, maar nog niet rijp zijn.

tanta'i (wrsch. uit *mata nta'i*, vgl. *tambale*), achterste, aars, ondergedeelte, onderstei, *tanta'i baso*, de losse bodem, die in eene draagmand ligt, *metanta'i baso lionja*, ze heeft een rond gezicht, *tanta'i mpepe*, onderkant der *pepe* (srt. mand), ook: zeeester, die stekende pijn veroorzaakt als men er op trapt, *tanta'i bingka*, de onderkant der mand, *maliogoe tanta'i ngkoera*, de voet van den pot is rond; *watoe taoe, nata'a Lamoā, napopotanta'i i ngKombengi ma'i ngojoe, da napampapo'ino-sa*, de steenen menschen, door I. gebeeldhouwd, heeft K. met hun achterste naar den wind toegekeerd, om hen te doen ademen.

Amp. *ta'i engo*, snot, *ta'i tilinga*, oorsmeer, *ta'i pangi*, sperma, *ta'i djoeri*, diarree; *ma'i ta'ingkoē*, ik moet poepen; *mota'i*, poepen. *taidjandja* (vgl. *taligangga*, op 1. *tali*), koperen versiersel, door kleine kinderen voor de schaamdeelen gedragen; dat van de jongens heeft den vorm van gestyleerde ml. schaamdeelen, dat der meisjes dien van vr. id.; er zijn er ook van den vorm van een paar balletjes. Tor. II, 228, Atl. pl. Hfdst. Kleeding en Versierselen.

taila (vgl. *tai*); P. *mompasintaila*, opzetten van een lap op een kleedingstuk, *rapasintaila inoto*, de lappen foerja worden op elkaar gezet.

taimpi, zie *impi*.

taingani, Tog., kookplaats, haard.

taiti, een vrij groote boom, met taai hout en vrij kleine bladeren.

taito [vgl. *daido*]; *motaito*, onrustige bewegingen maken, zooals iem. die overspannen is, buiten zich zelf geraakt, op 't punt is van krankzinnig te worden, op sterven ligt, enz., *bar'e nakoto da namama nodjo, dja motaito*, hij kon er niet tegen om door muskieten gebeten te worden, hij sloeg maar om zich heen. *taiwi*, zie *ici*.

taiwoe, zie *iwoe*.

taja en *itaja*, wig van hout, meestal v. e. suikerpalm, waarmede men stammen van geveld

palmboomen splijt; *mantaja konao*, een suikerpalmstam splijten met een wig, *konao rataja*, *iromba rabobahika itaja*, de suikerpalmstam wordt met een wig gespleten, met een klopper wordt op de wig geslagen; *mo-taja*, *metaja*, een wig gebruiken.

tajaja, zie jaja.

tajaoe (vgl. *jaoe*), Lal., heengaan, *tajaoemo*, *gete*, ik ga heen, vriend.

1. **tajawa** (Boeg. *kadjawo*), schelpdieren, die zich vasthechten aan palen, vaartuigen en ander houtwerk, dat lang in 't zeewater ligt, *doeanga nakoni ntajawa*, een vaartuig dat door schelpdieren is aangetast; *ketajawa*, met schelpdieren begroeid.

2. **tajawa** (vgl. *sajawa*); *mantajawa*, opvangen, in eenig vat dat men daarvoor ophoudt, bv. vocht in een nap; overdr. een bevel, eene opdracht aanvaarden, ter harte nemen; *songka be manoto gugu padongea ndatatajawa* *ri samba'anja*, een bevel dat men niet zeer duidelijk heeft gehoord gaat men nog eens navragen (opvangen) bij een ander; *pantacalanja lagiwa*, *dja natatajawa*, toen hij het hert met de lans wierp, heeft hij het als 't ware opgevangen (hij heeft er rekening mee gehouden, dat 't hert snel voortliep).

tajo (Tontomb. *tajang* „ver”), langdurig, veel tijd nemend, *tajo gaga taove*, *masae nepa rata*, 't duurt lang met de menschen, na langen tijd komen ze pas.

tajoeja, zie joeja.

tajomi, Tog., hetz. als B. *pajowi*.

tajondo, aanzetsel, aangroeijsel op steenen, op de tanden, *tajondo ri utaoe ngkoronja*, aangroeijsel op de steenen in de rivier; *ketajondo ngisi*, *ane bare'e ndagegesi ntabako*, de tanden krijgen aanzetsel, als ze niet met tabak gewreven worden, *icatoe ktajondo*, steenen met aangroeijsel; *mbotajondo oe' nykoro nTadantji*, het water van de rivier T. smaakt naar het aangroeijsel der steenen waar ze overheen stroomt (smaakt gronderig).

tajowo, zie 1. *jowo*.

taka (Θ. Jav. *takip*); *metaka*. Kleven, plakken, vastraken aan iets, zich hechten aan, *metaka poejoe ri liomoe*, er kleeft lijm op je gezicht.

metakamo tanta'inja ri djoia, zijn achterste is vastgeplakt aan den vloer, *To Lage ma'i metaka ri kita*, een Lageër, die zich onder ons is komen vestigen (door hier te trouwen); *mampetaka*, zich vasthechten aan iets, *jakoe napetaka noe lengkaroe*, een waterbloedzuiger heeft zich aan mij gehecht, *taoe napetaka ngkabosenja*, eene vrouw met wie het hoofd is komen huwen, *taoe napetaka ntangga*, iemand op wien de melaatschheid is gaan kleven; *napetakaka ngkoese ikoenja ndeki kadjoe*, de buidelbeer heeft zich met zijn staart opwaarts aan een boom gehecht; *metakaraka*, zich hechten, zich plakken op, aan, *alinta metakaraka ri kompo ntaoe*, bloedzuigers hechten zich vast aan je buik; *mombetaka*, zich aan elkaar hechten, ook gezegd v. h. treden v. vogels.

mantaka, vasthechten, vastmaken, binden, *baela koetaka ri poe'oe ngkadjoe*, ik heb den buffel aan een boom gebonden, *natima penainja*, *nataka ri lompenja*, hij nam zijn zwaard en bond het om zijn middel, *manoe be noetaka pai nakalapamo*, je hebt de kippen niet vastgebonden, zoodat ze zijn losgeraakt; *mantaka ikoe*, ben. v. d. buidelbeer, „staartvastmaker”; *mampataka*, iets op iets anders plakken, *waajo koepataka ri goemakoe*, ik heb bladtin op mijne zwaardscheede geplakt, *mmpataka tengko ri koro ntaoe*, een voorteeken (goede gelegenheid) op iemand vasthechten (tegen hem gebruiken); *pataka pale*, geschenk dat men aan een familielid geeft „voor het binden zijner handen”, om hem te doen afzien v. h. verkoopen v. e. slaaf, tegen wien hij rechtmatige grieven heeft (Tor. I, 198); *mantakari*, iemd. tegenhouden, aanhouden, zorgen dat hij niet weggaat; *mantakaraka*, zich als 't ware iets ombinden, *natakarakamo kadjoe*, *napogoema*, hij bond zich een stuk hout om, dat hij als scheede gebruikte.

takawatoe „die zich aan steenen hecht”, een riviervischje, dat ongev. een span lang wordt; *takarindi*, *takadopi* „aan den wand, tegen de planken klevend”, srt. kleefrijst, die aan den wand blijft zitten, als een kluit er van er tegenaan wordt gegooid; *woekoe*

ntaka, de buiten-enkelknobbel; *toedoe ntake*, gezegd van insecten als de *mbogo* (kokostor) en de *gondi*, die zich vasthouden aan 't geen waarop ze zijn neergescreken en zich niet spoedig laten verwijderen; *ntaka²*, *kataka²*, w. t. v. *maliga* „vlug”.

takapoeli (L.), *takapoo*, op zijn stuk staande, niet van toegeven wetende, *ne'e takapoo*, *podo sangaja noepokono*, *mboda'apa sakodi*, blijf niet zoo op je stuk staan, dat je maar met één ding genoeg neemt, geef een weinig toe.

takanoo; *metakanoo ri soesoeninja*, hangen aan de borsten zijner moeder.

takara, zie afz.

Todj. *menaka* = B. *metaka*.

takabere (uit het Boeg. *takébere*), het gebed dat in de Moh. bedehuizen wordt uitgesproken ter opening van de samenkomst a. h. einde der Vasten. Tor. I. 336.

takala, voegw., syn. m. *tero'o*, aangezien, overmits, dewijl, nu het eenmaal zoo is dat, *takala djelamo ire'i*, *bemo da koekeni moeni*, nu het eenmaal hier is gekomen, neem ik het niet weer mee, *takala matemo*, *bemo da toewoe moeni*, aangezien hij gestorven is, zal hij niet meer opleven, *takalanja metima siko*, *bare'emo da koerangani*, m. gij zelf van het mijne hebt genomen (om mijne schuldaanute innen), geef ik er niets meer bij, *takalanja baela koepaperapi*, *intje'emo se'e da noekui*, daar ik eenmaal een buffel gevraagd heb, moet ge dien dan ook geven, *anoe takala koeto'omo*, *bare'emo da koepelika*, wat ik eenmaal heb gezegd, daarnaar kijk ik ook niet meer om (dat trek ik ook niet meer in).

takanoo, **takapoeli**, **takapoo**, zie *taka*.

takara (wrsch. v. *taka*), eene plant die aan de oppervlakte van zoetwater groeit, *takara napesasamboeni boor*, in de t. verbergen zich de gaboes-visschen.

1. **take** (vgl. *tangke* en Mal. *tangka*), classificerend woord, om al wat den vorm v. e. dunne buigzame laag heeft daarmee te tellen, *iru pantake*, f. bladèren, *iñodi teroeantake*, een stuk of twee lappen geklopte boomschors; *ketake-take*, in bladvorm, *tabako ketake²*, tabak

in bladeren (ongekorven); *mentake*, groote bladeren dragend.

2. **take**, een woudboom, die op den suikerpalm gelijkt maar kleiner is; hij draagt steenvruchten (*konta*) en levert ook sago, ten bedrage van 2—5 bumboegeledingen vol; er wordt geen palmwijn van gewonnen, want als men dat deed, zou de *konaoe* geen palmwijn meer leveren; het palmiet is zeer smakelijk, de harige zezels (*kamboeka*) staan steil overeind. **takea** ([Mor. id., ketel], Mént. *take*, deksel), syn. m. *dapo*, bamboekoker van één lid, met een deksel gesloten, naar 2 gaatjes tegenover elkaar zijn aangebracht, drinkvat op reis, waaruit men den palmwijn met een straaltje in den mond laat loopen. Tor. II, 188.

PmB. *takea angga*, een slingerplant.

taki (Mong. *takin*, gezel, met, Tontomb. id., grafgeschenk); *pataki*, al wat men nog buiten den inhoud zijner draagmand er aan hangt, bv. een zwaard, een roeispaan, een mat; *rata mangantaki² uela*, hij kwam aan met de wonden die hij had opgelopen; *mompataki*, als aanhangsel bijvoegen, *laboe napataki ri kajoenja*, hij hing nog een hakmes aan zijne (volgepakte) draagmand, *se'i takea*, da *koepatakika taove setoe ri kinojonja*, hier is een drinkvat, dat zal ik dien man aan zijn draaglast hangen; *petaki*, tooverkruid, kleine toovermiddelen, in een lapje gepakt, die zich in de *luga* bevinden (Ond.); *mantakilaka*, in de haast oppakken en meenemen, *takilakamo paoehamoz*, pak gauw je sarong mee, *koetakilakamo anangyodi*, *koekeni ri oe'*, ik heb het kind haastig opgepakt en naar 't water gebracht.

Amp. *woekoe taki*, heup, heupbeen.

takie (Sung. *takiuhé*, Niass. *ta'io*, Sal. *tukera*, Boeg. *taia*, Tal. *ta'iaaka*), bovenarm, ook w. t. v. *pale*, arm, voerpoot, (benaming v. d. armlieuningen v. e. *kalata*).

takipoeloe, hetz. als *pantoli*, haarbos aan een zwaardgevest. Volg. sommigen is *takipoeloe* een haarbos die vastgestoken wordt, *pantoli* een die in het gevest wordt gestoken en er ook kan uitgehaald worden.

1. **tako** (vgl. *ago* [enz.] en Filip. t. *takaoe*, Mong. *takou*, Sang. *tako*, Niass. *tago* „stelen“); *mantako*, om iets of iemand komen, *nta'i mantako panta ngkai mami*, ik kom om een erfstuk van onzen grootvader in bezit te krijgen, *taoe mantako da mewoenoer rioenja*, degene die komt rechten werpt het eerst zijne speer, *taoe mantako da moënde*, iemand die komt om met anderen te dansen, *taoe mantako do'icali*, menschen die komen vijandelijkheden plegen, *wa'anja siko koetako*, alleen om u is 't me te doen, *we'a mantako toeama*, *bar'e meawa*, een vrouw die de mannen aanhaalt, die is ongepast; *mantakolaka*, ergens om komen, zeggen dat men ergens behoefte aan heeft, *poera² dja noetakolaka sangkani*, alles heb je ook maar tegelijk noodig; *tinako*, wat men noodig heeft, waar men om komt, behoefte, *tinako ndaja*, wat 't hart behoeft, begeert, *noendjaa tinako ndajamo?* wat is je begeerte?

menako, Ond. PmB., stelen, *mariangkani napenakosi anoe joenoe*, dikwijls heeft hij dingen van anderen gestolen.

2. **tako** (wrsch. id. met 1. *tako* en dan zooveel als ons „pak ze!“), dus een and. woord dan 1. *ako*), uitroep, vooral gebruikt om honden weg te jagen, *tako lo'oe*, voort, weg! *tako, ri tana*, voort, 't huis uit! doch ook wel tot menschen, *tako, tapalai*, vooruit, laat ons weggaan!

1. **takoe**, het geluid van het stooten of klappen van twee dingen op elkaar, *takoe ndoeroe*, versterking van dit geluid; *katakoe-takoe*, klikklak, het geluid van paardenhoeven op harden grond; *mantakobaka*, twee dingen op of in elkaar stooten, bv. een kapmes in de scheede. *takobaka sakodi kadjoe setoe*, *nakandjo'oe ri raja ntana*, geef nog een slag op die palen, dat ze in den grond gaan, *mekoenjanga rioenja i kede*, *nepa natakoebaka soesoë noe inenja*, eerst deed het ventje zijn mond wijd open, daarop greep het met de lippen de borst zijner moeder.

tetalatakoe, door duwen of schokken uit zijn verband gerukt, door elkaar geschud of gehutst, *tetalatakoe ri njara*, door elkaar geschud op het paard, *tetalatakoe adje ane salanja'oe*, *bemo tetakoebaka moeni*, de kaken

raken uit haar verband, als de tanden afschampen bij het kauwen (op iets hards), ze kunnen niet meer tegen elkaar geslagen worden, *tetala²takoe jakoe nakeni noe roda*, ik werd voortdurend door elkaar geschud, toen ik vervoerd werd door de vrachtkar; *mantalatakoe joenoe*, een ander door elkaar geschudden; *kintanja ri katetalatakoenja*, de oorzaak ligt hierin, dat het door elkaar geschud is.

2. **takoe** [Mor. id.], kalebas, ben. v. versch. kruipplanten; *takoe teola*, ook wel kortweg *teola*, de soort waarvan de vruchten, die den vorm eener lange smalle peer hebben, worden gebruikt om er de kalk voor de sirih in te bewaren; *takoe rewoe*, soort met oranjeleurige vruchten, die op zee-egels gelijken; *takoe tonde*, rond metalen kalk- of gambirdoosje, door de Boegineezen ingevoerd; *takoe tabo*, de kalebas waarvan de vruchten vrij groote nappen voor huishoudelijk gebruik leveren; *takoe wowo*, gelijkt op de *takoe teola*, heeft harige bladeren, wordt tot niets gebruikt; *takoe djendjengi*, een papilionacee, laag struikje, met gele bloemen, 3 ovale bladeren aan den stengel, en peulvruchtjes.

takoe mbo'o, hoofdschedel; *takoe dola*, t. *londa*, een kaalgeschoren hoofd.

Amp., *takoe tente*, kleine soort kalebas.

takoeakoe, dez. vogel als *takoeroea* en *goeroea*, groote kaneelduif.

takoeja, Amp., python.

takoele (verk. v. *takoelera*, vgl. *tangkoerera*), de kleine blimbing, Averrhoa Bilimbi, Cl. 379; Tor. I, 405, 413; wordt niet gegeten door lijders aan gewrichtsreumatiek (*koele*).

takoeroea en **takoeroea-roea**, zie *takoeakoe*.

takoesoë-soë, [takoetoëoe-toeoe], dez. vogel als *tokoekoe* en *paporoëa*.

takoetoë-toë, eene duifsoort, met smakelijk vleesch.

takolaa, zie 1. *laa*.

takolani, Tog., de lat waaraan de wieg hangt, om gewipt te worden.

1. **takole**, zie 1. *kole*.

2. **takole**, zie 2. *kole*.

takole'e, een halsketting die nauw om den hals (*le'e*) sluit; *matakole'e enoe*, *dja metaka ndoo*,

bar'e lombo, *dja mainti*, het kralensnoer sluit eng, het zit nauw, niet ruim, maar strak.

takolo, zie *kolo*.

takora, zie 1. *kora*.

takore, zie *kore*.

takótani, Amp., *takotani ngkalando*, de bodem der mand.

tala [Mor. *tala*]; *matala*, vergaan, ondergegaan, v. e. vaartuig, *matala ri rajakoe*, het is in mijn binnenste verloren gegaan, ik ben 't vergeten; *tetala*, weggeraakt, opgeraakt, weg, *mariamo boerekoe tetala*, *naperapi noe joenokoe*, veel van mijn zout is opgeraakt, mijne makkers hebben het gevraagd, *tetalamo baloe'nja*, zijne koopwaren zijn van de hand gegaan, *ewase'emo tetala ndajakoe*, aldus is mijne gedachte, dat waarmee mijn geest bezig is, waarin ik verzonken ben, *tetala jakoe ri podjamaa*, ik ben verzonken in, uitsluitend bezig met den akker, *tetala mangkoni*, *be poera sangaja*, *nakoni wo'oe sangaja*, hij maakt het zich druk met eten, 't eene gerecht is nog niet op, of hij eet het andere, *nije'emo napotetala saeo saeo*, daarmee is hij uitsluitend bezig, dag aan dag; uit vormen als *napotetala* is ontstaan het substant. *tetala*, werk, bezigheid, taak, *noenljaamo tetalakoe?* wat heb ik te doen? *maria tetalakoe*, ik heb veel te doen; *bar'e motetala taoe setoe*, die man neemt geen taak op zich, *ri potetalakoe woenjka eo*, bij mijn dagelijksch werk; *motetala se'i ndapapotetala wo'oe*, ik heb het al druk en nu word ik nog weer aan 't werk gezet.

talada, Todj., n. v. e. kruid.

taladene, zie *dene*.

talado'i, zie *do'i*.

talai: *mantalai*, samenhouden, bijeenhouden, verbinden. *sakodi ware karamakoe*, *djamo pela mantalai*, bijna is mijn vinger doorgeslakt, slechts de huid houdt hem nog vast, *da ndakoua*, *ndatalai*, ombind het, houd het bijeengebonden.

talaska, bah! een woord waarmee men afkeer of walg te kennen geeft, *talaka siko setoe*, *tao mangkoni*, *oemotoe*, bah, jij daar, terwijl men eet, laat je winden! *talaka se'i*, *tabomoë noeraika asoe*, bah, wat vies, je drinknap

geef je aan de honden, *talaka rajakoe*, *mampeole pengeroe setoe*, ik walg van binnen, als ik dat kwispedoor zie; *koepotalaka pawoeso'inja wajaa nta'i baেলা*, ik walg van de wijze waarop zij buffeldarmen schoon maken.

talakaka, zie 2. *kaka*.

talaki (uit het Boeg. *talaking*), Str. B., het voorzeggingsformulier, op het graf van een pas begraven gelezen, om hem te herinneren aan 't geen hij moet antwoorden op de vragen der graf-engelen.

talalo, Todj. = B. *ree-ree* (bamboe-muziek-instrument).

talambaha, zie 1. *baba*.

talambiadje (vgl. *adje* „kin, kaak“ en *lampi*), doek of band, dien men een doode om het hoofd bindt, om de kin op te binden en te voorkomen dat de mond openstaat en de vliegen eieren er in leggen, zoodat de mond vol met maden wordt; *motalambiadje taoe mate*, *boi tebingaraka adjenja*, de doode heeft een kindoek om, opdat zijn onderkaak zich niet opensperre. Tor. II, 91.

talambibi, zie *wibi*.

talameme(ngi) (vgl. *bebe*): *me-* of *motalameme(ngi)*, de lippen vooruitsteken en de tong een weinig buiten de lippen uitsteken, die tevens heen en weer bewegende; dit gebaar maakt men om iemand zijne minachting te betuigen; *mantalamemengi*, tegen iemand dit gebaar maken, *jakoe natalamemengi boti*, een aap heeft zijn snoet tegen me uitgestoken en zijne tong heen en weer bewogen.

talami, zie *lami*.

talampa'a, zie 1. *pa'a*.

talandasa, zie *rasa*.

talandese [vgl. *tamboerese* en 2. *rese*]; *montalandese*, steigeren. trappelen, *montalandese njara*, *be ndengge melindja*, het paard steigert, het wil niet loopen, *pai napolandese gantji*, *maka tana montalandoeaga*, dat de tol hippelt, is omdat de grond ongelijk is; *tetalandese pelindjanja*, met schokjes, met trippelpassen gaat hij vooruit.

talandoega, zie *roeya*.

talanga, een boom, goed voor timmerhout.

talanggaga, zie 2. *gaga*.

talanggene, zie *nggene*.

talaniri, een ronde houten schijf, die men langs den weg laat rollen; Tor. II, 387; *motalaniri*, spelen met zulke schijfjes.

1. tala'oe, *Canavalia ensiformis*, Cl. 628, een plant welke peulvruchten als groente worden gegeten en ongesteldheid veroorzaken, als ze niet goed zijn toebereid; aangeplant en in 't wild; Tor. II, 297; w. t. *karae*, Mol. Mal. *kokara*; twee soorten: *tala'oe londa*, *melele*, *be meuwe*, *tala'oe ntoenda*, *meuwe*, *be melele*, *nije'e ndapomoaja*, *ndapapepone ri konoae*, *be masae*, *ndati jojonja*, *mosaligoemboengi*, t. l. kruipt, maar slingert zich niet om takken, t. nt. slingert zich om takken, maar kruipt niet; deze soort wordt geplant, men doet ze opklimmen tegen suikerpalmen, het duurt niet lang, of ze bereikt den top, ze groeit als een verwarde massa.

2. tala'oe, klier, klierachtige zwelling; zie 3. *rengi*. Ook de amandelen worden *tala'oe* genoemd.

talapipi, zie 2. *pipi*.

talapo, Tog., korst op een wond.

talase, eene plant die als tooverkruid wordt gebruikt.

1. talata (O. Jav. *talatih*, Tomb. *tala'ta*), witte, ronde plekken (vitiligo) in de bruine huid, die men zeer fraai vindt, omdat ze iemand gedeeltelijk tot een blanke maken; Tor. I. 91; als een man ze heeft, vraagt eene vrouw er om en wil ze overbrengen, door met een stukje curcuma over de plekken te wrijven en zich daarna daarmee in te smeren; *ketalata*, met vitiligo op de huid.

talata kama, vitiligo waaraan men krabt, w. t. v. *boegisi* (ichthyosis).

2. talata, *Psophocarpus tetragonolobus*, Cl. 2865, eene plant welke peulvruchten als groente worden gebruikt (Mol. Mal. *biraro*).

talatakoe, zie *takoe*.

talawangga (Boeg. *wakka*), niet behoorlijk, niet in orde, slordig, ongeregeld, *talawangga gaga potiamoe*, *be manimpot*, *be timama*, wat je gedaan hebt is veel te slordig, niet ordelijk, niet passend.

tale [Mor. *tale*]; *motale*, zich uitspreiden, zich

in de breedte uitstreken, *motale koro mPoena*, *bangke potalenja pai be majomboe*, de Poena strekt zich breed uit, hare breedte is groot, maar ze is niet diep, *kodi potale noe nontjoemoe*, je rijstblok heeft slechts geringe wijfde, *motale² oer ri tana*, het water spreidt zich over 't land, *djole dja motale²*, de maïs ligt zoo maar tegen den grond, *soera dja motale² ri djoia*, de papieren liggen zoo maar verspreid over den vloer, *motale² engonja ndaole²*, het is alsof zijn neus zich in de breedte uitstrekt.

mantale, *mont.*, uitspreiden, *talekakoe alikoe*, spreid mij mijne mat uit (*montaleali*, zie afz. op *taleali*), *pontale*, rak waarop men gekorven tabak te drogen spreidt; *montalesaka*, bij wijze van aardigheid ook *montale kasi*, liggen met de armen zijwaarts uitgestrekt, zich met lichaam, armen en beenen uitstrekken, *montalesaka*, *montalekasi oera ane nepa mecontjoe* ¹⁾, *mampoi pelanja*, *nakatoe'a*, de garnalen spreiden zich breed uit, als ze pas verveld hebben, om hare huid aan de zon bloot te stellen, opdat ze hard worde; *mantalesaka*, uitstallen, breed uitzetten, uitspreiden, *ne'e ndatalesaka wa'a rengko mpangkoni*, *papongolika madika*, ge moet het eetgerei niet zoo wijd uiteenzetten, zet het dicht op elkaar; *ndatalesaka ata*, *lo'oe mampositalesaka*, de bedekking voor het dak wordt (in de zon) uitgespreid, ga medehelpen met ze uit te spreiden.

tale-talegi, overal verspreid, overal in de rondte liggend, van dingen die niet zijn opgeruimd.

pantalea, n. v. e. hoogen boom, die op de *jawoengi* lijkt.

pr. t. *pantalea*, rak, boven den haard of langs de wanden; *ri potinale ganaga*, waar zich de Melkweg uitstrekt.

taleali (vgl. *tale*), in de uitdr. *mokaratoe nta-leali*, of enkel *montaleali*, het roffelen op de staande trom, aan 't eind van het slaan op de groote trom (*ganda*); de *karator*'s worden daarbij begeleid door een *ganda*: wrsch. is

¹⁾ Het hand-schrift heeft *mecontjoe*.

dit klanknaboostend en hoort men in den roffel de woorden *tale ali* „spreid een mat uit”; volgens and. beteekent deze uitdrukking, dat het geroffel ineens luid en ver hoorbaar wordt, *ewa montale ali* „alsof men eene mat uitspreidt”, z. v. a. ons „van een leien dakje”; *kantoeoe² tambikoe ewa montaleali*, mijne slapen kloppen alsof er een trom roffelt.

taleba (vgl. *teba* en *lebasi*); *Amp. ratalebasi engo mbonti*, *rasoso*, *palonja rapoe'aki*, van den neus van den aap is een stukje afgehakt, er werd een schijfje afgesneden, van zijn achterste is een stukje afgebroken.

taledja (vgl. *idja*); *montaledja(ni)*, in een kokospalm klimmen, met de teenen tegen den stam gedrukt; iemand op de hielen trappen; *nataledjani kajoekoe*, *bar'e mo'alingke'a*, hij klom in den kokosboom zonder een klimstrik te gebruiken; *kami dja noetaledja*, *dja noepetalalisi*, *dja ma'i sarai*, je trapt ons maar op de hielen, je neemt ons maar tot voetveeg, je komt maar eventjes; *nombetaledja(ni)*, elkaar op de hielen zitten.

taledoe; *montaledoe*, met een plat schepnet vischjes (*doe'o*) opscheppen, *boengoeti ngkajoekoe ndapotaledoe'ku doe'o*, *ri karimbonja potaledoe*, *maka lairia naposandjajaka ri iciri oer*, vezelweefsel van den kokospalm wordt gebruikt om er de vischjes mee op te scheppen, op plaatsen waar sterke stroom gaat, want daar zwemmen ze allemaal in hetzelfde water langs den rivieroever.

talegi, zie *tale*.

talehe: *metatalehe*, tegen een ander zich aandringen, zich wrijven; *metatalehe ananggodri ri inenja*, het kind dringt zich, wrijft zich tegen zijne moeder aan.

taleileta, refrein van een gezang, dat daarnaar wordt genoemd; *motaleileta*, dit gezang zingen.

talekumbo, een struik met een schijnstam. *talembe* (vgl. 3. *tamba*), een plek waar de gaboos-visch zich met den staart ruimte maakt om kuit te schieten, meestal in stil water in 't *tioe*-riet; *motalembe*, op een stil plekje een nest maken, om daar kuit te schieten, een plek voor het kuitschieten toebereiden, zoo-

dat het een soort nest wordt, *booe motalembe*, *nakare'si potojoenja*, *kosa bare'e*, *djamo kawoesi² tojoenja*, *kampae² ri oer*, de gaboos maakt zich een nest, en slaat (het riet) uit elkaar om een plaats te maken om kuit te schieten, de klimbaars doet het niet, die schiet de kuit maar zoo, ze sliert over 't water.

talembe, zie *tembi*.

talenga, *Amp.*, spec. bij de To Wana = B. *tadoelako*, leidsman.

talenggori (vgl. *polengkari*, *pal.*, op 1. *lengka*). P., de stukken hout die tegen [een nog niet voltooid heining] aan zijn gezet, ter voorloopige afweering van dieren (MS.), *waja bare'epa rapakoroka mpodago*, *nepa ratalenggori*, [de heining is nog niet geheel in orde gebracht, er zijn pas stukken hout tegen (de openingen) aangebracht].

talete (O. Jav. *tlatak*), de lellen v. d. haan.

1. *tali* (Austron.), hoofddoek, hoofdband (Tor. I, 356, II, 133, 220, 351); *tali pampa*, hoofddoek der vrouwelijke dooden op het *tengke*-feest; *tali bonto* (afb. Tor. Atl. hfdst. Kleding en Versierselen, Kaud. Cel. Ob. I, 380, Grub. Streifz. pl. 47, 70), de haarband van bamboeschil bij de vrouwen der Berglandschappen; *tali boeja*, witte hoofddoek, waarmede men rouwt voor een hoofd; *tali gangga*, een versierde *tali bonto*; *tali rakojo*, de hoofdband bij het feest *mompanglungka*, die van den hoofdschedel naar den nek loopt; *tali rakojo pinesese*, de oude vorm v. d. *pebantja ndompoe* (zie *bantja*); *motali*, een hoofddoek dragen, *ice'a paka motalisi*, de vrouwen dragen allen hoofddoeken: *loloue ndatalini*, de mondfluit wordt v. e. trechter (*tali*) voorzien.

2. *tali* (Nap. Par. *ntali*-, Saoes. *tali*, Tor. I, 225, als pref. IN.), voorvoegsel in woorden als *talicani*, *taliwanoea*, *talisaja*, zie aldr. [en Sprkk.] en op *timali*, *toemali*.

3. *tali* (uit het Boeg.), eene hoereelheid van 30 haantjes-duiten: *satali*, ongeveer 8¹/₂ ct.; *korra satali*, een kookpot van 30 duiten; *tali-tali*, een kwartje, 90 haantjes-duiten.

taliado, zie *kaliado*.

taliawa, een plant die juist zulke bladeren heeft als de *awa* [zie 4. *awa*]. Tor. II, 240.

taliboea; *motaliboeaki*, opborrelen, van water, bv. in een draaikolk; *meogoe oe' motaliboeaki*, *meomboetaka*, het opborrelende water vertoont zich als een bol, het wipt zich naar boven.

[*talidanta*, zie *sidanta*.]

talidanto, bloeiend kruid (hanekam), *Celosia cristata*, Cl. 705.

talidi; *metalidi*, ergens om heen loopen, langs den rand van iets loopen, *metalidi ri limbo*, langs den rand v. d. poel loopen, *metalidi ri iciri ndjaja*, langs den kant v. d. weg gaan; *mampetalidika roei*, uitwijken voor dorens.

talie, pr. t. = B. *talikoe*, rug; *montalie*, den rug toedraaien, verlaten.

a) *natalie ntaoe toendoe*, verlaten door den doode,

b) *nadinggosoe ntaoe tajoe*, achtergelaten door den gestorvene.

taligini, hetz. als *nambo*, mosterdkruid.

talikoe (Tontmb. *litjoer*, *talitjoer*, Sang. *talikoede*, Tag. Bis. *talikoed*, Austron. *likoed*; [vgl. *ikoe*]), rug, achterzijde, *ri talikoekoe*, achter mijn rug, buiten mijn weten, *talikoe mpenai*, rug van 't zwaard, *talikoe ngkaraba*, rug v. h. baadje; *mantalikoesi*, den rug toekeren, niets van iemand willen weten, *dja natalikoesi kami*, hij heeft ons maar den rug toegekeerd, ons in den steek gelaten, zich niets van ons aangetrokken, *ne' ndatalikoesi pebete ndeme*, keer niet den rug naar 't Oosten, *jakoe dju natalikoe mpaoc*, de zaak is buiten mij omgegaan; *tetalikoesi*, ten achter geraakt, achterlijk geworden; *ombaintalikoe*, ineens den rug wenden, plotseling teruggaan, *ri pombaintalikoe mami mavela sa'e*, toen wij plotseling den terugtocht aannamen, werden sommigen gewond. *meparintalikoe*, achteraan komen, zich in de achterhoede begeven.

talimba (vgl. I. *limba* en Nap. *talomba*), graf waaruit de doodkist met de beenderen is weggenomen, omdat voor de beenderen het dooienfeest wordt gevierd. De beenderen werden daarna in een andere kist in een splonk bijezet.

talimboeboe (vgl. *tiboeboe*), wel, uit den grond opborrelend water.

talinga (vgl. I. *linga* en Austron. *talinga*), oor, *talinga oease*, gat waar de bijsteel door gaat, *talinga baso*, de rotan-ring die onder aan de voorzijde der draagmand is bevestigd, om er de draagbanden aan vast te maken, *talinga ndjaroe*, het oog der naald, *papenaa talingamoe*, zet je ooren open, *talinga noe imboe*, scherpluisterende ooren; [*talinga* is ook w. t. v. *tangali*].

motalinga, ooren hebben, *idjaoe bare'e motalinga*, de Inlandsche naald heeft geen oog; *metalinga imboe*, *sako kaboetoe mboejae nadonge*, de watergeesten hebben scherpe ooren, zelfs het doorbreken van een haar hooren zij; *talinganimo mpodago anoe koeto'o*, neem goed ter oore wat ik zeg, *bare'e natalingani paoe ngkabosenja*, hij nam volstrekt niet ter oore wat het hoofd zeide, *be madojo mantalingani ada*, hij doet niet zijn best op de goede zeden te letten, *ndatalingani rioenja konaoe*, *nepa ndataja*, in den stam v. d. suikerpalm wordt eerst een opening gehakt, daarna wordt de wig er ingeslagen.

mompetalinga lampoe tali nTo Poe'oe mBot, de hoofddoeken der PmB.-vrouwen hebben (slippen als) ooren van wilde buffels.

talingondjo, zie *ondjo*.

talinti (Nap. Bad. id., Da'a-t. *talingki*), oever van zee, rivier of meer, *metalinti*, langs den oever loopen, den waterkant houden.

talisaja, ook *wajaa ngkadosa* (zie *dosa*), Tor. II, 270, een lian, die wegens haar vast omklemmen van andere planten tot tooverkruid bij den oogst wordt gebruikt.

talise (Mak. Boeg. id., Minah. t. *talisei*, Tag. Bis. *talisei*, Sang. *salise*), *Terminalia Catapa*, Cl. 3313, een zeer groote strandboom met vrij groote bladeren en eetbare vruchten, *kadjoe talise re'e anoe ndajaka*, *talise-hout* wordt voor enkele dingen gebruikt.

taliwajoegi, pr. t. = B. *talicanoea*, huisbewoners, huisgenooten, *taliewajoegi mpambola*, huisbewoners, huisbeeren.

taliwani, **taliwani**, zie *wani*.

taliwanoea, zie *wanoea*.

taliwoke, oorsmeer.

talo (vgl. *maloe* en Minah. t. Tag. Ik. Bik. Sa'd. Boeg. Boes. id., Ibn. *talok*, Mal. *taloe*, Niass. *atalo*, Sang. *tao*, Mong. *talox*, Mad. *talok*, O. Jav. Tob. Kar. Lamp. Sas. *taloe*, Bis. *talaoean*); *metalo*, het winnen, de baas zijn, *metalo ngkadolidi*, het winnen in schoonheid, de mooiste zijn; *mantalo*, *mantalori*, iemd. overwinnen, iemd. de baas zijn, iemd. noodzaken om in iets toe te stemmen, *panangi si'a*, *natalo noe joenoe*, hij is overwoonen, anderen zijn hem de baas, *koetalori da maoeba anakoe*, ik heb van haar gedaan gekregen, dat zij mijn kind droeg.

1. **taloe** (Mad. *talon*, Mak. *taloe*, O. Jav. Tob. Kar. Minah. t. Mag. Tir. Ibn. Ik. Tag. *taloen*), verwilderd stuk grond, akkergrond waarop het onkruid de overhand heeft gekregen, *da taloano ero ri bonde*, *be da poera rapewaro*, het onkruid op den akker zal een wildernis worden, het kan niet meer ten volle gewied worden, *taoe momota dja mondent² ri taloe*, degenen die oogsten banen zich met de voeten een pad door het onkruid, *taloe woli*, het onkruid dat na 't wieden weder opschiet, *dja madika taloe*, niets anders dan wildernis aanbrengen, z. v. a. te veel hooi op zijn vork nemen, gezegd van iemd. die een zoo groot stuk land wil bebouwen, dat hij de verwildering niet kan tegengaan, *taloe wirinja*, verwaarloosd zijn zijne lippen, gezegd van iemd. die niet meer pruimt en wiens lippen dus niet meer behoorlijk rood zien, *boendajimo wirinja*, *manguoemo*, *maboejamo*, *talomo*, *bare'emo mamongo*, zijne lippen zijn bleek, ze zijn droog, lichtgekleurd, verwaarloosd, hij pruimt geen siri' meer.

montaloe, zijn akker verwaarlozen, het onkruid laten groeien, de verwildering niet tegenhouden. *siko montaloe*, *bar'e re'e bondemo*, je hebt je akker laten verwilderen, je hebt geen akker meer; overdr. niet geregeld volhouden, *dja montaloe mamongo*, *tesaojo mamongo*, *tesaojo bare'e*, *eica taoe modjamaa*, *santa'oe da wo'oe nepa ndarentasi*, *santa'oe se'i roo ndakoeasi*, hij pruimt maar bij tus-

schentijden siri', dan eens wel, dan eens niet, zooals iemand die een stuk land bebouwt, het volgend jaar ruimt hij het onkruid op, terwijl hij dit jaar reeds het hout heeft verbrand; *mampakataloe*, laten verwilderen, verwaarlozen, *bemo nakoto mampodjamaa*, *bemo narata mpalenja*, *dja napakataloe*, hij kon het niet meer bewerken, zijne krachten schoten te kort, hij liet het maar verwilderen; *dja montaloesaka*, *dja najaoesaka watoetoe*, *bare'emo mamongo*, hij liet (zijne lippen) maar verwilderen, hij schoof den siri'zak ter zijde en pruimde in 't geheel niet meer.

toemaloe, *motoemaloe*, v. e. omineuzen vogel: voortdurend roepende blijven zitten op een tak en niet nader komen, *ane (mojtoemaloe poa*, *da re'e bambari*, als de uil op een tak blijft zitten roepen en niet nader komt, dan komt er gewichtige tijding; *natoetoema-loesi mpoo anoe da mecali*, de uil heeft al door aanhoudend geroep voorspeld wat er zou gebeuren.

2. **taloe** (Austron. *teloe*), pr. t., drie.

Talodidi, zie *Toeladidi*.

taloemboe, ouderwetsch katoen, alleen nog bij gods. plechtigheden gebruikt.

taloenga (Mak. *talloengang*, Boeg. *talloengeng*) een boom, welks hout voor timmerhout dient, de vruchten worden wel bij de siri' gekauwd, bij gebrek aan gambir.

taloewo [vgl. *lorico*], een kruipend kruid. srt. postelein, met dikke stengels, niet aangeplant, gaarne gegeten door de varkens en als het jong is ook door de menschen; het is grooter dan *langgina* of *landjima*, maar wordt dikwijls daarvan niet onderscheiden.

talombo (vgl. Mal. *toembak*, Loin. *talombo*), een groote soort van staatsielans, grooter dan de *sorongi* en eveneens met eene scheede over 't lemmet.

talondo, groote en hooge waterval, steil gedeelte van den bodem. waar het water afstort, *talondo ngKilo*, *nawoe saatoe mbantoe*, *be toedoe*, *luoe likoe*, *ri rajanja masapi bangke*, *iranja eica iru makata*, de waterval van de Kilo is meer dan 100 vadem hoog, beneden is een kolk en daarin leeft een groote paling

met vinnen zoo groot als een alocasia-blad. *talongkoe*, zie *longkoe*.

taloto, PmB., een boom die zijne bladeren tegelijk verliest.

talotoe, een zeevisch, die *dolo*² heet zoolang hij nog klein is en daarna den naam *talotoe* en nog andere namen krijgt; zie *dolo-dolo*.

1. *tama* (verk. v. *toama*, zie aldr.; Mor. *tama*, man), oom, broeder of neef van vader of moeder; ook de stiefvader wordt vaak met *tama* aangesproken; broeders van vader en moeder heeten gewoonlijk *papa*; de afkorting *ta* wordt bij de *pompeindo* gebruikt, zie 2. *ta*; *metama*, oom zeggen; *mampotama*, tot oom hebben, oom zeggen tot, neef zijn van, i *Mesava napotama*, hij heeft M. tot oom, hij is een neef van M., *pampotamakoe i Ta Lasa*, *bar'e madago koeto'o to'oa*, daar T. L. mijn oom is, mag ik zijn naam niet noemen.

[2. *tama* (overgenomen, wrsch. uit 't Boeg.), Str. B.; *matama*, volleerd, het Koran-riciet ken-nende; Tor. I, 324 v.; *mampotama*'), iemd. *matama* maken, het Koran-riciet doen ten einde brengen. (MS.)]

tamaboenga, soort waterlelie.

tamadoeë, een boom die gelijk op de doerian (*madoeë*), maar andere vruchten draagt; ook de doerian wordt wel *tamadoeë* genoemd.

Amp. *tamadoeë*, doerian.

tamalaba, w. t. v. *baela*, buffel.

tamampapoe, zie *mampapoe*.

tamamparo (Mor. *toemamparu*), groote wesp met zeer duu middel.

tamana (vgl. 1. *ana* en Mak. *tamanang*, Boeg. *toamanang*), onvruchtbaar, kinderloos, vooral van menschen, doch ook wel v. dieren gezegd.

tamandali, Todj., n. v. e. kruid.

tamane [vgl. 1. *tama* enz.], w. t. v. *langkai*, man.

tamangkapa, zie 1. *kapa*.

[*tamantjoejoe*, zie 2. *soejoe*.]

tamantjopoe, zie *sopoe*.

tamaoe (vgl. 2. *paoe*), een bakje van palmblad of -bladscheede, dat slechts aan één kant is omgevouwen en vastgestoken; *doi santamaoe*, zulk een bakjevol sagopap; *ndatamaoe*.

[1] Volgens inlichtingen ten rechte *mompotama*.]

opgeschept worden met zulk een *tamaoe*, die daarvoor zeer geschikt is.

[*tamapoe*, dezelfde boom als (*ta*)*mampapoe*.]

tamarari, zie 1. *rari*.

tamaroepoe, zie *roepoe*.

1. *tamba* (Jav. *tambal*, Tob. Mal. *tambar*, Mak. *tambara*, Boeg. *tampa*), lap die ergens is opgezet, belegsel om iets te beschutten of om een gat te dekken, *tamba doekoe*, stukje dat in eene wan is gevlochten, om een gat te dichten, *tamba ngkaraba*, een lap die op een jakje is gezet, *tamba mbela* (Tor. I, 183, 184), boete voor het toebrengen eener wond, *tamba ngkinara* „het lappen der aangedane schande”, boete die een overspelige echtgenoot betaalt, om het huwelijk in stand te houden (Tor. II, 35), *tamba mboeroko mpoeinja*, „die den (doorgehakten) strot van zijn heer weder toelapt”, heet een slaaf die in plaats van zijn heer gedood wordt, ook een bekentenis, belofte of toestemming waarmede men zijn leven redt, *tamba mpeeli* „om het omkijken (berouw hebben) te beletten”, hetgeen gegeven wordt om een der echtgenooten tot scheiden te bewegen, *tamba mboekoe mboekoe* „bescherming voor (een schep tegen) 't scheenbeen”, hetgeen een kind doet of meebrengt om zijne ouders, van wie het straf ducht, gunstig te stemmen.

mantamba, lap of ander dichtsels opzetten, lappen, *mantamba doeanga*, een vaartuig dichten, *mantamba doekoe*, eene wan lappen, *mantamba roeroko*, zijn leven reddend door een slaaf te geven; *doekoe ndatamba*, een gelapte wan, *salanakoe koetambamo*, ik heb mijne broek gelapt.

2. *tamba*, Str. B. (uit het Mak. of Boeg.), vermeerderen, bijvoegen, *ndatambai soma*, het erf wordt vergroot, *mademo*, *pai noetambai wo'oo*, er is al veel en ge doet er nog bij.

3. *tamba*, Str. B. (wsch. Mal. *tambak*, vischvijver), groote zeefuik (sero); *motamba*, met een zeefuik vissen.

4. *tamba* (vgl. 1. *tamba*), in den naam van eenige boomen en planten: *tamba moglange*, gebruikt als toovermiddel, om de te snijden rijst mee te bespuwen, *tamba doeata*, n. v. e. boom,

tamba nggora, een liaan (woekerplant), *tamba djara*, Todj., een kruid, *tamba mboeni*, PmB., een boom met eetbare vruchten, *tamba ole*, *Cassia alata*, Cl. 679, dez. heester als *kale maneroe* of *kadjoe maneroe*, aangewend tegen ichthyosis.

tambadjo, bamboe-koker van één lid, waarmede zeewater in de kokers (*boroi*) met asch wordt geschept, *ri tambadjo ndapantombae tasi ri boroi*, in een t. wordt zeewater in de kokers met asch geschept.

tambado, n. v. e. boom.

1. *tambae*, versperring, gewoonlijk eene heining van vrij zwaar hout, of eene raamvormige overbrugging eener rivier, die aan buffels en varkens den toegang moet beletten; *djaja ndatambani*, de weg is met eene heining versperd.

2. *tambae*, PmB. w. t. v. *tampere*, *katedo*, pompoen.

tambaga (uit het Mal.), rood koper.

[*tambajatoe* = 1. *icajatoe*.]

tambale (missch. uit *mata mbale*, het eigenlijke huis, vgl. 1. *wale*, Mal. *balai*, Ra'oeta *bale* „deur”, Boengk. *wale*² „hut”, Austron. *wale* „huis”; [vgl. ook *mbale*], het voor iedereen toegankelijke gedeelte v. h. huis, de voorgalerij of de middengang, al naar de bouw-orde (Tor. II, 160, 161, 29); bij de To Ampana is *tambale* het gehele huis, behalve de kamertjes (*songi*) en de lagere vloer, waar de kookplaats is, *tambale mpaoe*, een aanloopje, een inleiding, *dja paoe tambalenja*, *banjaya koro ndjoia*, dat is maar een praattie ter inleiding van hem, nog niet wat hij werkelijk zeggen wil (het voorhuis, nog niet de echte huissloer, het binnenhuis), *tambale eo*, een stuk v. d. boschrand dat is omgekapt rondom den buitenrand der omheining, *tambale-eonja ndawoleani*, *boi oena pae*, *ndadikaka tambale eo*, *boi leroe kadjoe me'oenani*, de boschrand om den buitenrand der heining wordt omgekapt, opdat de rijst niet in de schaduw sta, er wordt een toegang voor den zonneschijn gemaakt, opdat niet de schaduw der boomen op de rijst valle, *dja tambale-eonja*, *banjaya paoe montjo*, 't is maar een buitenrand (een los praattie), 't is nog geen echt bericht, mo-

talambale, zich op de voorgalerij ophouden, gezegd v. e. man die niet bij zijne vrouw slaapt, *motatambale*, *be jore ri rongonja*, hij slaapt 's nachts op de voorgalerij, niet bij zijne vrouw.

tambangoë, groote soort kakkerlak.

tambangoni, L. *tambangoeni* (vgl. 1. *wangoe*), hoofdkussen, langwerpig van vorm, met 2 platte zijden (*wo'o ntambangoni*), Tor. II, 187; *tambangoni ntoempa* „hoofdkussen der kikvorschen”, een waterplant, met platte drijvende vruchten; als de kikkers met regen kwaken en deze vruchten boven water komen, zegt men, dat de kikkers om 't verlies hunner hoofdkussens schreien; *watoo napo-tambangoni*, hij gebruikte een steen tot hoofdkussen.

tambani (vgl. 1. *tawa*); *montambani*, zich voor iets, om iets terugtrekken, om zich niet bloot te stellen, *noendjaa noepontambanika*? waarvoor trekt ge u terug, wat tracht ge te ontloopen, te vermijden? *napontambani kano-ngonja*, hij trekt zich terug uit gierigheid (om zich niet bloot te stellen aan vragen, om niet in 't oog te loopen als gierig).

tambara, Str. B. (uit het Mak. *tambara*), geneesmiddel, tegengif; *mantambarasi*, met geneesmiddelen behandelen.

tambaradjo, hetz. als *paradjo*, zie *radjo*.

1. *tambarana*, een vliesvleugelig insect, een lange, zwartblauwe glazenmaker, die zich aan 't water ophoudt.

2. *tambarana*, syn. met *balékari*, geitenhaar, als lansversiering.

tambarari (zie 1. *rari*), Amp., hertzwijn.

tambari, Str. B. en Amp., geneesmiddel, tooverkruid, tegengif; *tambari, ratoenoeka labia, naseksu noe wonggo utomate* (Amp.), wend een toovermiddel aan, brand er meel voor, de geest v. e. doode heeft hem aangesproken. pr. t. a) *ne nteonda meuroeri*, men houde niet op medicijn te spuwen,

b) *ne utoero menambari*, men scheid niet uit geneesmiddelen aan te wenden.

tambaro, bolgewas, soort witte veldlelie, wordt geplant op de erven, heeft lichtgroene smalle bladeren.

tambata ([Mor. id.]; vgl. *wata*), paddenstoel, die op rottende stoffen groeit; eenige soorten worden gegeten; Tor. I, 237; 413, II, 199; ook schimmel wordt wel *tambata* gend.; *ketambata*, met paddenstoelen begroeid, beschimmeld. Soorten van *tambata* zijn: *t. ba-oela*, groeit op buffeldrek, wordt niet gegeten; *t. talinga*, bedwelmend, bestanddeel v. d. *talucani* (zie *2. irani*); *t. mbega*; *t. ngkasa*; *t. ro-nbe*, groeit op silar-stammen; *t. wona*, wordt gegeten; *t. masiroe*, ook *tangkodjo* genoemd; *t. jopo*, wordt gegeten; *t. molangke*, heeft een ring (*langke*) om den stiel; *t. ngkongka*, een taac soort, die lang moet gekookt worden.

Amp. *tambata kodjo* = B. *tangkodjo*.

tambe [Mor. id.]; *mantambe*, *mangantambe*, *mantambeka*, *mompatabeka*, iets op iets anders leggen, *malngaputambe tuo mate*, een lijk in de kist op een stelling leggen, Tor. II, 96, *waroe ndatambe ri kadjoe*, *tando iadjoeni ndatambeka ri kadjo mototo*, het varken wordt op de boomen gelegd, de uiteinden v. d. stok waaraan 't gedragen wordt, worden gelegd op twee boomen die tegenover elkaar staan, *taoe mate ndatambeka ri tambea*, de doode wordt op eene stelling gelegd, *pale kaili ndatambeka ri pale mokana*, *nije tambe ngkaili*, *posokinja nepoer*, de linkerhand wordt gelegd (met den rug) in de rechterhand, dat is: linksche ligging, de beteekenis is: zich onderwerpen. *djoia ngkanlepe ndatambeka ri tana*, de vloer der hut wordt op den grond gelegd (dus zonder palen, alleen op dwars-houten), korter gezegd: *kandepo ndatambe tana*, de hut is op den grond gezet, *tambe kunia*, *dika tawala*, legt de schilden (op 't rak), zet de lansen neer (formule bij 't sluiten van vrede), *porongo ntaoe setoe era kadjo ndatambe nggose*, het huwelijk van die menschen is als twee balken waarvan die aan de linkerhand is gelegd op die aan de rechterhand (wat onheil brengt), *ri langka korpom-patambeka icitikoe*, op de rustbank leg ik mijne beenen, *langka pompatambeka icitikoe*, de rustbank is de plaats waarop mijne beenen zijn gelegd, *kadjo ndapatambeka ri tana*, het hout is op den grond gelegd, *ri tana ndapo-*

mpatambeka kadjoe, op den grond is het hout gelegd.

montambe taoe mate, een doode in zijne kist op een stelling plaatsen; *montambe* (of *motambe*) *pale*, de handen op elkaar leggen (de linker met den rug in de palm der rechter, beide handen naar boven geopend); men zegt daarbij: *koetambe pale*, *koeromoe sampoejoe*, ik leg de handen ineen, ik breng de 10 vingers samen (ik zie af van allen tegenstand); *montambe rapoe*, het geschenk vragen dat *tambe ndapoe* heet, 't geen een vrouwelijk lid der bruidsfamilie bij de huwelijksluiting vraagt aan de familie v. d. bruidegom, voor de talrijke malen dat zij voor de bruid den pot te vuur heeft gezet (*koera natambe ri rapoe*); *montambe paoe*, de bespreking opschorten (alsof ze zoolang op 't rak werd gelegd); *montambemo djole*, de vrucht der maïs gaat zich leggen, gezegd als de vrucht der maïs, die eerst schuin naar boven staat, hoe langer hoe meer horizontaal gaat liggen, als de pitten zich vormen; [*pontambe kaso* '], zie *ti-poko*]; *tambe* (voor *pontambe*) *bangke*, benaming van een figuur die zich voordoet bij 't wichelen met touwtjes; een deel der touwtjes zit aan elkaar, een deel niet; *tambe-loe*, gezegd van een man die naakt loopt of wiens schaamdeelen niet voldoende bedekt zijn, omdat ze bij 't zitten op den vloer liggen (*tambe*) en bij 't loopen neerhangen (*loer*).

metambe, *metambeka*, liggen op iets anders, *kadjoe metambe ri joenoenja*, de balk ligt op een anderen balk, *kadjoe anoe ri kana metambeka*, *anoe ri gose petambeka anoe ri kana*, de balk aan de rechterhand ligt boven, op dien aan de linkerhand ligt die aan de rechterhand; *tetambe ro ri wawo mbana*, de zon ligt boven op 't bosch (staat aan den rand v. d. gezichtseinder); *tetambekamo ri lore kadjo maandoe*, het aangespoelde stuk hout ligt (met het uiteinde) op den wal; *kadjoe anoe metambe sakodi dja katepatambekanja ri anoe petambekanja*, het stuk hout dat op iets anders ligt, komt slechts voor een klein deel te liggen op dat waarop het ligt.

[⁽¹⁾ Ook de vorm *petambe ngkaso* wordt opgegeven.]

- *totambe*, komen te liggen op iets anders. *sintambe*, op elkaar liggen, *kasintambe mpo-dja'i*, boete die een man moet geven, als de familieverhouding waarin hij staat tot zijne aanstaande vrouw zoo is, dat de eene tot een ander geslacht kan gerekend worden dan de andere.

mombetambe, op elkaar liggen, *mombetambe podja'i*, *tondoka papanja da napongkai*, *tondoka inenja da napolama*, de familieverhoudingen liggen de eene op de andere, van den kant van zijn vader zou hij dien man als oudoom moeten beschouwen, van den kant zijner moeder als oom; *mompapombetambe*, over elkaar doen liggen, *witinja napapombetambe*, zijne beenen legde hij over elkaar.

kanambe, neerhangend, bv. iets dat lang is en aan één punt hangt, alsof het steun zoekt.

tambea, stelling waarop men de doodkist legde, bij de voorloopige bijzetting van het lijk; *tambea langi*, korte, dikke, harige rups-soort.

tambea, zie *tambe*.

tambego, draagmand, gevlochten v. e. blad v. d. suikerpalm, waarin men allerlei vervoert, Tor. II, 189, 332; *da ndatambegoni manoe*, *nakadajo mpakenia*, doe de kippen in eene bladmand, opdat men ze gemakkelijk kan vervoeren; *bemba moikoe*, *ndaloer mpatambego*, eene vrouw welker echtscheidingszaak nog niet is uitgemaakt, en die in hangenden toestand verkeert alsof ze een draagmand was.

tambelaoe (vgl. *tambe* en *laoe*); *metambelaoe*, een lijk waarvan de kop is gesneld op eene stelling leggen, om er wraak over te nemen, Tor. I, 239.

1. **tambeloe** (L.), schaamgordel die niet om 't middel wordt gevonden, maar van voren en van achteren door een band om 't lijf wordt gehaald; aldus gend. naar de van achteren afhangende punt (zie *tabeloesi* en *2. tambeloe*); *wanawoe ri djoer ntambeloe*, (de bruidschat) is uit de punt van den Schaamgordel gevallen, zegt men, wanneer bij een echtscheiding de man schuldig is en den bruidschat niet terug-

rijgt; is de vrouw schuldig en moet de bruidschat dus worden terugbetaald, dan heet het: *manawoe ri salembae*, uit de slip der sarong gevallen.

2. **tambeloe** (vgl. *tambeloeki* en *Mal. tēmbelok*), houtworm, gelijkend op de *ucati*, die in hard hout zit.

tambeloeki, Tog., houtworm.

tambena, een soort muis; volg. and. ben. v. d. mannetjes-muis.

tambe ntjoesoe, PmB., boom met eetbare vruchten.

tambe oeta, boom met eetbare vruchten.

tambero (vgl. *ucero*); *metambero*, de overhand hebben, meer zijn, *bar'e mapa'i mpodago baroe se'i*, *metambero kamominja*, deze palmwijn is niet echt bitter, de zoete smaak heeft de overhand; *mantambero*, het winnen van, *bar'e re'e aoe mantambero masapi*, *kagasinja*, geen visch wiut het in snelheid van den paling, *koetambero ajapamoe*, mijn katoenen goed is beter dan 't uwe.

1. **tambi** (vgl. *tombi* en *Bad. tambi* „huis”, *Sa'd. tambing*, ruimte onder 't voordak, *Boeg. tamping*), aanbouwsel aan een huis.

2. **tambi**, in zijn loop gestuit, niet ten einde doorgegaan, *tambimo paoe*, *bar'e pa poera mlapaoe*, de bespreking is gestuit, de zaak is nog niet ten einde besproken, *dja natambi paoenja*, *be poera ri samba'a*, *se'i samba'a napompaoeka*, hij maakt zijn gesprekken niet af, hij is met den een nog niet uitgepraat of hij praat met een ander; *totambi ri wata salirakoe*, *kuno palekoe*, mijn wiedmes is afgestuit op een boomstam en heeft mijne hand getroffen.

3. **tambi**, de slaap van 't hoofd; ook wordt de strek waar de bakkebaarden loopen wel *tambi* gend., *i nykai boerja tambi*, Grootvader met witte bakkebaarden.

tambibi, zie *wibi*.

tambii, zie *wii*.

tambile, de staande plank die het vloer-gedeelte van een gezin afscheidt van de-middengang van het huis.

tambilei, pr. t. = B. *tambile*.

tambiloke, draagzeel, dat niet uit een reep

bast bestaat, maar van rotan is gevlochten. [tambilolo, zie 1. lolo.]

tambire, zie *wire*.

1. **tambisi**, de opzet van het vlechtwerk v. e. rijstzak (*rombe*), die tevens het vlechtpatroon aangeeft; *rombe ratambisi poe'oenja*, de rijstzak wordt naar het gebruikelijke patroon opgezet.

2. **tambisi** (vgl. 1. *tambisi*?; Nap. *tambesi*), soort wesp, die een langwerpige nest van klei maakt, *saloekodi tambisi, saloebangke tamboea, ma'ai uo'oe pesengoenja pai be meirake*, de *t.* is iets kleiner dan de *tamboea*; haar steek is ook vinnig, maar er volgt geen zwelling op.

tambo [Mor. id.]; *metambo*, begeven, in den steek laten, *be inerali poraego, wa'a metambo*, de reizang is niet geslaagd, de meisjes zijn ineens weggegaan, *ane be metambo siko, da koepojoenoe*, als je niet onderweg achterblijft (wegloopt, terugkeert), dan neem ik je mee; *mantambo*, iemd. begeven, in den steek laten, *boi natambo ndeme kita*, als de zon ons nu maar niet begeeft (als we maar voor 't duister aankomen), *natambo ngkadjoe oso jakoe, manaroe*, een rotte balk is onder me doorgehroken, ik ben gevallen, *ananggodi be me-wongga, natambo njoesoe*, het kind groeit niet, de moederborst heeft het in den steek gelaten, *jakoe natambo noe inekoe, mate*, mijne moeder heeft me begeven, ze is gestorven, *koekoenoewaroe, natambo*, ik gooide de lans naar 't varken, maar 't liep er onder weg.

patambo, valkuil, gegraven gat, bedekt met losse twijgjes, waar het wild doorheen zakt en terecht komt op gepunte bamboe (*ampa*); *napatambo ngkaljoe napsjoenda*, het stuk hout waarop hij zat, heeft hem begeven; *pu-patambo*, vluchtuitgang, nooduitgang, zooals muizen wel maken, een tweede uitgang uit hun hol, dien ze voor 't oog verbergen, *amboe-langa ewa poputambo ri timbolo mbalesoe*, de schoorsteen v. d. suikeroven is als de tweede uitgang van een muizenhol; *kantambosa*, in den steek gelaten, tot zijn ongerief *missende*, *kantambosa (noe) apoe*, verlegen om vuur.

Amp. *natambo akor, nakaambo ngkadjoe*, de balk heeft mij begeven, is onder me weg-

gevallen; *oedja kantambo² kato'oka barantjasa*, regen die maar steeds neerstroomt noemen we een giethui.

tambode, w. t. v. *kamboko*, mandje, bij den rijstooft gebruikt; Tor. II, 277.

1. **tamboe** (vgl. *tauroe*, [taboe] en Nap. *tauroe*, begraven, Sa'd. *tamboen*, Mal. Jar. Tob. *timboen*, Mak. *tamboeng*, Boeg. *tampoeng*, Tomb. *tauroen*); *montamboe*, iets op iets anders werpen; *montamboe tana*, aarde strooien op iets, iets met aarde overdekken, uitdr. voor het bijleggen v. e. twist met een gemeenschappelijken maaltijd (Tor. I, 172, 181, 192); *mantamboe apoe*, hout op 't vuur leggen, *palai, boi da koetamboeka apoe*, ga heen, anders zal ik er een stuk hout voor op 't vuur leggen (een meisje tot een nachtelijken bezoeker van wien zij niet wil weten, Tor. II, 5); *natamboeri jakoe kamontjonja pai kabari'enja*, hij laat op mij aankomen uit te maken of 't waar is of niet, *siko natamboeka*, op u laat hij 't aankomen, van u laat hij 't afhangen, *dja ratamboeka Poer Lamoa*, men laat het aan de goden over, *olinja koetamboe ri komi*, den prijs laat ik aan u over; *mantamboenaka (saka)*, afhankelijk stellen van, laten aankomen op, leggen op, *mantamboenaka kadjoe ri apoe*, hout op 't vuur leggen, *ndatamboesaka ri wa'a ngkabosenja*, het wordt overgelaten aan de hoofden.

Bij het zoutzieden is *montamboe* „naar de regelen der kunst zoutzieden”, tegenover *moawani*, in der haast zout maken, zonder geheel den regel te volgen.

2. **tamboe** (vgl. *tamboe* [en Mor. *tamboe*, scheppen, v. e. vlocistof]), een puntig emmertje, gemaakt v. d. bladscheede v. d. sagopaln, voorzien v. e. langen steel, dient om water mee te scheppen tot het uitwassen der sago. Tor. II, 205.

tamboea (Mal. *tuboehan*, Jav. *tauron*, Nap. Bes. *tauroea*), soort wesp. *poema natamboea dja tana*, wespen maken hun nest slechts van klei.

tamboeboe, zie *boeboe*.

tamboeë (Sang. *timboeë*, Boeg. *boeë*, Mong. *boeuj*, Mak. *tibang*), *Phaseolus* sp., Cl. 2661, ert; vruchten en bladeren worden gegeten;

soorten zijn: *tamboeë reanga, t. koni-ira, t. melele, t. marate, t. sabe, t. ragi*.

Amp. *tamboeë bone*, *Phaseolus radiatus*, Cl. 2663, *t. mioenoe, t. makoeni*.

tamboegona, w. t. v. *boengka*, krab.

tamboeja, een groote wesp [of vlieg]; aan dit insect is vroeger de opdracht gegeven om bij de goden vuur te gaan vragen; door af te zien hoe de goden vuur sloegen, kon de *t.* toen aan de menschen de kunst van vuurslaan leeren (Tor. II, 186; misch. is *tamboeja* in verband gebracht met *taucoi* „vuur aanblazen”) *ane nagio ntamboeja kita, manoro re'eanoe mampaesi kita, nje'e napetoemboe*, als de *t.* om ons heen vliegt, is het zeker dat er zijn die ons bepraten, dat vertelt de *t.* over.

PmB. *tamboeja*, haar dat van voren langs de ooren wordt gedragen (B. *panape*); mischien naar de haartjes die de *tamboeja* op de borst heeft en die, volg. de Tor., het dier tot oogen dienen, want als men ze uittrekt doet de *t.* alsof ze blind is.

tamboela, in Saloem. de buidel der buideldieren, in het B. in de uitdr. *tamboela mboekoe*, het merg der beenderen, het binnenste innerlijk, *banja polo mojapi¹⁾ ri pela eo, sangaju'oengka ma'i tamboela mboekoe*, het zit niet slechts onder de opperhuid, het komt uit het merg der beenderen (niet oppervlakkig, maar echt gemeend), *boeke oengka ri tamboela mboekoenja, oengka ri ate mpaja'anja sauri ri tanooanjanja*, vol tot in het merg zijner beenderen, van af de bolte zijner voetzolen tot op zijne kruin; *montamboela*, een strak gelaat toonen, iemand scheef of met een half oog aankijken, omdat men ontevreden over bem is, *ane djela linggona, dja motatamboela siko*, als er gasten komen, toon je maar steeds een ontevreden gelaat, *ne'e ndapontatamboelaka tase*, ge moet de menschen niet met scheeve oogen aankijken; *bantamboela*, een zuur mensch, een ingetrokken, weinig zeggend, ongezellig iemand.

tamboelaga (vgl. 1. *laga*, [remlaba]), opborrelend, van lucht of adem.

[¹⁾ Wellicht verschrijving voor *mejapi*, zooals een oud handschrift heeft.]

tamboelao [vgl. *woelao*], soort gierst, *Sorghum vulgare*, Cl. 3193, met zwarte korrela, wordt gezaaid; de korrels zijn grooter dan die van *Coix lacryma*; de plant gelijkt op *oeraho*; Tor. II, 203, 296.

tamboeleboe, zie *woeleboe*.

tamboeli (Mal. *témpoeling*), taats der lans, een lange ijzeren punt, waarin de schacht steekt, zoodat de lans rechtop in den grond kan gestoken worden; Tor. II, 194, 241; *memotosi tulikoekoe, ewa ndatatamboeli*, mijn rug steekt, alsof hij voortdurend met de taats eener lans werd gestoken; *joe'a ntauwala ndatamboelini*, de schacht eener lans voorziet men van een taats.

tamboelolo, zie 1. *lolo*.

tamboe'oe, zie *woe'oe*.

tamboera, groote soort schelparmband (*jokoe*), of: een schelparmband boven den elleboog gedragen; Tor. II, 227.

tamboerere, n. v. e. boom, zie *tamboe*.

tamboerese (st. [2.] *rese*, vgl. *talantese*); *montamboerese*, steigeren, wild trappelen, *montamboerese njara ane ndapesaci*, het paard steigert als het wordt bestegen.

tamboeroe; *montamboeroesi*, door de gesloten hand op of tegen iets blazen, om daarop tooverkracht uit te oefenen, *ndatamboeroesi oedja, makuwoero*, men blaast door de hand tegen den regen, opdat hij opklare.

tamboeto, het pas uitgehakte, nog niet uitgewassen binnenste van suikerpalmen, de vezels met het zieb daartusschen bevindende merg, dat eerst wordt kleingebakt en daarna met water begoten en uitgeprapt; *tamboeto ratampo rinenja ri toloea, ri ara atu ntjambirru, muka maria karanja*, de onuitgewassen sagovezels worden eerst kleingehakt onder een schuin afdak, want er zitten veel draden in.

1. **tamboetoe** (vgl. *woetoe*). P. vochtige sago, in een bamboe gekookt, met een plantentengel er ingestoken, waaromheen de sago zich vastzet; aan dien stengel wordt de sago uit den bamboe getrokken; daarna wordt ze nog eens bij 't vuur geroosterd; *danye ndatamboetoe*, aldus toebereide sago.

2. **tamboetoe**, PmB. n. v. e. kruid (vgl. *woetoe*).

[tambojoe, Amp., zie 2. *wojoe*.]

tambokoe, n. v. e. woudboom met eetbare bladeren; w. t. *jama roente* „roodbladerig”.

tambolo, zie *uolo*.

tambone, w. t. *tamboerere* (vgl. *bone*, *wone* en *woerere*), een boom; het hout dient voor huisbouw, de bladeren worden op wonden gelegd, de gebrande bast wordt wel bij de sarih gepruimd.

tamboroese, PmB. v. *tamboroese* (een boom).

tambosisi (pref. *ta-* en *mbo-*, st. *sisi*), een boom met kleine bladeren, *Trema amboinensis*, Cl. 3355, gelijk op de *mojadja*; de bast dient voor rijstvat (*pajoejoe*); de boom wordt zoo genoemd, omdat de vogels den dauw van zijne takken en bladeren opzuigen (*nasisi ntonji*).

oedja ntambosisi, geweldige regen (toespeeling op [1.] *sisi*).

tamboto (L. *oaja*), het touw waarmee het lemmet van de *kajai* aan den steel vastzit. (Mischien van *tali mboto* „touw v. d. stam”.)

tame (Mak. *tame*, Boeg. *teme* „pis”); *montame*, zeewater gieten in de kokers met zilte asch (*boroi*), met een langen lepel (*tado*), om sterke pekelen te krijgen; *tasi ratamesi ri boroi*, *tado rapontamesika tasi*, zeewater wordt geschept in de aschkokers, met een langen lepel wordt het zeewater overgeschept.

tameindo, w. t. v. *gagari*.

tamentjoejoe, zie 2. *soejoe*.

tamewa („geen tegenstand biedende”). syn. m. *raoa*, lucht, luchtruim, *mouigo ri wairo namewa*, zwiepen door de lucht.

tami (vgl. *lami*, *moni*, [*njome*] en Tag. *Bis-tamis*, Tob. Kar. Bent. *mamis*, Tond. *amis*, Ponos. Par. Loin. *tami*, Boeg. *njame*, Niass. *naminamito*, Mal. *manis*); *metami*, proeven, een proefje nemen, *petami*, *bara majaja*, proef eens, of 't gekruid is, *mompetauni*, iets proeven, *napetami baroe*, *bara mapa'i*, hij proeft van den palmwijn, of hij wel bitter is.

nami, L., *njami*, P. Meerstr., smaak. *bara ewambe'i naminja?* hoe smaakt het wel? *madago njuminja*, het smaakt lekker; *menami*, proeven, hetz. als *metami*; *mampenami*, *mampenjani*, *menamitaka*, proeven van iets, *maoe be noepenjami*, *lauri maudjoejoe*, je be-

hoeft het niet te proeven, het is toch al zoet; *monami*, *monjami*, smakelijk, *bar'e monjami mboela*, *malangasi*, geitenvleesch is niet smakelijk, er is een lucht aan; *mampaponjami pangkoni*, het eten smakelijk maken; *mampojami*, *mamponami*, *mampomonjami* (-*nami*), smullen van iets, aan iets te gast gaan, *salipoe mamponjami*, een heel dorp smult er van; *sanjami-njami*, van denzelfden smaak; *sanjami djoejoe wani pai djoejoe njarae pai djoejoe njarese*, honing van bijen, van groote en van kleine wespen is even zoet.

ponamitani, soort paling.

mampaslanamika, maken dat men eens iets anders te proeven krijgt, afwisseling in de toespijs brengen, *nasoenoemo mbajawo*, *pai napompasalanamika*, hij had genoeg van de vleeschspijs en vergastte zich eens aan iets anders.

tamobikoekoe, pr. t. = *tombe*, een boom met eetbare vruchten.

tamobiroë, pr. t. = *antja*, *tarija*, mangga.

tamoe (vgl. *palantamoe* [en Mor. *tamoe*, smeuwend vuurtje ter verdrijving van insecten]); *maintamoe* (L. *ntamoe*), goed vuurhoudend, van hout dat gemakkelijk brandt en geregeld blijft doorbranden, *sinjanjoe da tatima*, *maka intje'e* (*mai*) *ntamor*, laten we s.-hout nemen, dat blijft goed doorbranden, *kadjoe ntamoe*, hout dat goed brandt; *kesoo² tamoe* (of *ntamor*) „iemand van wien de asch afvalt, zooals bij goed brandend hout”, uitr. voor *keboegisi*, met ichthyosis behept.

tamoeki of *pontamoeki*, dez. plant als *alomi*, gebruikt om rood te verven; *woen nponamoeki rapiesi*, *rapetaka ri inodo raponi*, *roomo*, *rawali-oendjoe ri tabo*, *rataraka wé marameda*, *rapoemesi inodo*, *nakaendjoe*, de vruchten v. d. *pont*, worden uitgeknepen en het sap wordt op de foeja gesmeerd, deze wordt in de zon gehangen, daarna wordt ze weder in een bak zacht gemaakt: er wordt heet water opgegoten, om er de foeja in te weeken, dat ze zacht worde.

tamoengkoe (vgl. *tamoentjoe*, *timoentjoe*), zie *boengkoe*.

tamoentjoe (hetz. woord als *tamoengkoe*, *timo-*

ntjoe), vleeschverheffing op de wangen van varkens, vooral van wilde zwijnen, die er als knobbels uitzien.

tamoeeoe, zie *moeeoe*.

tamogongga, dez. plant als *goempi asoe* of *poihii*; Tor. II, 271.

tamomi, zie *moni*.

tamoro (uit het Boeg. *toemerra* overgenomen, maar naar analogie aan *pamoro* (zie aldr., Amp. Tawail. *pamoro* „lood, tin”) tot *tamoro* geworden), lood, tin.

tamosa'oe, zie *sa'oe*.

tampa (vgl. Nap. *tampa* „tot waar iets reikt”), pr. t. = B. *tampo*; *tampa moengkoe*, bergtop, berg; *santampa wajoenggi*, *tapotampai dja moeni* (Tor. III, 670, 56, 57), één pruim tabak, die we maar opnieuw pruimen; *santampa ralima*, één uiteinde der hand, één vinger-greep; *kajoe santampa*, een stuk hout; *tampa ntjala*, de ingang van den weg; *ri tampanja mpotiegi*, aan beide uiteinden; *tampa peiconja*, de slip van zijn schaamgordel; *ndatampamo noe tomoe*, laten de kippen geslacht worden; *sampotampakoe antjoera*, degene die naast mij zit.

tampa'ere; pr. t. *notampa'ere*, zitten.

tampai, een kleine zeevisch, met langen, spitsen bek.

tampa'i (vgl. *pa'i*), een kruid dat op ontgonnen akkers vanzelf opschiet en gaarne tot groente wordt gebruikt: de bladeren zijn lichtgroen: *ira ntampa'i ndaroroni*, *ndapiesika woewoena noe ananggodi kanggeme²*, *nakarounga mapeni*, bladeren van *tampa'i* worden geroest en uitgeknepen op de fontanel van kleine kinderen, als die nog heen en weer gaat, opdat ze spoedig hard worde: *tampa'i woejoe* of *t. laembre*, een smakelijke soort, met harige bladeren.

tampala (Mak. *tampala'*, Mal. *tampal*), wrsch. een overgenomen woord, in gebruik bij de zoutzieders: *montampala korra*, een sleuf van boombast (halfvondgebogen stuk boomschors) aan beide kanten dichtmaken met een half-cirkelvormig stuk hout (*tampala*), zoodat er een bak voor 't zoutzieden (*korra*) door wordt gevormd (L. *pala*).

tampali [vgl. *tampara*], een afgeogst rijstveld,

waarop weder maïs wordt geplant; *monampali*, de rijststoppels uitwieden, met hakmes of wiedmes, *waka mpae ndatampali*, *waka nggoa ulakakawi*, de grond waarop rijst heeft gestaan wordt schoongewied, die waarop maïs heeft gestaan wordt op andere wijze schoongemaakt.

tampalo, zie *palo*.

tampamota (P.), w. t. v. *alipa*, duizendpoot.

tampanaoe (wellicht gevormd als *tampa moengkoe* = *moengkoe* en *tampaonoe* = *onoe*, zie *tampa*; *naoe*, vgl. Mal. *laote*, Sang. *laodé*, Minah. t. *loer* en B. *laoe*), de volle zee, het ruime sop, wdl. „het uiteinde der zee”.

tampaonoe (vgl. *onoe*), vuil en stof, op dingen die lang onbedekt hebben gelegen, op menschen die niet baden en aldoor bij 't vuur blijven; *ketampaonoe*, vol vuil, vol asch en stof.

tampara (Mak. *tamparang*, Boeg. *tapparang* „meer”, vgl. Mal. *tampang* „vlakke doorsnee”, *tampar* „slag met 't plat der hand”, en B. *tampali* „vlak maken”, *tampanaoe* „zeevlak”), de streek waar de wind vandaan komt, het pad of de richting die buffels nemen naar of op hunne weideplaats, *iretoe tamparanja*, *papena'oe apoemoe*, *boi ura banoea*, daar komt de wind vandaan, leg uw vuur op een lagere plaats aan, opdat het huis niet afbrande.

tamparadja (uit het Boeg.), in PmB. en de Zlijke Meerstr., zuurzak, *Anona muricata*, Cl. 245.

1. **tampe**, natuurlijk, dat spreekt vanzelf, dat zal waar zijn, *mogemora*, *tampe*, *taoe morasi*, ze vieren het koppensnellersfeest, natuurlijk, ze hebben koppen gesneld, *malaimo*, *tampe*, *meeumo matanja*, hij ging heen, dat spreekt vanzelf, hij was beschaamd, *mapari koerpe*, *tampe*, *maljoe'a dudakoe*, ik heb het te kwaad zooals te begrijpen is, ik heb een borstziekte. In Todjo heeft *tampe* de bet. van *to'o*, zeg dat wel! *wa*, *marombo sa oedja!*-*tampe*, wel, wat is die regen hevig!-zeg dat wel.

pr. t. a) *tampe*, *da mi'oejo ngaloe*, welnu,

dan gaan we den wind roepen, b) *tampe*, *da myomba kila*, nu, dan roepen we den bliksem op.

2. **tampe** (wellicht id. met 1. *tampe*, 't welk dan eigl. „daarenboven“ zou beteekenen; vgl. Boeg. *tamping*, Tontmb. *tampeng*), een lager dak of verlengstuk v. h. dak, bv. om de trap te overdekken; een terras op eene berghelling, dat op een aanhechtsel aan den berg gelijkt; *saci ri anoe santampe*, *meosa*, gekomen op een vlak gedeelte der helling, rustte hij uit; *Papa i nDongkoe komasi mpodago*, *i Ta Mati dja tampenja*, P. i. nD. is een echte smid, T. M. is maar een aanbouwsel (een tweederangsmid); *montampe*, aanvoegen, aanbouwen, bij elkaar voegen, *nakita ganamo tande*, *natamp*, *narambi*, ze zag dat ze genoeg gesneden rijstaren in de hand had, ze nam ze bijeen en deed er een band om, *djoë ata ratampe*, *ratamp*, *mpaka edja*, de rand van 't dak is verlengd, hij is verlengd ter wille v. d. trap, *djaja ndatampe*, op de helling v. d. weg worden vlakke gedeelten gemaakt; *tana motampe*, een stuk grond dat zich als vlakke op een helling voordoet; *tampekanja*, *tambiñja*, *tonggirarenja*, *kaloemaninja*, opruisels, stoplappen, krullen, aanhangsels (de maat- of tekstvulsels in den reizang).

mombetampe, zich bij elkaar voegen; *mampapombetampe pai joenoe*, doen aangevoegd zijn, zich doen aansluiten bij het soortgelijke.

monampe, de rijst van anderen bij zijn eigen rijst bundelen; *ponampe*, band, bindsel; *mombenampe*, zich bij elkaar voegen, zich bij elkaar aansluiten; *ane maranoe tande*, *baremo mombenampe (-tampe)*, *maesimo ri pale*, als de rijstaren die men in de hand houdt warm worden, voegen ze zich niet meer bijeen, ze raken los uit de hand; *mampapombenampe*, zich bij elkaar doen aansluiten.

pr. t. *monampe ngkaonda*², met tussehenpoezen langs de bergen strijkende (v. d. wind); *nampenja Dajo Raenoe*, zijne verblijfplaats is D. R.; *natolemo nampe ndare*, de huisbewoners zeggen.

3. **tampe**: Amp. *montampe*, wannen (B. *montapi*).

4. **tampe**: Amp. *ratampe* = B. *ratudji*, *wegge-worpen* worden.

tampea (vgl. 2. *tampe*, dus eigl. „aanhangel“), P., schaaimgordel die niet om 't midden wordt

gewonden, maar van voren en van achteren door een band om 't lijf heen wordt gehaald (L. *tambeloe*); *motampea*, zulk een schaaimgordel dragen.

tampédangi, iets dat men voor de schaaimdeelen houdt, om ze te bedekken; *salanakoe koepo-tampedangi*, ik houd mijne broek voor mijne schaaimdeelen; *motampedangi*, iets voor de schaaimdeelen houden.

tampekae'o; *mont.*, op een zekere wijze kaken, van kippen, dat men er de klanken *tampekae'o* in kan hooren; dit is een onheilbrengend toovergeluid; *Measa*, 76, 7.

tampélangi; Tog. *motampelangi*, met gekruiste beenen zitten.

támpeli (vgl. 2. *tampe*); *metampeli*, helpen, hulp bieden, *petampeli*, kom eens te hulp; *mantampeli*, iemand helpen, *mantampeli taoe momota*, oogstende menschen helpen.

tampepaki, zie 2. *pepa*.

tamperapi, n. v. e. vogel.

1. **tampere** (Mor. *soempere*), P., pompoen, *Lagenaria vulgaris*, hetz. als *katedo*.

2. **tampere**, PmB. = B. 1. *tambae*, versperring, niet omsluitende heining.

tamperengeoe, het wijfje v. d. vogel *lebago*; volg. anderen: kleine soort L., die geen wit aan den kop heeft.

tampero, een stuk sago-bladscheede, dat men buigt over een fakkel waarmee men vischt, om te verhinderen dat de oogen van den visscher in de fakkel staren en verblind worden; tevens doet het dienst als schijnwerper; vgl. *toroeni*, op *toroe*.

tampi (vgl. 2. *tapi* [enz.]); *montampisi*, opstapelen, de eene laag boven de andere leggen; *mantampisi indanja*, de eene schuld op de andere stapelen, *natampi-tampisi salanja*, hij begaat de eene fout na de andere, *natampisi pondjaoenja*, zij naaide haar naaisel nog eens over, dat het sterk zou zijn.

monampi, een raad hooger opboeien, een bovenrand op iets zetten, *ponampi* of *nampi*, de opbouwing of verhooging op een rand, bv. een stuk dakbedekking, waarmee men het boord eener prauw opboeit, *ma(nga)nampi doeanga*, eene prauw opboeien, *koera nda-*

nampi, de sleuf waarin men de sago wascht, boeit men op aan de randen, *taoe manampi paoenja*, iemand die zijne woorden opboeit, zijne verhalen en voorstellingen overdrijft, een opsnijder, een sensatie-verwekker.

tampide, PmB. w. t. v. *kanta*, schild.

tampina, n. v. e. pisangsoort, *loka tampina*.

tampingi (uit het Boeg. *tamping*), Tog., voor-galerij v. e. huis.

tampira, Tadj., een boom.

1. **tampo** (Mar. id. „deur“), het vloertje voor de deur der rijstschuur, soms omheind en tot een soort voorgalerijtje geworden, *sa'e ala motampo ri rajanja*, *sa'e ri sambali ndindi*, sommige rijstschuren hebben het deurportaal van binnen, sommige buiten de omwanding; *ala ratamponi roeambira*, *roeambaka wo'oe rajanja*, een rijstschuur die aan elke zijde een portaal heeft, heeft ook twee afdelingen van binnen.

2. **tampo** (id. met *tampoli*; [wellicht onder 1. *tampo* te plaatsen (MS.)]); *mantampo*, in poëzie: inproppen, instoppen, bv. v. eten.

3. **tampo** (Nap. id., Bad. *tampo* „grond“), alleen in de uitdr. *tampo boere*, akkergrond die „lekker“ (als zout) werkt, omdat hij niet steinig, niet steil en vruchtbaar is.

tampode, zie *pode*.

tampodi (vgl. *podii*), wilde begonia, een boschplant.

1. **tampoe** (Sa'd. Nap. id., vgl. *tampoensis*, [*tampoe*] en Mal. *tampok*), verborgen, bedekt onder iets anders, bv. onder 't watervlak, *dja madjeme' oe'*, *be tampoe tadali*, het water is maar weinig diep, de enkel komt (bij 't doorwaden) niet eens onder water, *be sambangi koemoe*, *be tampoe koro*, de sarong sluit niet, het lichaam is er niet mee bedekt; *metampoe-laka*, onder water duiken, kopje-onder gaan, *djelu ri oe'*, *metampoe-laka paja'* *ri kajomboenja*, aan het water gekomen, dook hij heelmaal kopje-onder in het diepe; *mantampoesi*, *mantampoe-laka*, *mampakatampoe*, onderdompelen, onder water houden.

tampoelonga, uit *tampoe* en *longa* (zie 2. *longa*), dus wdl. syn. met *longapaja* (zichtbaar uitstekend en verdwijneend), doch thans

gebruikt in de bet. bedekt, overdekt door iets waarin men verdwijnt, *tampoelonga ri goemboengi*, geheel overdekt door het struikgewas; *metampoelonga ri oe'*, kopje-onder gaan in 't water, onder water verdwijnen, door duiken of zinken.

Amp. *tampoesi*, in de uitdr. *tampoesi mantanja* „de maanschijf is onder“, ben. van den 18^{en} dag der maan-maand; *katampoesi nykake*, de 20te maan-dag. Tor. II, 268a.

2. **tampoe** (Tawael. *motampoe*, stampen), hetz. als *taoe*, in *tampoe ntjondoa*, de prop v. d. zuigers v. d. blaasbalg.

tampoela; *motampoela*, een verheffing vormen, zich bolvormig verheffen, *motampoela wea ri banga*, de rijst staat met een kop in de maat (de maat is overvol, met een kop er op); *nda-tampoela*, 't wordt opgehoort.

tampoelonga, zie 1. *tampoe*.

tampoénasi, aangehecht vuil, aanslag op de tanden, schimmel, *ketampoénasi*, met vuil beslagen, schimmelig, vervuild.

tampoénisi (vgl. 1. *tampoe*); *mantampoénisi*, een gat dichtmaken, een lek stoppen.

tampoesoee, soort van kleine bij of wesp.

tampó'i; *metampó'i*, overtreffen, de baas zijn, het winnen, *metampó'i lionja*, zij heeft het liefste gezicht, *metampó'i baloe'nja*, *be masoeli*, zijne koopwaar wint het, ze is niet duur, *taoe setoe metampó'i ri kab'enja*, zij zijn de baas door hunne bekwaamheid; *mantampó'i*, iets overtreffen, *be da noetampó'i toea'inoe*, *maoe noepari'*, je zult toch je jongeren broeder niet overtreffen, al doe je je best; *bare'e tetampó'i*, onovertreffbaar.

támpoli (vgl. 2. *tampo*); *mantámpoli*, volprop-pen, dichtproppen, de snee die men in de bloemkolf v. d. suikerpalm heeft gemaakt, als men ze bewerkt voor het winnen van palmwijn, *ane roomo ndaweo doa*, *ndawakati rionja*, *nepa ndatámpoli*, *sa'e iru utabako*, *sa'e iru mbaku*, *sa'e iru netanda ndatámpo-liku*, als de bloemkolf is afgesneden, wordt er eerst een snee in gegeven, daarop wordt die dichtgestopt, door sommigen met tabaksbladeren, door anderen met *waka*-bladeren, door nog anderen met *tetanda*-bladeren, *pai*

ndapantampoli doa ngkomaœ, da nakasœboe œœnja, dat de bloemkolf v. d. suikerpalm met bladeren wordt gestopt is, opdat het sap gestuit worde (ook *ndatanami*, zie *tana*, dat syn. is met *tampo* [zie 3. *tampo*]); *monampoli*, deze handeling verrichten (intr.), *ane da monampoli ndapompaoeka rioenja œœ barœ: roeambenji wacase'i da momborata ico'oe kita ire'i*, als men bladeren in de bloemkolf gaat stoppen, spreekt men eerst den palmwijn toe: over twee nachten zullen we elkaar weer hier ontmoeten; *ponampoli*, de bladeren die men in de gemaakte snede stopt.

Amp. *tampoli*, pleister, stopsel. *tampoli mbaka*, pleister voor de wond; *mantampoli*, lappen, stoppen, *tampoli kalandongkoe*, stop het gat in mijne mand.

1. *tamponga*, zie *ponga*.

2. *tamponga*(si) (vgl. *samponga*), kleine soort mug, grooter dan *de kasisi*; wellicht id. met 1. *tamponga*, in dat geval eig. „een stukje, brokje“.

tana (Austron.), grond, aarde, land, *tana Mori*, het land M., *tana mapœjoe*, klei, *tana dongi*, potklei, *tana boeja*, onzijdig gebied (Tor. I, 208), *madago tana pai œœ*, land en water zijn veilig, het is vrede, *madja'a tana pai œœ*, land en water zijn onveilig, er is oorlog, *mangkeni tana pai œœ*, het land regeeren; w. t. v. *tana* is *komp bangke*, zie *komp*.

mantana, in den grond stoppen, begraven, *sœo se'i ndatana taoe mate*, vandaag wordt de doode begraven, *imbe'i pantana taoe mate?* waar wordt de doode begraven? *irengimo ndapantana*, gisteren reeds is hij begraven; *mopatana*, begraven (intr.), begrafenis houden; *mangantanai*, begraven, onder den grond verbergen, *rimbe'i pangantanai si'a?* waar heeft hij zich verstoep? *mantanami sijœ*, aan de zijden v. e. stroompje aarden dijkes opwerpen, om het water te leiden; *mantanami barœ*, syn. met *tampoli*, in de bloemkolf v. d. suikerpalm een gat maken en daarin toovermiddelen stoppen; *mantanamaka*, in den grond, in 't water steken, *nantanamaka ri œœ*, hij dompelde het in 't water.

mentana, van dieren: zich verschuilen in

de modder, in den grond kruipen, zich in den grond ingraven, *masapi mentana ri lomboe*, de palingen kruipen in de modder, *kodi œœ, paikanja garanggo mentana ri loge*, het water is laag, maar de krokodillen graven zich in 't slijk in, *sœoe mpekontjoe mentana ri raego*, 't is zoo goed als een nieuw mensch worden, als men geheel opgaat in den reizang (couplet); *mbœimo pentana ntaoe setoe, mampalaika pokaradja?* waar heeft die man zich verstoep, om zich aan den heerdienst te onttrekken? *metanamaka*, zich onder den grond of onder water verbergen; *tetanamaka*, onder water, onder den grond gekropen, geraakt.

mampetana'ka, iemand van zijn land berooven, door 't zelf te gebruiken, *jakœ dja noepetana'ka*, ge berooft mij van mijn land, ge bezet mijn land, ge gebruikt mijn land als het uwe.

patana, zie afz.

tetana, diep ingesneden, ingedrongen, *tetana aiaa*, *manteo dopi*, de schouder is gegroefd door het dragen van planken, *sintji ma'ai katetananja*, *da woro ri woekœ ngkarama*, *da ware karama*, de ring heeft zich diep in het vleesch gedrongen, hij zal invreten tot op het been van den vinger, dan wordt de vinger afgesneden.

karatana, de wal, het land, tegenover het water, *ngœjoe ngkaratana*, landwind; *mokaratana*, *mekaratana*, den landweg volgen, over land gaan en niet over zee, *kami da mekaratana ri Kameasi*, *ma'ai gaga tasi*, we gaan eens over land naar K., de zee is al te onstuimig; *monana*, langs den rand van iets loopen, bv. van 't water, overland gaan; *manana inawœti*, langs een bepaalde grens een stuk grond ontginnen, *ndanana pouwœti*, het ontginningswerk wordt binnen een bepaalde grens gehouden; *wici mponana*, de rand langs welken de grens loopt, die de grens uitmaakt.

santana, het eene, het andere land, *santana*², hetzelfde land; *soemantana*, over het geheele land, *œdja soemantanamo katoedœnja*, de regen is over het geheele land gevallen; *simpotana*, een geurig boschruid, gaarne gebruikt als *siga*, Tor. II, 225.

-PmB. *mantana goa* = B. *mantonomi goa*, mais planten.

tanadœ (vgl. Bes. *tanadœ*, „rups“, B. Petap. Sig. Lind. Saoes. Koel. *tantadœ*; dus is *tana-dœsi* syn. met *œlesi*; zie Tor. I, 391); *montanadœsi*, een ziekte, die reeds lang heeft geleden, van zijne ziekte ontbinden, 't geen de priesters doet door met een touw over de zieke deelen te strijken en dan het touw door de vloeropeningen weg te werpen.

tananda (st. *danda*, vgl. Leb. *tandanda*), de onderste balken van den huisvloer, die onmiddellijk in de gleuven der huispalen rusten, *tananda mbalesœ*, soms gebruikt voor de zolderbalken, die gewoonlijk *lela mbalesœ* heeten. Tor. II, 151.

pr. t. *tanandai* = B. *tananda*.

tanande (ook wel *tinande*, vgl. *tande*); *montanande*, ophouden, een bak, koker, of ander vat, om vloeistof in op te vangen, *ndjo'œ montanande*, palmwijn gaan vragen, bij iemand die een suikerpalm in bewerking heeft; *mantanande songka mpœœnja*, de bevelen van zijn heer afwachten; *tinande joi* „pisopvanger“ is de ben. v. e. sarong die eene vrouw aan hare schoondochter geeft, als deze is gevallen.

tanangge (Gor. Boeool *tananggi*), een stevig soort riet, dat wel wordt aangeplant en voor allerlei wordt gebruikt, bv. voor droogstokken en voor omheiningen.

1. *tanangka*, zie *nannga*.

2. *tanangka*, zie 1. *tangka*.

tananta, hoek of bocht, door de rivier uitgespoeld, door ondergraving van den oever, die dan instort.

tanasa, donderpad, kikvorsch, vóór de laatste gedaanteverwisseling.

tanási [Mor. id.]. ziekte v. d. pisang, waarbij de boom verrot en vol wormen raakt: ook w. t. v. *toeki*, framboesia; *ketanasi*, lijdende aan deze ziekte.

tanata, een waterplant, als groente gegeten. *tanátaki* (van denzelfden stam als *panata*), de latjes of stokjes die steun geven aan het matje (*borœ*) waarmee de draagmand (*baso*) is opgeboid (*ndatolimboe*); *tolimboe ndatanataki*,

een opboeiing die met latjes is gesteund.

1. *tanda* (Mak. *tanra'*, Boeg *tœnré*); *montanda*, stampen, nl. rijst in groote hoeveelheid, *montanda wea anœ ndapompmateka bara ndapobalœ*, veel rijst stampen, die voor een doodenfeest dient of verkocht wordt; *mantandapaka*, tegen, in den grond stampen, in den grond drijven, *natandapaka taucalanja*, hij dreef de (taats zijner) lans in den grond, *taoe natandapaka wembe, be toa*, iemand die door de koorts tegen den grond wordt geslagen en niet op de been kan blijven; *zetandapaka*, tegen den grond gestampt, in den grond gedreven, *tetandapaka taoe mabalœngke*, bij het afdalen van den berg smakte hij met de billen tegen den grond.

2. *tanda* (vgl. 1. *tando* en Boeg. *tanra*, IX.), bijzonder teeken, ken- of merkteeken, *tanda maeta bara mawaa ri pela ntaoe*, zwarte of bruine plekken op iemands huid, *taoe re'e tandanja*, *re'e leti*, *re'e kedje*, *bara aopo soesoenja*, *bara aono karamanja*, iemand die bijzondere kenteekenen heeft, mannelijke en vrouwelijke geslachtsdeelen, of vier borsten, of zes vingers; *tanda*², de blauwe plekken in de nierstreek bij kleine kinderen, of andere lichaamsteekenen, merk- of kenteekenen; *motanda*, *motanda*², teekenen hebben, aan 't lichaam of elders; *ndatandai*, van een teeken voorzien.

3. *tanda* (missch. id. met 2. *tanda*), pr. t. = B. 1. *tando*, richting, zijde, kant; *anœ tanda laja mPada*, die in de richting van het land Pada is; *tanduka* = B. *tondoka*; *tandaka To Sigi*, v. d. kant van Sigi.

muntandagi, *mantandaki*, ter zijde van iets zijn, zich vlak naast iets begeven, omgeven, beschutten, *mantandagi ojanggiœ* (Tor. III, 685, 186), rondom de mandjes (met sirihiping) zitten, *pai ntatandagiamo*, zoodat wij er heelemaal om heen gaan.

a) *tatolingkœ langajadi*, wij omringen de mandjes,
b) *tutandaki œndoerani*, wij zitten rondom de mandjes.

tandaa, een insect dat gedaanteverwisseling ondergaat, heeft vleugels, maakt geen geluid,

komt veel voor op de stopen van geveld boomen.

tandadoe, zie 1. *dadoe*.

tandae; pr. t. *motandae lima*, de armen omhoog houden, zooals men doet om een slag af te weren.

tandaha (wrsch. v. 1. *tanda*, omdat de stijlen in den grond gedreven worden), een rak als de *janga*, om palmwijnkokers tegen te plaatsen.

tandajoegi, pr. t., *tandajoegi mpambolanja*, de omheining v. h. huis.

tandali, L., zie *tadali*; Amp. *rapotandali koro*, het lichaam wordt betast, bestreken.

tandantja, zie 1. *rantja*.

tandapapoe, dez. boom als *tamampapoe*, zie *mampapoe*.

tandasangi (uit 't Boeg. *tanrësêng*), Amp. = B. *tondosa*, aanbeeld.

tande (vgl. *tanande*, *tende* en Boeg. *tanwere*, Mor. *tande*, optillen); *montande*, *mant.*, in de hand, in de handpalm houden, *mantande pae ndapota*, de geoogste rijst in de hand houden, *i ngKai mantande songka*, Grootvader die de bevelen op de hand draagt, ben. v. e. god, de uitvoerder der bevelen van *Poeë mPalaboeroe*, den Schepper (Tor. I, 269, 270, 386, 388, II, 85), vooral ten opz. v. h. afsnijden v. d. levensdraad; *mantand-laka*, in de hoogte houden. opduwen, naar boven duwen, *ajaja ndatandelaka ri lolo mbojo*, een lap goed wordt telkens in de hoogte gestoken op de punt v. e. bamboe-staak; *tandea*, de rijst die men pas heeft gesneden en met de linkerhand vasthoudt, terwijl de rechter aan 't snijden is, *maramoe tandea*, *boekemo pale*, de rijst in mijne hand is warm, mijne hand is vol; *santande*, *santandea*, zooveel rijstaren als men met de hand kan omsluiten; *potande okota*, de bladeren die men in het rijstpot-mandje legt, opdat de pot stevig er in sta.

tandewoea, stand v. h. sterrenbeeld De Haan als bij zonsondergang de kop van den Haan juist boven de kim verschijnt, omdat dan een pinangnoot (*woca*) op de hand kan gehouden worden (*ratande*) als men met de geopende hand naar den Haan (*Tumangkapa*) wijst (Tor. II, 235).

pr. t. *totandea mPoeë Oera*, verblijfplaats van P. Oe.

Amp. *ratande*, op de gebogen of gestrekte armen gedragen worden; *tindea* = B. *tandea*. **tandeko**, Amp. = B. *tambego*, soort mand.

tandende, zie 1. *rende*. **tandilo**, Str. B., een instrument dat bestaat uit een bamboekoker, die aan beide zijden het tusschenschot nog heeft; van den bast zijn twee reepen afgesneden, maar aan de beide zijden vastgebleven; deze snaren worden met een wig gespannen en met de vingers getokkeld; Tor. II, 383; *tandilo-ndilo*, een instrument dat geschud wordt en veel op de angkloeng gelijkt.

tandje (Nap. *tangge*); *motandje*, zich verlaten op een ander, steunen op, rekenen op een ander, om hem de beslechting v. e. twist, het uitmaken eener kwestie, of wat ook van dien aard over te laten, *motandje ri langkainja*, de beslissing aan haren man overlaten; ook kortweg *tandje ri*, bv. *jakoe tandje ri ronyokoe rioenja*, ik zal het eerst eens van mijne vrouw laten afhangen, *jakoe tandje ri Witi Mokole*, *maka ntje'e tandjekoe*, ik laat het over aan het Districtshoofd, want die is mijn toeverlaat; *momberata tandje*, *maka jakoe motandje ri maniakoe*, *siko ri maniamoe*, zij aan wie wij onze zaken toevertrouwen, ontmoeten elkaar (komen door deze oorzaak bijeen), want ik vertrouw me toe aan mijn schoonvader en gij aan uw schoonvader; *kina'a ntandje*, zie *kina'a*; *sanga ntandje*, zie *sanga*.

mampotandje, hetz. als *motandje ri*, bv. *mampotandje langkainja*, het van haren man laten afhangen, het aan haren man overlaten, *hara erambe'i katepaekanja*, *i Mokole kopotandje*, hoe het zal bepraat worden, ik laat het van het Districtshoofd afhangen, *anoe bepa laoe*, *ntje'e ndapotandje*, die nog niet aanwezig is, aan dien wordt 't overgelaten, *se'i siko kopotandje*, *se'i jakoe tandje ri siko*, en nu zijt gij het aan wien ik het overlaat en ik ben het die 't aan u overlaat; *napotandje*, *kadjo'e anja*, hij schuift het op zijne ziekte; *kapari ndajanja natandje ri inenja*

pai papanja, zijne moeilijkheden liet hij ter beslissing over aan zijne ouders.

tandjoea, zie *ndjoea*.

1. **tando** (vgl. *tondoe*, [*tendo*, en Mor. *tando*]), uiteinde, uitstekende hoek of eenigszins puntig eind van iets, in het Lew. ook syn. met *toeke*, venster, *tando mbata*, het uiteinde v. e. boomstam, *anoe ri tandonja*, die aan het eind staat, *tando ntaoe*, het laatste van iemands kinderen, *tando mpoupaeta*, het einde van ons gesprek, *tando mpomberata ntaoe setoe*, de laatste keer dat zij elkaar ontmoet hebben, *tando-boeta*, onzichtbare boomstammen in eene rivier, die gevaar voor vaartuigen opleveren, *tando mara*, *tando mesoewoe*, zichtbare boomstammen, die boven water uitsteken, *tando ngkaboeja ndajakoe*, tot hiertoe gaat mijne welwillendheid (thans is mijn geduld, mijne goedheid, mijne toevondendheid uitgeput), *tando boeje*, uiteinde, hoekig eind v. e. berg, *kekeni ri tandonja*, houd het vast bij 't eind, *nakapoesa ntando mpela*, opdat het uiteinde (het laatste stukje) van zijne huid verdwijne, opdat hij sterve, *boeje santando*, een andere berg; *motando*, een eind nemen, op zijn einde loopen, *motandomo poraego*, de reizang loopt ten einde.

montandosi, zijtakken afkappen, boomtakken of stukken hout afstompen, in kleinere stukken hakken, syn. met *monipo* (zie *tipo*); *pinetando*, een onttakte boom, een boom van welken men de takken heeft afgehakt, maar die men verder laat staan; *mompinetando*, een boom aldus behandelen, *bar'e natowo kadjoe ri tongo nauoenja*, *dja napinetando*, hij heeft den boom in 't midden van zijn akker niet omgehakt, alleen kaal gehakt.

tinando, hoog opgegroeide sagopalme, die een hoogen stam heeft gevormd, de takken van zulk een hoogen boom, die lange bladeren voor dakbedekking geven, *longgana bar'e koepodjo*, *podo tinando koetima*, korte atap wil ik niet hebben, alleen lange atap neem ik aan; *longgana pai tinando*, in poëzie = *anu w'e'apai bamba*, jonge meisjes en niet meer getrouwde vrouwen; *tandoa*, de op horens gelijkende slagtanen in de bovenkaak van het

hertzwijn (bij den beer), *tandoa marari motingkoloe ri tongo nd'o'enja*, de slagtanen v. h. hertzwijn krommen zich op zijn voorhoofd; *lotando*, op een boomstam gestooten, *doeanga mami lotando ri Poso*, ons vaartuig is in de Poso op een boomstam geloopen.

2. **tando** (Boeg. *tanro*); *mantando koro* of *montando koro*, een eed (zelfvervloeking) uitspreken, het een of ander ongeluk over zich inroepen, indien men onwaarheid mocht spreken of ongelijk mocht hebben, Tor. I, 173. Men verklaart de uitdrukking als „den tak waarop men met zijn lichaam staat of den boomstam waarover men loopt afhakken, zoodat men zich zelf te kort doet”, waarbij men 2. *tando* met 1. *tando* gelijk stelt.

Todj. *mositando*, syn. m. *mantando koro*. **tandoe** (vgl. Boeg. *tanroe'* [en Mor. *tandoe*]), pr. t. = B. *tondoe*, hoorn; *dotandoe'* *mpodeli*, de beenen (knieën) tot horens hebben, zoo oud zijn, dat de opgetrokken knieën als horens boven 't hoofd uitsteken.

nalngajntandoe = B. *mantandjoe*, aanreiken; *da mantandoekakoe loeja*, om mij pinang aan te reiken.

B. *tandoe-tandoe*, horens van plaatkoper of blik, bevestigd aan eene muuts (*songko*), vroeger in den strijd gebruikt, hetz. als *sanggyori* [zie ald.]; *motandoe'*, zulke horens dragen.

tandoe'-ndoe', dezelfde groente als *ndoe'*.

1. **tandoeli**, zie *doeli*.

2. **tandoeli**, een vrij hooge plant; de bladeren zijn niet groot en gelijken op die van varens, de stam heeft een breeden voet en bevat stevig celweefsel, dat men gebruikt als prop in den propenschietor.

tandoesoe, zie *roesoe*.

tandoi jae (vgl. 1. *jae*), de slaaf die het graf v. e. voornaam afgestorvene bewaakt (Onda'e, Lage. Lamoesa), of de kip die aan de stelling der doodkist werd vastgebonden; Tor. II, 101, Measa, 76, 22; *manoe toeoe ndapotandoi jae ndoe mate ndataka ri nonantambeg*, *taoe laura mija mangkeni*, een levende kip wordt gebruikt als bewaker v. d. doode en gebonden aan de palen v. d. stelling der doodkist;

menschen die geen familie zijn mogen ze medenemen.

tandojoe, zie *rojoe*.

tandole, een soort millioenpoot (*tagai*), die geel van kleur is.

1. tandoli, PmB., een boom die geen houtstam, maar een schijnstam heeft.

2. tandoli; Amp. *mampetandoli kadjoe*, een boom van zijne takken berooven, takken v. e. boom afknappen.

tandondo, zie 3. *dodo*.

tandoo, zie *ndoo*.

tane, Amp. of *tane-tane*, het refrein eener soort liedjes, die daarnaar dan ook *tane* heeten; *motane*, zulke liedjes zingen.

tanengko, zie 3. *tengko*.

tanepo, hetz. kruid als *nepo*.

1. tanga (Nap. id., oudere vorm van *tongo*); *metangani*, tegenhouden, beletten, wdl. ergens tusschenin, tusschenbeide komen; *mampetangani*, iets beletten, tegenhouden, iets niet toestaan, niet afgeven, *ne'e noepetangani jakoe*, weehoud mij niet, *ane da noeporongo i Pantjili, kami se'i bare'e da kapetangani*, als je met P. wilt trouwen, dan zullen wij dat niet beletten, *doeangakoe bare'e da koepetangani*, *paikanja da noekeni moeni ri rakanja*, ik weiger je mijne prauw niet, maar je moet ze weer op hare plaats brengen.

tanga, pr. t. = B. *tongo*; *ntanja ndara*, het luchtruim; *dantoe, ntaponindintang*, als hij is aangekomen, nemen we hem in 't midden.

2. tanga (vgl. *tango* en Bal. *tangar*, Mak. *tangara*, Boeg. *tanga*); *montanga*, voornemen hebben, belofte, gelofte doen, bv. om een offerfeest te geven als een zieke herstelt, of als de rijst die kwijnt, weer fleurig wordt (Tor. I, 387. Measa, 76, 28); *montanga, mangati gawe bangke*, een gelofte doen, om het houden v. h. groote doodenfeest gemakkelijker te maken (het eerst in 't klein vieren); *gori da ngkaratanja kortanga patambengi*, als tijd van zijn komst stel ik 4 nachten; *gambe ndupontangaka*, gambir die beloofd was. — *tangara*, voornemen, bedoeling, dat waarop men peinst, waar men over denkt, *tangara ndaja*, voornemen des harten, wat men hoopt

of zich voorneemt te bereiken, *isema tangara ndajamoe da noeporongo*? wie zijt ge van plan te trouwen? *rimbe'i kare'e ntangara ndajamoe*? waar wil je het doen? *anoe nakita ntangarakoe*, degene die ik bedoel; *mantangara*, voornemens zijn, bedoelen, in den zin hebben, denken over, *noendjaa ntangara pai nakama'i*? wat heeft hij op 't oog, dat hij hier komt? *soeboemo rajanja mantantangara*, hij wist niet meer hoe hij er aan komen zou, *siko anoe n[da]pekoetana, mewali siko da mantangara*, gij zijt het aan wie 't is gevraagd, dus gij moet er over denken, *ane morasi siko, tatangara, endo' kami*, als ge voorspoed op de jacht hebt, hopen we dat ge aan ons zult denken, *naso'o mainti'*, *mantangara boi lapa*, hij bond hem stevig vast, met de bedoeling dat hij niet los zou komen.

tangali (Nap. id., Rongk. „rat”), Phalanger celebensis, het kleinste der beide buideldieren die op M. Selebes voorkomen (af b. Kaud. Cel. Ob. I, 57); het vleesch wordt gegeten; het dier wordt ook *poe' ngkoese* genoemd, omdat de *koese* bevreesd zou zijn voor de *tangali*; de beide buideldieren houden zich nl. niet in elkaars nabijheid op; Tor. II, 404; w. t. *talinya* (omzetting).

tangana, of *noeno tangana*, soort ficus.

tangara, zie 2. *tanga*.

tangari (Mal. *tengar*, Mak. *tangere*, Boeg. *tengere*, Tob. *tongor*), Cereops Candolleana, Cl. 721, een rhizoforen-soort, die te zameu met *papa, tongke, kalantaoe* de vloedbossen vormt; met het sap, dat men door 't insnijden v. d. bast verkrijgt, wordt foeja geel geverfd.

tangga, melaatschheid, echte of pseudo-lepra (Tor. I, 414), ook *djo'e bangke* „groote ziekte” genoemd; *ketangga*, melaatsch.

tangaa, PmB., een boom m. e. schijnstam.

tanggaga (vgl. [1.] *gaya*), een woord waarmee men zijn afkeer van vieze dingen te kennen geeft, *tanggaga, kadanja dja maria*, bah! wat loopt er een suot uit zijn neus, *tanggaga banoeanja silao, marika rajakoe mangkita*, bah! dat huis daar van hem, ik walg er van het te zien.

tanggala (Mor. id.), een fuik, waarin men rivier-visch of kikvorschen vangt, hetz. als *woewoe booe*; *motanggala*, zulk een fuik gebruiken, die uitzetten (des avonds, om er 's morgens naar te gaan zien).

tanggala pipi, plant met vrij groote, platte vruchten, soms als versiersel gedragen.

tangganoe, zie *ganoe*.

tanggawe, zie *kaue*.

tanggerahi (uit het Mor.), lans, uit één staaf ijzer gesmeed: schacht, lemmer en taats zijn van 't zelfde stuk ijzer; de weinige exx. die de Toradja's bezitten, zijn uit Mori afkomstig. Tor. II, 194.

tanggewo, zie *nggewo*.

tanggili, groot soort tomaten.

tanggo, Ipomoea reptans, Cl. 1899 (Jav. Mal. enz. *kangkoeng*), eene waterplant, die pas eenige jaren geleden in het Bovenland van M. Selebes is bekend geworden; als groente gegeten.

tanggoa, n. v. e. struik met zeer groote bladeren.

tanggoe, Str. B. (uit het Mal. *tanggoeng*), instaan voor iets.

tanggoede (Boeool *tonggoelongo* „rug”, Mal. *tengkoek*), of *tangkoede*, nek en beneden-achterhoofd.

tanggoela (vgl. *goela*); *montanggoela*, ruig, harig, gezegd van spookverschijningen.

tanggoelipo (vgl. *lipo*); *montanggoelipo*, P., spartelen, zich heen en weer wentelen van pijn, *medoengka-doengkajoeli, mekakajorja, montanggoe-ntanggoelipo, kapari ngkadjoe-anja*, hij rolde omver, wentelede zich en spartelde heen en weer van de hevige pijn.

tanggoeoeoe, zie *koeeoe*.

tanggoli, zie *goli*.

tanggoliedli, pr. t., de boom en vrucht die B. *tombe* heet.

tanggonoe, w. t. v. *soesoe*, borst, uier.

tanggoroe-nggoroe, dez. soort paddenstoel als *koroe* (L.) of *nggoroe*. Zie *koroe*.

tangi (Mal. enz. *tangis*, Austron.); *toemangi* (P.). *motomangi* (L.), schreien, weenen, *oeremo toemangi*, houd op met schreien, *motomangi mpobaola*, in stille weenen; *noendjaa noepo-toemangika*? waar huilt ge om? *mantangisi*,

beweenen, huilen om, *mantangisi ananja mate*, haar gestorven kind beweenen, *anangodi mantangisi soeai*, een kind dat om een komkommer huilt; *dja katangi*, *mantangisi enoenja*, aldoor maar huilende, om kralen te krijgen, *ana ve'a katangi noe ngalitaoe*, een meisje waar de jongelui begeerig naar zijn; *mampapatangi*, aan 't huilen brengen; [*batanngi*, huillebalg].

katoemangi ana ve'a of laentoemangi, „meisjesgeschrei”, n. v. e. kruid, waarvan de blaadjes als groente gegeten worden.

1. tangka (Nap. *menangka*, stelen, Mal. *tangkakap*); *montangka*, aanvatten, aanpakken, vastgrijpen, *natangka ndoei*, door de dorens gegrepen, *ewo nakekeni, nepa natangka ntjalira*, ze houdt het gras vast, daarop wordt het door het wiedzmes weggemaaid, *opa ndatangka mpeka*, het aas wordt vastgehaakt met een haak; *salira ndapontangkaka ewo*, een wiedzmes om er het onkruid mee weg te nemen; *metangka*, zich vastgrijpen, vasthaken. *joemai metangka ri koemoekoe*, de rotan-ranken haken zich vast in mijn sarong, *to metangka* „die zich vasthaken”, w. t. v. *lokaja*, wilde framboos; *metangkasi*, zich in groeten getale vasthaken.

montangkasi, w. t. v. *mucairo*, wieden; *montangkaraka*, het wieden bespoedigen, door een bosje onkruid met veeren er aan weg te werpen en te roepen: *poeramo ewokoe* „mijn onkruid is er uit”, of het bosje onkruid in een boom te hangen; Tor. II, 253; *monangkasi*, wieden.

totangka, vastgehaakt, *totangkamo peka ri opa*, de haak is vastgehaakt in 't aas; *peka ndupatotangka ri opa*, men heeft den haak in het aas doen pakken; *ane re'e ndapeombi, ndapototangka, bare'e da trompo*, als er iets is dat men naar zich kan toe halen, dat kan vastgegrepen worden, dan zal men niet vallen.

tanangka; *tetanangka*, aangepakt, aangegrepen en van zijne plaats gerukt worden, *taoe dja tetanangka ri roda*, een mensch wordt van zijne plaats gerukt in eene vrachtkar; *katetanangkanja maentasi waja nta'i*, hij

- werd zoo hevig geschud, dat de ingewanden er uit kwamen. . . .
2. **tangka**, een hamertje (*ike*) om boombast mede te kloppen, met een zeer fijne teekening op het plat, alleen gebruikt voor het kloppen van schors voor hoofddoeken. Tor. II, 322.
3. **tangka**, Str. B., uit het Pal. of 't Boeg. (*ta- ngke*); *motangka*, verloofd zijn. Tor. I, 341.
- tangkadja**, zie 1. *kadja*.
- tangkampeoe**, zie *peoe*.
- tangkandende**, zie 1. *rende*.
- tangkandidi**, zie 2. *ridi*.
- tangkandii**, zie *rii*.
- tangkandoo**, zie *ndoo*.
- tangka-ntjalira**, n. v. e. lagen boom.
- tangkaoe** (vgl. *kooe*, [*tingkaoe*, enz.] en Botel Tobago *kakaoe*, Boeool *kaeogoe*, Sang. *kahoe'*, *kéhoedé*), lepel van kokosdop met een platten. langen steel van bamboe, die rechthoekig op den lepel staat; het uiteinde v. d. steel dient om de rijst uit den pot te lichten; and. naam: *kola*; *ane be napere ntangkaoe jakoe*, als de rijstlepel niet op me valt, w. t. v. *napere ndjoe'a* (door ziekte overvallen); *motangkaoe*, zulk een lepel gebruiken, *mantangkaoe ira- ngkadjoe*, toespisjs opscheppen, *tangkaoka linygmu inawo*, schep voor de gasten toespisjs op. Tor. II, 184, 274.
- tangkaoemboe**, een zeer schuwe vogel die in 't bosch leeft en een lage, zware stem heeft; hij is zoo groot als de *takoeroa*. Ook is *ta- ngkoeombor* een 2de naam voor den vogel *tontji mbaroe*, welks geluid ook zwaar is en met varkensgeknor wordt vergeleken.
- tangkaengroe**, Lal., de vogel *tongare* (maleo).
- tangkapa**, zie 1. *kapa*.
- tangkapi**, n. v. e. liaan.
- tangkarabe**, zie *rabe*.
- tangkare**, zie *kare*.
- tangkariada**, de lichtende zwammen, die op rotte boomstammen groeien; ook *kariada* en *nggariada*.
- tangkaroemba** (Mor. *tangkaroem*), soort draag- stoel, een stuk hout dat horizontaal op den rug wordt gedragen en waarop de ge- dragene zit, met de beenen langs de heupen v. d. drager; de draagbanden loopen over de

- schouder en onder de oksels; *taoe ndata- ngkaroemba mesingkalu ri lompe ntaoe maoeba*, degene die aldus wordt gedragen legt de be- nen langs de heupen van den drager.
- tangkasi**, zie *nggasi*.
- tangkasoe**, een krekkel, die een hard geluid maakt.
- tangkawe**, zie *kaue*.
- tangke** (vgl. *sangke*, [1. *take*] en Mal. *tangkai*, Mak. *tangke*, Boeg. *takke*), handvat, steel, w. t. v. *taono*; *motangke*, *motangke'*, in de hand houden, aan of op de hand dragen, *bi- ngkanja natangke'*, zij droeg haar mandje in de hand, *ane bare'e koetangke inodo, da ma- uaro*, als ik het stuk foeja niet in de hand had gehouden, zou het zijn weggewaaid.
- tinangke*, wdl. „met de hand vastgehou- den“; *metinangke*, slank, rijzig opgegroeid, *metinangke le'inja, mele'e mpalangka*, zij heeft een slanken hals, als de voet van een schenk- blad.
- tangke mpaloe* „hamersteel“, n. v. d. liaan *bengkoila*, welker taai stengels tot handvat voor hamers kunnen dienen.
- pr. t. *uangke*, handvat, *uangke mpaloe*, hand- vat v. d. smidshamer.
- tangkebe**, zie *kebe*.
- tangkedo**, zie *kelo*.
- tangki**, belemmerd in zijne bewegingen, mach- teloos, van ledematen, waarin geen kracht meer zit, *tangki palenja, bara noendjaa napo- tangki?* zijn arm is verlamd, krachteloos, wat daarvan wel de oorzaak mag zijn? als subst. in Meerstr. en PmB.: afsluiting, versperring, om buffels binne bep. terrein te houden, *ta- ngkinja*, het stuk grond waarbinnen de buffels worden beperkt; *baela ndatangki, boi mesoera ma'i tana bangke*, de buffels worden (door eene heining) beperkt, opdat ze niet op den algemeenen grond komen.
- tinangki; metinangki*, helpen, meedoen met anderen, anderen bijstaan.
- tangkibala*, uitbouwsel aan een huis of eene tuinhut, met een lagere vloer, onder een ver- lengstuk van 't dak, waar gewoonlijk de stook- plaats wordt gemaakt.
- toemangki*, spruiten van den sagopalm, die

- tot nieuwe boomen opgroeien en vaak uit de *totoea ntabaro* opkomen (zie *totoea*).
1. **tangko** (Mak. Boeg. *tangko'*), hechtend stuk, verbindingsstuk, een stukje foeja dat dwars wordt gelegd op de plaats waar twee lappen foeja aan elkaar worden geklopt, zoodat met elken lap eene helft v. h. stukje wordt samen- geklopt (Tor. II, 318); *tangko mpalo*, de bil- len, wdl. de vasthouders v. h. aarsgat; *nda- tangko ajapa*, het goed wordt geregen (met groote steken genaaid, om het voorloopig te hechten); *totangko*, voorloopig gehecht.
2. **tangko** (Mak. Boeg. *tangkoeng*); *mantangko pae*, rijsthalmen, waaraan men iets bizonders ziet, afscheiden van de overige rijst die men oogst, om de korrels later afzonderlijk te plan- ten; ziet men op zijn eigen akker of op dien v. e. ander bij het oogsten rijst van bizondere soort, dan scheidt men die af en houdt ze voor zich, maar zegt het niet aan den eigenaar, op- dat deze de levenskracht daarvan niet tegen- houde.
- a) *naweka nja'o'e mpoene*, ze hebben ze ge- mengd met fijnkorrelige rijst,
- b) *natangko olo inowende*, ze hebben de rijst- soort *olo inowende* afzonderlijk gehouden.
- tangkodjo**, soort eetbare paddenstoel; zie *ta- mbota*.
1. **tangkoe** (Boeool *tanggoe*, beletsel), reden, oorzaak, aanleiding die men aanneemt of op- greft, *tangkoe ngkapatenja, namama alinta*, de oorzaak van zijn dood is, dat een bloedzui- ger hem heeft gebeten, *mampapali tangkoe da magicoe joenoe*, een reden zoeken om anderen te beboeten, *dja tangkoeinja, ane da moeljamaa, modingge, ane da moelora be modingge*, 't is maar een voorwendsel van hem, als hij op den akker moet werken, loopt hij mank, als hij er op uit kan gaan, loopt hij niet mank, *anangyudi setoe lawinja malose, djo tangkoeinja ri kanaroenja owei*, dat kind is toch al lui, het heeft een voorwendsel in een val dien het vroeger eens heeft gedaan, *dja'a ndajakoe lawinja re'e ri siko, dja ne'e noekelo'ka tangkoe- nja*, ik heb toch al tets tegen je, *lok nu geen* aanleiding uit tot een uitbarsting er van.
2. **tangkoe**, Str. B. (uit het Boeg. *tangkoeng*,

- patangkoeng*), opbergen, bewaren, *ndapata- ngkoe baroe, nakagana ri posoesa*, de palmwijn wordt bewaard, opdat er genoeg zij op het feest.
3. **tangkoe**, Todj., *doela tangkoe*, een klein soort presenteerblad.
- tangkoeajo** (Nap. *tangkoalo*, Oem. *tinoojojo*, Mor. *tangkoedo*, Koel. *tangkodoalo*), adams- appel; Amp. id., nek.
- tangkoeare** (vgl. *are* en *tapoeare*); *motangkoe- are, motangkoe'are*, opspringen, spartelen.
- tangkoe bina** (zie 1. *tangkoe*), Pal[ande], oor- zaak, aanleiding.
- tangkoedangi**, losse ondermouwen, die bij den elleboog worden vastgebonden om de (dikwijls naakte) benedenarmen en den rug der hand te bedekken bij het oogsten, tegen den zonne- goed; *motangkoedangi*, losse mouwen aan- hebben.
- tangkoede**, zie *tanggoede*.
- tangkoetri**, of *tingkoetri*, een stuk hout of bam- boe, gewl. in 't midden gebonden, haaks op het touw om den hals v. e. dier, zoodat het gemakkelijk kan opgevangen worden; *baela ndatangkoetri*, een buffel met een touw om den nek waaraan een dwarshout sleept; *mu- ntangkoeetri*, voorzien van dwarshouten, de draagboomen aan welke iets zwaars wordt gedragen, opdat aan 't eind van elken boom twee man in pl. v. één kan komen.
- tangkoelewoe**; *motangkoelewoe*, stuip trekken, spartelen, hevig trekken met de ledematen, zich kronkelen, *montangkoelewoe wa'o asoe, nasajoe mpenati*, de kop van den hond, die met 't zwaard is afgehakt, vertoont stuip trek- kingen, *montangkoelewoe ole mendjojo*, de slang kronkelt zich bij het kruipen.
- tangkoelili** (vgl. *koelilingi, lili*), soort padden- stoel, dik, wordt gegeten.
- tangkoendende**, hetz. als *tangkandende*, zie 1. *rende*.
- tangkoengkoe**, zie 2. *koengkoe*.
- tangkoeho**, **tangkoeowo** (L.), een vrij groote zwarte vogel, met witten kop, ook *to boeja wa'o* genoemd; *ndatangkoehosi (nawosi)*, kaal geschoren, v. e. hoofd, er uitzien als de kop v. d. *tangkoeho*; vgl. *oro*.

tangkoerabe, hetz. als *tangkarabe*, zie *rabe*.

1. **tangkoerera(ngi)** (vgl. *sanggoelera, takoele*, en Sal. *koelirang, poelirang*, Tontmb. *woeli'dan*, Sang. *belerang*), Aversrhoa Carambola, Cl. 380, de blimbing die groote vruchten draagt (MS.)¹⁾.

2. **tangkoererangi**, w. t. v. *wawoe*, varken.

tangkola (vgl. *kola*); *natangkólaka kina'anja, naboeboe*, hij keerde zijn (blad met) rijst ondersteboven en stortte ze uit; *tetangkólaka, tetangkólakaka*, ondersteboven gekeerd, zoals een rat, waaruit de inhoud wordt gestort; *tetangkólakaka tana ndapadjeko*, de omgeploegde grond wordt omgekeerd; *tetangkólakaka doeanga*, het vaartuig is omgeslagen.

tangkolo, verk. v. *tangkolopoea*, hetz. als *kolopoea*, landschildpad.

tangkoro, PmB.: *mantangkoro*, met mate gebruiken, bij kleine gedeelten ergens van afnemen, spaarzaam met iets omgaan, *da noetangkoro kodjo, boi are'e gana*, je moet er bepaald zuinig mee wezen, dat er niet te kort komt.

tangkowi, verdraaiing van *kowili* (framboesia-zweer in den bilnaad), voor *tangkowili*, zonder de laatste lettergreep.

tango (vgl. 2. *tanga* en Mal. *tengok*, Kalingga *tangad*, Sch. 187); *mtango*, kijken, turen, de oogen gericht houden; *mantango, mampetango*, kijken, turen naar iets dat op eenigen afstand is of in de laagte ligt, *kita ri banoea mampetango taoe molioe*, wij in huis kijken naar de menschen die voorbijgaan, *ri waco boejoe setoe ndatango², ndapepetango tasi*, boven op dien berg ziet men in de verte de zee; *mombetango*, naar elkaar kijken, op een afstand.

tangoa, hut tot tijdelijk verblijf onderweg, vooral op sneltochten (wdl. kijk plaats, uitkijk plaats); *motangoa*, eene hut oprichten, gebruiken, om op weg in te verblijven.

pr. t. *melintango*, uitkijken, toekijken, *ndjai Moengkoe Melintango*, op den Utkijkberg, *ondamo tamelintango*, we zijn gereed met uitkijken.

Amp. *tango*, voorste deel van iets, *ri tango, vóór*.

1. **tangoa**, zie *tango*.

2. **tangoa**, PmB., een boom m. e. schijnstam. **tangoedjoe**, zie *ngoedjoe*.

tangoja (Mor. *tangoja*), PmB., de vogel die B. *tobongkilo* heet.

tángoni, blok (hout of steen) dat dient tot steun voor iets dat niet op den grond moet liggen, in 't biz. de twee driezijdige blokken waarop de klopplank voor de boombast (*totoea*) rust (Tor. II, 316), de blokken of schragen waarop de sleuf (*koeca*) voor het winnen van sago (*molanda*) rust; *banoea ndatangoni*, een huis dat op steenblokken rust.

tani (Minah. t. *tani*¹⁾, Jav. *tani*, Mong. *tontani*²⁾, uitgezonderd, Koel. *tani*, anders, Filip. t. *tangi*, Tir. *tangei*), op zich zelf staand, zelfstandig, niet in verband of samenhang met anderen, *boti patani*, een alleen loopende aap, die uit den troep is gestooten, *laero patani*, zekere rotansoort; *metani*, het *mantani gantji* verrichten (zie beneden); *mompātani*, zich afzonderen, alleen wonen, zich scheiden van zijne omgeving, *watoea patani, anoe nurai mpoewnja mompātani, bare'emo nagampi*, een zelfstandig wonende slaaf, wien zijn heer heeft toegestaan alleen te wonen, hij houdt hem niet meer in huis, *mompapātanimi taoe anoe bare'e sintoewoe rajanja pai joenoenja*, menschen die niet eensgezind zijn met hunne makkers, scheiden zich voortdurend af, *bare'e sigalo oe' pai lana, mompātani lana, mompātani oe'*, olie en water vermengen zich niet, de olie scheidt zich af en het water scheidt zich af; *taoe madjoe'a ndapātani ri kandape*, de zieke wordt afgezonderd in een veldhutje, *ndipātanimi*, zondert u af! *ndatelisi pat, ndapātani anoe mapoejoe*, de rijst wordt uitgezocht, de kleefrijst wordt afzonderlijk gelegd; *pantjoela bare'e re'e joenoenja, tepātani*, de morgenster heeft geen andere sterren bij zich, ze staat alleen.

ntani, anders. *bare'e ntani*, anders niet, overigens niet, *madjoe'a se'e pai bare'e ntani ma'ai*, hij is wel ziek, maar 't is anders niet erg, *napeboetoeka pai be ntani lo'e*, hij heeft

het geprobeerd, maar hij verstaat anders de kunst niet, *be ntani to pompaoe*, hij is overigens niet zoo'n spreker; *ntaninja*, een andere, iets anders, *paoe mami ntaninja*, onze taal is eene andere, *taoe setoe ntaninja rajanja*, die lui hebben eene andere gezondheid, *banja paapaa setoe, ntaninja powotoenja*, dat is geen kraai, zijn geluid is een ander; *taoe setoe mangkoni ntaninja*, die lieden eten anders; *santaninja*, een andere, iets anders; *patesantanjaja ada ntaoe setoe*, de gewoonten dier lieden zijn anders.

mōntani, op zich zelf wonen, *padangka montani*, de handelaars wonen op zich zelf; *mantani gantji*, P. (L. *mooenda*), een tol afzonderlijk leggen en met de andere tolleren er naar gooien; dit doet men als er twist komt bij het tolleren; wie raak gooit, heeft gelijk. **tanimboeloe** (vgl. *toemanimoengko* en Mong. *dimboelo*³⁾, Boeg. *simpoeroe*, Tontmb. *limpoeroean*, Tond. *rérimpoeroean*), pr. t. = B. *tanoana*, levenskracht, levensgeest, *dampemali tanimboeloe*, om levenskracht te zoeken.

1. **tanoana** (inf. *-an-*, st. *to ana* „homunculus“; vgl. *tanoana* [en Mor. *tonoana*, doodenziel]), levensgeest, levenskracht, van welker al of niet aanwezig zijn het leven van 't lichaam afhankelijk is (Tor. I, 248, II, 256, 269, 273); ook wel als min of meer zelfstandige gezet v. h. lichaam gedacht: de kruin v. h. hoofd, biz. de plaats der fontanel; *da koekoni sakodi, nakadjela ntanoanakoe*, ik zal wat eten, opdat ik levenskracht krijg; *da kordontjo tanontanja*, ik zal zijn levensgeest vastdrukken (op zijn hoofd); *koeso'e'oe ri waco ntanoanakoe, bare'e koenawoe*, ik draag het op mijn hoofd, ik laat het niet vallen; *da koetarowisi tanontanoe, nakaroso*, ik zal je hoofdschedel beblazen, opdat je levensgeest krachtig zij; *moetoenda ri tanoana doranga*, op de voorste punt der prauw zitten; *tanoana, ndamalai*, levensgeest, laat ons heengaan; *jawati tanoananja, boi malai*, houd zijn levensgeest tegen, opdat deze niet wegga; *tanoana mpa*, de levenskracht der rijst; ook de naam v. v. *taoeet*, dat er als een mot uitziet en vaak op de rijst zit; *intje'e da koeporonggo, anoe nakita ntanoa-*

nakoe, die trouw ik, die mijn geest heeft gezien. In Saloem. is *tanoana* ook de n. v. d. bossen rijst die men verdient met het oogsten bij anderen.

sintanoana, eensgezind, *bare'e sintanoana taoe samboko setoe*, dat echtpaar is niet eensgezind; *kasintanoananja, sampombepokononja*, degene van wie(n) hij (zij) het meest houdt.

motanoana, Str. B., het eerste haar v. e. kind snijden. Tor. I, 346.

2. **tanoana**, n. v. e. kruid.

1. **tanoe** (Minah. t. id. „zooals“), aangeboren eigenschap, trek, gewoonte, *taoe setoe be da naoe² gose, maka tanoenja*, die man zal altijd linksch blijven, want het is zijn aard, *tanoe ndajanja*, zijne aangeboren neiging, zijne geaardheid, *tanoenjamo to papagiwoe*, het is zijn karakter dat hij een beboeter is, *tanoenja mepongko, maka inenja mepongko*, het is haar aangeboren een heks te zijn, want hare moeder was een heks; *katanoenjamo malose pai nakalose*, omdat het hem is aangeboren om lui te zijn, daarom is hij lui, *katanoenjamo da poreme pai naka poreme*, omdat het nu eenmaal droge tijd moet zijn, zoo is het droge tijd. Tor. I, 99.

2. **tanoe** (uit het Boeg. *tanoeng*), Str. B.; *montanoe*, weven, alleen aan 't strand bij de Moh. bevolking bekend. **tanoë** (vgl. *gonoë, ranoe, ronoë*, 1. *soë*, *loë* [enz.]); *mentanoë, mentantanoë*, zeuren, treuzelen, zoals iemand die niet kan besluiten om te vertrekken en maar steeds blijft omhangen; *mentantanoë pelindjanja, malengi*, hij loopt treuzelig, langzaam.

tanoeana, Amp. = B. 1. *tanoana*.

tanoedjoe, zie 1. *toedjoe*.

tanoëe, zie 1. *soëe*.

tanoewa, spint, wit v. h. hout tusschen bast en kernhout.

tanoka, gedroogd sap v. d. *impo* (Antiaris toxicaria), dat door menging wordt giftig gemaakt. **tanondo**, zie 2. *tondo*.

tanongko (vgl. *bonongkori, soerongko*), gezegd van rotan, waarvan de aanhangsels (dorens, schutbladen) reeds zóo los zitten, dat ze loslaten wanneer de rotan wordt geschud (*ndatanongkosi*); *metanongko* (P.), zich uitschud-

[¹⁾ Oorspr. stond hier: de groote blimbing, Aversrhoa Bilimbi, Cl. 379 (bëlimbing botol); wrsch. is dit onjuist.]

den, bv. een hond die zich heeft gebaad; *mantanongko*, iets uitschudden; uitkloppen, *natanangksi ajapa, maka laoe teola*, hij schudde de katoenen stof uit, want er zat kalk in, *natanongko noe asoe antilanja*, de hond schudde zijne vloien af; *jakoe naucembe icengi, marimbo pantanongkonja jakoe*, ik heb gisteren koorts gehad, die mij erg heeft geschud; *tetatanongko soesoena, gori ngkabangkenja*, hare borsten schudden heen en weer, zoo groot zijn ze, *tetatanongksi onгаа, marimbo gaga paemboea*, het kind wordt al maar door elkaar geschud, ze wiegen het te hevig. *potanongko*, P. w. t. v. *wajatoe*, ramboetan.

tanongo, zie *dongo*.

tanooe, een groote soort eetbare paddenstoelen; *tanooe araua*, afzonderlijk groeiende *tanooe*; wie er een eet, zal weldra zijn ouders verliezen (Measa, 76, 100); om zijn voorkomen is *tanooe* ook wel w. t. v. *soesoe*, vrouwenborst; *soesoe motanooe*, borst met langen tepel.

tanta; *mantantamaka kanta*, het schild voor zich uit houden, in afwerende houding; *metantamaka*, zulk een afwerende houding aannemen.

pr. t. *tananta, tanaoerembe*, we houden ze vóór ons en schudden ze. *koenanta ngkandjoo*², ik houd het vóór me, al schuddende er mee. *koenanta ngkawoelja*², ik houd het vóór me, al drukte makend er mee. *tananta luolipongi*, we houden de lansen voor ons uit.

tantadoe (Sd. *tattadoe*, Mal. *sentadoe*), een zeer vruchtzuchtige, fraai geteekende rups, zwart met gele strepen.

tanta'i, zie *ta'i*.

tantanasaki, kleine vischjes, die in het slijk op den oever der zee, tusschen het hout der vloedbosschen rondspringen, ook wel op de oevers der riviermondingen.

tantaoekoe, Todj., n. v. e. kruid.

tantara (Boeg. *tantja*, Mak. *tandja*); *mantanara*, van verre of van nabij dreigende bewegingen tegen iem. maken, met of zonder wapen, *natantara jakoe, banju bara noendjia*² *natantarako, dja kalarajanya da mantimbojoe*, hij bedreigde mij, niet dat hij me met 't een of ander (wapen) bedreigde, het was

maar dat hij lust had mij een vuistslag te geven.

tantarago, Amp., soort spinazie, B. *to mejoro*. **tante'oe** (vgl. [t'oe], I. *nde'oe*); *mombetante'oe*, tegen elkaar hoofdknikken, bv. bij het twisten, of als een afgesproken teeken.

tantiraga, hetz. als *tantarago*.

tantjendewera, of korter **tantjende**, dezelfde visch als *sendewera* en *bontinge*, zie aldr. Tor. I, 21.

tantjingge, verk. v. *tantjinggeni*, hetz. als *si-nggeni*, w. t. v. *oez*, water.

tantjoea, zie *tantjora*.

tantjoë, zie I. *soë*.

tantjo(w)a, schimmel, *ketantjo(w)a*, beschimmeld.

tantodoe, zie *todoe*.

tantoela, een boom; de bast dient als bindmiddel.

tantombenoea, een boom, die om de veelheid zijner vruchten als oogstmedicijn wordt gebruikt; Tor. II, 271.

tantondi, een blok hout, dat men hangt aan een band, die over een tak heen loopt; het andere eind van den band is los bevestigd; als een dier er tegenaan loopt, schiet het los, het hout valt op den rug v. h. dier, dat schrikt en daardoor in een *ampa* loopt.

tantowenoea, hetz. als *tantombenoea*.

tao (Bim. *taho*), PmB. Amp.; *matuo*, goed, mooi, aangenaam, *matuo rajangkoe*, ik ben aangenaam gestemd, in mijn schik, *marata tao*, voorspoed, geluk hebben, *kataonja de, aa!* wel, wat een geluk, hoe goed, hoe mooi! *koepotao*, ik vind het goed; *mampakatao*, goedmaken, herstellen, opknappen, *pakatao*, pas op, let op, doe uw best.

taoa, een boom met hard hout, als tooverkruid bij den oogst gebruikt.

I. **taoe** (Filip. t. *taoe*, alom op Selebes *taoe, tow*, Bim. *dooe*, vgl. I. *to*). mensch, iemand, een ander, men, *nato'o ntaoe*, men zegt, *mbamba ntaoe*, praatjes, leugens van anderen, *banoea ntuoe*, andermans huis, *tana ntaoe*, vreemd land, buitenland, *ana ntaoe*, andermans kind, *mapari gaya, mate taoe*, 't is te erg, je zoudt er van dood gaan, *ane masaepe ka'evaintje*

'enja, be da toewoe taoe, als het zoo nog lang daurt, dan blijft geen mensch meer in leven, *be ndate taoe*, er is niemand thuis, *banja dja'ikoe, dja taemo se'e*, geen familie van me, zoo maar iemand, *be naaja taoe*, hij geeft om niemand, *taoe koi, taoe bangke*, „de kleine, de groote mensch”, benamingen van den 12den en 13den dag der maan-maand, Tor. II, 266, *taoe toe'a*, een oude, in sommige kuststreken vroeger ook een titel (Tor. I, 75), *taoe naja*, onzijdige lieden, die niet meedoen met den oorlog tusschen hunne naburen, *taoe mate*, doodé, *motaoemate*, voor een lijk zorgen, de gebruikelijke dingen met een doode doen, *mampotaoemate i ny Kai*, het lijk van Grootvader aankleeden, bewaken, kisten en naar 't graf brengen.

Bij samenst. met *to* wordt ook *taoe* soms nog vooraf gezegd: *taoe tokoedja?* wat voor menschen? *i Ta Batoki banja taoe ngama, taoe topobaola, taoe topomanajoeno, taoe topompaoe, taoe kabosenja*, T. B. was geen onbeteekenend iemand, hij was iemand die buffels had, iemand die slaven had, iemand die wat te zeggen had, iemand van den hoofdenstand, *ne'e intje'e da sampompaekoe, taoe topompapatoenda*, laat ik met hem geen gesprek houden, hij is een vervloeker.

nataojimo koengkoelinja, manotomo kataoenja, hij wierp zijne dierengedaante af en toen bleek het dat hij een mensch was; *ane dja katoe-taenja anoe mampatoewoe i Nadjoe'i, be da toewoe*, als hij maar zoo door den een of ander was opgevoed, dan zou N. niet in 't leven zijn gebleven.

sataoe [vgl. het gebruik van Nap. *taoe* als soortwijzer, Med. N. Z. G. 67, p. 144 (MS.)], gezegd v. twee dieren of voorwerpen die door gelijkheid van vorm of uiterlijk bijeen behooren, een stel, een paar, een span, *sintji i Leroe pai i Tide sataoe, djali i mPantjili sataoenja*, de ringen van L. en T. zijn van 't zelfde uiterlijk, de oorknoppen van P. zijn v. e. ander uiterlijk, *asoenja sataoe, sarua kalobanja*, zijne honden vormen een stel (van twee), ze zijn op dezelfde wijze bont.

kusitaoe, medemensch.

metaoe, van kleine kinderen, vreemden (*taoe*) onderscheiden van bekenden.

montaoe-ntaoe, schelden, vervloekingen uitspreken, die vaak met *taoe* beginnen; *taoe* heeft dan de minachtende beteekenis van „zoo iemand, zoo'n vent, zoo'n wijf, zoo'n mensch”, bv. *taoe da nasoko.garanggo, taoe da natila²ka tando, taoe da napobewoe²*, laat zoo iemand door de krokodillen gegrepen worden, laten de stukjes van zoo iemand zijn lichaam verdeeld worden over de boomstammen die uit 't water opsteken, laat zoo iemand als een tabakspruim worden uitgezogen; *mampontaoe²ka joeno*, anderen uitschelden; *topontaoe²ka*, een schelder; *mampetaoe-taoeka*, iemand maar „zoo'n mensch” noemen, *dja napetaoe²ka ntaoe*, ze laten je voelen dat je geen familie van hen zijt.

mantaoeni, begeleiden, vergezellen ter bescherming, *toeama mantaoeni we'a momota, maka ane bare'e da nataoeni ntoeama, bara da napantjabe ngkariki*, de mannen vergezellen de oogstende vrouwen, want als de vrouwen niet door mannen werden begeleid, dan zouden ze misschien in tweeën gehakt worden (bij een overval door koppensnellers), *we'a, ane maeka, napataoeni ntoeama*, als de vrouwen bang zijn, worden ze begeleid door de mannen.

taoe-taue, de dikke darm, die bij het wiche-len met offerdieren wordt beschouwd. Een ander *taoe²*, zie afz.

2. **taoe** (Bob. id. „peis”). *taoenja*, de blinde darm; die van dieren is belangrijk voor 't wiche-len. *manoe, ane kubangani taoenja, da kubangani nauoe*, als bij de kip de blinde darm gevuld is, dan zal de akker ook gevuld zijn. Tor. I, 230. II, 238.

3. **taoe** (Mal. *turoeh*, Mong. *tujoe*, Tag. Bis. *tujo*, Tomb. *ta'oe*, Sang. *taho*, Bim. *taoe*); *mantaoe*, v. e. hoogere plaats naar eene lagere brengen, neerleggen, neerzetten, afbrengen, bv. uit het bovenland naar 't strand, *mantaoe ananggod*, een kind dat men draagt, neerzetten, *manoe anoe nepa momoso, ndataoe onynga ri peta loi tana, nepa ndapeoewoeke pelu ntojoe manoe, ndato'o: setoe lo'oe tila ngkimbo-*

soe, langgoe, asoe, djomo², een kloek die pas kuikens heeft, wordt uit het nest op den grond gezet, en dan gooit men de eierdoppen weg en zegt: die daar zijn voor de leguanen, de marters, de honden en de roofvogels, *mantaoe wea*, *djole*, *laero*, *soga*, rijst, maïs, rotan, hars afbrengen (naar 't strand, naar de aanlegplaats aan de rivier), *taoe basomoe*, zet je draagmand af, *mantaoe tali boeja*, *mantaoe kabaloe*, *ombo*, witte hoofddoeken, rouwteekenen doen afleggen, uitdr. voor *manga'e*, koppensnellen, omdat eerst na het snellen v. e. kop de rouw kon eindigen, *mantaoe iwoejae mboekoe*, de haarversierselen (*pebantja ndompoe*) afleggen, d. i. gaan koppensnellen na het groote doodenfeest (*tengke*, *pompemate*), waarop die versierselen waren gedragen, *mantaoe sapoe*, de ontkenning afbrengen (doen afleggen): met eenige weinige makkers een kop gaan snellen, om daardoor te bewijzen dat men gelijk heeft in eene bewering die niet geloofd wordt (Tor. I, 202), *ndawesi tinampa*, *ndapataoe ri iwojo*, *maka marongi*, de koperen armringsen worden afgehaald (van den arm der draagster) en aan een bamboe gestoken, want er is menschenlucht aan; *ndapataoeni ialja*, de strik wordt geschoven (om den hals v. h. te vangen dier); *momantaoe* (intr.), artikelen uit het bovenland in vele vrachten naar de kust vervoeren, *koni koekita momantaoe*, *noerdjua nditaoe?* ik zie dat jullie allerlei afbrengt, wat brengt ge naar beneden?

montaoenaka (-raka), afbrengen, naar beneden brengen, lossen, *nataoenaka ngkapala oelajanja*, het stoomschip heeft zijne lading gelost; *eo mpointaoeraka inii*, de dag van het brengen der zaairijst uit de schuur naar den akker.

katetaoe ntabo „het naar beneden gebracht worden der drinkvaten”, boete die een slaaf moest geven in 't zeldzame geval dat hij met eene vrije vrouw trouwde, aldus genoemd, omdat door het geven van de boete de drinkvaten naar beneden kwamēn. voor de bruidsgasten op 't erf, daar zij anders de bruiloft niet zouden willen bijwonen.

metaoe, naar beneden komen, uit de sarong

waarin men is gedragen, van iemands rug waarop men heeft gezeten, *petaoe*, *be'a*, laat je naar beneden, kleine meid! *ndipe'onto ine*, *jakoe da metaoe*, houdt u op, moeder, ik wil van uw rug afgaan; *menaoe*, zich overgeven aan den vijand, v. d. bevolking v. e. belegerd dorp; hierbij was lijfsbehoud de eenige voorwaarde, de overwonnenen werden als slaven der overwinnaars beschouwd (Tor. I, 218, 223, 226); *taoe menaoe mantamboesaka koronja*, lieden die zich overgeven stellen hun leven (v. d. vijand) afhankelijk; *samba'a taoe naucaika icali*, *penaenja*, één slaaf gaven zij aan den vijand bij hunne overgave; *mampapenaoe iurali*, den vijand tot overgave brengen.

mompanaoe, w. t. v. *mena'oe*, de trap afgaan, *mompanaoe li toeka* (oogsttaal in PmB.), de trap afgaan.

1. **ta'oe** (Mal. *tahoen*, Austron.), de tijd dien een gewas noodig heeft om van zaad tot zaad dragende plant te worden, in 't biz. v. d. rijst, *santa'oe*, één rijst-seizoen, waarbij dan ook de korte tijd wordt gerekend waarin de landbouw stilstaat, één jaar, *djole togo mboekja ta'oenja*, *meurali santa'oe ndjole togomboeja*, de maïs heeft slechts een groeitijd van 3 maanden, ééne maïs-periode is dus 3 maanden, *santa'oe ntebesi*, één erten-seizoen (2 mda.), *ane be smonjo paekoe*, *bemo da koekoni ta'oe anoe santa'oe da rata se'i*, als ik onwaarheid spreek, dan zal ik niet meer eten van de veldvruchten van het komende jaar, *motompo ta'oe*, *mopole ta'oe*, elk aan het eind van een jaar zijn, gezegd v. 2 kinderen eener vrouw die beiden nog in hetzelfde jaar geboren zijn, *moimba ta'oe ananja*, hare kinderen tellen de jaren (ze krijgt ieder jaar een kind), *santa'oe santa'oe i Djena ri Todjo mabaloe sala*, jaar op jaar doet de vorst van Todjo zijne heffing van rijst houden, *santa'oe oici*, 't vorige jaar; *sala ta'oe*, niet op den rechten tijd met den landbouw begonnen, ten achteren met den aanplant, *ane sala ta'oe kita*, *du nasoemba mporeme*, als we niet op tijd planten, overvalt ons de droge moesson; *meta'oe*, een vasten landbouwtijd hebben, *ane bare'e meta'oe kita bare'emo da napalaika dena*, als we geen

vasten landbouwtijd hebben, dan gaan nooit de rijstvogels van ons weg, *meta'oe ratoe*, eens per jaar draagt de doerian vruchten; *njamo popata'oe-ta'oe da pegoeroekoe*, *bare'e da lo'e jakoe*, al zou ik ook jaar in jaar uit leeren, ik zou toch niet knap worden. Tor. II, 257, 263.

dja lo'oe noeta'oekamo, ge zijt er een jaar over gaan doen, *dja nata'oe'kamo oedja*, de regen houdt maar jaren lang aan.

2. **ta'oe**, zie *na'oe*.

taoea, Tog., een schelpdier met groote schelp, waagop geblazen wordt als op een hoorn.

taoe baloe, PmB., een kruid dat in moerassen groeit.

taoebi (vgl. *ka'oeui* [op *ka'oei*]), dak over eene prauw (Meer).

taoemba, de kam op den kop v. d. maleo, den jaarvogel en den *koro*²; *metaoemba koro*², *ewa alo pai tongare*, de *koro*² draagt een hoornkam, evenals de jaarvogel en de maleo.

taoena (taal met pron. suff. 3e p., uit het Bad. „mensch”); *metaoena*, w. t. v. *mesale*, in PmB. het gewone woord voor: menschen uitnoodigen en gezamenlijk met hen landbouwwerk verrichten, wdl. „mensen hebben”; *are'e boere kikoni metaoena*, er is geen zout dat we kunnen eten als we met z'n allen op 't veld werken.

taoenda, zie *oenda*.

taoene, zie *oene*.

taoentoe, zie *oentoe*.

taoera, zie *oera*.

ta'oeri, zie *oeri*.

taoesa, zie 1. *oesa*.

taoeso, zie *oeso*.

taoe-taoe (uit het Boeg.), beeld, pop, afbeelding v. e. mensch. [Zie ook 1. *taoe*.]

ta'omboe, zie *omboe*.

taomi (Par. *tao*, Mal. *tarom*, Bis. *tugom*, Tag. *tajom*, Ngadj. *tahoem*, Sang. *tahoeng*, Bal. *taoem*, Lamp. *taloem*), Str. B., indigo. Indigofera sp., een wild strandgewas, in 't Bovenland onbekend; *ajapa ndataomi*, katoen, met indigo geverfd.

taompo, zie *ompo*.

taono (missch. uit *tahanen*, vgl. Boeg. *tauni*, Mal. *tahan*, B. *taha*), handvat, greep, gerest,

v. e. wapen of gereedschap, *taono woentoe*, stomp handvat, *t. ndalendani*, zwaardgreep met een kam als v. e. haan, *t. ndarenga*, greep met twee uit elkaar loopende vleugels, Tor. II, 192; *taono mpaoe*, inleiding, aanloopje voor een gesprek; *goema'nja tataononja*, het handvat dient tevens tot scheede (knipmes); *laboenja bare'epa ndataononi*, zijn mes is nog niet v. e. handvat voorzien.

taopo (vgl. *ompo*, 1. *opo*), afweermiddel tegen ziekten, gewl. een staak die wordt opgericht, waarbij offergaven zijn gelegd (gekleurde rijst, eieren, enz.); *montaopo*, zulk een afweermiddel oprichten bij naderende ziekte, waarbij men zich meestal ook afzondert; *ndjo'oe montaopo taoe setoe*, *mantapo ananja pai we'anja*, *ndjo'oe ri katetaononja*, zij zijn een veilige plaats gaan inrichten, om hunne vrouwen en kinderen te beveiligen, ze zijn gegaan naar een oord waar ze beveiligd waren; *tetaopo*, beschut, beschermd, [bv.] tegen wind en regen, *tetaopo ire'i Rano*, *teomponi*, *bare'e ndarpe karimbo noe ngojoe*, hier is het Meer beschut, beschermd, men voelt de kracht van den wind niet, *boi naucoei ngojoe silota*, *dika-ka boroe*, *nakatetaopo sakodi*, opdat onze fakkel niet door den wind worde uitgeblazen, zet er een matje voor, zoodat ze wat beschut is; *metaopo*, zich verbergen, zich beschutten.

tapa (vgl. 1. *topo* en Sang. Tomb. Tond. Tag. Pamp. Mag. Bag. Bis. Bik. *tapa*, Tir. *tofo*, Mal. *tapa*²); *montapa*, in den rook hangen, vleesch, zout of derg. om 't voor bederf te bewaren, *masapi ndatapa*, gerookte paling; *pontapa*, tijd, plaats, wijze van rooken; *tinapa* (Tor. II. 284), dikke bos rijst, waarvan er 2 per dag als loon worden gegeven aan medehelpers bij den oogst; *maria taoe natinapai*, aan vele menschen heeft hij oogst-loon gegeven.

tapada, w. t. v. *karaba*, vrouwenjakje.

tapamata, srt. sprinkhaan.

tapaoe (vgl. [to *paore* op] *ore*), wervelwind, die alles met zich opvoert in de lucht.

tapara (vgl. *tapa*); *montupara*, schroeien, branden, zooals de zon die een oppervlak beschijnt, *mantupara walesoe*, muizen door vuur en rook uit hun hol drijven, *katoe natapara ndeme*,

madjoe'a ndaidjaki, de steenen zijn door de zon fel beschenen, het doet pijn er op te loopen, *mopaso tana natapara ndeme*, de grond damp, daar de zon hem schroeit, *nataparasi ntjiami* (of *natapara dea*) *welanja pai naka'ai*, zijne wond is geschroefd door (den heeten damp van) de rijststoppels, zoodat ze erg is geworden; *taoe nataparanaka noe apoe tali-koenja*, het vuur schroeit als 't ware de menschen op den rug.

tape (uit het Boeg.), gegiste rijst, met welke men gekookte kleefrijst aan het gisten brengt om daarvan *pongasi* te maken. Tor. II, 210. **tapede**, zie *pede*.

tapee, zie *pee*.

1. **tapi** (Mak. Boeg. Jav. id., Mal. *tampi*); *montapi*, wannen, de rijst, telkens nadat zij gestampt is.

Amp. *tapi*, wan, *monapi*, wannen.

2. **tapi** (vgl. *tampi*, *topi*, *ape*, enz. en Jav. Ngadj. *tapih*, Tag. Bis. Bik. Pamp. *tapis*, Sang. *tapisé*, Ibn. *tapiit*), laag van op elkaar liggende platte dingen, ook overdr., *santapi*, ééne laag, *poe-djoe ngkoronja santapi dja*, hij heeft maar één stel kleeren aan (geen ondergoed), *roean tapi*, twee lagen, *roean tapi pontongnja*, er zit een dubbele laag om heen gepakt, *sio ntapi bente-nja*, de omheining was 9-voudig; *mopatapi*, lagen vormen, in lagen boven elkaar liggen, *ajapa dja mopatapi-tapi of mopapatapi*, de goederen liggen maar in lagen opgestapeld; *tapi mpopatapi-tapi*, de eene laag boven op de andere, het eene ding op 't andere; *mampapotapi*, in lagen op elkaar leggen, opstapelen, *napapotapi wa'ambambanja*, hij stapelt de eene leugen op de andere; *ndaparoean tapi*, het wordt in een dubbele laag genomen, *badjoenja napanoentanapimo*, hij heeft zijn baadje laten voeren, of: hij heeft twee baadjes over elkaar aan; *mantapisaka*, opstapelen, de eene laag op de andere leggen, *mantapisaka indanja*, de eene schuld na de andere maken.

ma'intapisi (missch. uit *masintapisi*), L., — opstapelen, in lagen op elkaar leggen, op 't een nog 't ander laten volgen, *ma'intapisi katengo*, de eene domheid na de andere begaan, *ne'e noe'intapisi salamoe*, stapel uwe

misdaden niet op, *maoe na'intapisi paoenja, bare'e koeaja*, al stapelt hij de eene redeneering op de andere, ik geloof hem niet; *te'intapisi*, 't een op 't ander gestapeld, *ne'e noeringgeasi*, *te'intapisi kadja'a ndajanja*, prikkel hem niet, dan wordt hij nog nijziger.

tinapi, lagen ijzer die op elkaar zijn gesmeed, waardoor de vlammen in het lemmet v. e. zwaard ontstaan; *motinapi*, uit lagen bestaande, *topi motinapi*, een sarong die uit meer dan ééne laag bestaat.

pr. t. *toemapi*, een sarong (*tapi*) dragen; *Tapi Magoengi*, plaatsnaam uit de *woerakelitanie*.

tapina (oorspr. = *tapinja*?); *motapina*, aan elkaar klevende, vast op elkaar, stijf aan elkaar zitten, *motapina nana ri koronja*, de etter zit geplakt aan zijn lijf, *motapina geri matanja*, de slapers zitten in korsten aan zijne oogen, *motapina tabako, bare'e ndaboelere*, de tabaksbladeren zitten stijf op elkaar, ze zijn niet uiteengehaald, *motapina paoe nTo Bada*, de taal der Bada'ers is een verwarde massa.

tapoe (O. Jav. *tapel*), korst, die zich vormt door het stollen van lichaamsvochten, zooals bloed, snot, etter, *tapoe ngkada*, snotkorst, *tapoe daa*, korst van geronnen bloed, *motapoemo wela, bare'e masae da boetamo*, de wond heeft al eene korst, ze zal spoedig dicht zijn, *tapoe ntjondoa*, de prop aan het eind van den zuiger v. d. blaasbalg.

tapoeare (vgl. *are* en *tangkoeare*); *motapoeare*, spartelen, heftige bewegingen maken bij het werken, spelen, spreken, *motapoeare mowinti*, zich terdege weren bij 't kuitschoppen.

tapoesi: Amp. *ratapoesi ikoe manoe*, de staart van den haan wordt geplukt.

tapoesiki: *metapoesiki*, zwaar snuiven of blazen, zooals buffels, katten, buideldieren doen als ze boos zijn, *jakoe natapoesiki baola*, een buffel heeft tegen me gesnoeven.

tapoesoe, de aarde die door eene krab naast haar hol is opgeworpen; *tapoesoe boere*, het overkokende schuim of vuil van het zout, dat uit de pek is gezoden; *motapoesoe ri kajoeanja, ndajali, mokeogoe karoe'nja*, het schuimt als het overkookt, het schuim wordt

er afgeschept en vormt zich tot bollen. **tápo(LI)**; *montapoi* (P.), *montapoli*, de woorden improviseeren die zullen gezongen worden op een feest, gedichtjes of zangregels opgeven, voorzeggen of improviseeren; *mantapo(Li djondjoawa*, de coupletten van den dooden-zang dichtten; *to pontapoli kajori*, iemd. die een liedje kan improviseeren.

tapone (vgl. *pone*), Amp., groote soort muis. **tara**; *mantara*, tegen iets ingaan of -vliegen, tegen stroom, wind of andere beletselen ingaan, *kongka mantara ngojoe*, de kiekendief vliegt tegen den wind in, *ropo mantara koro mPoso*, de golven rollen de Poso binnen (tegen den stroom in), *mantara wombo*, bij het uitvoeren van een dans (*motaro*) tegenover den uitgang van den dorpstempel staan, alsof men dien bedreigde of er uit wilde vliegen, *taoe mantara wombo, wombo sampotaranja*, iemand die tegenover den uitgang danst, doet alsof hij den uitgang wilde aanvliegen; *bare'e mantara*, onbelemmerd, onbeschoemd, zonder bedenken, *lio^e rata, bare'e mantara kama'inja*, hij kwam ineens aan, zonder schromen kwam hij hier, *bemo mantara kandjo'oeke*, ik ben er onbeschoemd heen gegaan, *bare'e mantara kama'intaesetoe, sangkani meroempa, montopa, metawala taoe toemoenda*, onbeschoemd kwamen zij aan, ineens kwamen de belagers te voorschijn, vielen aan en wierpen de lansen; *kantara²*, belemmerd, beschoemd, aarzelend; *kantara² kandjo'oenja; be da ndjo'oe? sindjo'oe djaja; da ndjo'oe? maria nakita anoe da mampasoeboe*, hij ging aarzelend heen; zou hij niet gaan? maar de weg lag vóór hem; zou hij gaan? maar hij zag allerlei dat hem zou tegenhouden; *kantara² tontji ndapoejoe, mosoe ri poejoe, meoeranaka moeni, ane be mantara, da kono*, het scheelde weinig of de vogel was gelijmd, dicht bij de vogelijm vloog hij weer terug, als hij niet gearzeld had, zou hij gelijmd zijn; *kantara² ananggodí da ma'i*, het kind is in twijfel of het wel naderbij zal komen; *re'e anoe nakakantara'ka*, er was iets dat hem deed aarzelen.

mombetara, tegen elkaar invliegen, zooals rechtende hanen; *ngojoe napombetaraka ngko-*

ngka, de kiekendief en de wind gaan tegen elkaar in, *ropo mampombetaraka poili mPoso*, de golven en de stroom der Poso gaan tegen elkaar in; *mampapombetara*, hanen met elkaar laten vechten, *manoekoe koepapombetaraka manoe joenoe*, ik heb mijn haan met dien v. e. ander doen vechten.

mantarai, het water keeren door een dam, *oe' natarai ri oentoenja*, hij damde het water af aan den oorsprong.

taraboesi, zie *raboe*.

taradede (vgl. 2. *ridi*); *motaradede*, spartelen, zooals een stervende kip, of een slang die wordt doodgeslagen.

taradoka, zie *doka*.

tarage'a; *metarage'asi*, coitus uitoefenen, ook van dieren.

tarakida (uit het Par.), een patroon voor het bestikken van kleeren of het maken van teekeningen op versierselen; *jokoe, salana, karaba, takoe ndauroti ndatarakida, nda-to'wo'oe: ndapeira mbojo*, armbanden, broeken, baadjes, versierde kalkbussen worden versierd met het patroon *tarakida*, ook genoemd *peira mbojo* (gelijkend op bamboeblad); *ndapetarakida*, hetz. als *ndatarakida*.

tarakólo (uit het Boeg. *tarakolo'*), soort geweer (buks); Tor. II, 191.

tarala, door het Par. uit het Boeg. *ta'rala* (st. *ala*), Str. B., weg, verloren, gewild, gangbaar, van de hand gaand, gezegd van koopwaar die goed verkocht wordt; *matarala*, hetz. als *tarala*: *matarala mboelakoe, bare'emo kwerata*, mijne geiten zijn zoek, ik kan ze niet meer vinden.

taraláki, uit het Boeg. (verbasterd uit Ned. „achterlader“), achterlaad-geweer. Tor. II, 191.

taralapa, zie *lapa*.

taralele (vgl. [1.] *lele*); *ndapocia ntaralele*, 't is in gekheid, niet in ernst gedaan.

taramanoe (vgl. *tara* en *manoe*, [Mor. id.]), „haneprik“, een doornige liaan, *Capparis micrantha*, Cl. 642, ook *wantje manoe* „hanespoor“ gend., *taramanoe maroei mpowantje manoe*, t. heeft dorens als hanesporen;

om de taaiheid en de dorens is *t.* tooverkruid bij den oogst; Tor. II, 270.

tarampa (Sa'd. *tarampak*, erf, rand v. iets, Nap. *tarampa*, rand, zoom, met -ar- van *tampa*, grens, uiteinde), pr. t. = B. *lobo*, dorpstempel; *tarampa mala*, koperen dorpstempel.

B. *motarampa*, gezegd van lansat-boomen [e. a.] als zij in vollen bloei staan, *motarampamo baboeno, sesenja mesoecioe ri wotonja*, de lansats staan in bloei, de bloemen zijn uit den stam te voorschijn gekomen (de boom heeft dan een rand of krans).

tarampepe, zie 2. *pepe*.

tarampoepoe, zie 2. *poepoe*.

tarandaa, Amp. = B. *tarandalaki*.

tarandaja, Lal. = B. *tarandalaki*.

tarandalaki, vliesvleugelig insect, waarvan de vleugels door de meisjes op de wangen worden geplakt, ter versiering.

tarandidi, zie 2. *ridi*.

tarangkakoe, zie *kakoe*.

tarangkidji, zie *toemarangkidji*.

tarangojoe, zie *ngojoe*.

tarantjoele (vgl. *soele*), eene soort bamboe, *Bambusa vulgaris*, Cl. 411; *tarantjoele madago ndapoponomboe, ndapodjoia; roboenja maiongi*, *t.* is goed te gebruiken om er water in te halen of om er vloeren van te maken; de spruiten zijn lekker.

tarantjoeloe (vgl. *soeloe*), pr. t., de voorplecht v. e. vaartuig.

taraoe, een wilde siri-soort, ook genoemd *laembe motalikoe*, siri die je den rug toekeert, omdat ze onvriendelijk (onsmakelijk) is. Zie ook *karaka*.

tarapendjeki, zie *pendje*.

tarapoe (vgl. *tapoe*); *mantarapoenaka*, in groote hoeveelheid bijeenbrengen, *dja natatarapoenaka maucai*, hij heeft er maar op los gegeven, overvloedig uitgedeeld, *dja losenja natarapoenaka, be da re'e pangkoni*, hij is maar gul geweest met zijne luiheid, hij zal niet te eten hebben, *mantarapoenaka mbambanja*, zijne leugens ophoopen, *se'i taue modjamaa, dja oedja natarapoenaka*, nu zijn de menschen aan den landbouw, maar ze vergaderen niets dan regen.

tárasí (vgl. 1. *ta'a, tada*); *mantarasi*, bekappen, behakken, om aan iets den gewenschten vorm te geven, *mantarasi dopi*, een plank bekappen, een stuk hout tot een plank kappen.

Amp. *natarasi ngojoe*, de wind strijkt er langs.

tarasoeloe (Par. id.), Amp., knots, knuppel, zware stok.

tarasoentjoe; pr. t. *tarasoentjoe daucolangi*, [n. v. e. toovermiddel (MS.)].

taratesi; Amp. *montaratesi*, hakken, kleinhakken.

tarawe (uit het Boeg.), de godsdienstoefening die in de nachten der vastenmaand na afloop der *isa* in de Moh. bedehuizen wordt gehouden en die den eersten nacht zeer luidruchtig is; Tor. I, 333; in poëzie is *tarawe* ook: voordracht, luid gepraat, luide stem; *motarawe*, de genoemde godsdienstoefening verrichten; spreken, luid praten, hardop zeggen; *metarawe*, id.

tarawela, zie *wela*.

tarawombo, zie 1. *wombo*.

tare; *mantare*, verspreiden, verbreiden, *mantare songka*, bekendheid geven aan een bevel, *mantare baloe*, koopwaar verspreiden; *tetare, tetaresaka*, verspreid, breed; *simpotare*, uit elkaar gegaan, verspreid.

tarébi (vgl. *sebi*); *mantarebi*, scherpen, spitsen, *ampa pai tinongkei ndatarebi, ampa's* en bamboe-lansen worden gespist.

tareboesi, zie *reboe*.

taree, L. (P. *ampoe*), kleine soort paddenstoel, die op den grond groeit en slechts één dag leeft; in de strandstreken komt ze niet voor; *taree laba* (geel van kleur), *taree kodjo* (wordt gegeten).

tareke, zie 1. *reke*.

tarénte, zie *tente*.

tarepe (Nap. *tepe*); *motarepe*, zich schuddend bewegen, bengelen, heen en weer gaan, *motarepe kolopoea melindja*, de schildpad beweegt zich schuddend voort, *motarepe soesoenja, lempemo, bangkete to'amo*, hare borsten bengelen, ze zijn al plat, ze is al een oude vrouw; *mantarepe tabako ndakodjoti*, gekorven tabak opschudden en uiteenpluk-

ken, opdat de lucht er doorheen waaije (L. *mantarente*).

tari (wellicht uit *ta'ari*; [Mor. *tari*]), gedaante, voorkomen, *soearanja tari ntoeama, talikoenja tari mbe'a*, de voorzijde heeft 't voorkomen v. e. man, de achterzijde dat v. e. vrouw, *uenoe tarinja?* hoe ziet het er uit? *tari ngkadagonja*, de mate harer schoonheid; *metari*, wdl. „een gezicht trekken”, met den kop opgeheven de tanden laten zien, zooals buffels, bokken of hengsten doen, als zij een wijfje ruiken, *metari laki, mekoengisi, maengajoi ntina*, de buffelstier heft den kop op en grijnst, nu hij de pis v. e. wijfje ruikt, *siko dja metari? mogele*, je laat je tanden zien als je lacht, *metari? jore*, slapen terwijl de tanden bloot zijn; *metari* (Koel. id.) wordt ook gezegd v. e. vrouw, die na hare bevalling een poos in 't water gaat zitten, om haar onderlijf te reinigen, *taoe moana ndjo'oe metari ri oe*, *da nakanga'a, napsiki komponja, nakajali anoe madja'a, boi mecatoe ri kompo daa toro, ntje'e napetarika*, eene kraamvrouw gaat „probeerden” in 't water, zij knijpt haar buik om verlichting te krijgen, opdat de vuiligheid er uitga, opdat het geronnen bloed niet tot een klomp worde in haar buik, daarvoor gaat ze in 't water zitten; *mompetarika*, probeeren, beproeven of men iets kan, *bare'apa lo'e monango, dja napetari'ka (napepetarika)*, hij kan nog niet zwemmen, hij probeert het maar eens.

mantari goema, eene zwaardscheede maken (snijden), *mudago pantarinja doeanga setoe*, hij heeft die prauw goed gemaakt, *ati noe ike ndatarisika kadjoe ntaononja*, voor het handvat van den foeja-hamer wordt het hout voor het handvat gesneden; *wojo ndutari*, evenwijdige bamboelatten, staande of liggende, die aan een dwarslat er achter, er vóór, er onder, of er boven tusschen vastgehecht met bindsel dat er telkens tusschendoor gestoken wordt.

tinari, de kralen die worden vastgemaakt aan het haar v. e. zuigeling, wanneer de priesteres den levensgeest op het wicht bevestigt (zie 1. *tanoana*).

tarigo (uit 't Mal. *terigoe*), meel.

tarima, het Mal. *terima*, als rechtsterm in gebruik gekomen; *mantarima*, aannemen, bv. eene boete, een bedrag in geld.

tarinodo, Meerstr.; *motarinodo*, zich als veel voordoen, een hoop, eene menigte vormen.

tarinti (vgl. *tinti*), eene rietachtige plant, met ruige bladeren als van suikerriet; met den wortel strijkt men over schurft, om ze te genezen; *ane keoele baeola ri bengonja, wo'onja ndaporosi ntarinti, keoele ri wo'onja, bengonja ndaporosika*, als een buffel (wonden met) maden aan zijn achterste heeft, slaat men zijn kop met *t.*, heeft zijn kop maden, dan slaat men er zijn achterste mee.

taripa (Loin. *taipan*, Mak. Nap. *taipa*), mangga-boom en vrucht, *Mangifera indica*, Cl. 2169, *taripa sangkadjoe*, één mangga-boom, *taripa saogoe*, ééne mangga-vrucht, *taripa motarampa, nepa motadjidja'a, nepa mokoroemboe, nepa pandana, nepa moratoe*, eerst bloeit de mangga, daarna vallen de overtollige vruchtjes af, vervolgens vormt zich de schil om de pit, daarna gaat zij rijpen en dan vallen de vruchten af.

taripa djandji, een mangga-boom die alleen in de verhalen voorkomt; de uitdrukking is vertaling van 't Boeg. *pao djengki* „Ethiopische kokos”, *Lodoicea sechellarum*, de Maledivische kokosnoot, Cl. 2091, Tor. III, 441; ook wel *taripa djambi*.

metaripa, op mangga's uitgaan.

tariwi, dez. boom als *mesili*.

taro (vgl. *ndaro, tadjo* en Bik. *tarok*, Minah. *t. tarék*, Mong. *tajok*, Bis. *talok*, Tag. *talik*, Negr. *tarak*, Mor. *metaro* „vis-à-vis”); *motaro*, een zeker en dans uitvoeren, die bij verschillende gelegenheden (*mompampilangka, tengke*) door enkelen afzonderlijk, of man en vrouw tegenover elkaar, wordt gedanst; Tor. I, 367, 368, II, 141; *motaro*², overal heen loopen of fladderen, zooals een hond of een vogel die een uitgang zoekt; *taoe mumpapataro joenoe ri tiboror, radoea kodoentornja*, iemand die anderen laat dansen bij de trom, gebruikt twee trommelstokken.

meyontaroi, voortdurend heen en weer loopen, *be noekita wa'a ngkabosenja motoenda?*

dja noegontaroi, 'zie je niet dat de hoofden allen gezeten zijn? je loopt maar vóór hen heen en weer.

tarobi, zie *tobi*.

tarobo, zie 2. *tobo*.

taroboe, zie 2. *roboe*.

1. **taroe** [Mor. id.], groote mand of bak met lage wanden, van rotan of van *bomba*; van kleiner model, vierkant, zijn de *taroe mpos'o*, waarin men allerlei klein gereedschap medeneemt, en de *taroe mponjtajawa*, waarin men bossen rijst legt om ze daarin op het haardrak te drogen; *pae ndai ri raja ntaroe laero*, *taroe bomba ndapantajawa woeboe mpae*, rijst wordt met de voeten gedorscht in een *t. v. rotan*; in een *t. van bomba* worden de gevallen rijstkorrels opgevangen; *taroe rapoe mboekoe*, de *t.* om welke heen de priestersessen loopen die op het *tengke*-feest de litanie der dooden zingen, Tor. II, 135.

mantaroei tadoenja, of *metaroei ri tadoenja*, het loon der priestersessen op een *taroe* uitstallen, op het *tengke*-feest.

2. **taroe** (Gor. Soel. *taloe*, Bik. *taro*, Bag. *tado*), was.

taroekeoe, zie 1. *roekoe*.

taroeenggoe (door het Par. uit 't Boeg. *taroe-ngkoe*), gevangenis, *siko da ndataroeenggoe*, men zal je in de gevangenis zetten.

taroeni, PmB., een mandje met een hakmes, een lap foeja, katoen, varkensvleesch, enz., waarvan op het doodenfeest één aan de lijkbezorgers, één aan de weduwen of weduwnaars wordt gegeven.

taroesoe (uit het Mak. *taroesoe*), Str. B.; *mataroesoe*, flink, kloek, doortastend, van zessen klaar; *pakataroesoe rajamoe*, houd je flink.

taropo (uit het Boeg. *taropong*), verrekijker; *ntaropo ntaoe ri kapala boeje ri lore*, de menschen op 't schip nemen door den verrekijker de bergen op den wal waar.

tarore, pr. t., geest, spook.

taroto, zie 2. *toto*.

tarowa, PmB. n. v. e. boom, die in moerassen groeit.

tasa (Bal. Tob. O. Jav. Bent. *tasak*, Mak. *tasa*, Boeg. *tasé*); *matasa*, rijp, *matasamo pae*, de

rijst is rijp, *bare'epa jonto katasanja*, het is nog niet door en door rijp, *ana majoenoe sa'e bare'epa matasa pepoenja*, sommige slaven hebben nog niet den waren eerbied voor hunne meesters, *be matasa pepoeé ri Loexoe, manoe be mangyaa witinja, wea be maboeya*, de schatting aan L. is niet volkomen in orde, de kippen hebben geen gele pooten, de rijst is niet wit, *mokole matasa*, iemand van zuiver adelijke afkomst, *woejawa tasa*, zuiver goud, *loka tasa*, rijpe pisang; *mampakatasa*, laten rijp worden, wachten totdat iets rijp is; *mopatasaka*, in menigte rijp, *wa'a ntaripa setoe dja mopatasaka ngkabongo ri kadjoé*, al die mangga's worden maar allemaal voor niets rijp aan den boom.

tasere (door 't Boeg. *tasere* uit Ned. *tazeeren*); *motasere*, schatten, ramen, taxereen.

tasi (Mal. *tasik*, Austron.), zee, zeewater, *wawo ntasi*, zeevlak, *oroe ntasi*, zeebodem, *wiici ntasi*, zeestrand, *poese ntasi*, de navel der zee, het middelpunt der zee, waar het in- en uitstroomend water eb en vloed veroorzaakt, *tasi raja*, binnenzee, baai met nauwen toegang, *otimo tasi*, 't is eb, *mepone tasi*, boeke *t.*, *djongke t.*, 't is vloed; *motasi*, aan het zeestrand verkeerren, bv. om te handelen, te akkeren, zout te zieden; *mbotasi*, naar zeewater riekend, smakend.

Amp. *tasi oeé mata noe nabi, sii pai masi*, de zee is de tranenvloed van den Profeet, daarom is ze zout.

taso; *mantaso*, gooien, werpen, smijten, *koetaso mbatoe siko*, ik gooi je met steenen, *lagiwa nataso ntauala*, het hert gooidde hij met de lans, *watoe da koetasoka siko*, steenen zal ik naar je gooien; *mampetasoka*, weggooien, *mampetasoka tarala*, de lans wegsnijten, *gantjinja napetasoka watoe*, hij gooidde zijn tol tegen de steenen.

1. **tata** (vgl. 1. *lonta* en Tontmb. *ta'ta*, Mak. *latta'*, Boeg. *latta'*, Tag. *nalatak*); *montata asoe, nggaroe, wawoe, honden*, katten, varkens roepen, met hun naam of met 't een of ander roepwoord, als *oo*, *boeoe*, en derg., *asoe, nggaroe, wawoe ndatata*, honden, katten, varkens worden aldus geroepen.

2. **tata**, pr. t. — B. 1. *toto*; *sampotatakoe antjoera*, degene die tegenover me (of naast me) zit; *bola sintataka langi*, de dorpen zijn ter hoogte van den hemel.

3. **tata** (vgl. 2. *toto* en Mong. *tatak*, Tontmb. *ta'tas*), Amp., loskappen, van bindsels en derg., *ratataki kale*, de wortels worden losgekapt.

tataoeja, zie 1. *oeja*.

tátapi; *montatapi rengko*, vuil goed uitwasschen; in deze bet. nog nieuw; *montatapi awoe*, asch uitloogen, bij het zoutzieden; *boroi mponatapi awoe*, kokers in de zoutkeet, om de asch uit te loogen.

tatawoeé, de blaas.

tate [Mor. *tate*]; *montate*, loskappen, doorkapen met de punt van 't mes, waarmee men dan recht naar beneden hakt, *montate wroekoe oesoe mbaroe*, de ribben v. e. varken doorhakken, *kumboeka ndatatesi*, de bastvezels v. d. suikerpalm worden doorgekapt, *ndatatesi sipa ri goemboengi, nakamara*, de lianen in 'tstruikgewas worden doorgekapt, opdat er ruimte kome.

mogantate, onvast, wankelend loopen, slingerend loopen.

tato; *montato*, droge stof aanmaken met een weinig water, olie of and. vloeistof, om er brij, pap of aftreksel van te maken, *oeé mponatato oeé maranindi, nepa ndaboebesie oeé marameta*, het water waarmede (de sago) wordt aangemaakt, is koud, daarop wordt er warm water op gegoten; *mantatori dange ri tabo, sago-meel met water aanmaken in een bak, awoe ri boroi ndatatori*, de asch in de kokers wordt besproeid (met zeewater), *kajoekoe ndakooe. nepa ndatatori*, kokos wordt geraspt en daarna met water aangemaakt.

tatogo, zie *togo*.

tatondo, zie 1. *toundo*.

1. **tawa** (Mal. Mak. Boeg. *toeanj*), v. e. berg: zwak hellend, zacht glooiend, *sangkina tawa*, *sampobaloengke tawa*, in één stuk door geleidelijk afgaand; *mantawa*, inschenken, uitgieten, *mantawa baroe*, palmwijn inschenken, *ndaramoesioeé, da ndapantawaka wroekoe mboeriri*, er wordt water warm gemaakt, om er de

aliekruiken mee te begieten; *mantawanaka*, verwijderen, wegdoen, *tawanakamo poera*, *anoé mawaoe*, verwijder al wat stinkt; aan het strand is *mantawanaka* ook: in zee steken; *ndipantawanakaka kami*, zet u het voor ons uit den weg; *metawanaka*, zich verwijderen; plaats maken voor anderen, *petawanaka waindjo'oe*, verwijder je ginds heen.

tawa'a (aldus gend., omdat men 't niet zorgvuldig bewerkt, er maar op los hamert), erts, nog onbewerkt ijzer, week ijzer, van 't welk men geen vonken krijgt, als men 't tegen vuursteen slaat, *banja pematai, tawa'a jaoe*, 't is geen hard, maar week ijzer; *mantawa'a*, een stuk hout in 't ruwe bewerken, de bewerking niet zorgvuldig ten einde brengen, *dja ndatawa'ani, bepa ndagori pasajoea, maka nepa ndatepoe'oe manta'a*, het is maar zonder zorg bekap, er is nog niet met overleg gehakt, want men is pas begonnen met behakken, *jokoe dja ndatawa'a, be roo*, de armband is maar ruw bewerkt, hij is niet af, *ne'e dja ndatawa'ani, ndawoeso'i majasi*, 't moet niet maar zoowat afgespoeld worden, 't moet goed schoongewassen worden.

pantawa, een kleine paling, in de beken die in 't Meer uitstroomen levende; soms ook wel door den stroom in 't Meer gevoerd.

tawasa, „schenksel”, een dunne saus, water, gemengd met zout. Sp. peper, aliekruiken en palmwijnazijn of ander zuur sap, die tot kruiding van toespis dient [dikwijls wordt het sap van rauw vleesch gebruikt om deze saus van te maken: zie *wosi*].

2. **tawa**, een groote hooge boom, *Dysoxylum acutangulum*, Cl. 1184; het hout is te zwaar voor prauwen en wordt om den naam niet graag voor huisbouw gebruikt. Tor. II, 150.

[3. **tawa**, Ond., zie *taha*.]

4. **tawa** (Bad. Mal. id., Boeg. *ejawa*), pr. t.; *mantawa*, lachen.

tawa'a, zie 1. *tawa*.

tawaelia, dez. boom als *wompo* (vgl. *lia*, „verbijsterd, vertroebeld”): in poëzie is *tawawompo* = *tawaelia*, omdat *wompo*-bast hetspeeksel kleurt, vertroebelt.

tawakani, Amp., knop op den rug v. e. schild.

tawala, lans, speer, het hoofdwapen der Toradja's (Tor. II, 194); men begint met de lans te werpen en trekt daarna het zwaard, *nawoenoe tawalanja*, hij wierp zijne lans, *nawoenoe nta-walanja*, hij wierp hem met de lans, *meira nta-wala*, gezegd v. d. rijstplantjes, wanneer er één blaadje boven den grond is, dat zich verbreedt, zoodat het op het lemmet eener lans gelijkt; *motawala*, eene lans bij zich hebben, *mantawala*, met de lans steken, *natawala baola*, hij stak den buffel met de lans.

tawali, Amp. = B. *batowali*, staatsiebed voor een doode.

tawangajoe, PmB., een plant m. e. schijnstam.
tawangoe, in Ond. *tabangoe*, oogstliedjes (*bolingoni*), die vaak beginnen met *Ta Wang-goe* (een niet meer bekende eigenaam), waarin men min of meer stoute taal voert, bv. roemen op den grooten oogst, de volle schuren, enz.; men durft ze eerst zingen, als men den oogst al voor 't grootste deel binnen heeft; *motawangoe*, zulke liedjes zingen. Tor. III, 314.

tawangi (vgl. *tawani*), Amp., krijgsgevangene, gevangen dier; *mantawangi lioesa*, een houtduif vangen, *ratawangi la paropo*, in het bosch gevangen.

tawani (Mal. Jav. Tob. *tawan*, Tontmb. *tawang*, IX.), krijgsgevangene, *taoe ndatawani*, iemd. die krijgsgevangen is gemaakt, *lagira ndatawani*, een gevangen bert. In de pr. t. hoeten de dienstbare geesten *tawani*, als krijgsgevangen *Dimalele*.

tawari (uit het Mal. *tawar*); *mantawari*, afdingen, *pantawari*, het afdingen, ook wel: de prijs, *sangkoedja pantawarinja?* hoeveel is de prijs er van?

tawaroea; *motawaroea pae*, de rijst is niet goed gevuld van korrel, de aren zijn licht, niet leeg, maar ook niet goed vol (L. *lintapi*).

tawasa, zie 1. *tawa*.

tawe (vgl. *lewe* en) Nap. Bad. id., Laj. *tura*, Leti *tuci*, Kisar *kuci*, O: Jav. *taw-tawen*, Mal. *daoen*). w. t. v. *ira*, blad.

tawe rante, een plant waarvan de bladeren worden gebruikt om er rijst (*cinuloe*) in te koken.

taue kamba, PmB. = B. *ira ntjoeka*, (bladeren van de *soeka*), Gnetum Gnemon.

pr. t. *rore motawei santi*, tooverkruiden met zwaarden tot bladeren.

tawembe, zie *wembe*.

tawe'oe, water dat in boomholten staat.

tawi [Mor. *tawi*], vochtkwast, een stuk hout waarvan de vezels aan het eind uiteengehaald zijn, zoodat zij een kwast vormen; hiermee wordt in de smidse het handvat van een gloeiend gemaakt gereedschap nat gehouden, om branden te voorkomen; *ane bare'e ndatawisi taono*, *da omba*, als het handvat niet met den kwast wordt nat gehouden, verbrandt het; *ngoodjoe pontawi*, *pesoewoe² noe oezloenja*, babbelmoad, die maar steeds zijn speeksel uitsprenkelt, als een vochtkwast; *mopatawi* (Tor. I, 410, Measa, 75, 103), eene plechtigheid die elk jaar na den rijstooft in de smidse plaats had en ten doel had de magische werking van het ijzer op te heffen; de menschen werden daarbij met de *tawi* aangeraakt; *woto ntolé mangoera anoe ndapese ndapopatawika*, de stam v. e. jonge pandaan die platgeklopt is wordt gebruikt om er mee te *mopatawi*.

tawinga, een schildvleugelig insect, gelijkende op de *mbogo*, doch met meer vertakte horens.

tawinoenoe, zie *noenoe*.

tawoe (vgl. 1. *tamboe* en Tontmb. *tawoe*, Tag. *tabon*, Mal. *taboek*, Sob. *tafoe* „scrotum”), het dikke gedeelte van iets, een uitgezet of gezwollen deel, bv. gezwollen testikels, *taoe ngkajoeke*, de voet van een kokospalm, *tawoe mpia*, de bol v. d. ui, *tawoe mpanagentoe*, kolf van 't geweer, *tawoe ndjor'anja ntje'oe japinja*, de oorzaak zijner ziekte is zijn uitgezette milt, *manor moicantje taoue ntoliloe*, een haan met sporen zoo groot als het dikke eind v. d. steel v. e. *toliloe*-blad; *wojo santawror*, één stoel bamboe (w. t. v. *wojo sampoe'oe*); *taoe ketawor*, iemand met een waterbreuk (opgezette testikels); *kajoekeke motawoenoe*, mijne kokosboomen hebben al stam gevormd.

tawoe ntana, Tadj., een kruid, waarmee men de toepijns kan zuur maken.

tawoea, inwendige zwelling, zweer van bin-

nen, die maar niet doorbreekt, *matawoea*, eene inwendige zwelling of iets derg. hebben, [zie ook *matawoea*; *bolo tawoea*, zie *bolo*].

Amp. *tawoe' ngkioekoe*, de kiembal v. d. kokosnoot.

1. **tawoë**, PmB. = B. *tawoi*.

2. **tawoë**, hetz. als *tamboeë*.

tawoei, zie *woei*.

tawolo, zie *wolo*.

tawonggo, hetz. kruid als *bila mpalandoe*.

tawoo, srt. *nambo* (mosterd); L. *taligini*.

1. **tawo'o**; *matawo'o*, brak, van water.

2. **tawo'o** [Mor. id., rietsoort], een vrij hooge struik, met groote roodpaars en wit gekleurde bloemen en langwerpige, vrij dikke bladeren, die zich in de zon eenigszins toevouwen. Zie ook *ira*.

1. **tea** (Minah. t. *te'ep*, Soend. *teureup*, Mal. *terap*, Bent. *toegap*, Tob. *torap*, Sa'd. *tarra'*), Artocarpus Blumei, Cl. 338, de wilde broodboom, waarvan de bast tot kleedingstof wordt geklopt; de bast bevat kleefstof, die als vogelijm wordt gebruikt; Tor. II, 314, 317, 325, 370; w. t. *tipoele* of *tepoeloe*.

2. **tea** (Mak. Boeg. id.), vermoed. niet meer kun-nend, genoeg van iets hebbend; *bare'epa tea jakoe mampolangkai*, *dja da nabali engkonja*, ik heb er nog niet genoeg van hem tot man te hebben, maar dan moet hij zijn gedrag veranderen; *teamo kabosenja mompae*, *panangimo*, het hoofd heeft er genoeg van om te praten (heeft niets meer terug te zeggen), hij is overwonnen; *tea ri siko*, *panangi*, je kunt niet meer, je hebt het afgelegd; *oli ntea da noeraikakoe*, geef me het loon voor mijne vermoedienis; *oli tea*, ben. v. d. buffel dien een man aan zijne vrouw geeft, om haar te doen toestemmen in echtscheiding, wdl. „koop-prijs voor 't genoeg hebben v. d. man”.

te'a (vgl. *tebu*), Amp.; *mote'a*, kerven, hakken, *kadjoe ratete'aka toeka*, een stuk hout waarin treden zijn gehakt.

teawoe, zie 1. *awoe*.

teba (Sa'd. *te'bak*, Boeg. *te'ba'*; (vgl. 1. *teba'*); *monteba*, inhakkingen maken, bv. in den bast v. e. boom, om het sap te winnen, *monteba poeje*, kleefstof verkrijgen uit kerven in een

boom gemaakt, *palai*, *teba pobaingkirimoe!* maak dat je weg komt, hak de takjes door waarmee je je achterste hebt afgeveegd (men doet dit in 't bosch met de uiteinden van takken), d. i. laat geen spoor van je aanwezigheid meer achter! *bare'e naporongq mpodago*, *dja napeteba*, hij heeft haar niet echt getrouwd, hij heeft haar maar gebruikt (z. v. a. hij heeft den boom niet gekapt, alleen maar gekorven); *mboteba* „die steeds kerven maakt”, n. v. e. giftige spin.

tebesi, zie *tibesi*.

tebo; *mantebo melindja*, slenteren, langzaam loopen, met zwaaien en draaien voetje voor voetje gaan, *olemo pelindjanja dja mantebo²si*, *be da rongg rata*, kijk hij eens gemaniëreed en langzaam loopen, hij zal niet spoedig aankomen.

teboe; *mesinteboe*, hetz. als *mesido²*, zie 1. *do²*.

tebolai, dezelfde boom als *mompailai*.

tede, drup, druppel, *santede*, één druppel, *ba utede*, *ba lepe*, *sako awoenja malori*, geen drop, geen druppel, zelfs geen stofje er van! (ik heb niets van 't geen je vraagt); *montede oezlor*, het speeksel druip; *kantede² oez mata*, de tranen druipen, *kantede² oez ri tontoroe*, het water druip uit de rotsspleet; *tede ri langka*, srt. witte kleefrijst met langwerpige korrels.

tedo (Boeg. *tedong* „kromhoorn”, buffel); *bengo tedo*, uitstaande billen, zooals bij iemand die voorover loopt.

Amp. = B. *katelo*, pompoen.

tedoema (uit *rate doema*, voor *rate goema*, z. v. a. „langstaart”), Amp., w. t. v. *taoelako* = B. *langgo²* marter.

tee, geluid v. e. harden slag of hak, flang, klets, pats! *tee koesijor urajo*, flang! hak ik den bamboe door, *satee*, *ware kadje*, in één hak was het stuk hout doorgeslagen; *ne'e motee²*, *ne'e makalirongo*, maak geen leven, maak geen lawaai; *taoe monoro dja katee²*, de hout-hakkers hakken er maar op los, *isema katee² mantorru urajo?* wie is er met roo veel leven aan 't bamboe kappen? *katee² rajakoe*, mijn hart bonst.

mampontesika, bekend, ruchtbaar maken aan, *prarasita ne'e da tapontesika joewoe*, als

we geluk hebben, laat ons het dan niet aan anderen vertellen.

tege (vgl. *tere*), zwaardvisch; *jokoe natege noe baee*, een schelparmband die door een visch is beschadigd (een stukje er uit of een zwarte plek er in).

teginggi, soort kruid, dat dient als tooverkruid bij 't oogsten. [Zie ook *ginggi*, en vgl. *taginggi*.]

tego: *montego*, sluiten om iets heen, gesloten, vast om iets heen zitten, *talinja montego*, zijn hoofddoek sluit geheel om zijn hoofd; *pantego*, halsnoer dat nauw om den hals sluit en niet neerhangt, ook: het sluitstuk, de sluitknoop van zulk een halssnoer, *pantego sampontjoe*, sluitketting van één snoer kralen; *mopantego*, een sluitend halssnoer dragen.

mantegomaka, vast omsluiten, nauw aanhalen, vastsnoeren, *tegomaka wajaa nggoemamoe*, haal den band van je zwaardscheede vast aan, *mantegomaka baoganja*, zijn schaamgordel vast aanhalen.

nego-uego, met een dun middel, ingesnoerd. **tego**, een zoetwaterschelpdier, grooter dan de *bokoer*, wordt gegeten. [Zie ook *goio*.]

tegolili, hetz. als *tegoio*.

tekaa, of *tikaa* (vgl. 2. *kaa*), een nachtvogel met zwarte veeren en langen staart, die op den kiekendief (*kongka*) gelijkt en genoemd is naar zijn krassend geluid.

teka-teka, Phoenicophaeus calyoricinus, een bruin-en-zwarte vogel met gelen bek, een der geloofsvogels der Toradja's; *ane moteka-teka madago*, *ane mengee bare'e madago*, als hij *teka*² roept, is het goed, als hij *krast*, is 't ongunstig; Tor. I, 280, II, 136, 241; Measa 76, 10; w. t. *mompoe'a-ra'a*.

1. **teke** (Par. id.; [vgl. 1. *reke*]), geluid van schrapen, kuchen, ook van iets dat met kracht of plotseling te voorschijn komt, *ntongopa mompaoe² kami*, *sateke reme mesoeoe*, terwijl we nog aan 't praten waren, kwam ineens de zon op; *woeteke katoedoerja*, ineens kwam hij naar beneden; *kateke² sagoe ntaoe mate*, *maku bare'e muomoe joemoe*, het lijkvocht komt er sijpelend uit, want de kist is niet geheel dicht; *motekekemo lai tana*, *maboentasingo taoe mate*,

het druipt al op den grond, het lijk ontbindt zich.

teke-mee, zie 2. *mee*; *taoe memeke mantekesaka karoenja*, de menschen die hoesten geven hunne fluimen op, *tekesaka meke ane woeseoe*, *nakatekaresaka*, *nakasouca momyaee*, hoest goed uit, als je moet hoesten, opdat de hoest er uitgewerkt zij, opdat je gemakkelijk kunt spreken; *djole natekeraka noe njara*, het paard heeft de mais weer uitgekokhalsd.

2. **teke** (uit het Boeg. *te'ke*), stollen; *mateke gola*, de suiker is gestold, hard, voor het gebruik gereed; *mampateke gola*, suiker bereiden, suiker koken (eig. „doen stollen”).

3. **teke** (door 't Mal. uit 't Ned. *teeken*), afbeelding, teekening, fotografie; *moteke*, afbeelden. **teki**, 't geluid v. h. tikken der tanden op elkaar; *kateki²*, *moteki²*, klappend, ketsend geluid maken, *moteki woekoe kono ndasjoe*, het been gaf een ketsend geluid, toen er tegen gebakt werd, *moteki² ngisinja*, zijne tanden klapperen.

teko ([Mor. id.]; vgl. 3. *tengko*); de gespannen strik trekt den tak waaraan hij vastzit, krom, strik, om vogels mee te vangen, voornl. kwartels (*pueroe*): een gaatje in den grond, eenige maïs-pitten er in, een rotan-lus om het gaatje, het eind van den strik aan een struik vastgebonden; Tor. II, 366; *manoe kono nteko*, een kip die in een strik is geraakt.

moeli in Teko, afstammeling van Teko (een indertijd beruchte leugenaar, vgl. 3. *tengko* en *denggo* „krom”), leugenachtig mensch.

tela [Mor. id.], houtje waarmee meisjes en kleine jongens spelen (Tor. II, 390; [zie ook *kalapenda*]), vuurslag, een vuursteen (*ucatoe ntelu*) en een stukje hard ijzer, waarmee de Tor. vroeger vuur maakten, *maoe tapapaketenika tela*, *be da lo'e mampopotela*, al lieten we hem een vuurslag in de hand houden, dan zou hij dat nog niet kunnen gebruiken, *motela*, het *tela*-spel spelen, een vuurslag gebruiken, *motela apoe*, vuur slaan; *ane ndatelat² apoe*, *be toeroe*, *ndato'o: aa*, *boento ualesoe*, *osomo wajuwo*, *be rongga toeroe apoe*, als men tracht vuur te slaan en het gaat niet, zegt men:

ach, het muizenvleesch, het vleesch bederft, het vuur wil niet spoedig branden.

mampatelasi, verwennen, te veel vrijheid laten nemen, voortrekken boven een ander, bevooroordeeld zijn ten gunste van iemand., *dja noepatelasi anamoe*, *pai napangka'a wongo*, je vertroetelt je kind maar, zoodat het met opzet stout is, *ana ngkoronja napatelasi*, *awonja be napeeli*, haar eigen kinderen trekt zij voor, naar haar stiefkinderen kijkt ze niet om, *taoe setoe pai napenangi*, *napatelasi ngkapala*, dat hij 't heeft gewonnen, komt doordat het hoofd hem heeft voorgetrokken.

Amp. *rindi ree*, *da koepantela solo sii*, *boi natawoesimo ngojoe pai pika jaoe*, geef eens wat beschutting, dat ik dezen lucifer afstrijk, opdat de wind hem niet uitwaaiet en hij uitga; *motelai*, druk, veel pratend, *motelai moetonoe*, druk in het praten.

tele (vgl. *leti*, 1. *tile*), benaming voor kleine meisjes, die ook wel eens tot eigennaam wordt (Tor. II, 65).

telemomi, wdl. „meisjelief”, refrain-woorden van liedjes, waarin men de vrouwen om allerlei vraagt of zijn verlangen naar haar te kennen geeft; *motelemomi* is dikwijls syn. met: weklagen, zijn lot beklagen, weemoedige verlangens uiten.

telemora, benaming v. e. gezang dat in den dorpstempel werd gezongen en waarvan het refrain met *telemora*, z. v. a. „vrouwen, juicht!”, begint; *motelemora*, dit gezang zingen. Tor. III, 635.

telédoe: *monteledoe*, vischbroed (*doe'o*) opscheppen uit de rivier, met een schepnet (*ponteledoe*), van een lap katoen of van suikerpalmvazels gemaakt.

telekeke, geluidswoord waarmee een schaterlach wordt weergegeven. *motelekeke*, schaterlachen; *tele²kekemo pemekenja*, *bare'emo tepo-tinasa*, hij hoestte hevig, hij kon geen adem meer krijgen.

telemomi, *telemora*, zie *tele*.

tele'oe, *santel'oe*, *santjelo'oe*, zie 1. *telemomi*. **telisi** [zie *lisi*], hetz. als *pilisi*; *mantelisi*, uitkiezen, uitzoeken, *natelisi woaja*, een gunstige maanstand wordt uitgekozen, *telisimo*

anoe bare'e madago ndatadji, zoek uit wat niet mag weggegooid worden.

telo (Mal. *teloer*, Sa'd. *telloe*), een spraakgebrek of een kleine afwijking v. d. gewone uitspraak hebbend, bv. brouwen, lippen.

telo lai, een plant die zeer is geschat als tooverkruid bij den oogst.

témasi; *montenasi*, uitkiezen, in 't oog houden, richten op, *montemasi woaja*, een geschikten maanstand uitkiezen, *taoe ndatemasi da mampocoteka noentoe*, iemand wordt gekozen om eene boodschap over te brengen, *temasi mpo-dago*, kies goed je doel, richt je goed, *koetemasi kodjo moinda*, ik kies goed wat ik moet hebben bij het koopen op credit.

1. **temba** (vgl. Tawael. *teba* „niet” [en Mor. *temba*]); PmB. *koetemba*, ik wil niet.

2. **temba** (Tindoli *patemba*, w. t. v. *paoba*), pr. t.; *da mantemba wota ngkaro*, de zielen stevig in de draagsarong pakken; *to pantemba tunimboeloe*, degene die de zielen stevig inpakt; *papontemba kaloe bandi*, [zie 1. *kaloe*]; *rorointi ri tinemba*, stevig gepakt in de draagsarong.

a) *tinemba marorointi*, houdt u stevig vast, b) *ne makueoe tampa utjala*, opdat het vaartuig niet omsla.

3. **temba** ([door het] Par. uit het Boeg. *temba'*, [nemba']); *metemba*, schieten, met een geweer; *mantemba*, *manemba*, beschieten, schieten op, *uatemba mpadangka woaja*, *napaintjani gori mpepo'usa*, de Mohammedanen schieten de maan, om den tijd voor 't vasten te weten, *da koetemba nykujaike*, ik zal er mijne jachtspoor op afschieten.

Amp. *monemba*, schieten.

tembe (vgl. *rembe*); *kantembe²*, los neerhangend, *kantembe² wajaa mpoese mokoer pai touoeni*, de navelstreng hangt naar beneden, vastzittende aan de placenta; *monembe*, zich lang uitstrek-kende, *are'e monembe wojoengko*, mijn haar is niet lang (PmB.); *monembe² sangkani tumbale*, de gang ligt in hare geheele lengte uitgestrekt.

tembi (Mor. *tembi* „op den rug dragen”); *mantembi*, opwippen, omhooglichten, iets ergens affichten, *wajaa ntojo mantembi ualesoe*, de

strik van de val licht de muis omhoog, *ngojoe mantembi ali*, de wind licht de mat op, *ata natembi noe ngojoe*, de dakbedekking wordt door den wind opgelicht; *dja montembi p-njaranja*, als hij paard rijdt, gaat hij maar steeds in de hoogte; *natembi irajaa ntoraa*, *be laoe sanganja*, zij lichtten de ranken der aardvruchten op, maar er zaten geen knollen aan, *ndatembi talinga noe ananggodi wongu*, *ndaoleli pelanja*, het oor van 't stoute kind wordt opgewipt en de huid omgedraaid, *taoe mondodo mantembi inodo*, *nakabini*, de foeja-klopsters lichten de lagen foeja van elkaar, opdat ze breed worden, *nakeni ngkasee mpantembi sinja toraa*, toen ze al geruimen tijd de (stengels en bladeren der) aardvruchten hadden opgelicht; *matembi* (intr.), afgelicht, afgehaald, *matembi ali*, *natembi noe ngojoe*, de mat is van hare plaats gelicht, de wind heeft ze er afgelicht, *matembi pela ngkarama*, de huid is van den vinger afgelicht; *kantembi paoenja*, zijne woorden gaan op en neer, hij spreekt niet betrouwbaar, *kantembi ponggalenja*, hij is onrustig in zijne bewegingen, *kantembi dada mo'inosa*, de borst gaat op en neer bij het ademen; *banja bara tembinja bara tenggonja*, wdl. „t is geen opwippen of opspringen van hem“, niet dat hij er zich tegen verzet.

metembi-loe, bij het hengelen dadelijk beet hebben, men slaat op en er hangt een visch aan, *natembi ndekoe*, *telo'naka*, hij slaat (den hengel) op en daar hangt er een aan.

metembi-laka, zich opwippen, zich opgeven, en een sprong doen; *mantembi-laka*, oplichten, opwippen, *ira ngkombono natembi-laka noe ngojoe*, *pai nakateseboe banganinja*, het woka-blad is door den wind omgewipt, zoodat de inhoud zich heeft verspreid; *tembi-laka*, komen ergens afgelicht te worden.

montalembi (intr.), *mant*, (tr.), iets dat men stevig over eene opening wil spannen of een kringvormig bindsel dat men wil befeffen te verschuiven, met lissen of met groote naaisteken bevestiging aan een ringband die er boven of er onder is gespannen; *mantalembi ganda*, het vel eener trommel spannen over

de opening door het met lissen aan een daartoe om den cylinder gevlochten band (*alesi*) te binden, waartoe die band voor het binden van elke lis (*talembi*, *pontalembi*) moet opgelicht (*tembi*) worden; Tor. II, 380, pl. Atl. hfdst. Muziek; *weice mbitikoe tewoeloe pai koepantalembi ri langkedakoe*, de zwachtel van mijn been is afgezakt, zoodat ik hem (met banden of lissen) heb opgebonden om (een band om) mijne kniekeel.

mobinatembi, eten: *tobinatembi*, poepen; in deze woorden is het bestanddeel *tembi* in de plaats v. e. ander gedeelte gezet, als toespeling op de verwensching *ndatembi*! voluit: *siko da natembi ntaoe mepongko*, moge een weerwolf je lever uit je lijf lichten. *tembo* (vgl. *Boeg. tempo*, gieten), pr. t., voortvliegen; *lai lidoe monanembo*, naar de voortvliegende wolken; *napampago*, *nanemboku*, hij schiet er op af en vliegt er mee heen; *napampo*, *nanemboeka*, hij vliegt er haastig mee weg; *to pamembo mporagia*, die den regenboog doet voortvliegen.

1. *tempa* (Mal. *tepak*, Mak. *tepa*), vierkant mandje met deksel, voor siri-pinang.

2. *tempa*; *metempa*, hippen, met sprongen zich vooruitbewegen, *tempa*, *tempa kandjo'enja*, hip, hip, ging hij heen; *lawa petempa noe apoe*, *melele pai be modede*, *dja metempa laka*, het vuur nam verre sprongen, het verspreidde zich, maar niet geregeld, het nam telkens een sprong vooruit; *metempalaka*, *eica boti pai toempa*, sprongen nemen als apen en kikkers.

tempi, voor meer dan de helft gereed gekomen, *tempimo ponoro nami*, ons stuk boschgrond is reeds voor 't grootste gedeelte gerooid, *tempimo pomota*, de oogst is grootendeels afge-loopen. Wrsch. is de eig. bet. „in de hoogte gaand, licht, niet zwaar meer“ (vgl. *tembi*).

mantempilaka uea ri doekoe, de rijst op de wan in de hoogte gooien, *wormboe ngkanta mantempilaka tawala ndarwoenoe*, de rug van het schild werpt de geworpen lans in de hoogte; *metempilaka*, in de hoogte springen, *metempilaka uea ri doekoe*, *natempilaka ntaoe montapi*, de rijst op de wan springt in de hoogte, opgegooid door degene die want.

tempo (uit het Mal.), tijd, tijdstip, maat, *mate* van, syn. gebruikt met *gori*; *ane djelamo ri temponja* (*gorinja*), als het de juiste tijd is, als de ware maat, hoeveelheid, hoedanigheid is bereikt; *manoe se'i samba'a soekoe² temponja*, deze kip is juist 50 ct. waard; *tempo'nja*, juist zooals het geweest is, in denzelfden vorm, in dezelfde hoeveelheid, van dezelfde hoedanigheid; *matempo reme*, *mampetempoka reme*, den dag, den tijd van den dag bepalen; *ndapetempoka*, het wordt bepaald, afgepast, gegist; *wajawo ndapasintempo pai kina'a*, van de toespijs wordt evenveel genomen als van de rijst.

tempoe (vgl. 1. *tampoe*); *matempoe*, wdl. bedekt, geheel of voor een deel, met slijk, wonden of ziekte, verder: bezet met werk, aan een taak gebonden, niet vrij voor iets anders, *matempoe ri pompaho*, bezet wegens het rijstplanten, *matempoe ri poana*, in beslag genomen door de bevalling, *matempoe rajakoe*, ik heb veel om handen, ik zit onder 't werk.

mampotempoe, heel of half tot bedekking hebben, geheel of gedeeltelijk iets aan het lichaam hebben dat er op of aan kleeft, *napotempoe onti*, hij heeft overal mieren op zijn lijf, *woera napotempoe ri sinae nganga*, het schuim staat hem op de mondhoeken, *lomboe napotempoe*, hij is bedekt met slijk, *baeola mampotempoe loge*, de buffel bedekt, besmeurt zich met modder, *mampotempoe daa manoe*, *merali torowata*, zich met kippebloed bevlecken, dat dan tot puistjes wordt, *napotempoe ta'inja ri koemoe*, hij heeft zijn slaapsarong met zija drek bevuild, *wela ntjoebi napotempoe pai napelimbamo ri si'a*, hij heeft zich bevuild aan de ingeente pokken, zoodat ze op hem zijn overgegaan.

tempoo (vgl. 1. *poo*); *tempoo*, *patempoo*, bij geruchte, niet uit de eerste hand, *paoe kweidongje patempoo*, *banja ri poe'oenja*, een bericht dat ik heb gehoord bij geruchte, niet uit de eerste hand, *paoe tempoo*, *paoe sirawa*, een van anderen gehoord praatje, een praatje van den een op den ander.

[*tena*; *matena randa*, pr. t., zie *linggoejo*.] *tenaki*, P. = L. *tengali*.

*tena*oe [Mor. *atena*oe], PmB., een boom, die zijne bladeren alle tegelijk laat vallen.

tende (Mor. id.), *Bad. tedd'*, staan; (vgl. *tande*); *montende*, opwerpen, in de hoogte werpen, *ane mokoesi taoe*, *sa'e montende*, als men den akker voor 't laatst schoonmaakt, gooien sommigen 't hout op een hoop, *tendemo tawalamoe*, werp uwe speer in de hoogte, *anarja natende ndeki jangi*, haar kind wierp zij opwaarts naar den hemel, *mantende banta*, het hengelsnoer uitgooien, *mantende djala*, het net uitwerpen, *mantende rare*, den bos met tooverkruiden (*Cordyline terminalis*) opwerpen (Tor. I, 379), 't geen de priesteres doet na sommige *woerake*-plechtigheden, om daarmede de haar dienstbare geesten terug te zenden; *montende-boeboea* (L.), *montende-boeaki* (P.), opgooien en weer oprangen; *montende bomba*, een reizang, waarvan het refrein de woorden *tende bomba* bevat; [*tendeka*, gooi het van je af in de hoogte, *wisoe natendeka ntaoe ri tasi*, flang, smeten ze het in zee (MS.)].

tendemo kabosenja mompaoe, het hoofd geeft het praten op, kan niet meer, is aan 't eind zijner redenen; *noendjaa noepotende?* waarvoor zijt ge van uw stuk gebracht, wat brengt je van de wijs? *tende-lero*, een gedeelte van den *raego*-reizang, waarin het refrein *tende lero* voorkomt; *motendelero*, dit gedeelte van het *moruego* uitvoeren.

tetende, *tetendelaku*, opgeworpen, naar boven gegooid, *tetendelakamo rujanja*, zijn binnenste is naar boven gekomen, hij is wijs geworden; *metendelaka*, opspringen, zich opgooien: *mantenderaku* (P.), *mantendelaku* (L.), iets naar boven gooien, iets opgooien, maken dat iets elders terechtkomt, *uwe natendelaku siko pai wekadjela ire'i*, *ntje'e kami anoe mampatweuwe*, *mangasompo saki noe inemoe*, wie je hebben opgegooid, zoodat je hier zijt terechtgekomen, dat zijn wij die je hebben opgevoed, na de boete van je moeder betaald te hebben.

patende ongna, iets waar de kinderen mee gooien, kinderspeelgoed; *mekipatende*, vragen om opgegooid te worden, zooals kinderen, die met groote menschen willen stoeien; *nombe-*

patende, elkander opgooien, met elkaar schik hebben.

tendea, in de uitdr. *mamongo tendea*, een jonge pinangboom, die nog geen vrucht draagt.

mamongo nepa tendea,

To Lage toempoe mbalena;

nepa tendea mamongo,

To Lage toempoe mpodjampo.

een jonge, nog niet volwassen pinang, een Lageër heeft er een teeken van afsluiting bij aangebracht (de volgende regels beduiden 't zelfde: een jong meisje, dat met iemand van Lage is verloofd).

montendea ngkoese, springen, dartelen, *be naaja inenja*, *dja ndjo'oe montendea ngkoese ri soma*, ze geeft niet om hare moeder, ze gaat maar bokkesprongen maken op 't erf.

mekaloentende, *mokalintende*, opspringen.

tendembi, zie *rembi*.

tendemo (Mor. id.); vgl. *sandemoe*, een boom met eetbare vruchten, gelijkende op *kanori*; de wortels worden gebruikt om den palmwijn bitter te maken. And. namen: *dongkongisi*, *dodingi*.

tendo (vgl. 1. *tando*), de beide uiteinden eener prauw, de handvatsels eener doodkist, waarmee deksel en kist aan elkaar gebonden worden; *re'e potendo'nja sakodi*, er zitten eenige uitsteeksels aan.

ndatendoi, van uitsteeksels, handvatten voorzien; *joemoe ndatendoi*, een doodkist wordt van handvatten voorzien; *tendoi*, [handvat]; wat men aan iemand geeft om houvast aan hem, vat op hem te hebben. bv. het loon waarvoor men iemand overhaalt tot een moord, het zwaard of de lans die men geeft aan een stam, om hem over te halen tot het geven van hulp in den oorlog, welk geschenk dan later voor een slaaf of nog meer wordt ingelost; het loon dat men geeft aan de lieden die de beenderen der dooden uit hunne kisten halen; *mantendoi*, iemand beloonen voor bijzondere hulp; *taoe ndatendoi*, lieden die voor ongewone diensten beloond worden.

1. *tenga*, de beide uitsteeksels aan een zwaard-

greep, die krokodillekaken voorstellen, *penai ndatenga taononja*, een zwaard waarvan het gevest aldus is gesneden.

2. *tenga*, Amp., de beide blokken waarop de *ponjabo* (bak waarin de pekeltot zout wordt uitgekookt) te vuur staat.

téngali, L. (*tenaki*, P.); *matengali* (*matenaki*), oververzadigd.

tengea (uit het Par.), vrijster, verloofde; *montengea*, vrijen, het houden met een meisje, verloofd zijn; *ana re'a anoe napotengeaka*, het meisje met wie hij vrijerij heeft.

tenggéi, verzwakt, door ouderdom of ziekte, *maoe lamoro, raneo da ntenggei*, al zijt ge de mooiste, later zult ge vervallen (*raego*-strofe, door de mannen tot de vrouwen gericht; het antwoord der vrouwen, zie *woja*).

ténggeli (vgl. *tengkeli*); *montenggeli*, langzaam aan beginnen met loopen, met werken, reeds vooraf beginnen, om de taak lichter te maken, *tenggeli anoekoe, nakaronga poera*, begin langzaam aan mijne taak, opdat zij spoedig af zij, *roomo natenggeli, nakodiwaka pai nakaronga poera*, hij is er reeds aan begonnen, hij heeft de taak reeds kleiner gemaakt, opdat zij spoedig af zou zijn, *montenggeli melindja*, vast langzaam aan oploopen, *dja natenggeli'limo se'e*, hij heeft er alleen maar vooraf wat aan gedaan.

monenggeli, monengge-nenggeli, beginnen langzaam aan te doen, *kumi da monenggelimo*, wij zullen maar langzaam aan oploopen.

1. *tenggeoe*, een veldmuis, die ook wel in de huizen der menschen komt. Vgl. *dehoede*.

2. *tenggeoe*, syn. gebruikt met *tenggei*, zie aldr. *tenggibo*, zie *uggibo*.

tenggo (vgl. *tengka*); *metenggo, metenggolaka*, springen, sprongen nemen, opspringen, *uggasi metenggo ri ra'a*, de spookaap springt op een boomtak, *metenggolaka boti oengka ri ra'a anoe sanda'a, djela ri anoe sanda'a*, de apen springen van den eenen tak op den anderen; *kantenggo² lomboeli ri uawo ntasi*, de bruinvischen springen telkens boven het zeeoppervlak.

to mentenggo, springer, w. t. v. *walesoe*, muis.

tengi (Mor. id.), nevenstuk, nevenman, iemand

of iets dat zich nevens een ander bevindt, *tengikoe*, hij die nevens mij woont, loopt, zich bevindt, *tengi lipoe*, de aangrenzende dorpen, de dorpen in den omtrek, *ndongemo ntengi lipoe kapatenja*, de dorpen in den omtrek hebben al gehoord dat hij dood is; *sintengi*, samenhangend, overal gelijk, een goed geheel vormend, *sintengi raja ntaoe*, de menschen zijn eendrachtig, *djole ndato'o lamba ane bare'epa sintengi kapeninja*, de maïs heet halfdroog, als ze nog niet overal gelijk hard van korrel is, *bare'e sintengi pongajoenja*, hun gezang is niet gelijk, *mboela, koese, boti, doeata sintengi bare'e nakoni*, geitenvleesch, buideldieren, apen, pythons, 't eene eet hij evenmin als 't andere; *motengi*, samenhangen, een gemeenschappelijke grens hebben, *motengi tana mani pai tana ntaoe setoe*, ons land sluit aan het hunne aan, *podjamaa nTo Jayaki motengi² pai anoe nTo Balá'ani*, de akkers der lieden van J. grenzen aan die van B., *motengi To Lage pai To Pebato, tenginja Tana Maganoe*, Lage grenst aan Pebato, de grens is T. M.

tengia, een boom met bruikbaar hout.

tengka (vgl. *tenggo*); *metengka*, vooruitspringen, van 't een op 't ander springen, zooals apen en eekhoorns, *metengka i Nggasi ri talikoe garanggo, tengka, tengka, naimba*, de Spookaap sprong op de ruggen der krokodillen, van den een op den ander. hip, hip, en telde ze; *metengka* is w. t. v. *melindja*, gaan, loopen, *pai raparanghai wobo mbaja, boi mesoea ri tana bangke petengkani baela*, dat de ingang der omheining met doorntakken is versperd. is opdat de toeloop der buffels niet in het bebouwde land zal komen; *patengka*, vooruitspringende, vooruitstekende stok of lat, waaraan men iets ophanget of waaronder men het boven-eind v. e. schoorbalk laat stuiten, *osipa ndapatengkani, ndasoengko parantongo karate mpatengka*, aan een houtstapel worden vooruitstekende stokken aangebracht. te halver lengte van die stokken worden schooren gezet; *mampapetengka*, dōen springen. laten springen.

tetengka, onwillekeurig opspringen, *tetengka ri katesengka mbiti*, hij sprong onwille-

keurig op, toen hij zijne beenen kwam op te lichten; *mampatetengka kodoentoe*, de trommelstokken doen opspringen, de trommel in eene bepaalde maat slaan.

tengke (Mor. *tingke*, reizang, *tengke*, dooden-zang), het groote doodenfeest, dat door de To Lage, To Kadomboekoe, To Rompoe, To Onda'e en To Pada werd gevierd, Tor. II, 127—146; *motengke*, dit doodenfeest vierden, *motengke ri lobo*, het doodenfeest in den tempel vierden (het eig. groote feest), *motengke ri tana*, het doodenfeest vierden buiten het dorp, waarbij het feestterrein de omgeving der doodenhut was (= *mompemate*); *mampotengkeka dja'inja*, voor zijne verwanten het doodenfeest vierden; *woekoe ntaoe mate ndatengkeri*, voor de beenderen der dooden wordt het doodenfeest gevierd.

petengke, uitstekende versierselen aan de uiteinden van den nokbalk op het dak v. e. dorpstempel [of huis], ook *andjoe² gend*; Tor. II, 158; ze hebben den vorm v. e. kam; [zie ook *toepak²*].

téngkeli (vgl. *tenggeli*); Amp. *metengkeli*, helpen, hulp bieden, bv. b. h. werk op den akker. *tengkesoe*, Tog., been, de beenen.

1. *tengko* (Mor. id.), een kleine vogel, behorende tot de ijsvogels, *Sauropatis chlorus*; de bek is lang, spits, zwart, de veeren blauwgroen, de borst wit, één teen staat naar achteren, drie naar voren (Minah. t. *kiskis, ki'kis*, nr. zijn geluid); hij is genoemd nr. zijn geluid, dat voorspellende kracht heeft, Tor. I, 280, II, 241. Measa 76. 10 (volgens sommigen naar het gebogen beloop van kop en snavel (vgl. 3. *tengko*)); volgens kenners geeft hij 3 kreten: *tengko, soso* en *reki² towe*; als hij 's nachts geluid geeft (wat zeldzaam is), hijt men op een hakmes en zegt: *majoesa ri wo'o ntengko, mapeni ri wo'okoe*, wat zacht is zij in den kop v. d. *tengko*, wat hard is zij in mijn hoofd; of men steekt wat eten in den mond, zelfs v. e. slapende, opdat hij niet sterft; *ane moreki²-towe tengko, da towe tawe ri bawoe, maka da re'e bamburi ntaoe mate kadjoe jombo*, als de t. het geluid *reki² towe* maakt, dan zullen de menschen in huis be-

droefd zijn, want dan zal er bericht komen dat er iemand gesneuveld is; *meikoe ntengko*, (iemd. wiens penis steeds in beweging is) als de staart v. d. *tengko*, een wellusteling; *motengko*, het geluid *tengko* geven.

tengko oë, P., *posorokoe*, L., een vogeltje dat leeft in holen die het maakt in steile oevers.

2. *tengko*, een stuk hout, tak, boomstam of iets derg. waarop men hurkt om zijn gevoeg te doen, ten einde veilig te zijn voor varkens, die de faeces komen opeten; *tengko batoe* (uit *tengko watoe*, zie 2. *batoe*), dwingeland, afzetter, knevelaar, deugniet, rechtsverkrachter, wdl. iemand die veilig op een steen zit (te poepo), zonder dat men hem iets kan doen; *motengko batoe to Napoe*, *mampeguwoeka taoe*, de Napoeërs treden op als gewelddenaars en behoeden met slaven; *tengko leboni*, een minachtende benaming, z. v. a. „sul, sukkel”, wdl. die op een *leboni*-tak (lage struik met zacht hout) zit te poepen¹⁾.

3. *tengko* (vgl. *denggo* [enz.], *teko*, *sengko* en Mak. *teko*, Nap. *tengko*, krom); *motengko*, krom, verdraaid, niet recht, *kadjoe motengko*, krom stuk hout; *manengko*, met ingebogen rug en zijden, ingesnoerd, met een dun middel. *montanengko*, *montantanengko*, zich bewegen, zich druk maken.

pr. t. *manengko tarampa mala*, de koperen tempel is slank gebouwd.

¹⁾ Wellicht is *tengko batoe* geen B.; het Bad. heeft het woord in dez. bet. als 't B., doch daarnevens *mengkabatoe*, zich als een steen (ongevoelig, onnaandoenlijk, hardvochtig) gedragen; *tengkobatoe* zou dus kunnen zijn: zich hardvochtig komen voor te doen. In het Mor. bestaat *tengko'ala*, met *te-* en *ko-* van den stam *ala* (B. 1. *aja*), in de bet. „in de gelegenheid gekomen, gelegenheid tot iets gekregen hebbende”. Indien *tengkobatoe* op dezelfde wijze van *1. batoe* is afgeleid, dan kan het beteekenen: iemd. die in de gelegenheid is gekomen om er op in te hakken. De in den tekst gegeven verklaring is de bij de Tor. gangbare. *Tengko leboni* heeft men wrsch. gevormd als tegenhanger van *tengko-batoe* door *batoe*, opgevat als „steen”, te vervangen door *leboni*, zacht srt. hout. (Ook van 3. *tengko* zou de uitdrukking kunnen worden afgeleid; in dat geval zou men *batoe* kunnen opvatten als versterkende bijvoeging (zoals in Duitsch „steinreich”), waarvan de keuze in verband met de bet. kan zijn geschied.)

4. *tengko* (uit het Boeg.), toebereide opium, *motengko*, opium schuiven.

5. *tengko* (uit het Boeg.), ploeg; *motengko*, ploegen.

tengko [Mor. *tengko*]; *montengko*, opduwen, nr. boven duwen, een schok of zet in de hoogte geven, met een opwaartsche beweging van 't schild de lans van den vijand afweren, *tawala ntjampombetotnja natengko ngkantanja*, de lans van zijn tegenstander weerde hij opwaarts af met zijn schild, *montengko pale*, de armen opwaarts bewegen, bij een zekeren dans, die daarom zoo heet, *mantengko acaa*, met de schouders schokken, zooals een stervende, of iemd. die snikt, *boere ndatengko ri todoo*, zout wordt uit den bamboekoker gestort (door den koker een schok naar boven te geven), *natengko boejoj poganda nTo Kajoekoe*, *bar'emo tadonge ire'i*, het getrommel der lieden van K. wordt afgeweerd door de bergen, wij hooren het hier niet meer; vdr. *tengkor*, tegengehouden, opgehouden, *tengko ri pompaoe² pai naka bar'e ronga tepalai*, opgehouden door het vele praten, zoodat hij niet spoedig weg kon komen, *tengko ri anoe madjoe'a pai naka be ronga mewali*, tegengehouden doordat er iemand ziek was, zoodat het vooreerst niet doorging; *kadjoe'a noe ananja napotengko*, de ziekte van zijn kind was voor hem de belemmering.

tetengko, *totengko*, in opwaartsche richting geschoten en dan gestuit.

mantengkoesi ira ndjole, de maïsbladeren met een opwaartsche beweging afrukken, waardoor alleen de topeinden er afgaan, *rantengkoesi*, *ne'e ras'oeki ira nggoa mangora*, de jonge maïs-bladeren moeten in bovenwaartsche, niet in benedenwaartsche richting worden afgehaald; *kantengko²*, schokkende, aldoor korte opwaartsche bewegingen makende, *kantengko² dadunja*, zijne borst gaat onophoudelijk met een schok naar boven.

mantengkoeraka, P., *-laka*, L., *-raka*, L. P., opduwen, in de hoogte duwen, afweren, pa-reeren, uitstellen, *raoeno² utawala*, *natengkoeraka ngkantanja*, hij werd met de lans

gegooid, maar weerde die af met zijn schild, *posoesa ndatengkoeraka*, het feest is uitgesteld; *tetengkoeraka*, komen uitgesteld te worden.

saloentengko, plotseling opgeschrikt, *tesaloentengko madonge oni mpanagoentoe*, ontsteld, opgeschrikt bij 't hooren van den knal van een geweer; *mantjaloentengkoeni joeno² mampetoemboe bambari*, anderen aan het schrikken brengen door sensatie-berichten te vertellen, *taoe ndasaloentengkoeni*, menschen die aan 't schrikken zijn gebracht; *mesaloentengkoeni*, schrik verwekken, schrikwekkend zijn of doen.

Amp. *tengko le'nja da maroe'oe kamundjoe*, zijn hals gaat naar boven bij het inslikken v. e. broodvrucht; *montengko nakalo'or ombonja*, zich opheffen om er op los te slaan. **tengo** (O. Jav. *tingel*, Boeg. *téngé*), dom, onwijs, onbedreven, onnoozel, *taoe tengu*, domoor, onnoozele, onwijze, idioot, *ananggodikoe tengopa*, *bar'epa naintjani mompaoe*, mijn kind heeft nog geen benul, het kan nog niet praten; *katengo*, domheid; *motengo²*, zich dom voordoen, dom optreden, doen alsof men dom is; *dja napotengo manginoe*, hij heeft gedronken als een gek, *kalo'nja napotengo*, zijne wijsheid is zijne dwaasheid geweest; *mantengoni*, *mantengosi*, *mampotaotengu*, voor den mal houden, beetnemen, bedriegen.

toemengo, voor gek staan, *jakoe toemengo*, *maucila rajakoe mopra²*, ik sta voor gek, 't verveelt me aldoor te wachten, *toemengosi*, *dja met'a²*, voor gek er bij staan, maar aldoor wachtende; *oemengosi*, hetzelfde als *toemengosi*; *oemengosi rijakoe*, ik ben met mijzelf verlegen, ik gevoel me niet op mijne plaats.

teno (vgl. 1. *indo*, *tina* en Par. *ino*), vijfsvarken, zeug, *teno ore*, een onvruchtbare zeug. **tente** (vgl. *voerente*); *montente*, schudden, schokken, *mantente toela*, de kalk uit de kalkbus (op de sirih) schudden; *tentra* [Mor. *enswa*], w. t. v. *toela*, kalk, kalkbus; *ri patenteu pai ndapanto'o tenteu*, 't is omdat men ze schudt, dat men zegt „'t geen geschud wordt”.

patenteka, *patoendaka*, doe (den slag) goed aankomen.

motarente, opschudden, uitschudden, *mantarente tabako*, tabak opschudden, als ze ligt te drogen, *mantarente kanta*, een schild doen schudden, zoodat de daarop bevestigde bokkenharen trillen, *kantanja natarentesi poera²*, zij lieten allen hunne schilden trillen, *mantarente taoe moana*, eene barende vrouw, achter haar staande, om 't middel pakken en haar schudden, om het kind te doen geboren worden, *ndatarente beko*, *nakasiiko*, *boi omba*, de groentebrij wordt aldoor omgeroerd (zoodat het bezinksel boven komt), opdat ze goed door elkaar geroerd zij en niet aanbrande; *tetarente*, omgeschud, omgewerkt, goed door elkaar geschud, *ndatarente*, *nakatetarente*, het wordt omgeschud, opdat het door elkaar geschud worde.

tekarantente, verschoven, van zijn plaats geraakt, *ndatarente*, *nakatekarantente*, het wordt geschud, om het van zijne plaats te krijgen, *tekarantente po'oe banoekoe*, de bindfels van mijn huis zijn verschoven, *boere ndaamhenika boroe*, *boi tekarantente*, onder het stuk zout wordt een regenmatje gelegd, opdat het niet verschuive.

pr. t. *kanente² toganja*, het bindsel schuift heen en weer.

Amp. *mantente*, strooien, zaaien, uitstorten, *mantente bulase*, een zak uitschudden.

tentea, zie *tente*.

tenteméri (vgl. *erí*), een boom die flink groot wordt; het hout is goed voor tijdelijk gebruik, maar te zacht voor duurzaam werk; de bladeren zijn vrij groot, de bast is bruinachtig; het hout bevat een slijmerig sap.

teo [Mor. id., brengen]; *monteo*, goederen bij gedeelten vervoeren, telkens een gedeelte van een partij goederen wegdragen, *manteo dopi*, planken aandragen, *manteo pae*, *djole*, telkens rijst, maïs aandragen, *taoe setoe mariamo dange nateo*, *marianganimo pakenia*, die menschen hebben al heel wat sago aangedragen, ze hebben al dikwijls gebracht; *manteo doea²*, wdl. „de slang (*doeata*) voorttrekken”, het voorttrekken v. e. schedel uit den dorpstempel aan een lang touw, door het dorp heen en weer naar den tempel terug, waarbij men met

bamboe-zwaarden op den schedel inhakte; *mampoteo*, de benoedigheden voor iets aandrigen, wegdragen om te vervoeren, *mampoteo pae ri ala*, rijst naar de schuur vervoeren, *tontji mampoteoka ananja*, de vogel draagt voedsel aan voor zijne jongen.

te'o'a, pompoen, syn. m. *katedo*, *tampere*.

te'oe, zie 1. *nde'oe*.

te'o'e; *raego nte'o'e*, eene bepaalde wijze van uitvoering van den reizang; *monte'o'e*, den reizang op die wijze uitvoeren.

teoela (Par. *toila*, Balant. *ti'ilon*, Leb. *tiirila*, Hoek. *toeila*; de B. vorm is omzetz. v. *toe'la*, uit *toeila*), kalk, die men bij de sirih pruimt; ze wordt gemaakt uit gloeiend gemaakte schelpen, die men stampt en met warm water bluscht; ook metselkalk en krijgt worden *teoela* gend.; *teolangki nakandasi mbalesoe, are'emo mauca kipongo*, PmB., de muizen zijn over onze kalk heengesprongen, ze wordt niet meer rood als we ze pruimen; *takoe teoela*, kalebas, tot kalkbus gemaakt (zie 2. *takoe*), wordt ook doorgaans *teoela* gend.; *keteoela*, met kalk er aan, waar kalk op of aan zit; *ndateoelani*, er is kalk op gestrooid; *moteoela*, kalk hebben; *moteteoela*, als kalk stuiven, *moteteoela katodoe noe oedja ri kami*, als kalk stooft de regen bij ons neer; *woekoe i Boti napanoua i ngKopoloea, napoteoela*, de Schildpad brandde de beenderen van den Aap tot kalk en gebruikte ze als [pruim]kalk; *ponteoelani*, handpalm (waarin men de kalk op de sirih strooit), *sampoteoelani*, een halve hand lang.

teeroe, zie 2. *oeroe*.

tepasoe, Tobj. n. v. e. boom.

[tepo, zie *lida*.]

tepoe, gereed, klaar, toegerust; *nakatepoemo rionja*, laat het eerst maar af zijn; *tetepoemo potetalakoe*, mijn werk is af; *mampatepoe*, afmaken, ten einde brengen.

tepoeloe, of *tipoeloe*, w. t. v. *tea* (Artocarpus Blumei).

— *tera* (vgl. *sera* [enz., *tida*]); *maniteru*, slijten, een split maken, *lamba ndatera*, een baadje met een split in den hals, *mantera tana*, den grond slijten, eene plechtigheid die kort na het oogstfeest wordt verricht: er wordt een

spleet in den grond gemaakt en daarboven wordt een kip geslacht, zoodat het bloed in de spleet vloeit, waardoor de gevolgen van zonden (vooral sexueele), die den grond onvruchtbaar zouden maken, worden krachteloos gemaakt; *tana santera*, een stuk land; *santera tana se'i*, dit heele stuk land.

tere [vgl. *tege*]; *tere manoe*, rechte spleet in de schubben der pooten v. e. haan, waaruit men opmaakt dat hij goed is om tot lokhaan te dieuen; *manoe motere*, een haan met spleten in de schubben; *mantere*, met de punt v. e. mes recht naar beneden slijten of kerven, *wojo ndatere, ndapodjoia ri lamp'ani*, bamboe wordt gespleten en gebruikt als vloer v. e. offertafeltje, *kajoepa ndatere*, gespleten nagel of hoef, *mantere uawoe*, (den kop van) een varken recht naar beneden slijten, iets wat symbolisch gebeurde bij de huwelijksluiting (Tor. II, 26); oorspr. werd aan elk der beide families eene helft gegeven; *tetereka uawoe ri tongo ndo'oe*, het varken is met de punt v. e. mes op zijn voorhoofd gekrast.

tero, PmB., een boom met bruikbaar hout.

teroe (Nap. id., hakken, vormen); *kanteroe-nteroe*, opwippend, opspringend, *kanteroe' wici ntopinja, masiamo*, de randen van hare sarong wippen aldoor op, ze zijn gescheurd, *kanteroe' engkonja*, ongestadig, onberekenbaar in zijne manieren, gezegd van jonge meisjes en mannen die verliefde neigingen hebben.

tero'o, zie *ro'o*.

teropa, PmB., een boom waarvan de schors en de bladeren worden gebruikt.

tese, PmB.; *motese*, huilen, schreien.

[tesoe, PmB. = *tengo*. (MS.)]

tetala, zie *tala*.

[tetanda, n. v. e. gewas; zie *tampoli*.]

tetari (Tontmb. *tatarip*, Sang. *tentari*, Nap. *tatari*, vgl. Leb. *tari*, scherp), scherpe grassoort, die hoog opgroeit, *Scleria scrobiculata*, Cl. 3088; *witikoek nakodjo ntetari*, mijne beenen zijn door het scherpe gras gekerfd; het slaan met dit gras heeft tooverkrachtige uitwerking; het wordt bij allerlei gelegenheden aangewend; Tor. I, 390, II, 11, 114, 248, 293, 321; Measa, 75, 133.

1. *tete* (Sang. *tete'*, grootvader, vgl. 2. *nene*), tante, in P. niet gebruikelijk; veelal wordt de tante met *ine*, *nene* aangesproken; ook de stiefmoeder wordt wel *tete* genoemd; *koepotete*, ik noem haar tante, ze is eene tante van me.

2. *tete* (vgl. *nente* en Minah. t. Mak. Boeg. Bag. id., O. Jav. Mal. *titi*, Tag. Bis. Ilk. *tujtaj*, Bik. *tojtaj*, Mong. *totoj*, Bent. *telej*, Pamp. Ibn. *tetaj*, Tir. Mag. *titaj*), pr. t., *tete boelauca*, de gouden brug, de zon, *nadora nteboelauca*, beschreven door de zon; *manete*, smal, klein; *lintete*, parall. met *lindodo*, verblijven, rustig zijn (zie ook *lindodo*); *lintete ri randa ntjoeo*, verblijvende binnen 't huis; *rorointi, lilintete*, blijf rustig, houd u bedaard.

a) *parointinja salisi*, waar de schedelhuiden bevestigd zijn

b) *palintetenja boligi*, waar de scalpen zich bevinden.

B. *patete*, vogelkruk, waarop men lokvogels houdt, *mopatete*, met een lokvogel op een kruk werken, door zwaaien met de kruk den vogel telkens even laten oprliegen, opdat hij andere vogels lokke naar de lijnstokken in de nabijheid; *mampateteni lebago, nakare'e mpomoeanja*, voor een lokduif een kruk maken, opdat ze een zitplaats hebbe.

paneteki „de fijnmaker“, eene soort klop-hamer (*ike*) voor boomschors.

motinete, uit vroegeren tijd, uit andere oorden zich voortgezet, zich verspreid hebbende, *pepoe'oenja*²⁾ *oengka ri tana Balanda, motinetemo ri kami*, oorspronkelijk uit Nederland en nu zich tot hier verspreid hebbende, bv. vreemde gewassen, *oengka ri tana ntaoe kama'inja, uawase'i motinetemo ri kita*, uit andere landen afkomstig en nu tot ons overgekomen, *motinetemo kamokolenja*, zijne vorstelijke afkomst loopt van vroegeren tijd tot nu toe door, *ma'i popoe'oenja, ma'i potinetenja*, v. d. oorsprong af, volgens de lijn waarlangs het zich heeft voortgezet.

tonete, rek, boven aan den rand der huis-

[1] Op een andere plaats stond opgegeven: *matete, malintete, malilintete*, in de rij, op een rij, geregeld; naar het schijnt is dit onjuist.

2) Wellicht is *popoe'oenja* te lezen.]

omwanding, waarop men allerlei klein huisraad legt. Tor. II, 187.

Amp. *tete*, brug, *tete mpondioe*, badvlinder. Tog. *ndateteka toemoenda, borosi taoe*, gaat op rijen zitten, er zijn veel menschen.

tetehoe (vgl. *teteroe, dehoede, walesoe* en Mor. *tehoe*, Niass. *te'oe*), spitsmuis of stinkmuis, die de gewone muizen uit hare nabijheid weert en daarom door de Tor. niet vervolgd wordt; het dier heeft een zwarten pels en een spitsen snuit; *tetehoe to mepongko mbalesoe*, de spitsmuis is de weerwolf der muizen; de *tetehoe* moet, zoo zegt men, altijd over den weg heen springen, want als hij op een gebaanden weg komt, valt hij dood neer; w. t. *to eta ngoedjoe*. (zwartsnuit).

teteka, Amp., de vogel die B. *teka'* heet.

teterede, gezang (beginwoord van den zang of van 't refrain), begeleid door dans, van den aard van den *raego*-reizang, waarbij men passen maakte met de beenen kruiselings voor elkaar; *moteterede*, dezen reizang uitvoeren. *tetéri*; *montetéri*, met het kapmes het onkruid en de lianen afslaan, die gedurende het ontginnen van den grond daar weer zijn opgegroeid (*kantoewoesa*). In L. zegt men *montobo*. *teteroe*, hetz. als *tetehoe*.

1. *tétesi*, kleine stukken boomhars, damar-gruis, uit inslijdingen in den boom verkregen. Tor. II, 307.

2. *tefesi*, Amp. = B. *sosoki*. (MS.)

1. *tewa*, pr. t.; *pantewa*, badplaats (Tor. III, 689. 318), *i lamba ri pantewanja*, de buffels in hunne badplaats; *mantewai*, besproeien, baden.

2. *tewa*; *mantewai* (uit het Nap.), opdracht geven.

tewe, een slingerplant, die zich veelal om de stijlen der omheiningen windt; de ranken en de bladeren worden op puisten gespuwd.

tewo [Mor. *tewo*], PmB.; *linewo*, syn. m. *awoeta*, stuk grond, waar het onkruid onder de boomen is gewied; *tewoi*, syn. m. *uaja*, omheining.

tewolili, hetz. zoetwaterschelpdier als *lolopalo*. *tewonta*, PmB., een boom, waarvan de bladeren worden gebruikt.

tiábangi, een zeevisch, die *baoe lepa* heet als hij nog klein is.

tiáhi (Nap. *toemia*, oprijzen, bv. v. rook), verbodsteeken, een stok met twee dwarse armen, opgericht om aan te duiden dat men hier of daar niet mag visschen, niets mag wegnemen, enz., *kono ntjaki taoe setoe, doengka ntiabi ndaperapi*, zij zijn beboet, men vraagt boete voor het omverwerpen der verbodsteekens; *mantiabi alanja*, zijne rijtschuur van verbodsteekens voorzien.

tiadjo, zie *adjo*.

tiáka, zie *torjaka*.

tiana (Mak. *tianang*; st. *tian, tiang*, Minah. t. Sang. Filip. t. *tian, tiang* „buik”; *tiana* is dus „buikig”), zwanger, *tianamo we'anja*, zijne vrouw is zwanger, *tianamo pae*, de aren der rijst staan op uitkomen, *baré'epa toewoe ngisinja, paikanja tianamo*, zijne tanden zijn nog niet uitgekomen, maar ze staan op uitkomen; *masaemo kationanja*, ze is al lang zwanger; *baré'e koevai si'a da mangkeni ananggodí, banja si'a mangkationaka*, ik sta niet toe dat zij de kinderen meeneemt, niet zij heeft ze onder 't hart gedragen.

motiana, een kind oppassen, ook in 't algemeen: oppassen, een oog in 't zeil houden, *tetala we'akoe motiana*, mijne vrouw heeft het druk met op de kinderen te passen, *pakadago² motiana, boi lapa taoe madja'a*, past terdege op, dat de booswicht niet ontsnappe; *baré'e montjo potiananja*, ze heeft geen slag van kinderen oppassen; *mampotiana* (tr.), voor kinderen zorgen, *inenja malai modjamaa pai koe-pampotianaka ongaanja*, de moeder is gaan akkeren, „daarom pas ik voor haar op hare kinderen.

tiba, elephantiasis, zwelling der beenen; *ketiba*, gezwellen beenen hebbend, lijdend aan elephantiasis, *ketiba of tiba pae, djamo mesoeroe sampole, be laoe sanganja*, de rijst is opgezwollen, er komt maar een gedeelte v. d. aar te voorschijn, maar er zit geen korrel in en de stengel der plant is gevuld met water; daarom zingt men op 't oogstfeest:

*i Tiba ne'emo ma'i,
ndate koedikamo gantji;*

*i Tiba ne'emo djela,
ndate koedikamo tela.*

laat Tiba niet meer hier komen, in zijn huis heb ik een tol (mannenspeelgoed) neergelegd;

laat Tiba niet meer aankomen, in zijn huis heb ik werplaatjes (vrouwen-speelgoed) neergelegd.

tibakoe of sibakoe, L.; *montibakoe, montjibakoe*, een tik geven met de knokkels der hand of met den rug der vuist, [bv.] op het hoofd, als spel of aardigheid; *metibakoe*, id.; *mantjibakoe, [masibakoe]*, tikken met de knokkels, vooral met die v. d. wijsvinger (ook *mantjiboekoe*, zie 1. *boekoe*) (MS.).

tibalo, zie *tobalo*.

tibaro (vgl. *baro* en Rongk. *tibolo*, buikloop), ziekte, die wel eens voorkomt onder degenen die oogsten; de verschijnselen zijn duizeling of flauwte en buikpijn; Tor. II, 276; het geneesmiddel is bespogen worden met gekauwde oogst-tooverkruiden, want het is de levensgeest der rijst die de ziekte heeft veroorzaakt; *taoe nakoni ntibaro, nabantoe ntibaro, of ketibaro*, een door deze ziekte aangegetaste, *ane be mompaoe², be mabolingoni ri pomota, da ketibaro, da mewoke witi, meloea²*, als men niet spreekt, geen oogstliedjes zingt bij 't oogsten, dan krijgt men *tibaro*, de beenen zwellen op en men braakt.

1. tibe (Bes. id., wegwerpen); *metibe*, een kinderspel, waarbij steentjes of harde ronde vruchtjes in den gekromden wijsvinger der linkerhand worden gekneld en met den wijsvinger der rechterhand er uitgewipt, om zoo hoog mogelijk de lucht in te gaan. In Todjo is *metibe* een spel dat meisjes doen bij 't bewaken v. h. graf v. e. voorname: met kokosdoppen om 't verst gooien; Tor. I, 359.

2. tibe (vgl. *tibi*), het driehoekige gaatje dat in het muziek-instrument *ree-ree* is aangebracht, en dat met den duim wordt gesloten en geopend; *ree² ndatibe noe laboe*, in de *ree²* wordt een gaatje gemaakt met een kapmes.

tibesi, L., zie *besi*.

tibi (vgl. 2. *tibe*); *mantiitibi*, met de punt v. e. mes een gat maken in een ei, waarmee men

wil wichelen, in een kokosnoot waarvan men 't water wil hebben, *tojoe manoe ndatitibi*, in het ei wordt een gaatje gemaakt, *doa ngkomaos ndatitibi, nepa ndadikaka ponampoli, eva tabako, lada, ta'omboe, patilaso, woeriri, mangkelo oe'enja*, in de bloemkolf v. d. suikerpalm wordt een gaatje gemaakt en daarin wordt vulsel gestopt, zooals tabak, Sp. peper, *t. p.*, alikruiken, om het sap op te wekken, *nepa ndatitibi sakodi moawoeti*, men heeft pas een klein begin gemaakt met het schoonmaken v. d. grond; *nepa ndjo'oe ndatitibika*, men is er nog maar even aan begonnen.

tibo (Da'a-t. id., verdeelen), een klein mes van Inl. maaksel; *tibo rai*, een mesje met versierd handvat.

1. tibo, het borststuk van buffels, herten en geiten, wat bij menschen en zwijnen *dada*, bij vogels *sampa* heet.

2. tibo, plas die op het strand achterblijft, als het eb is geworden; *Ngoedjoe nTiboe*, de Plas-kaap.

tiboeboe [vgl. *talimboeboe*], put, gat dat men graaft om water te krijgen, kuil dien men graaft in het niet gevulde gedeelte eener rivierbedding, als bv. het water in de rivier troebel is.

tiboengi; *moniboengi*, de bloemkolf v. d. suikerpalm vrij maken van alles wat er om heen of tegenaan groeit, bladeren, takken of wat er ook maar tegenaan zit, weggappen, *joba mponiboengi*, de bladhuulsels die van de suikerpalmkolf afvallen als ze wordt schoongemaakt; *montiboengi baroe*, de suikerpalmkolf schoonmaken.

tiboeroe (vgl. *boeroe*), trom van kleinere afmeting dan de *ganda*, maar van denzelfden vorm, aan ééne zijde met vel bespannen, aan de andere zijde open, hing vroeger in den tempel en werd te zamen met *ganda* en *karatoe* geslagen; *montiboeroe*, op deze trom slaan, plassen in het water, zoodat het plompt—
tiboki, Amp., tondeldoos, bergplaats voor het vauerslag.

tibóli(ki), hetz. als *kibóli*, beneden-arm.

tibongko (vgl. *bonggo* en 2. *bongko*), *tibongko*

raja, beducht voor de komst van vijandelijke menschen of dieren.

tiboeroe; *metiboeroe*, hetz. als *metimboeroe*, kuitaalaan met de vuist.

tiboro; *motiboro, metiboro*, roffelen op de trom; in poëzie ook wel voor „spreken”, *nawalintiboro*, hij zeide opnieuw; ook wordt *metiboro* wel gebruikt als w. t. v. *mesango*, visschen met de handfuik, omdat men bij beide handelingen gelijke bewegingen maakt; *mantiborosi ganda mpotaro*, de trommen roffelen voor den taro-dans.

tida (vgl. *tila, tera* [en Mor. *tida*]), grens, meet, maatsreep, *sambira se'i bondekoe, sambira sindjaoe anoe joenoe, djaja tidanja*, aan dezen kant is mijn akker, aan den anderen kant die van de anderen, de weg is de grens, *ntaao mogantji*, de meet v. d. tollende jongens; *motida*, een grens hebben.

mantida, doorhakken, met hakken van elkaar scheiden, *natida tingkadanja*, hij hakte de beenpezen door, *natida lagira anoe naose asoe*, het hert dat door de honden werd vervolgd, hakte hij in de pooten; *petida mboekoe*, het inhakken (op de voor hen bestemde offerbuffels) door de beenderen (der dooden), Tor. II, 125, de groote plechtigheid op den laatsten of hoofddag v. e. doodenfeest; *woekoe ntaoe mate anoe montida paikanja pale ntaoe toeroe napantjaroeaka*, de beenderen der gestorvenen zijn het die hakken, maar zij stellen de armen der levenden in hunne plaats (zij die hakken dragen elk een pak in den arm dat de beenderen v. e. doode bevat); *montida* is ook de naam voor de ziekte *mompaso* (zie *paso*); *montida² woekoekeor*, mijne beenderen doen stekende pijn; *tetidanimi paor*, de zaak is uitgemaakt.

mombetida, op elkaar inhakken; *kantida² ri oeso wela ri rajakoe ane woeso mekekoe*, mijne inwendige wond steekt mij aldoor in de ribben als ik moet hoesten.

Todj. *mentidaera*, achteruitgaan, zich terugtrekken.

Amp. PmB. *tida*, pijn; *matida*, pijnlijk, zeer, *matida kompongkoe*, ik heb pijn in den buik.

tidi, PmB., een boom met bruikbaar hout.
tidiki (Mal. *tindih*, Rot. *tede*); **montidiki**, platknippen, bv. ongedierte tusschen twee harde dingen in, *mantidiki toekoe*, luizen tusschen twee nagels platknippen, *ndatidiki bisoe*, de puist wordt uitgeknepen, bv. tusschen de nagels der duimen; *manoe metidiki*, *mantoenykoesi ro'o joenoenja*, de haan stoot met den snavel, pikt op den kop v. e. anderen haan, *metidiki karama*, *mantidiki toekoe*, de vingers brengen een knapgeluid voort bij 't platknippen van luizen; *mombetidiki manoe*, de hanen pikken elkaar op den kop.

tidji (vgl. *poedji* [enz.]); **mentidji**, tusschen de tanden door spuwen, zoodat het speeksel ver weg spuit; *mentidji gola*, *mosoemo da teke*, *ndarwoentja lepati*, *pompapercalinja*, de suiker sputtert, ze zal spoedig gestold zijn, er worden kemiri-vruchten ingedaan om ze te doen gelukken; *maligoegoe oeë*, *napentidjika ntaoe mamongo*, het water is troebel, doordat een pruimend mensch er in gespogen heeft; *santidji daanja*, ineens spoot het bloed er uit.

tido (vgl. *tindo*, *tidoe* [en Mor. *tido*, overeind]); Lal. *katido mbantjoe*, de opstaande rand van bamboe (*rojo kodjo*) van de draagmand.

tidoa, zie *doa*.

tidoe (vgl. *tido*, *tindo*), naar boven wijzend, in de hoogte stekend, *tidoe² goemanja metaka² ri lompe*, de scheede van zijn zwaard steekt omhoog, terwijl het aan zijne heup zit; *mantidoe ikoe*, den staart in de hoogte steken, [w. t. v. *kalabinti*], *kalabinti pai asoe mantidoe ikoe*, *mara tanta'inja*, eekhoorns en honden steken den staart naar boven, zoodat hun achterste bloot komt; *kantidoe² tundo goemanja*, het uiteinde zijner zwaardscheede wipt aldoor naar boven.

tidoea, zie 1. *doea*.

tidonga, zie 1. *donga*.

tiegi, pr. t. = B. *timali*; [zie] *mpotiegi*.

tieli, zie *eli*.

tiendo, zie *endo*.

tigangi (Bob. *tigan*, Tor. III; 61, Neot), Amp., haardsteen, de 3 haardstenen, waarop de kookpot rust.

tigaro, zie 1. *garo*.

tigo, gespleten rotan of iets derg. waaraan men visch rijgt, *baoe ndatoea ri tigo*, visch die aan een lijn is geregen; *mantigo*, met het uiteinde eener lijn doorsteken en aanrijgen, *ladero ndapotigo*, *ndapantigoka baoe*, rotan wordt gebruikt als lijn, om er visch aan te rijgen, *taoe ndatigo palenja*, iemand wiens hand doorboord is; *mantigo tabako*, van de tabakspant de spruiten met den nagel afknippen, om den groei der bladeren te bevorderen; vdr. dat *tigo* ook dient als w. t. v. *tabako*; *rajo ntakako ndatigo*, *nakabangke iranja*, de spruiten der tabak worden (met den nagel) afgeknepen, opdat de bladeren groot worden; *tabako ndatigosi*, *ndapelondesi*, de tabak wordt afgeknepen, van hare uitspruitsels ontdaan.

tigogo(si), zie *gogo*.

tigoi (vgl. *figoro*), Amp., boer, oprisping, *metigoi*, *mabosoemo*, hij laat een boer, hij is verzadigd.

tigori, in de houding van iem. die op iets mikt, gespannen van aandacht en houding, om een worp te doen, een schot te lossen, een aanval te doen.

tigoro, zie 2. *goro*.

tihonda, zie 2. *onda*.

tihooe [vgl. *tahoho*], w. t.; *metihooe*, blaffen, aanslaan, van honden, *metihooe kadjoko*, *pendengka mariringkado* (jachttaal), de honden slaan aan, loopt zoo hard mogelijk!

tii, geluid van vallende druppels of van een slag of houw die neerkomt, *be lo'e si'a mepomai*, *tii sambaka*, *tii sambaka*, hij kan niet goed hakken, hier komt de eene, daar komt de andere houw neer; *metii*, druipen, druppelen, *petii ngkoro oeë*, de bron, de oorsprong eener rivier; *kakotii-tii bambari*, hoe langer hoe meer komen er tijdingen.

matii, opgedroogd, leeggelopen, uitgedroepen, op, ten einde, gedaan, *matii oedja*, de regen is gedaan, *matii taoe molioe*, er gaat niemand meer voorbij, *matiiimo naroe*, *poeramo rapaho*, de akker is klaar, hij is beplant, *matiiimo powoea mpat*, van de rijst zijn alle aren uitgekomen, *pukatiga*, *nakatii*, maak voort, dat het klaar kome, *roo moeroera*, *matiiimo pae*, als de rijst geschuimd heeft (te

zien is geweest als met schuim bedekt, door-dat de aren nog wit waren), wordt zij gereed (rijp).

mantii, **mantiiisi**, **mampakatii**, opmaken, ten einde brengen, leeggieten, *koepapoe ri koera*, *nepa koetii*, ik heb het in den pot gekookt en toen uitgegoten, *ndatiisi oeënja*, *boi mabontje*, het water wordt afgegoten, opdat het [kooksel] niet pappig worde, *laboe ndatii*, gegoten ijzer, *ndapakatii oeë*, het water wordt opgemaakt, men laat het wegloopen; **pontii** **peleeroe**, vorm om kogels te gieten.

tika (Jáv. Soend. *tikēl*), winding, kronkeling, *i Nggasi mopoloe ri tika doeata*, de Spookaap zat gehurkt in de winding eener slang; **motika**, in een kring zich leggen, zoodals een hond, kat of slang die slaapt, *laoe docata motika*, daar ligt een slang die zich heeft opgerold; **motika** is ook w. t. v. *jore* (slapea) bij het koppensnellen.

tikali, gereed, toegerust, klaar met de voorbereidingen; **nompatikali**, zorgen dat alles er is, dat alles in orde is.

tikaa, zie *tekaa*.

tike; Amp. *djole tike* = B. *djole kodjo of dj. koekoe*, Coix *agrestis*.

tikie, Amp. = B. *takie*, arm.

tiko; **tetikosaka**, gezegd v. e. vaartuig dat geen rechten koers houdt, maar uit zichzelf scheef vaart.

tikoe (vgl. *djoekoe* en Loin. *tikoebi*, *tikoep*, Leb. *hikoe* „rondom”), overal, gelijkelijk over een oppervlak verspreid, *tikoe oedja ri waro ntana*, overal in 't land valt de regen neer, *tikoemo ri koro kare'e boegisi*, overal op 't lijf is de schubziekte, *ndawajamo tikoe²*, geheel rondom omheind.

tikoë, zie 2. *koë*.

tikoekoe, zie 1. *koekoe*.

tikoko, zie 3. *koko*.

tikolangi, Amp., de veerkrachtige lat waaraan de wieg hangt.

tikole(gi), **tikoleki**, zie 1. *kole*.

tila (vgl. *tida*, *sila*, [sela] en Bim. *tjila*, Tag. *tilad*, Mong. *silad*, *silu*), deel, aandeel, hoofdstuk; *poepemo tilamoe!* wacht je deel maar af! **santila**, **roeantila**, één deel, twee deelen;

santila ri tatogo, **roeantila ri anoe papitoe**, $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{3}$; **tila** *ni njema joanja da ndjo'oe?* wiens taak, plicht, beurt is het eigenlijk om te gaan? **montila**, verdeelen, **montilaka**, verdeelen onder, uitdeelen aan, *tabakonja poera² natilaka kami*, al zijne tabak heeft hij onder ons uitgedeeld, **tila ndawali-ntila**, van 't geen men gekregen heeft wordt weer een deel gegeven; **tilari**, hetz. als **tila**; **walesoe tilari nggaroe**, de muizen zijn het aandeel der kat; **mantilari**, uitdeelen, verdeelen, beschikken over, **siko mantilari mampatoeroe i Nadjo'e**, gij beschikt over de opvoeding van N.

tilajo, PmB., een boom m. e. schijnstam.

tilalangi (vgl. *katilalo* en Tonsw. *kilalo*), een boomheester, soort Ricinus, met bruine bladeren en stam; de vruchten worden wel in kokend suikersap gedaan, om het te doen stollen; in de strandstreken worden ze aan een lont geregen en als kaars gebruikt; de bladstelen worden geschroeid en bij oorpijn gespuwd in het oor dat geen pijn doet.

[**tilari**, zie **tila**.]

1. **tile** (vgl. *leti*, [tele]), Amp., *tile ngkoë*, de clitoris.

2. **tile**, soort rietgras.

tilelo, zie **lelo**.

tilemo, zie **lemo**.

1. **tilo**; **mentilobaka** (L. *mengkilobaka*), dui-kende beweging maken, in 't water of in de lucht, van menschen, visschen, vogels.

2. **tilo** (vgl. *tio* en Bad. *tilo*), PmB.; **montiloki**, m. d. snavel aanvallen, pikken, *manoe nati-loki noe joenoenja*, de eene kip pikt de andere; **mombetiloki**, elkaar pikken.

tilodoe, zie **lodoe**.

tiloë, zie **loë**.

tilojani (vgl. *troela*); pr. t. **mantilojani**, met kalk bestrooien, **tatilojani dawonja**, westrooien er kalk bovenop; **koetinilojani**, ik bestrooi het met kalk; **ri dawo ntinilojani**, op de kalk (of: op den kalkkoker).

tilolai, PmB., een boom waarvan schors en bladeren gebruikt worden.

tilolangi, hetz. als **tilojani**, gebruikt in een raadsel; *ewa takoe utilolangi*, als een kalkbus.

tilole, zie 1. **lele**.

tilolo, zie 1. *lolo*.

tilomboe, zie *lomboe*.

tilongko, zie 1. *longko*.

tilongko ndoendoe, of t. ndoeoe, soort kruid; zie 1. *longko*.

tima (Jar. Mak. Boeg. *tarima*, Mal. *terima*); *montima*, nemen, wegnemen, aannemen, halen, *se'i djole*, *tima gori mpepokonomoe*, hier is maïs, neem zooveel als je wilt, *ma'i To Boejeoe mBajaoe*, *mantima Papa i Woente*, er zijn lieden van B. mB. gekomen om P. i W. te halen, *rimbe'i pantimami laboe?* waar haalt gijl. ijzer vandaan? *kajoekoe manu ne'e nditima*, neemt onze kokosnoten niet weg, *santa'oemo katoekoena*, *mantima da karoea nta'oena*, *matemo*, hij had één jaar geleefd en begon aan het tweede, toen stierf hij, *mo-woero mpyadago da pelindjakoe*, *mantima kangoera ndeme*, ik ga in den vroegen morgen, om gebruik te maken van de ochtendkoelte, *ne'e mantima engko*, *madadoe rajakoe*, maak gekheid, ik heb haast.

mopatima, afhalen (intr.), *ma'i taoe mopatima*, er is iemand gekomen om (ons) af te halen; *metima*, goederen wegnemen van een schuldenaar die niet betaalt, syn. met *mopangaja* (zie 1. *ngaja*, Tor. I, 195), *ane bare'e noesompo indamoe*, *da metima jakoe*, als je je schuld niet betaalt, dan haal ik je boel weg; *metima* is ook: zijn vrouw medenemen naar zijn ouderlijk huis en daar met haar blijven, *metima toeama*, *we'a nano'o baoege*, de man heeft zijne vrouw meegenomen, de vrouw is door den schaamgordel meegetrokken; *mekitima* (intr.), *mampekitema* (tr.), door anderen laten halen, ontbieden, *siko napekitima ngkabosenja*, het hoofd laat je halen.

mbotima, gezegd van iets dat iedereen maar neemt, dat telkens weggenomen wordt.

timali (vgl. 2. *tali* en *toemali*; 't kan ook ontstaan zijn uit *timbali*, vgl. Bad. *timbali*, Mor. *patimbali* „aan weerszijden”; zie *sambali*, op *bali*); *ntimali*, *ntimali-mali*, *mpotimali*, *mpotimali*?, aan weerszijden, aan iederen kant; *motakie ntimali*, aan beide zijden armen hebben; *wo'o ntimali*, met een kop aan weerskanten (ook a. h. staarteinde), bijnaam der

slang *majara*; *mojokoe ntimali*, aan elken pols een armband dragen; *tasi ndakita mpotimali*?, men ziet de zee van beide kanten; *sampotimalikoe modjamaa*, degenen die met mij het land bewerken; *ndalemba*, *anoe ndakeni ntimali*?, *kar'enja*; *ane bere'e*!) *sampotimalinja*, *ndabantia*, het wordt aan een stok over den schouder gedragen, het gedragene bevindt zich aan beide uiteinden; als er geen teindentlast is, wordt de vracht aan het eene uiteinde gedragen; *doa baroe motimali*, de bloeikolven van den suikerpalm staan tegenover elkaar (aan elke zijde van den stam loopt een bloeikolf uit); *manoe ndatimalisi*, kippen die twee aan twee zijn gebonden, *mantimalisi paoe maroso*, tegenover krachtige woorden even krachtige stellen, *posoesa ndapotimalika djamaa*, een feest dat wordt gevierd in den landbouwtijd, *manoe mampotimalika* (of *mantimalisi*) *oelaja*, kippen zijn de tegenhangers der vracht (de vracht a. d. eene zijde wordt opgewogen door de kippen a. d. andere zijde); *ndapapotimali oelaja pai manoe*, men heeft de overige vracht en de kippen tegen elkaar doen opwegen.

timama, zie 1. *mama*.

1. timba (Mal. *timba*, Boeg. *timpa*, IN.; vgl. *panemba*). L., bladscheede v. d. sago-palm, gebruikt als onderlaag in de wieg, om het kind er op te leggen, *timba ndatarasi*, *ndapoolisika anangodi ri kobatinja*, sago-bladscheede wordt gladgeschrupt om ze te gebruiken tot onderlegger v. e. kind in zijn wieg; *patimba* (syn. m. *tombanga*), mandje van gespleten bamboe, van omgekeerden kegelvorm.

Lal. *timba* of *kodoe*?, emmertje van sago-bladscheede, voor het sago wasschen.

2. timba (uit het Boeg. of Mal. *timbang*), een stuk ronde, zuivere hars, dat men werpt in de pekkel om aan het half of heel drijven te zien of ze sterk genoeg is om er zout uit te stoken: *montimba*, wegen; *pontimba*, weegschaal, weegwerktuig, tjd, plaats, wijze v. wegen; *sintimba*, v. gelijkgewicht, tegen elkaar opwegend.

3. timba, Amp., de *Amomum*, die in 't B. *kati-*

¹⁾ [Het handschrift heeft *bare'e*.]

mba heet; *timba mpoë*, de witte soort (B. *soelajo*).

B. *timba mboeni*, PmB. *timba mboeli*, een boom met eetbare vruchten.

timbaa, een kruid dat groeit op den weg naar Napoe, tusschen Malahena en Poramboea; als buffels het eten, braken ze en sterven.

timbako (Mak. Boeg. *baka*, Par. *timbao*), Amp., reiger, *timbako ronto*, zwarte reiger.

1. timbala, w. t. v. *bemba*, niet meer gehuwde vrouw.

2. timbala [Mor. id.], Lal. PmB., sago-bladscheede (vgl. 1. *timba*), waarvan men draagkorven (*bantjoe*) maakt.

[*timba'o* (vgl. *timbako* enz.), srt. reiger.]

timbarasi [Mor. *timbarati*], paal die stevig in den grond wordt gezet, om er een buffel aan te binden, *maria timbarasi ndawangoe ri potengke*, *paka re'e bangaminja*, vele palen zijn opgericht op het doodenfeest, aan elk daarvan is een buffel gebonden; *baeala ndatimbarasi*, een aan een paal gebonden buffel.

timbari; *montimbari*, met een kapes de dikke schil v. e. kokosnoot, *doerian*, *komontji* en derg. vruchten af hakken, *kajoekoe ndatimbari*, een geschilde kokosnoot; *monimbari*, dit werk verrichten (intr.), *uaka mponimbari*, de plaats waar men den dikken bast van vruchten heeft afgehakt, de zichtbare teekenen aan een kokosnoot enz. v. h. afgehakt zijn v. d. bast.

timbawo, zie *uawo*.

timbe, pr. t. = B. *toewoe* (leven); *patimbe toroepoe*, stook het vuur op.

timbeba (vgl. *ueba*); Amp. *motimbabasi*, klapwieken.

timbedi, diepe plaats in 't Meer of in de zee.

timbeka, zie *beka*.

timbi (Bad. id. „zinkend”), gezonken, *timbimo doeanga*, de prauw is gezonken; bek. aan de W. kust v. h. Meer, well. uit 't Bad.

timbisani, de diepe zee.

timbira, zie *bira*.

timbisani, zie *timbi*.

1. timbo, half rond, half bolvormig of grooter nog dan een halve bol, *timbo*, *tabo ngkabosenja we'a*, *sa'e ndarantani*, *sa'e nda'okotani*, een drinknap eener hoofdvrouw van meer

dan een halven bol groot, voor sommige maakte men een mandje, sommige zette men in een voetstuk voor den kookpot; *tabo bangke setoe da noetimbongikakoe*, maak me dien grooten dop eens tot een groote drinkschaal, *kajoekoe ndatimbongi*, een kokosnoot waarvan ongev. $\frac{1}{2}$ is afgeslagen, *wo'o ntaoe ndatimbongi*, *dja majali oengka mboejeoe*, een menschenhoofd waarvan een gedeelte is afgeslagen, slechts tot de grens van 't haar; *doeanga nTo Lindoe ndapetimbo*, de prauwen der Lindoeërs zijn gekapt uit een driekwart heel gelaten boomstam.

timboka [Mor. *timboka*], kokosnap, die meer dan een halve kokoschaal groot is, omdat de noot boven de helft is doorgesneden; ook als maat voor sago-meel.

mantimbonaka, opduwen, zoals een schommel, een eind omhoog doen zwaaien; *metimbonaka*, zich naar boven schommelen, zwaaien, *meodja ri l'enja*, *metimbonaka*, *menoo*, hij hing zich op aan den hals, gaf zich een opwaartsche beweging en maakte zich van kant. pr. t. *montimbono-nimbo*, schommelend, slingerend.

2. timbo [Mor. id.], PmB. = B. *patana*, bamboekoker waarin de palmwijn wordt opgevangen.

timboekoe, zie *woekoe*.

timboeli (vgl. *tiwoeli*, zie 2. *woeli*), een boom met eetbare vruchten.

timboeloegi, tros, bos, van sommige artikelen, *takoete santimboeloegi*, een tros blimbings, *goa santimboeloegi*, een bos maïs; *baeala ndutima*, *ndatimboeloegi*, *du ndapoliworo*, buffelvleesch wordt genomen en de stukken worden tot een tros bijeengebonden, om ze te roosteren.

timboeloli, een boom waarvan niets wordt gebruikt.

timboe'oe, zie *woe'oe*.

timboeoeeki: *montimboeoeeki*, een ruime holte vertoonden, met een nauwen uitgang, *montimboeoeeki wanoea masapi*, *ndjairia poseanja*, het hol v. e. paling heeft een groote binnerruimte, met een smallen uitgang, daarin heeft hij zijn nest, *welakoe montimboeoeeki*, mijne wond is diep van binnen, met kleine opening.

timboera, de prop a. d. zuiger v. d. blaasbalg.
 timboeroe (Gor. Boeool *timboeloengo*), jonge kokosnoot, die zich pas heeft gezet en niet grooter is dan eene vuist; *mantimboeroesi*, plotseling verschijnen, uitschieten, te voorschijn komen, ineens hevig doen, *natimboeroesi melindja*, hij loopt vlug, begint ineens met vaart te loopen (maar het duurt niet lang), *bemo moojo mantimboeroesi pekale ngkompo ntaoe moana, da ronga mesoeroe anangodi*, de weeen der barende vrouw komen zonder tusschenpozen op, het kind zal wel spoedig te voorschijn komen, *natimboeroesi ngojoe meuoei, dja sarai, ntjoengke se'i, tingkara taoe*, de wind is ineens hevig gaan waaien, maar slechts voor kort, ineens kwam hij opzetten, de menschen schrokken.

timboeso, zie *woeso*.

1. timboesoje (Nap. *timbaloe*, vgl. *timpaloe, walo* en Minab. t. *waloen*), vuist; *metimboesoje*, met de vuist slaan, bv. bij het kuitslaan, Tor. II, 318; *mantimboesoje*, iemand een vuistslag geven; *mombetimboesoje*, elkaar met de vuist slaan.

2. timboesoje, een boom waarvan de bladeren worden gebruikt.

1. timboka, zie *woka*.

2. timboka, zie 1. timbo.

timbolo, zie *bolo*.

timbangani (vgl. 1. timbo en timboera), het onderstuk v. d. zuigers v. d. blaasbalg, ronde houtschijven, met lappen en veeren er aan, die den wind uit den blaasbalg drijven.

Een ander *timbangani*, zie *bongani*.

timboro (uit het Mak. *timboro'*), de Z. wind, die van Augustus tot November waait en droogte aanbrengt; in poëzie = *ngojoe*, wind.

timbosoe, P. = *kimbosoe*, leguaan.

timbo waue, zie *tico*.

timoe, *timoeni*, soort luis, die in oude kleeren huist en alleen te verdrijven zou zijn, als men de kleeren in het maanlicht legt.

timoea, Amp., gek, dwaas.

timoeke, PmB., de haardracht die in 't B. — *timoeke* heet.

timoenda, zie *toenda*.

timoeni, zie *timo*.

timoentjoe, zie *poentjoe*.

timora (uit Boeg. *toemera*, vgl. Moen. *timara*, Loin. *timoha*, lood), een boom met hard hout, goed voor rijststampers; *timora ndangi'i*, een boom met goed hout.

timosoe, zie *mosoe*.

timpa (Mal. *timpang*; [vgl. *timpi*]), onregelmatig, niet evenredig, ongelijk van helften, bv. een kinderhoofd dat aan de eene zijde hooger is dan aan de andere, een nap welks rand aan den eenen kant hooger is dan aan den anderen.

timpadoe, een draagmand voor mannen (*kajoe*), met een voet.

timpaladja (uit het Boeg. *timpaladja'*), het driehoekige stuk, aan den top der zijstukken v. h. dak, dat open blijft.

timpaloe, zie *paloe*.

timpaoesoe (uit het Boeg. *timpaoesoe'*), klieren onder de oksels van den buidelbeer (*koese*), die een handelsartikel vormen, daar ze tot bereiding van muskus dienen; [vgl. *jonoe*].
 timparasi (Tontmb. *timpéras*, Midden-Mal. *témpéras*, Mal. *témpias*, *témpoeras*), P.; *metimparasi oedja*, de regen stuift binnen, *kita natimparasi noe oedja*, de regen heeft ons bestoven, nat gespoten.

timpi (vgl. *timpa*), Meerstr., scheef, niet gelijk aan weerskanten, *timpi banoeamoe sambira*, je huis is scheef aan één kant.

timpo (vgl. *tampo*, *tipo* [en Mor. *timpoti*]); *timpoti ngo'a*, (voor) het doorhakken der rotans, d. i. voor het ontginnen der wildernis, geschenk (een bijl of wat daarmee gelijk staat) dat men mocht vragen v. e. landontginner, als men een stuk land bebouwde dat hij had ontgonnen, maar dat hij had verlaten omdat de rijst er niet was gelukt (Tor. II, 233); *timpoka*, groote doorn of splinter, die als een afgebroken stuk in eene wond blijft zitten.

mantimpogi, *mantimpoki djole*, de maïs afkapper met een stuk van den stengel er aan; *djole ndatimpoki noe laboe*, *timpokinja da pantjara'oedja*, maïs wordt met 't kapmes afgehakt met een steel er aan, die steel is het waaraan ze wordt opgehangen; dit stuk stengel heet dan *timpoti* of *timpoki*; *timpogi* is ook de band dien de vrouwen der Bergbewoners

om het middel dragen, om er de plooiën van hare sarong doorheen te halen.

da koeoli baola be koekoto, sangadi nda-timpoti, aginja da tatimpoti, ik kan dien buffel niet koopen, tenzij de prijs over 2 menschen verdeeld worde, laat ons dat dus doen (vgl. *tampo* in dez. bet. v. „samen deelen”); *mombetimpo*, elkaar tot houvast of hulp zijn, *taoe da mombetimpo*, de menschen moeten elkaar tot steun zijn, met elkaar meedoen; *ndapombetimpo*, het wordt met wederzijdsch geven en nemen behandeld.

timpoe (Tag. *timpoti*, Mal. *timpoe*), kuit.

timpoeempoengi; *mot.*, opgehoopt, aan trossen, kluitjes of hoopjes op of aan iets zitten, *motimpoeempoengi alinta ri witi, memamasi*, de bloedzuigers zitten bij kluitjes aan het been om te bijten, *motimpoeempoengi antila ri ana nggaroe*, de vlooiën zitten bij hoopjes op de jonge kat, *kani motimpoeempoengi ri kadjo*, *na'ilaroe baola*, we hingen als een trosje aan den boom, toen de buffel ons achternazat; *njara napotimpoeempoengi, mangkeni anoe manee*, het paard is volgepakt om zware goederen te dragen, *kadjo napotimpoeempoengi nggio*, de vuurvliegen zitten in klitten op den boom.

timpoeso (vgl. *poeso*), aanhangsel, in 't biz. bij pas gegoten metalen voorwerpen, het hard geworden metaal, dat bij het gieten afdruipt en zich in den vorm of aan het gegotene hecht, *tinampa ndaoro ri timpoesonja, moraja oei*, koperen armringen worden doorgeslagen waar zich bij 't gieten een aanhangsel heeft gevormd, vooraf vormen ze een gesloten ring; *motimpoeso*, zich verzamelen bij, op of aan iets en daardoor een aanhangsel er van vormen, *ana baola paka motimpoeso ri bira nta'a samba'a, maka indonja matemo*, de buffeljongen verzamelen zich en blijven alle bij ééne buffelkoe, want hun eigen moeders zijn gestorven.

timpójasi (Minab. t. *timpéras*); *mantimpójasi*, gez. v. bedwelmenden drank, iem. min of meer dronken maken, *jakoe mantimpójasi noe baroe pai pongasi ri posoera*, ik ben aangeschoten geraakt door den palmwijn en het rijstebier op het feest.

timpoka, zie *timpoti*.

timpoti, Amp. siri; *timpoti mila*, wilde siri.
 tina (Austron. *tina, ina*), vrouwtje, wijfje, alleen van dieren, slechts als w. t. hier en daar = *ue'a*; *manoe tina*, kip, *asoe tina*, teef; *taoe santina*, L., *taoe santinanja*, een groep familie, *manoe santina*, kip met kuikens, *taoe santina saana*, een gezin, man, vrouw en kinderen; vdr. *tina* ook: familie, bloedverwanten, *mosoesa pai wa'a ntinanja*, feestvieren met al zijne verwanten; *marantina*, dik in de familie, iem. die veel verwanten, nakomelingen heeft; *pinotina*, tante (MS.).

[Amp. *tina*, tante; Lal., moeder. (MS.).]

tinaha, zie *taha*.

tinako, zie 1. tako.

tinale, pr. t., *dodo ri tinale mboera*, geesten in streken der wolken; *motinalemo saloenja*, de stroom vloeit al hierheen; *ri potinale mboera*, in de streken der luchtgeesten, *ma'i potinale mboera*, van af de streken der wolken.

tinampa, koperen armring, soms in groot aantal aan de armen gedragen, afkomstig van Mori; Tor. II, 133, 227, 351; afb. Tor. Atl. 13, 33, 52, Kaud. Cel. Ob. II, 205; *motinampa mpotimali*, aan beide armen koperen ringen dragen.

tinande, zie *tanande*.

tinando, zie 1. tando.

tinangke, zie *tangke*.

tinangki, zie *tangki*.

tinaoe, een boom met hard hout, dat ook reeds brandt als het nog versch is.

tinapa, zie *tapa*.

tinapi, zie 2. tapi.

tinari, zie *tari*.

tindaloe, betz. hier als *tinggaloe* (marter).

tindangi (vgl. *tirani*); *montindangi*, gaan zien of een plek grond goed is om er een dorp of een huis te bouwen, waarbij wicheelpraktijken werden uitgeoefend. Tor. I, 381, II, 166.

[tindea, Amp., zie *tande*.]

tindi; *montindi*, besnijden, 't geen aan jonge knapen geschiedde, door excisie; ook castreen wordt wel *montindi* gend.; *taoe ulatindi*, een besnedene; *mopatindi*, eene besnijdenis

verrichten. Tor. II, 72. — Pipik. *tindi* = B. *tinti*; als het zwaard onder de voorhuid zat, werd op de voorhuid een slag gegeven; Bad. *tindi'*, planten, insteken; het zwaard werd tusschen de voorhuid en den glans ingestoken.

tindja (vgl. *tindo* [en Mor. *tisa*]), de palen tusschen de *sobo's* waaraan de wanden worden bevestigd, *tindja ndindi*, wandstijlen, *tindja mbaja*, de stijlen waartusschen de dwarshouten der heining worden gelegd; als bijv. n.w.: er ingaand, pakkend, effectief, zijn werk doende, behoorlijke uitwerking hebbende, *tindjamo pompaoenja*, zijne woorden hadden de gewenschte uitwerking, *be da tindja impia laboekoe, nepa roo koeasa*, hoe zou mijn mes niet snijden, ik heb het pas geslepen, *naketi jakoe, paikanja bare'e tindja*, hij heeft mij geknepen, maar het deed geen pijn, *maoe noeoenoe ntarala jakoe, be da tindja tarala*, al zou je me met de lans gooien, ze zal me geen kwaad doen, *banya ntje'e pogilinja, maka bare'e tindja*, dat is de sleutel niet, want hij pakt niet; [*rappaloeloeke ntarala, ntindja ri pa'a*, hij gooide hem eene lans achterna en die trof hem in zijn bovenbeen].

mantindjaki, oprichten, als een paal in den grond steken, *kajainja natindja ri wici nDano*, hij stak zijne jachtspies in den grond aan den oever van 't Meer, *ane toe'amo taoe, da nati-ndjaki oewa*, als de menschen oud zijn, dan steken ze grijs haar in hun hoofd; *toe'amo, maka tetindjamo oewa*, hij is al oud, want de grijze haren staan bij hem al overeind; *woe-ntindja, dja liee tetindja*², pang, stond het ineens in den grond; *edja re'e tindjakinja*, trap, ladder met stijlen.

manindja, recht, zonder bocht omhoog, *ton-tji dja manindja pojokonja ndeki raa*, de vogel vliegt recht de lucht in.

tindjoli, paling, zie *djoli*.

tindjolo, zie *djolo*.

tindo (vgl. *tindogi*, [*tidoe, tido, tindja* en Mor. *tisa*]), steil, rechtopgaand, *tindo pandakea*. — steil om te beklimmen, *tindo djaja ndeki boeje*, de weg bergopwaarts is steil, *djaja ma'ai ngkatindo*, een weg die erg steil is; *mompapatindo*, stil voor zich heen kijken,

onbewogen en onbewegelijk er bij blijven, zonder zich iets van de omgeving aan te trekken, *dja mompatindo, ewa i Ta Dandea maandoe*, je staat maar onbewegelijk, zooals T. D. toen de stroom hem wegspeelde (spreekw., doelende op iem. die door 't water was weggevoerd en teruggevonden werd, verdrongen in dezelfde houding van stil er bij zittende, die hij bij zijn leven placht aan te nemen). *tindoa*, v. d. penis: in erectie.

1. **tindoa**, zie *tindo*.

2. **tindoa**, Amp. = B. *tandoa*, groote slagstanden v. h. hertzwijn.

tindoeli, zie *doeli*.

tindogi (vgl. *tindo*, [*tindogi*] en Sang. *tindagē*, Mong. *sindog*, Tag. Pamp. *tindig*, Bis. Bik. Bag. *tindoeg*, Ibn. *taddag*), rechttop staand, er maar stil bij staand, ook de benaming van een grooten bos rijst dien men bij wijze van een middel tot het tellen der rijstbossen welke men heeft geoogst, legt om 't een hoop rijst, bv. van 1000 bos; slechts als men meer dan 2000 bos rijst heeft geoogst, durft men zulke *tindogi's* maken; *siko dja tindogi, be noekita wa'a ntaoe monggale*? je staat maar stokstijf, zie je niet dat iedereen in beweging is? *noendjaa noekatindogika? dja wa'a ngkabosenja mangkoni*, waarvoor sta je toch zoo recht overeind? de hoofden zitten allen te eten.

pr. t. *kangkaru oja tindogi*, sta recht overeind.

tindogi (wrsch. hetz. woord als het voorg.), ééne maïs-vrucht met den steel en het verdere benedenste deel van de maïs-plant, zooals men die van het veld meebrengt voor kinderen, om er zich aan te vergasten; ook benaming van 2 zeer groote bossen rijst, die men legt op een hoop van 1000 bossen, wanneer men een zeer rijken oogst heeft; *tindogi ndato' o tinoekoenja anoe mangka'oe'ri dodo, kapoera mpaogoa, nakare'e mbo'onja*, de bovenste bossen noemt men het kapsel, dat den stapel bedekt, 't welk hem afmaakt, zoodat hij een hoofd heeft; [vgl. *tindogi*].

tindoo, zie *roo*.

[¹] Verschrijving voor „op”? Vgl. *tindogi*.]

tine; *pontine, pontineki*, groote, platte mand, van ronden vorm, gelijk aan de *taroe*, gebruikt om rijst op te drogen, gevlochten v. d. bovenbast van bamboe (*wojo kodjo*); *ane mopaara taoe, pontineki kasoepoe mpaopara, k'osa ndjoe'a setoe*, als men de geschenken voor de priesteres uitstalt, dan is een p. het mooiste wat men daarvoor kan gebruiken, en die brengt de genezing aan; *pontine* is ook wel w. t. v. *doekoe* (wan).

tineba (missch. v. d. st. *teba*); *motineba*, keilen, platte steenen over 't water laten scheren, om ze te doen opspringen; men houdt daartoe den steen tusschen duim en wijsvinger gekneld en knipt hem met den wijsvinger der andere hand weg; L. *motontjineba, motontjintontjineba*, id.

tineke, hetz. als *kineke*, zie 1. *keke*; *motineke djaja*, de weg is diep uitgelopen, uitgegraven door 't water, door de buffels, of door andere oorzaken.

tinemba, pr. t., zie 1. *temba*.

tinete, zie 2. *tete*.

tinga, Amp. = B. *singati*, vuil tusschen de tanden of and. dingen.

tingajo, zie 1. *ngajo*.

tingara (Nap. *ngoro*, nr. boven kijken, Mak. Boeg. *tingara*, Tob. *singada*, Mal. *tengadah*, O. Jav. *tengaa, tênghaa*); *metingara*, naar boven kijken; *tingara ntjombamo reme*, de zon staat zoo hoog, dat men, naar haar opkijkende, met het hoofd den stand heeft van iem. die het *mesomba* (zie 2. *somba*) verricht, d. i. het is onger. 9 uur; *tingara sikoe*, lengtemaat v. d. top v. d. middelvinger tot halfweg pols en elleboog; *tingara topo*, „die naar de rookvlivering opkijkt”, op zijn rug bij 't vuur ligt, gezegd van oude menschen die niet meer v. d. haard weggaan, bv. kindsche lieden. *noendjaa noepetingaraka*, waarom, naar wat kijkt ge naar boven?

mebalingara, nr. boven kijken, 't hoofd in den nek leggen, *mabalingara*, iem. 't hoofd in den nek duwen, bv. om hem te onthalzen; vgl. *balingoa*, op *ngoa*. Het grw. v. *tingara* is dus wrsch. *ngara*, zie 1. *ngara*. Vgl. ook pr. t. *lingara* = *tingara*.

1. **tinggala**, een kruid, *Alpinia alba* (Cl. 155); de zure vruchten worden gegeten door vrouwen die de lusten hebben.

2. **tinggala**, Todj., de miersoort die B. *nggala*² heet.

tinggaloe (Mal. *tênggaloeng*, O. Jav. *tinggaloen*, Bik. *singgaloen*, Jav. *trênggaloeng*), kleine soort marter, die niet wordt gegeten. **tingge** (vgl. *tingki*), een schelp waarmee men speelt, *motingge*, een meisjesspel: de schelp van een *boa* (*katoë*) of *kasombo* wordt met duim en wijsvinger van de eene hand vastgehouden, de wijsvinger der andere hand doet met een veerkrachtige beweging de schelp wegspringen, die de door een der meisjes neergelegde schelp moet raken.

tinggora, zie 1. *gora*.

tingka; *metingka*, vechten, plukharen, van honden; *mombetingka asoe*, de honden vechten met elkaar; *mampapombetingka asoenja*, zijne honden met elkaar laten vechten.

tingkado (Bob. *tingkod*, Koel. *tangkado*, Boeool *tingdooe* „been”), de enkelstreek, het smalle deel van 't been, vlak boven den voet, *tingkado petaka langke*, aan de enkels zitten de enkelringen.

Amp. *tingkado*, kniekeel.

tingkajoeli, zie *joeli*.

tingkalaombi, zie *ombi*.

tingkaloë, zie *loë*.

tingkanawoe, zie 1. *naewoe*.

tingkae (vgl. *tangkae, dinggae*, enz.) en *motingkae*, krom, gebogen, *tingkae palentaoe mate*, de handen van den doode zijn gekromd, *motingkae karamanja*, zijne vingers staan krom, *motingkae laero*, *ane mosoe ri apoe*, de rotan buigt krom, als ze dicht bij 't vuur ligt; *mampapotingkae*, iets krom buigen.

tingkaeoba, zie 1. *oeba*.

tingkara (Nap. id.), verschrikt, ontsteld, *tingkara taoe sindjaoe, bara noendjaa napotingkara?* de menschen daar zijn verschrikt, waarvan zouden ze wel geschrikt zijn? *tingkara rajakoe madonge bambari ngkapatenja*, ik ontstelde op 't hooren van het bericht van zijn dood; *tingkarusaka ndjii uengi, tekaram'oe*, plotseling was het ineens nacht, er was zons-

verduistering, *dja tingkarasaka, witooe moamano*, en verwonderlijk, opeens kreeg zij een kind; *mantingkarasaka*, ontstellen over, schrikken van, *natingkarasaka apoe lai paroba, melangga ri acaaa*, ze ontstelde van het vuur aan hare draagsarong, dat vlamde op haren schouder.

tingkaraeoba, zie 1. *oeba*.

tingkasi. Amp. = B. *tangkasi*, spookaap; *tingkasi mebobasi joenoenja*, de spookaap bedriegt zijne kameraads.

tingke (vgl. *ingke, dingge*), ongelijk van hoogte, scheef, hellend, *banoea tingke, sambira ndateka, sambira laeoka*, een scheef huis, de eene helft is hoog, de andere helft laag; *motingke² taee mopakati*, de dragers v. d. draagstoel loopen op ongelijke hoogte; *katingke²*, aldor mank loopende; *wantingke asoe*, een hond den voorpoot opbinden, om hem te beletten over de heining v. e. maïsvel te springen en de maïs op te eten, *asoe ndatingke*, een hond welken de voorpoot aan den hals is gebonden.

tingkelaee, mank, hinkend; *tingkempohoe*, zie *pohoe*; *tingkeodjo*, zie *ordjo*.

tingkeni, zie *keni*.

tingki (vgl. *tingge*), Tog., een eetbaar zeeschelpdier.

tingko ((Mor. id.); vgl. *ringko* [enz.]); *montingko*, kloppen of slaan op muziekinstrumenten, *montingko ganda, balamba*, op de trom, op het blok slaan, *ndatingkosi nggongi*, er wordt op de gong geslagen; *wantingko doea*, ter afwering der kwade gevolgen v. h. schenden v. e. eed tegen een bijl of hakmes tikken, m. e. wiedzijzer, waarbij eene formule wordt uitgesproken, Tor. I, 416.

Amp. *tingko bolongi*, het pennetje waarmee de gitaar (*doende*) bespeeld wordt.

tingkobi (vgl. *tingko* en Boan. Tinomb. *tingkobi*, Boeljang. *tangkobi*), mondharp, hetz. instrumentje als *dinggoe², woringi*.

tingkoe (vgl. *tingkowagi*; de grondbet. is dus „schuin”), schuin gesteld stuk „plat hout of plank”, aan den onderkant waarvan bijen een nest kunnen maken, waaruit de honing kan gewonnen worden; aan het boveinde is een affdakje aangebracht, dat tegen zon en regen

beschut; *metingkoe*, een nest maken aan een *tingkoe*; *oeani metingkoe ngkalionja ri ra'a ngkodjoe, ane nakita aoe madago poodonja, ndjairia petingkoenja; sa'e tingkoe nadikantaee, nagereka baroe momi, naka'oetri, boi be napodjo oeani mampetingkoe*, bijen maken uit zich zelf een nest aan een boomtak als ze er een zien die goed schuin loopt; sommige schuine planken zijn door menschen opgesteld, zij smeren ze in met zoeten palmwijn en beschaduwden ze, opdat de bijen niet afkeerig zullen zijn ze te gebruiken.

tingkoeagi (vgl. *tingkoe* [en Mor. *tingkoeagi*]); *montingkoegi*, aan het eind v. e. stok eene vracht dragen en het andere eind in de hand houden (syn. *bantiangi*, zie *banti*); *pontingkoegi, poningkoegi*, de stok waaraan men aldus draagt; als w. t. wordt *montingkoegi* wel eens gebruikt voor *molembara*.

tingkoeeri, L. Ond., hetz. als *tangkoeeri*, P.

tingkoejoe, jonge kikker, donderpad.

tingkoela, de maag van kippen en andere vogels, *pangekoni manoe oengka ri soronja melimba ri tingkoelanya, napa ri waja nta'inja*, het voedsel der kippen gaat uit den krop over in de maag, daarna in de ingewanden.

tingkoele, zie *koele*.

tingkoeli (Mor. *tingkoe* „vuur slaan”); *montingkoeli, moningkoeli*, een schelp uitbikken tot een armband, met een scherp stukje ijzer aan een handvat; dit werktuigje heet *poningkoeli*.

Amp. *taoe risoei, ribajoti kedje, boei ntjoela rapanoempoe, ratingkoeli*, als iem. besneden wordt, wordt zijn penis besneden, een aangepunt stukje hout wordt er ingestoken en daar wordt een tik op gegeven.

tingkojoe (vgl. *tingkoloe* en *kodee*), gebogen deel van iets, hoepel, streng, lus, *tingkojoe enoe*, afhingende streng kralen, *enoee roea ntingkojoe*, twee afhingende strengen kralen, *enoee ndaparoea ntingkojoe*, van het kralensnoer zijn twee strengen gemaakt die naar beneden hangen; *metingkojoe oele*, de slang heeft zich in een bocht gewonden; *wantingkojoe laero*, rotan in strengen winden, *natingkojoe nTo Napoe woejoeanja, tingkojoenja toelaee napasipi ri talinja*, de Napoesche vrou-

wen buigen hare haren in lussen, die neerhangende lussen steken ze tusschen hare hoofdbanden; *tetingkojoe*, omgebogen, gekromd, in bochten, *toearapa re'emo oedja, nependjojo ntampere, se'iz dja tetingkojoe*, het zou goed zijn dat er regen kwam, zoodat de pompoen-ranken konden voortschieten, nu zijn ze gekromd, *tetingkojoe ira nggoa, kaporemaja*, de bladeren der maïs zijn omgebogen door de hitte, *tetingkojoe koro oez, tesikoe²taka*, de rivier is bochtig, vol krommingen.

tingkola, de vlammen in een zwaard, dat uit twee soorten van ijzer is gesmeed; *penai motingkola*, een gevlaamd zwaard.

tingkoloe, een oudere vorm van *tingkojoe*; *oele metingkoloe*, een slang die zich in bochten windt; *tandoa marari metingkoloe ri tongo ndo'oenja*, de slagstanden v. h. hertzwijn krommen zich op zijn voorhoofd; *tetingkoloe*, gekromd, in bochten gewonden.

tingkosi, enkelband van rotan, dien de Koelawische meisjes zich om de enkels vlechten, om dikke kuiten te krijgen; *wela nTo Koelanci motingkosi, ane molangkai, najali tingkosi sambira*, de Koelawische meisjes dragen enkelbanden; als ze trouwen, doen ze er één af.

1. *tingoa*, zie 1. *ngoa*.

2. *tingoa*; Tog. *metingoa asoe*, de honden slaan aan (missch. oorspr. „den kop oplichten” en dan id. met 1. *tingoa*).

tinii (missch. met inf. in uit *tii*, dus „de beregende”), hoed, gevlochten van pandan(*tole*)-bladeren, onderscheiden v. d. *toroe*, die steeds een omgebogen rand heeft; vooral vrouwen gebruiken een hoed, inzonderheid bij het oogsten, of wel op reis; ook de priesteres draagt een *tinii* bij het *moworake*. Tor. II, 224.

tiniloja, pr. t., zie *tilojani*.

tinimpa; *motinimpa*, gez. v. e. kokospalm, die dicht met vruchten bezet is.

tinipo, zie *tipo*.

1. *tinio* (vgl. *dino, ino* [enz.]); *wanting, klinkend*, luiden klank gevend, *nganganja mantinotino*, hare stem klinkt luid.

2. *tinio*; Amp. *metino*, leunen.

tinoboe, zie *toboe*.

tinoea, zie 1. *toea*.

tinoedjoe, zie *toedjoe*.

tinoekoe, zie 2. *toekoe*.

tinoeli, zie 2. *toeli*.

tinoemboe, een zeevisch, die *tolotoe* heet zoolang hij nog klein is.

tinoendjoe, zie *toendjoe*.

tinoene (Tontmb. Tond. Sang. *toene*), PmB., stuk doorn of splinter, dat in eene wond blijft zitten, *ndoopa tinoenenja*, er zit nog een stuk splinter in.

1. *tinoengkoe*, zie *toengkoe*.

2. *tinoengkoe*, hetz. als *tinoekoe*, zie 2. *toekoe*.

tinoeroe, zie *toeroe*.

tinoewoe, zie 1. *toewoe*.

tinoja, zie *toja*.

tinoko, zie *toko*.

tinombo, zie 2. *tombo*.

tinongkei, zie 2. *tongke*.

tinongko, zie 3. *tongko*.

tinongo, zie *dongo*.

tinosoee, zie *tosoe*.

tinta (uit het Mal.), inkt.

tinti (Bim. id., Mak. *titi*); *metinti*, slaan, slagen uitdeelen; *wantinti*, iets slaan, *da koelinti siko*, ik zal je slaan; *wantinti*, iemand die de gewoonte van slaan heeft, die er al spoedig op slaat.

tintindo, ijdel gepraat, holle klanken, klinkklank, *djamo tintindo, tintindo pompaenja*, zijn gepraat is maar klinkklank.

tinowoni, zie 1. *toeo*.

tio (vgl. 2. *tio* [en Mor. *tio*]); *metio*, een stoof of pik met den snaavel, een druk met den nagel geven; *wantio*, pikken, op iets drukken met den nagel, *liaso ntoekoe pai indonja natio ntaee mevore*, neten van luizen en de luizen zelf drukken degenen die luizen zoeken met den nagel dood, *manoe wantio² joenoenja*, de kip pikt andere kippen; *wombetio, wombetioki*, elkaar pikken, elkaar met de nagels drukken.

tio-tionja, de trillers bij het fluitspel, die door den druk der vingers ontstaan.

tioe (Par. Sa. d. *toejoe*; [vgl. *ntoedjoe*]), Cyperus sp., Cl. 974, van de bladeren waarvan men doosjes en taschjes vlecht (*doeli², dompipa*);

koja ntioe rapotoga, van de vruchten van *tioe* maakt men armbanden. Tor. II, 225, 329.

tioe ntomare, pr. t. = *ali*, mat.

tioela, Amp. = B. *teoela*, kalk.

tióli (wrsch. hetz. woord als *tio*); *metioli*, een tik geven met den knokkel v. d. wijsvinger; *taoe mantioli*, *mantjibakoe ananja*, iemand die zijn kind met den knokkel v. d. wijsvinger een tik geeft.

tionda, zie 2. *onda*.

tipa (Nap. id.), syn. met *poera*, gedaan, klaar, af, *evase'emo katipa mpompaoe, ne'ndalewa, maka taoe morapamo*, aldus is afgesproken, laat men er zich aan houden, want er is een vaste afspraak gemaakt, *nakatipa mpompakanuta, ri pada bangke da kasimpadopata*, opdat we behoorlijk afscheid van elkaar nemen, laat ons op het ruime veld elkaar ontmoeten; *mampakatipa*, gereed maken, afmaken, in orde brengen.

motipa, een pakje maken van de tooverkrachtige kruiden, die dienen bij den oogst om den levensgeest der rijst te bewaren; zulk een pakje heet ook *tipa*; *pakoeli mpotipa*, tooverkruid dat in pakjes wordt gedaan, om bij den oogst te dienen. Tor. II, 276 vlg.

mantipa, afspreken, afspraak maken, vaststellen; *rimbe'imo siko setoe motipaki ndaja?* waarheen zijt ge voornemens te gaan?

[PmB. *tipa*, makker, gezel.]

tipo (vgl. *kipogi*, [timpo], Boeg. *tipang*); *monipo*, het groote hout, dat reeds geveld is, in kleine stukken hakken, zoodat het spoedig kan drogen en verbrand worden; *mantipo*, id. tr., *nato'o da monipo pai maria kodjo kadjoe, bare'nakoto mantipo*, hij zeide dat hij ging kleinhakken, maar er was erg veel hout, hij kon het niet kleinhakken; *tinipo*, een akker waarin het hout reeds is kleingehakt.

montipogi, half doorsnijden, bv. den pijl v. e. blaasroer, waardoor de punt afbreekt en blijft zitten in 't getroffen deel; *montipogi of montipoi*, een versje improviseren of opgeven, om het te laten zingen bij een feest, omdat men daarbij de bezongen zaak „aansnijdt”; *tipogi* wordt ook syn. gebruikt met *woringi, dinggoë, tingkobi*, mondharpe.

tipoe, gezegd van een paar maïs-vruchten, die met de bladeren aan elkaar gebonden zijn, *goa roeantipoe*, 2 paar maïs-vruchten, *sala ntipoe*, niet bij elkaar passend, niet eenstemmig, *sala ntipoe taoe samboko setoe*, dat echt-paar past niet bijeen, *sala ntipoe taoe mogombo*, de vergadering is niet eenstemmig; *ira ndutipoësi, nakaomoe*, een blad dat met de randen bij elkaar is genomen, opdat hetgeen men er indoeft, er inblijve.

tipoeloe of **tepoeloe** (vgl. 1. *poeloe*, 2. *poejoe*), w. t. v. *tea* (Artocarpus Blumei), volg. somm. eene soort met kleine, niet ingesneden bladeren.

tipoepoe, zie 1. *poepoe*.

tipoesoe, zie *poesoe*.

tipogi, zie *tipo*.

tipoko, pr. t. = *pontanbekaso*, de dwarsbalken v. h. dak waaraan de dakribben (*kasoo*) vastzitten.

tiposi, Amp. = B. *posi*, zuigen, *tiposi la witi-moe linta, maroemo inesaka*, er zit een bloedzuiger te zuigen aan je been, het beste is dat hij er afgestreeken worde.

tirangga (vgl. 2. *rangga* en Nap. *tirangka*, Par. *katirangga*), een plant van welker bladeren men roode verfstof maakt, om er de nagels mede te kleuren; *kajoepa ndatiranggasi*, met t. gekleurde nagels. [Zie ook 1. *rangga*.]

tirani (vgl. *tindangi*, tenzij *patirani* v. e. grw. *rani* [zie 1. *rani*] komt en bet. „begeerig maken, lokken”); *mompatirani*, eene plechtigheid die dient om den geest v. e. grooten boom of een grot te noodigen tot verhuizen of tot het teruggeven van weggenomen levensgeest; Tor. I, 351.

nakita i nTa nTokoeke angga ri kajorenja pai nakauljo'oe mampatirani da napaowe medjoe'ani, T. nT. heeft een geest gezien in zijn slaap, zoodat hij hem met een offer is gaan tevreden stellen, opdat hij zal ophouden ziek te te veroorzaken; *rapatirani angga ri noenoe, rapalenga, rapasulero, da napalui, da rapang-koto mantiro noenoe*, de geest in de groote ficus wordt met een offer gunstig gestemd, in goede stemming gebracht, afgeleid, opdat hij zal weggaan en men den boom kan omhakken.

tiriengo, n. v. e. plant, welker vruchten zich hechten aan kleeren of huid.

tirioe (Mor. *tirioë*), een vogel, genoemd nr. zijn geluid, dat voorspellende kracht heeft. Tor. II, 357, Measa 76, 9, 11. Hij laat zich des avonds en des morgens hooren; zijne eieren zijn bont gekleurd.

tirina(n)i, zie *virina(n)i*.

tirindjo; *montirindjo*, snel druppelen, *montirindjo oeë ri uwojo majosoe*, het water druipst snel uit den lekken bamboe-koker, *koesajoe, montirindjomo daa*, ik gaf hem een hak en het bloed droop er uit, *montirindjo baroe koe-kodjoti*, de palmwijn droop uit de kolf waar-van ik een schijfje had afgesneden.

tirioe, rek van bamboe, om er tabak op te drogen, *rindi banoea ndaena mpotirioe, dja ka-teenanja*, de wanden van 't huis zijn gevlochten als een t., ze zijn zoo maar gevlochten (op de meest eenvoudige wijze).

tirisan, Str. B. (uit het Mal. *tirisan*); *mantirisan*, door een doek laten sijpelen of kleinzin. **tirisi**, Amp. Lal. (uit 't Mal. *tiris*); *montirisi turoe, kijoekoe*, was, geraspte kokos [santen] zeven, in een trechtervormige mand (*pontirisi*) laten doorsijpelen, om ze te zuiveren; syn. *gogopisani*, zie aldr.

1. **tiro** (Mak. Boeg. id., Bim. *tio*); *metiro*, naar beneden kijken, bv. uit een venster of van een andere hoogte, *petiromo, sindjae Rano*, kijk naar beneden, daar is het Meer, *Petiro rano, P. tasi, P. lemba*, Meer-, Zee-, Dal-zicht (veel voorkomende bergnamen). *ne'e metiro ri loda, ane madjoe'a*, ge moet niet uit 't venster kijken als ge ziek zijt.

mampetiro (tr.), van boven af naar iets kijken, syn. *mantiro*, maar dit heeft ook nog de bet. van: vooruit zien, zoodat men reeds weet wat er gebeuren zal, *soembara ngkantu mantiro taoe mokanta?*, *anoe da ma'i mampanga'esi kita*, een „schildstorm” ziet vooruit met schilden gewapende lieden, die zullen komen om bij ons koppen te snellen, *koemora mangantiro oedja anoe da ma'i*, de vogel *koemora* ziet vooruit den regen die zal aankomen, *taoe natiro doea*, iemand op wien eedbreuk nederziet (die ziek is ten gevolge

v. h. verbreken eener belofte, Tor. I, 416), *boo lamoa, ndipetiro waima'i*, o goden, ziet herwaarts neder, *ndate taoe mampetiro kita*, daar boven staan menschen die naar ons kijken, *ngisi ri wacunya ane toewoe rioe, tato'o: tiro, talimba nenenja*, als de boventanden (v. e. kind) het eerst uitkomen, zeggen we: kijk naar beneden (in den grafkuil), we verhuizen (begraven) zijne moeder ('t eerst uitkomen der boventanden brengt het leven der moeder in gevaar).

tiro pepe „neerkijkend op de vrouwendraagmand”, een man die langer is dan zijne vrouw, *tiro kajoe* „id. op de mannendraagmand”, een vrouw die langer is dan haar man, *kedje (leti) ntiro oeë*, een schaamdeel dat (watert als het) op 't water neerkijkt (iemand die gaat baden en daarvan moet wateren); *tiroa*, iets wat vooruit is gezien, voortteeken dat iets voorspelt of medebrengt, *tiroa oedja, t. ngojoe*, iets wat vooruit is gezien door den regen, door den wind, een sterfgeval, ongeluk of derg., door regen of wind vooruitgezien en aangekondigd, *tiroa ngkanta*, voortteeken betreffende het schild, teeken van naderend oorlogsgevaar, *tiroa ngkapala*, voortteeken v. d. komst v. e. stoomschip.

mo-, mampeniro, iets van boven af bekijken, op iets neerzien, *kando mampeniro*, een reiger die in 't water tuurt. *taoe mampeniro lionja ri pembajo*, iemand die neerkijkt op zijn beeld in een spiegel.

melintiro, meliniro, naar beneden zien, van boven af op iets neerkijken, *dja melintirosi, be metorboe, joenoe motoenda, siko dja mekangkoresi*, gij kijkt maar naar beneden, ge hebt geen maviëren, de anderen zitten, gij blijft er maar bij staan; *mampelintiro, liniro*, van boven af bekijken, *gori ngkabangke ntaoe stor, kami dja napelintirosi*, groot als die menschen waren, keken ze maar op ons neer, *ma'i mampelintiro lipoe, bara re'e aoe da napore'a*, hij komt het dorp eens bekijken, of er ook een meisje is dat hij kan trouwen.

pr. t. *liniro, lingiro*, naar beneden zien, *taliniro lo'oe oda* (Tor. III, 671, 93) laat ons op de trap nederzien, *roemo nlamelingiro*,

we hebben reeds alles van boven bekeken.
2. tiro, n. v. e. boom, om zijne hardheid als
tooverkruid bij den oogst gebruikt en om zijn
naam gewild voor den bouw v. e. dorps-
tempel: *be da tance² mampetiro ical*, dan zullen
we voortdurend op den vijand nederzien.
tiroa, zie 1. tiro.

tirodo, hetz. als *sirodo*; *matirodo randa*, w. t.
= *maoro kompo*, hongerig.

tiroesoe, Amp. = B. *taroese*; *matiroesoe ma-
ngika*, vlug in 't doen.

tironggo (vgl. *rongko*, (*djongga*)), in staat van
erectie (v. d. penis), *da tironggo poe'oe ntondoe
laki*, *be da koekoto mopawere*, dan komt de
voet v. d. hoorn v. d. buffelstier in verheffing,
en dan kan ik mijn lust niet bedwingen.

tisalalo (Mor. *tisa* = B. *tindja*, stijl, *talo* „zelf-
standig”), de vier groote hoekpalen v. d. dorps-
tempel (bij een gewoon huis: *nono mpopa'a*);
Tor. I, 286.

tisi, Amp., sgtr. uit *ta'isi*; *ketisi*, roestig.

tiso (klanknab.; [Mor. *atiho*]); *metiso*, niezen,
taoe metiso moiroro ma'i tawananja, *metiso
nykinovia*, *malai tawananja*, als men 's mor-
gens niest, komt de levensgeest aan, als men
's avonds niest, gaat de levensgeest heen; *ane
ndapetingara eo*, *metiso taoe*, *eo mampapetiso*,
als men opkijkt naar de zon, niest men, de
zon brengt je aan 't niezen; *se'i da malai kita*,
ne'e boi re'e mampetisoka, nu gaan we heen,
laat er niemand zijn die er bij niest.

titi (Mal. *titik*, Boeg. *titti*, Mak. *titi*, Tob. *telek*).
klanknab.; *matiti*, druppelen, *ini matiti ri
lionja*, het zweet druipt van zijn gezicht, *ma-
titi oe'e mata*, de tranen druppelen; *katiti²*,
aldoor maar druppelend.

moniti, tikkend, bonzend geluid maken,
moniti tana, *be ma'ai*, *pofo oni nibiti*, de grond
dreunt, maar niet erg, 't is maar 't geluid van
voetstappen: *kaniti²*, dreunend, bonzend, *ka-
niti² rajakoe*, *maeka*, mijn hart bonst van
vrees.

titika, de gespleten bamboe, die onder aan
de atap dwars loopt.

[*rontiti oe'e matukoe* (versregel), mijn tranen
druipen.]

titia (Koel. *tia*, roepwoord voor kippen): *ma-*

ntitia manoe, kippen roepen, met *amoe*, *amoe*,
of met *toekoe*, *toekoe* (uit *toengkoek*, pikken);
pr. t. *titia titiko donda*, [zie 2. *donda*].

titiko (Sa'd. *tatikoe*, n. v. e. vogel), pr. t., in
titiko donda, kip. Zie [2. *donda*, waar i. pl. v.
titiko titika staat].

titiloe, Lal., scheplepel.

titoea, Amp. = B. *taoe toe'a*, oud mensch, voor-
vaderen.

tiwa (Nap. *notewai*, beschikkingen maken, or-
ders geven, Mong. *siba*, schelden, Ngadj.
tiwah, O. Jav. *tiwa* „doodenfeest”, Sang. *tiwa*
„nagedachtenis der gestorvenen”, Minah.
t. *tiwa* „gelofte”, Boes. *tibah* „loon voor
moeite”), helper, makker, kameraad, bij-
stander, *tirata ri djamaa*, onze medehelper,
makker op den akker, *tiwa ngkorokoe da
mate*, *sicua² ri kaparinja pai ri kudagonja*,
mijn lijfgezel in den dood, dezelfde in tegen-
spoed en in voorspoed; *tivarikoe*, *sampoti-
vakoe*, *sampotivarikoe*, mijn makker, mede-
stander, kameraad.

mampotiwaka, tot medestander hebben, zich
bedienen van de hulp van, den bijstand ge-
nieten van, *ine ba'anja mampotiwaka*, hare
tante gebruikt haar tot hulp, heeft haar in
dienst, *nagampi pinoanaja*, *nakare'e anoe
da napotiwaka*, hij heeft zijn neef in huis,
om iemand te hebben dien hij tot hulp heeft;
mampotivatika, tot zijn dienst gebruiken, *ewa
mampotivatika boti*, alsof men een saap aldoor
bij zich heeft, gezegd van iemand die met een
ander opgescheept zit, omdat het wel eens
voorkomt dat een jager door een saap wordt
aangevallen, die hem op den rug gaat zitten
en hem bijt en dien hij niet kwijt kan worden.

mantiwari, helpen, dienen, bijstaan, *roo mo-
upaho*, *toedoe oedja da mantiwari kita*, nu
we klaar zijn met rijst planten, valt de regen
neer om ons te helpen, *apoe mantiwari taoe
mowendjoe*, het vuur helpt, dient de men-
schen bij het schoonbranden van den akker;
montiwani, met zijn tweeën rijst stampen in
een blok, *ane re'e joewekoe da mampotivanika
jakoe*, *koepokono da mambaljoe*, als er een
ander is om met mij te stampen, dan wil ik
wel rijst stampen.

tepotiwa, naast elkaar staan, gewl. v. e.
aantal, *kajokoemoe mariangkadjemo*, *tepoti-
wamo kar'enja*, je kokospalmen zijn al tal-
rijk, ze staan al de een naast den ander, *tepo-
tiwa pangkoninja*, *maria ngaja*, zijne spijzen
staan de eene naast de andere, in vele ge-
rechten.

tiwaa (Mor. *tontouwa*, *montouwa*), dwars, de rich-
ting van iets anders kruisend; *moboroentiwaa*,
een regenmatje dwars op het hoofd dragen,
zoals weduwen en weduwnaars doen, wan-
neer zij kort na den dood van man of vrouw
buitenshuis gaan, Tor. II, 103; *tiwaka noe
nawoekoe*, de breedte, de dwarse zijde van
mijn akker.

montiwaa, een dwarse richting hebben, *mo-
ntiwaa anangodi ri kompo inenja*, het kind
heeft eene dwarsligging in den moederschoot,
mompapali anoe montiwaa, eene tweede vrouw
zoeken, *maoe montiwaa kateto'onja*, *koerata
ndaja jaoe*, al is de uitdrukking scheef, ik heb
't wel begrepen, *montiwaa doeanga*, de prauw
ligt dwars in den stroom; *kadjoe ndapotiwa
ri le'e djapi*, het juk wordt dwars op den nek
der ossen gelegd; *napetoemboe*, *dja tetiwaa*,
be majoa sa'e, hij bracht het over, maar het
was heelemaal scheef, een gedeelte was on-
juist.

[*tiwani*, zie *tiwa*.]

tiwere, pr. t., zie *were*.

tiwo [Mor. id.], schijnstam, zooals van de pisang
en derg. struiken, *kadjoe bare'e mouoto*, *dja
motiwoe*, een gewas dat geen echten, maar een
schijnstam heeft; *tiwo mbane* (ook wel *timbo
wane* [Mor. id.]), wdl. „schijnstam van *wane*”,
Andropogon Schoenanthus, Cl. 229, Tor. II,
199, 297, sere-gras.

tiwoe (vgl. *sicoe* [en Mor. *tiroe*]); *mantiwoe*, in
kleine stukken verdeelen, kleine deelen v. e.
groot geheel losmaken, *mantiwoe watoe*, stuk-
ken van een groot stuk steen afslaan, *silonda-
tiwoe*, *nakalea*, de hars wordt in stukjes ge-
slagen, opdat ze fijn worde, *tana ndatiwoe*, de
aardkluiten worden fijngeslagen, *mantiwoe
ojoe*, touwtjes met knopen verdeelen, rond-
brengen aan de hoofden van dorpen die men
tot een feest noodigt, *taoe ndatiwoeka ojoe*.

nije'e da mano'o baola, *da napojondo*, degenen
onder wie touwtjes met knopen worden ver-
deeld, die brengen een buffel mede als feest-
geschenk, *mantiwoe pae lida*, de jonge rijst-
plantjes van de kweekbedden uitplanten op de
bevoluide velden, *potiwoe*, kweekbed, waar-
op de sawah-rijst wordt gezaaid, *panagoentoe
ndatiwoe*, *nepa ndawali-mpakoroka moeni*, het
geweer wordt uiteengehaald en daarop weer
in elkaar gezet, *ndawali-ntiwoe doeanga*, *nda-
wesio*, *ndanampi*, het vaarttuig wordt weer in
orde gebracht, afgehaakt, opgeboeid; *watoe
ndatiwoesi*, fijngesloopte steen.

tiwoeli, zie 2. *woeli*.

tiwole, tiwolegi, pr. t., zie *wole*.

tiwolo, zie *wolo*.

tiwoloe, boom die een soort peulvruchten
draagt; als deze oud en droog zijn, zitten de
boonen los in de peul en geven een klikkend
geluid als ze geschud worden; daarnaar wor-
den ook de grootste soort schellen *tiwoloe*
[Mor. id.] genoemd; *menganga ntiwoloe*, ga-
pen zoals droge peulen van *tiwoloe*, die zich
aan de punt openen, *ane menganga ntiwoloe
woea baroe*, *madago ndaowo*, als de vruchten
v. d. suikerpalm gaan openbarsten, is de tros
goed om afgehaakt te worden (zoodat men den
stengel kan gaan bewerken om er palmwijn
uit te winnen).

1. to. samengetr. uit *taoe*, mensch, gebruikt in
samenstelling met aardrijkskundige benamingen
en dan geheel voorvoegsel geworden, *To
Lage*, *To Pebato*, bewoners v. h. land Lage,
Pebato, *To Balanda*, Nederlander; in navol-
ging ook in andere samenstellingen, *to irono
ndapoe*, die achter den haard zit (de huis-
vrouw), *to lotjo lio*, die een ovaal gezicht
heeft (paard), *tokoedja*, wat voor menschen?
Torute, de Onderwereld, *To Wawo Jangi*, de
hemelbewoners, de Bovenwereld, *to poboere*,
zoutzieder, *to pondodo*, foeja-klopster, *to po-
montjoe*, pottenbakster, *to posikola*, scholier,
to penama, bijter, *to pesengoe*, seker, *to rate
le'e*, langhals (reiger), *tolino*, aardbewoner;
soms wordt *taoe* nog voorgevoegd, zoodat *to*
een betr. v. n. w. wordt, *taoe to pobaola*, een
buffelbezitter, *taoe to pompawoe*, een spreker.

Amp. *touré'a*, vrouw, *to roeroe*, watergeest, *torata*, gast, vreemdeling.

2. *to*, verkorting van *t'o*, zeg! als stopwoord gebruikt bij nitdrukkelijk spreken, *siko da ndjo'oe ri pesale*? — *to be ndjo'oe*, ga jij naar 't gezamenlijk landbouwwerk? — wel neen, *taoe setoe noepoera*? — *to io*, zijn ze zwagers van je? — ja, natuurlijk! *to ne'e!* laat dat toch!
toa (vgl. 1. *tora*, [2. *toga*]), rechtopstaand, overeind, *toa moeni taoe madjo'e'a*, de zieke komt alweer overeind, *baré'epa toa motoenda*, *melindja*, nog niet in staat om overeind te zitten, te loopen, *samba'a baola soda laba ri petowo nono, ntje'e toa, sa'e w'o'oe rakamba*, één buffel dient om strijd te voorkomen bij een overspelzaak, die staat vast (moet steeds een echte buffel zijn), de andere buffels (waarmee beboet wordt) worden wel door andere dingen vervangen.

sitoe „van weerskanten rechtop”, *sitoe paoe*, *baré'e re'e anoe panangi*, de woordenstrijd is kamp, geen der beide partijen is overwonnen; *metoa*, zich oprichten, overeind komen, ook: plotseling uitwijken, van richting veranderen, bv. een dier dat komt aanhollen en ineens ter zijde gaat, zich omgooit, *metoa ananggodí, molempa-doengkano, da rajanja mekakore pai bepa toa*, het kind richt zich op, loopt met vallen en opstaan, het wil staan, maar blijft nog niet overeind, *anoe toea'i metoa'mo ri raja banoea, anoe metoa, ntje'e toekaka*, het jongere kind probeert om overeind te komen binnenshuis, die al overeind staat is de oudere, *ma'i garango, metoa mangkita jakoe*, er kwam een krokodil aanzwemmen, hij ging plotseling op zij, toen hij mij zag, *metoa mbocla, maroempangi joenoenja, da natondoe*, de bok richt zich op en gooit zich met een zijwaartsche beweging tegen een anderen bok aan om hem te stooten, *na'ilaocoe baola pai metoa ri wata*, een buffel zat hem achterna en toen week hij plotseling uit en ging op een boomstam staan: *bara eivimbe'i petoanja?* hoe zou de stand, de toestand der zaak wel zijn? *petoa'ka oengka ri wawo mbata*, ga er voor op een boomstam staan (om dan naar beneden meer kracht uit te oefenen, bv. bij

kuitschoppen of rijststampen), *noendjaa noepetoaka ri mokole?* waarom gaat ge veiligheid zoeken bij den vorst?

mantoea, wdl. „in stand, in toestand brengen”, iemd. iets aandoen, in denzelfden zin als *mangkoedja of mangaja*, bv. *noendjaa kodjo mantoea, pai naka'eucainje'e peuralinja*, wat heeft er toch iets aan gedaan, dat het er aldus mee is gegaan?

mombetoea, zich tegenover elkaar verheffen, *mombetoea' ndeki raoc*, zich tegenover elkaar opheffen, tegenover elkaar opstaan, bv. om elkaar aan te grijpen.

mampetoasi, zich te weer stellen tegen, *baola anoe masii mampetoasi taoc*, de nijdige buffel stelt zich te weer tegen de menschen, *anoe motinbojoe, napetoasi joenoenja*, die den vnistslag (op de kuit v. d. tegenpartij) geeft, stelt zich te weer tegen den ander; *mepatoa, mompapatoa*, trachten rechtop te staan, zich willen oprichten; *mampakatoa*, oprichten, overeind zetten.

toemotoa, behoorlijk, in orde, ordentelijk, bestendig, *dja moadjo'*, *be toemotoa karé'enja*, hij trekt maar heen en weer, hij blijft niet bestendig op ééne plaats, *be toemotoa paoenja*, zijne woorden zijn niet behoorlijk; *baré'epa koepatoemotoa mampeole*, ik heb 't nog niet duidelijk gezien; *baré'e koekita katoematoanja*, dat het in orde zou zijn, heb ik niet bemerkt; *napatoematoamo*, hij heeft het duidelijk aangewezen, aangeduid.

mampenoa, uitmaken wat het is, goed bekijken, beschouwen, goed opnemen, *sindjaoc taoc mangkeni mavari, bepa re'e koepanjikita, da lo'oe koepenoa*, daar zijn menschen die een hertzwijn vervoeren, ik heb er nog geen gezien, ik zal het eens goed bekijken, *ndapenoa juoc, bara da mentjili, bara da moyego*, de zaak wordt met ernst behandeld, misschien wordt ze uitgemaakt met duiken of met speer-steken.

Amp. *manoa*, rechtop, overeind.

toa'a, zie *a'a*.

toaja (vgl. *toala, tojara, tongara* en Sang. *toalaje*, licht, Tag. *liranag*, Mong. *bujag*, Boeg. *badja*, Par. *babaja*, morgenlicht), duidelijk

zichtbaar, reeds in de verte te zien, hoog boven of diep beneden het standpunt v. d. beschouwer, *toaja tana ndapetiro*, duidelijk te zien is het land daar beneden, *toaja kodjo jojo ngkadjo setoe*, de top van dien boom is zeer ver te zien; *totoaja ndapetango*, zeer duidelijk van verre te zien.

toajoe (O. Jav. *toeladjég*), omhoog, opgericht, *katoajoe siko, baré'e madago motoenda*, sta rechtop, ge moogt niet zitten; *mantoajoenaka*, verheffen, opheffen, oprichten, ophalen, bv. oude geschiedenissen, ook: een voorteeken stellen of scheppen voor 't geen nog zal gebeuren, *natoajoenaka wroekatoenja*, hij heeft zijne knieën opgetrokken, *mantoajoenaka anoe santa'oe owi, be mewali pae, santa'oe se'i meralimo*, de schade van verleden jaar, toen de rijst niet is gelukt, ophalen, want dit jaar is ze gelukt, *mantoajoenaka anoe masaemo peuralinja*, ophalen wat lang geleden is geschied, *kapate nitoc samba'a setoe natoajoenaka ntjidoedoe*, de dood van dien man is voorspeld door den vogel *sidodo'*; *kakono mpobalokoe se'i pantoajoenaka kakono mpobalokoe naini*, dat mijn worp (op den tol van mijn tegen-speler) raak is, is een voorteeken (voorspelling) van het raak zijn mijner worpen straks.
 pr. t. *toajoeka, toajoenaka*, parall. m. *man-gala*, nemen; *koetoajoeka randata* (Tor. III, 693, 93), waarmede ik uwe gezindheid wil opnemen: *boi tatoajoenaka*, opdat wij ze niet opnemen.

a) *ndjave mangala monokoe*, wat heeft mijn geest weggenomen,

b) *mantoajoeka ngoeloekoe*, mijne levenskracht opgenomen?

toala(ngi). Todj. = B. *toaja*.

toba (Mong. *toba*, land, wal), rand v. e. steilte, een afgrond, *toba ntana*, een stuk grond dat door afstorting steil is geworden, aardstorting: *matoba*, afgestort, v. d. grond, *kabosenja mampakadago tana pai oer, boi matoba tana pai mugoela oer*, de hoofden maken land en water in orde (sluiten vrede), opdat niet het land afstorte en het water troebel zij; *da nakatobaka ntanamo jakoe*, moge de grond op mij afstorten (eed); *mantobasi*, afstorting, aard-

storting veroorzaken, *djaja oer natobasi noe oedja marombo*, de waterleiding is door den hevigen regen dichtgeslagen; *mampakatoba*, maken dat de aarde afstort, doen afstorten, *tana ri uciri mbajaoe napakatoba ntaoc*, men heeft den grond aan den rand van het gat naar beneden doen storten; *ma'ai linoegi, popatoba' tana*, de aardbeving was hevig, zoodat de grond er van neerstortte; [*montobasi tana oengka ri uciri oer*, de grond stort neer van den rivieroever].

tobalo, zie 1. *balo*.

tobebe (door 't Mal. uit *bebek* met pref. *to*), tamme eend, door de Tor. niet gefokt.

tobela (vgl. *xela*), menstrueel bloed (Tor. II, 3), ook w. t. v. *daa*, bloed; *ketobela*, bevlekt met menstrueel bloed, hebloed.

tobente, zie 2. *bente*.

tobi (Mal. *tébing*) en *taróbi*, diepe plaats in 't water, waarvan men den bodem niet kan zien, *uciri tobi*, de rand v. e. diepe kolk, *palandoe mentjili ri tobi ndano*, de duiker-vogels duiken in de kolken van 't Meer.

tobingkolo, een vischje dat op de *anasa* gelijkt, maar donkerder van kleur is [en iets groeter].

1. *tobo* (vgl. *toboe*), plek op een veld, dat is schoongebrand, waar het hout niet door 't vuur is verteerd, *baré'e mewali ponoendjoe mami, mariapa tobonja*, ons branden is niet gelukt, op vele plekken heeft het vuur zijn werk niet gedaan, *montobo*, bij elkaar halen, door vegen en rapen, het hout dat niet door het vuur is verteerd (vgl. *sao*; [zie ook *teteri*]).

2. *tobo* (Leb. id., Nap. *toeboe* „uitsteken”, Mak. Boeg. *tobo*, dolk), puntig, spits, *tobo ngoedjoenja, ewa ngoedjoe laboe*, zijn bek is spits, als de punt v. e. hakmes: *metobo*, zich steken, om zelfmoord te plegen, door zich een mes in 't lijf te stooten; *mantobo*, steken, steken in iets geven, *ndoo natobo pelakoe, prik, gaf hij een steek in mijne huid, mauela, laboe ndapantobo*, bij is gewond, met een mes is hij gestoken, *raika sira, ndapatobo*, geef hem aan het hoofd, dat die hem doodsteke; *mewoentja' booe ri peka mpantobosi awati pai leu ndapo'opa*, de visch schiet af op den haak,

waaraan wormen en mieren worden gestoken om tot aas te dienen.

montarobo, er maar op los sturen, richten, mikken, zonder nauwkeurigheid, *montarobo gantji*, op een tol los gooien, *waroe djo sondo*, *bemo josa koekita*, *dja koetataroboka meicoe-noe*, er waren veel varkens, ik kon ze niet goed meer uit elkaar houden, ik heb er maar met de lans op los gegoooid, *ne'e noetataroboka ri taboa*, *da makaroe kita*, stuur niet maar zoo op de draaikolk los, dan slaan we om.

3. *tobo*; *salana ndatobo*, zie *salana*.

*tobo*e (vgl. 1. *tobo* en Par. *toboe*, stapel, Leb. id. „eiland”), een dicht opeenstaande verzameling gewassen, huizen, enz., *toboe raja mbana*, dicht is het bosch van binnen, *oene ntoboe*, het binnenste van 't woud, *konaoe satoboe sindjaoe*, dat boschje suikerpalmen daarginds, *satoboe*², op dezelfde plek, *tesasatoboe mate pae*, op sommige plekken hier en daar is de rijst doodgegaan, *bar'e djoekoe boegisinja*, *dja tesasatoboe*, de schubziekte is niet over haar geheele lichaam, slechts hier en daar; *mompasatoboemo vela maria mbaka*, de vele wonden hebben zich tot één wond vereenigd.

motoboe, in een troep bijeenstaan, *konaoe motoboe*, suikerpalmen die een boschje vormen. *motoboe taee mangkoni*, de menschen eten in een troepje bijeen, *makoemba lenda manoe*, *motoboe*, de kam v. d. haan is dik, hij vormt een klomp, *motoboe*² *lipoe ri uawonja*, in het Bovenland liggen de dorpen in groepjes bijeen, *motoboe*² *taoe mogombo*, in groot gezelschap zit men te overleggen, *motoboe*² *baoe bangke*, de groote visschen zwemmen in scholen bij elkaar, *lagira motoboe*² *ndati borjoe*, op de bergen loopen de herten in kudden rond; *tapotoboe*² *mongkue*, laat ons in een troep aan 't graven gaan; *ne'e ndatoboe banoea*, *sangaja*² *da modede*, de huizen moeten niet in een klomp bij elkaar gezet worden. ze moeten op een rij staan. *bar'e mangkodu lipoe mami*, *ndatoboe*, ons dorp strekt zich niet in de lengte uit, het is naar verschillende kanten uitgebouwd. *toboe ire'i rioenja*, *nepa da koetilaka taee*, leg het eerst hier bij elkaar. daarna zal ik het ronddeelen; *nditoboe kaka*

mampomoeja djole kodjo, *taoe ri tongonja*, *djole kodjo da napomoeja molimboe*², gaat er voor in een troepje bij elkaar staan, als ge coix agrestis plant, de menschen in 't midden, en die moeten dan om zich heen coix planten; *taoe napotoboesi ndjoe'a*, iemand die vele kwalen tegelijk heeft.

mampapotoeboe, *mantoboenaaka*, bij elkaar brengen, dicht naast elkaar zetten, *napapotoeboe wa'a ana wa'a ri lipoe*, hij liet alle jonge meisjes in 't dorp bij elkaar komen; *tetoboe*² *ka*, in troepjes bij elkaar, hier en daar een groep, *tetoboe*² *ka icela*, de wonden hebben zich dicht op elkaar gevormd.

montinoboe, een troep vormen, *lagira montinoboe*, herten in een troep; *sondo booe narata ntuae montjango*, *napotinoboeka*, de visschers met de handfuik hebben veel visch gevangen, ze hebben ze tot een troep bijeengejaagd.

kadjoe ntoboe, zie *kadjoe*.

Amp. *mantoboe*, opstapelen, *mantoboe kadjoe*, *raika boere*, hout opstapelen, om er zout mee te maken.

toboelakoe, zie 1. *boela*.

toboelo-boelo (vgl. *boelo*²), een soort van pompoen, die niet groot wordt. [Een ander *toboelo*², zie *boelo*².]

toboesi (wrsch. een Imp. mvd., z. v. a. „komt er eens bij!”), *stakkerd*, och arm! uitroep van medelijden, *toboesi wowe ndajanja*! *nawoenja poerano nakoni baola*, jammer van zijne inspanning! zijn akker is door de buffels kaalgevreten, *toboesi sa koronja*, *matemo*, *dja ndadonge ri bambari*, 't is toch jammer van hem, hij is gestorven en men hoort het maar bij geruchte, *dja toboesi ngkabongo koro*, *maoe madolidi*, *be manoto ri engko*, *dja kanggengge*², *be toemoro mopugampi*, *pontopanja dja palinja*, 't is jammer van haar, al ziet ze er lief uit, haar gedrag is niet goed, ze is erg op de mannen. ze doet haar huishouden niet behoorlijk, ze loopt maar overal heen.

toboja, geit, zie *boja*.

tobongi, stuk bamboe, als beker gebruikt om uit te drinken.

tobongkilo, groote roofvogel, met witte borst

en bruine vlerken, treedt vaak in de verhalen op; w. t. *tabonando*.

tobonie, pr. t., w. t. v. *tobongkilo*.

*toboro*e, zie 1. *boro*e.

toda, een groote kikvorsch, die gegeten wordt; w. t. *mompasa*; *toda*, of met wijziging *toedi*, wordt ook gebruikt voor *leti* (vagina).

todada, zie 2. *dada*.

todaki, het dikke, het onversnedene, het echte er van, *todaki ngkajoekoe*, kokosmelk, *todaki mpakoeli anoe ndaaja*, het onvermengde, de pit, het echte van [de medicijn] wordt gebruikt; *matodaki*, onversneden, niet gemengd of verwaterd, *ane ndagaloka oer*, *bar'emo matodaki*, als er water bij gedaan is, is 't niet dik meer, *matodaki oer mboeli*, de palmwijn is pittig, *ne'e maria oer*, *nakatodaki oela*, niet te veel water, opdat de *oela*-verf krachtig zij, *be matodaki kasoemba*, *dja nggonggo-oer*, de verf is niet kleurig, ze is waterig.

1. *todi* (Sa'd. *toding*), stip, vlek of ander merk dat men zich geeft of laat geven, gewoonlijk op de wangen, soms ook op 't voorhoofd; biz. smeer bloed v. e. offerdier die den deelnemers aan 't feest op de wangen wordt gesmeerd, Tor. I, 292, 367, 374, 408, II, 80, 141, 179, 290; afb. Kaud. Cel. Ob. II, 60, 61; ook het insect *tarandalaki*, welks vleugels de meisjes zich wel op de wangen plakken, en de zwarte stippen, 1 of 3, die zij zich met *momp*-hars op de wangen maken, en de 3 streepjes die zij zich op de wangen geven met *mangga*-hars, waardoor wondjes en vervolgens litteekentjes ontstaan, worden *todi* gend.; *todi teoela*, vleermuis met een witte plek op de wang, alsof er kalk (*teoela*) op gesmeerd was; *notodi*, zulk een merk dragen; *mantodi*, *mampapotodi*, zulk een merk bij iem. aanbrengen; *mopatodi*, het werk van *todi* aanbrengen verrichten. *ane wa'a mate moana*, *wa'a mbe'a anoe bar'eja lalo da mandoe*, *samba'a bangkele wa'a moparion*, *mopatodi*, *natodika teoela*, *roambira pidinja natodi*, als eene vrouw sterft in het kraambed, gaan alle vrouwen die nog niet onvruchtbaar zijn geworden baden, eene oude vrouw voltrekt de plichtigheden van het baden en

van het bestippen, zij bestipt ze met kalk, beide wangen bestipt ze.

2. *todi*, een boom met onbruikbaar hout; *todi ntobada*, een boom met onbruikbaar hout.

todiri (vgl. *diri*, Par., „geel”), soort geluw, *nakoni todiri*, door geelzucht aangetast.

todjii, zie *djii*.

todjo (vgl. 1. *toda*, 2. *toro*, [1. *odjo*, enz.]), stijf, stram, vermoeid, *todjo uritikoe mandake*, mijne beenen zijn stram v. h. bergklimmen, *todjo le'ekoe mekojo*, mijn hals is stijf v. h. dragen; *kantodjo*², stijf rechtop, onbewogen van houding; *metodjoki*, het lang maken, zeuren, veel tijd nemen, bv. niet spoedig komen als men geroepen wordt; *toemodjoki*, stijf, onbeweeglijk, van lijken of flauwgevallenen.

1. *todo* (vgl. *todjo*, 2. *toro*, [enz., en Mor. *todo*]), blijvend, gevestigd, rustig gezeten, *todomo ri banoenja*, stil thuis blijvend, *bar'emo todo ri urivi ntasi*, *melimbamo ri uawonja*, niet meer gevestigd aan de kust, reeds naar 't bovenland verhuisd, *todomo rajanja mabaloe*², hij blijft er bij om te handelen; *pakatodo karoo-moe*, blijf rustig gevestigd.

marintodo, voet bij stuk houdend, flink, kloek, *marintodo maomo pakoeli*, flink doorzettend in het slikken van medicijn.

mantodosaka, inhouden, niet tot uiting brengen, bedwingen, van inwendige neigingen of gevoelens, *bar'emo nakoto mantodosaka maico ndajanja*, hij kon zijn verlangen, zijne liefde niet meer bedwingen, *todosakamo kalente ndajamo*, *mosoemo ri lipoe kita*, bedwing je vermoeidheid, we zijn dicht bij 't dorp. *koetodosakamo kadjoe'anja*, *boi da noepitidangga jukoe*, ik heb de pijn die het deed bedwongen, opdat ge mij niet laf zoudt noemen.

tolisa, volbardend, taai van wil, doorzettend, geregeld aan 't werk blijvend, totdat het af is.

mantomodosi-ki, beveiligen, beschermen, *manoe mantomodosi ananja ri ara mpaninja*, de kip beveiligt hare kuikens onder hare vleugels.

2. *todo* (uit het Boeg. *tu'do* „borg”), tusschenhandelaar, in 't biz. de handeldrijvende Moh.

bevolking v. d. kuststreken, die vroeger uitsluitend de artikelen v. d. groothandel in 't klein aan de Toradja's verkocht. Tor. II, 305. **todoe**, hiel, hak, *motodoe*, hielen hebben, v. e. hiel voorzien zijn; *mantodoe*, *mantodoesi*, op iets, tegen iets trappen met den hiel, *sakodi jakoe natodoesi baola*, bijna had een buffel op mij getrapt; *metantodoe*, de voeten in, op iets zetten, tot steun of rust, *petantodoe*, voetplank, stijgbeugel; *meparantodoe*, een trap met den hiel geven.

montodoe, of *mantodoe asoe*, eene plechtigheid die na het *mangore* wordt verricht (in Palande); w. t. v. *mangore*; vdr. dat het *pa-ngore* wel *montodoe ngkai*, het *popadoengkoe* wel *montodoe kana* wordt genoemd. Vgl. *mo-jodjosi*, op *jodjo*.

todoepati „met neertrappen en afbreken” (zooals iem. die zich met handen en voeten een weg baant door struikgewas), regelrecht, zonder formaliteiten; recht op den man af, *dja woro² ntjii nato'oka jakoe da rajanja da mamporongo anakoe, dja todoepati paenja*, regelrecht vertelde hij mij dat hij zin had om mijne dochter te trouwen, hij zeide het zonder omwegen, *pakadago, boi todoepati ri ada*, pas op, dat ge niet onbesuisd door de gebruiken heen loopt; *ne'e ndapakatodoepati*, laat het niet zoo maar op den man af gezegd worden (zoo iets is onbehoorlijk en gevaarlijk).

paenja dja napapatodosika baola, zijne rijst heeft hij maar door de buffels laten ver-trappen.

todoede, dez. srt. kikvorsch als *toempego*.

todoejo, L. *todoeo*, de bamboe-koker waarin het zout wordt bewaard.

todonde, zie 1. *donde*.

todoeole, zie *ole*.

todosa, zie 1. *todo*.

toe, voorvoegsel: 1) verk. v. *retoe*, in *toemlate*, *toelo'oe*, *toelaor*, *toema'i*, enz.; 2) honorifiek pref., in *toekaka*, *toe'i*, *toeama*, *tina* (uit *toe-ina*); 3) verouderd pref. in vormen als *toebeor*, *toembele*, *toemboli*, *toekepe*.

1. **toë** (Mar. *to'e* „hoog”), soort ebbenhour, *Diospyros utilis*. Cl. 1139, een der beste houtsoorten v. M. Selebes, zwart, met lichte vlammen.

2. **toë** [vgl. *tae* enz.], Amp. en Tog. nog gewoon: *motoë*, spreken, *mototoë*, praten; in 't B. reeds tot de biz. taal behorende: *motoë*, het woord voeren bij feesten in den tempel; gewl. deed een hoofd dit, die aan de feestvierende menigte iets te zeggen had; Tor. I, 295, II, 137.

pr. t. *naicoeë*, *natoë ngaloe*, weggeblazen door den wind.

1. **toea** ([Mor. id.]; vgl. 2. *soea*); *mantoea*, doorsteken en rijgen aan een lijn of een staak, *mantoea enoe*, kralen rijgen, *booe ndatoea ri la-oero*, visch aan een rotan geregen, *ratoea engo baola*, *rakalekeri*, de neus v. d. buffel wordt doorgestoken, er wordt een ring door gehaald; *roboe santoea*, een aantal bamboespruiten aan een lijn geregen, *bae santoea*, id. van visschen; *boroe rapontoea-ntongoka*, een regenmatje dat voorzien is v. e. in 't midden er door geregen draad (*toea ntongo*), om er stevigheid aan te geven; *ndatoeatabo momo ri baso*, de rotan-band onder den bovenrand der draagmand is voorzien van kruiselings gevlochten rotan, *toea tabonja* heet het onderste omvlechtsel der *baso*, omdat naar hetzelfde patroon ook de rand v. e. drinknap vaak is gevlochten; *anoe natoea² nduja, ntje'e anoe napepocoloka*, wat hij in zijn hart aan elkaar rijgt, dat is wat hij overdenkt; *sa'e dja maria tinoea ndajanja, dja mamposawojoki kina'a pai wajaro joenoe*, sommigen hebben velerlei overleggingen, om maar te be-geeren (naar) de rijst en de toespis v. anderen.

motoea² jore taoe, de menschen liggen lang-uit te slapen; *mampatoea*, neerleggen, *mampatovea ananggod*, een kind neerleggen, te slapen leggen, languit leggen; *katoea² mo ma'i rajakoe, bemo da lia rajakoe*, het rijgt zich in mijn hart, het blijft me bij, ik vergeet het niet; *tetoea² mo kajai ri kompo noe asoe*, de speer zat heelmaal doorgestoken in het lijf van den hond, *pakadago, boi tetoea² jakoe*, pas op, dat ik niet door mijn lijf gestoken word.

2. **toea** (uit het Mal. *toean*), meneer; *dja kantora² pompaoenja, be naoie² metoea*, hij zegt maar aldoor „meneer”, hij houdt niet op met meneer zeggen.

1. **toe'a** (Mak. Boeg. *toua*, Mal. *toea*, IN.), oud, *taoe toe'a*, een oud mensch, *wawai ntaoe toe'a*,

de gewoonten der ouden, *oengka ma'i taoe toe'a*, afkomstig van de voorvaderen, *mangkataoe toe'aka*, *mantaoe toe'ani*, als ouden van dagen, als voorouders beschouwen, *langkai toe'a*, oude man, *bangkele toe'a*, oude vrouw; *toe'a* is ook verk. v. *ine toe'a* en bet. dan grootmoeder, *lipoe ntoe'akoe*, het dorp mijner grootmoeders, mijn stam-dorp; ook slavinnen worden in sommige streken *toe'a* genoemd (en slaven *ngkai*), in Tora'oe heeten ook de slaven *toe'a*; wrsch. is dit eig. een eertitel voor oude, vertrouwde erfslaven, die veel ouder zijn dan hunne meesters; Tor. I, 161, Noot; in die streken is „grootvader” *papa toe'a*, „grootmoeder” *ine toe'a*; *motoe'a²*, doen alsof men oud was, steeds met oude menschen omgaan, de vergaderingen bijwonen, boven zijn leeftijd leven; *matoe'a*, oud van uiterlijk, strak, hard, van vruchten, sterk van smaak, donker, van kleuren, *matoe'amo lionja*, zijn gezicht staat strak, *paee matoe'a*, sterke be-woordingen, dreigende taal, *matoe'a oeë mboeli*, de palmwijn is erg bitter, *oeani memoai, nakatoe'a mpaninja*, de bijen koesteren zich in de zon, opdat hare vleugels hard worden, *mawaa matoe'a*, donkerrood, donkerbruin; *katoe'a*, ouderdom, *ma'ai ngkatoe'a*, zeer oud, *gori ngkatoe'anja*, naar mate van zijn ouderdom; *mampakatoe'a*, sterk maken, bv. een aftreksel van kruiden, *ne'e ndapakatoe'a gagu*, 't moet niet al te sterk gemaakt worden; *mampakatoe'aka raja mata*, de oogen strak op iets gericht houden; *potoe'a*, geslachts-boom, afstamming, *da kortoentoeka siko potoe'a mami*, ik zal je onzen geslachtsboom verhalen.

Amp. *toe'a*, *toe'angi*, oud, *toe'angi*, hoofdman, *a'i totoe'anja*, oudere broeder.

2. **toe'a** (Tag. *to'od*, Minah. t. *toe'oe*, *toe'd*, Sang. *toeid²*), tronk, stomp v. e. omgebakten boom, *toe'a ngkadjoe*, boomtronk; *toe'a marate*, lange stomp, *toe'a rede*, korte stomp. resp. 26e en 27e dag der maan-maand (de laatstgenoemde in L. *onja saeo* „één dag er tusschen”); de dag *toe'a marate* was voor den veldarbeid verboden, omdat anders de varkens de mais zouden opeten en slechts de stompen over-

laten, Tor. I, 267, 268; *toe'a mpada*, hetz. als *taoe mpada*; *naicoe ketoe'a ngkadjoe*, een akker die nog vol boomstronken is.

petoe'aki, stomp v. e. boom dien men hoog boven de wortels heeft afgekap, om er bv. erten, boonen, *petiba*, *lalode'of oeai moutaja* tegen te laten opklimmen; *petoe'aki joe'a nawaala*, de punt aan de lansschacht, die in den voet van 't lemmet steekt; *porotoe'a*, een kleinere paal dien men zet in een grooteren, om hem langer te maken; men maakt een gat in den grooten paal, steekt den kleineren er in en bindt alles met rotan vast; *nono ndaporotoe'ani*, een huispaal die aldus is hooger gemaakt.

Amp. *toe'a malangani* of *toe'a bae*, de 27^e, *toe'a rede*, de 28^e dag der maan-maand.

toëa, zie *eu*.

toea'i (uit *toe* en *a'i*, Minah. t. Sang. *toeari*, Mal. *adik*, IN.), jongere broeder, zuster, neef of nicht; in beeldspr.: iets van dezelfde soort, maar van mindere beteekenis, *dodoha toea'i hanoea*, *kandepo toea'i dodoha*, *ata ntjambali toea'i ngkandepo*, *koeani toea'i ata ntjambali*, een tijdelijk huis is minder dan een huis, een akkerhut is minder dan een tijdelijk huis, een hut met een dak dat slechts naar één kant afloopt is minder dan een akkerhut, een boschhut is minder dan een hut met nr. één kant aflopend dak, *toewa toea'i ngkamand*, t. is niet zulk een krachtig vischvergift als *k*; *taoe santoe'a'i*, oudere en jongere broers, zusters, neven, nichten.

mompatoe'a'i, tot jongeren broeder enz. hebben, *anoe koepotoe'a'i*, iemand die een jongere broeder, enz. van me is; *mantoea'inaka*, tot werkelijk jongeren broeder enz. hebben, die onmiddellijk op je volgt. *si'amo kortoea'inaka*, hem heb ik tot jongeren broeder, hij volgt onmiddellijk op mij; *tetoea'i*, achterstaand bij, de mindere van, in eenige eigenschap, *posoemomba mami*, *tepakoro tetoe'a'i mokapala apoe*, zooals wij zeiden, waarachtig, met een stoomboot vaart men niet zoo vlug.

toejoe, Ond. Meerstr. = *toajoe*, zie aldr.

toëali, zie *toeari*.

toeama (uit *toe* en *ama*, vgl. 2. *oema* en Sang.

Minah. t. *amang* „vader”, Austron.), man, mannelijk, ook van dieren, *makoedja ana-moe?* — *toeama*, wat heb je voor een kind? — een jongen, *ka'a nteama pajamo moweloea*, de mannen zijn allen weg, op reis, *ana toeama*, jongen, *maniakoe toeama*, mijn schoonvader, *toekakakoe toeama*, mijn oudere broeder, *nggaroe toeama*, kater, *melindja ri daja nteama*, het pad der mannen bewandelen, gaan kopensnellen; *katoeama*, het man zijn, mannelijkheid, dapperheid, moed, durf, *imbe'i katoeamamoe?* waar is je mannelijkheid, wat durf je? *bara toeama ananja?* — *bar'e koci-ntjani katoeamanja bara kaw'e'anja*, is haar kind een jongen? — ik weet niet of 't een jongen of een meisje is, *kami melindja ngkatoeama*, wij zijn op 't oorlogspad.

bantoeama, manziek, gekkelyk; *mangkatoeamaka*, *mantoeamani*, tot man strekken, beschermen, helpen, *bembamo*, *bar'emo re'e anoe mantoeamani*, ze is weduwe, ze heeft niemand meer die haar tot man is, *bar'e merali mompaha*, *bar'e re'e mantoeamani re'a*, het rijstplanten is niet doorgestaan, er zijn geen mannen die het mannenwerk voor de vrouwen doen; *mampetoamaka*, een man voor iets zoeken, *kami re'a monowo ngkalio mami*, *maoe bar'e ndapetoamaka*, wij vrouwen zijn alleen aan 't boomrooien, we behoeven er geen mannen voor te zoeken.

toeangke, zie *angke*.

toea'o (B. *toepako*), Amp., sprinkhaan.

toeara (Mar. id., gesternte), optatieve partikel, mocht het zijn dat, 't zou beter zijn dat, liever maar, laat maar liever . . ., *toearapa jakoe melindja*, laat ik er maar op uitgaan, *toearapa oedja*, mocht er maar regen komen, *toearapa sauro*, liever maar vol, *toearapa ndarangani*, het is beter dat er nog wat bijgedaan wordt, *toearapa da malantoe i mokole*, 't is beter het hoofd af te wachten.

mentorara, *mentoeraka*, het beter vinden, het liever hebben dat, *koepentoeurakutu*, *maka nte'emo koepepali*, ik heb dat liever, want dat ben ik juist aan 't zoeken.

toëari (vgl. *toëali*); *matovari*, druk pratend, levendig in 't spreken, vrijpostig in 't aan-

spreken en antwoorden, *pasekonja taoe matoëari kodjo*, de wijze waarop hij de menschen aanspreekt, is zeer vrijmoedig.

toeawoe, zie I. *awoe*.

toeba; *motoeba*, van dezelfde portie eten als een ander, met een ander te zamen van één blad, uit één schotel eten, *asoe bar'e naintjani motoeba*, *nasangiri joenoenja*, een hond wil niet met een anderen hond van ééne portie eten, dan gromt hij tegen den ander; *ma'i mampotoebaka jakoe*, hier gekomen om met mij van dezelfde portie te eten.

montoeangi, iets na iets anders doen, onmiddellijk op iets anders laten volgen, het een met het ander verbonden uitvoeren, *totowi montoeangi*, het verbond omvat beide partijen, *jakoe roo ndatinti ngena*, *ne'e ndatoebangi*, ik heb zooeven al een pak slaag gehad, laat er niet nog een bijgedaan worden, *konomo piloeroe*, *ndatawala wo'oe*, *ndatoebangi*, hij was reeds door een kogel getroffen en werd nu ook met de lans gestoken, dat deed men er bij, *sangaja napopakoeli*, *natima wo'oe sangaja*, *natoebangi*, hij had de eene soort medicijn gebruikt en gebruikte er nu ook nog eene andere soort bij; *montoeangi* heet ook: het toebrengen van den 2den niet doodelyken houw aan een slachtoffer dat stukgehakt werd, dus: meedoen met den eersten man die gehakt heeft; Tor. II, 106, 198.

toeboe, zie I. *boe*.

toehi, een klein afgehakt stukje, *katedo*, *ka-joekoe santoebi*, een stukje v. e. pompoen, een kokosnoot afgehakt, *doi santoebi*, één duit; *mantoebi*, in kleine stukjes hakken, door het mes, nadat men heeft gehakt, een eindje te draaien, zoodat het stukje er afspringt. *makoedja moetoebi papaja setoe*, *tadjamo*, *madayo ndapakonika waroe*, waarom hak je die papaja in kleine stukjes, snijd de schil er af, ze is goed om er de varkens mee te voeren, *natorbi ngoedjoe mainoe*, hij dronk het met kleine slokjes op (verdeelde het met den mond); *matoebi*, schaardeg. met stukjes er uit.

toehii, heup (in L. onbekend).

toehiri, Amp., vaste wal, land, in tegenstelling tot de zee.

1. **toebo** (vgl. *soebo* [en Mor. *toebongi*]); *mantoebo*, duwen, drukken, naar zich toe of van zich af, *ndatoebo bisoe*, *ndabirisi*, men drukt op de puist, men maakt de opening wijder, *mantoebo lompe*, op de heup drukken, de hand op de heup laten rusten, *natoebo teola*, *nakapii ri salapa*, zij drukte op de kalkbus opdat ze stijf in de doos zou zitten, *natoebo mpangkiro wo'onja*, de draagzeelen der mand drukten op haar hoofd, *mantoebo adje*, de kin met de hand ondersteunen, met de kin in de hand zitten, *ane taoe da mate*, *kapali da mantoebo adje*, *bar'e wo'oe mawa taoe da meloeloengga*, *maka ewa madonge bambari*, als iemand op sterven ligt, is het verboden om met de hand onder de kin te zitten, men mag ook niet komen gluren, want dat is alsof men (de doods)tidning hoort, *mantoebo joenoe*, iemand van zich afwijzen, iemand terugwijzen, zoodat hij niet meegaat of meedoet, *mantoebo raja joenoe*, iemand van iets terughouden, hem den zin in iets doen verliezen, *anangodi setoe koeraka loka*, *da mantoebo rajanja da meloeloe*, ik heb die kinderen pisang gegeven, om ze er van af te houden (met me) mee te gaan.

merontoebo, op de handen steunen, als men bv. over den vloer op de billen voortschuift, *perontoebo*, blokjes met handvatten, gebruikt door menschen die zich aldus voortbewegen.

2. **toebo**, pr. t. [= 1. *toeboe*].

ewa kajoe ntanga mpada, als een boom midden in 't veld, *toebo samboea² dja*, die daar maar alleen groeit.

1. **toeboe** [Mor. *toemboe*], maat van iets, maatwijzer, stokje, touwtje of iets derg. dat eene maat aangeeft, *toeboe ngkanta*, *rapontoeboeka rombonja*, maatstokje voor 't schild, om daarmee te meten hoe ver de schildversieringen van elkaar moeten staan; *montoeboe*, meten, de maat nemen, afpassen, *pontoeboe*, iets waarmee men eene maat bepaalt, bv. de breedte van bladreepen waarmee men vlechten wil (Tor. II, 32S), *pontoeboe reme*, uurwerk, horloge; *mantoeboe* (tr.), iets meten, afmeten, overdr. de juiste maat gebruiken, *mantoeboe ada*, zijne manieren afmeten, goede maat

houden in zijn optreden, anderen de eer geven die hun toekomt, *mantoeboe mata ntaoe*, iemands persoon eeren, hem met de noodige onderscheiding behandelen; *palenja nalaenaka da napantoeboeka doengga*, hij strekte zijn arm uit om er de (wijdte der) prauw mee te meten; *metoeboe*, zich goed gedragen, goede maat houden in zijn optreden; *mentoeboe*, beleefd, evenwichtig, beheerscht in zijne manieren; *maintoeboe*, id.; *kaintoeboenja pai napampokono ntaoe*, om zijne wolgemanierdheid houden de menschen van hem.

mantoeboenaka, eeren, beleefd, met onderscheiding behandelen, *sako wa'a ngkabosenja bar'e natoeboenaka*, zelfs de hoofden behandelt hij onbeleefd, *ine pai papa re'e katosenbenja sakodi*, *dja mania*, *nggodi ine ngkoro pai papa ngkoro da pantoeboenakaa*, vader en moeder mag men nog wel eens ergernis geven, maar zijne schoonouders moet men met nog meer onderscheiding behandelen dan zijn eigen ouders.

molintoeboengi, zich met elkaar meten, om te zien wie de langste of de sterkste is, *molintoeboengi meroenoe*, *bara isema anoe laua kandjo'oe mperoenoenja*, zich met elkaar meten in 't gooien, wiens worp wel het verst gaat; *mampapolintoeboengi*, doen wedijveren, een wedstrijd doen houden.

2. **toeboe**, Str. B. (uit het Par.), kopje, kommetje, *toeboe pindani*, kopje van aardewerk, *toeboe delu*, schoteltje. Id. met 1. *toeboe*, omdat een kopje lijkt op een inhoudsmaat.

1. **toeda** (vgl. Boeg. *toedang*, Mor. *toeda*, laag, subst.: [vgl. *toera* enz.]), rond plankje, dat horizontaal sluit om de palen waarop de rijstschuur rust, dicht bij den vloer, om te beletten dat de muizen in de schuur klimmen; *nono ala ndatoedani*, *pampasoeboe walesoe*, de palen der rijstschuur zijn voorzien van plankjes, die de muizen tegenhouden; *satoeda*, wdl. „een vlak stuk”, benaming voor $\frac{1}{2}$ balk (zie 4. *balu*) katoen, stof voor één sarong, vdr. *satoeda*, w. t. v. *topi* (sarong); *mantoeboe*, aanlasschen, *vajaa ndatoeda*, *nakarate*, de lijn wordt aangelascht, opdat ze lang worde; *mampapombetoeda*, aan elkaar hechten, lasschen.

2. toeda, pr. t. = B. 1. *toeda*, en = B. 2. *toenda*, verwenschen.

dantoe, *ne dja njajatoeda*, als ge aankomt, ga dan niet op elkaar zitten.

lai pametoeda (katetoeda) mpando, waar de lanssen op elkaar liggen.

meloeboe, *mentodanaka*, opspringen en zich laten vallen, neerkomen.

banja rore detoedaki, niet de kruidenbos zal de toovermacht hebben. (om langer te leven dan ik).

boeja jaoe metoedai, de sarong heeft de toovermacht.

tapetoedaka ri wamba, we zullen ze door het venster laten vallen.

ane natoeda linoeja, als men een pinang op hen liet vallen.

1. toedi (vgl. *poedi*); *kantoei-ntoedi*, kwispelend, als een kort stompje zich heen en weer bewegend.

2. toedi, verb. uit *toda*, als w. t. v. *leti*, PmB. toedja (Tontmb. Sang. *toera'*, Mënt. *toera*; [vgl. *roedja*]); *motoedja*, stengels van de *poeso* (Amomum) werpen, een spel van jongens; *mombetoedja*, elkaar met zulke stengels werpen; *potoedja* „zoo hoog als een stamper” (ongev. 1 M.), benaming van de maïs, als zij hare bloeiwijze gaat uitschieten, maar de haren nog niet zijn te voorschijn gekomen (Tor. II, 254).

mantoedja, rijst, maïs, enz. stampen, w. t. v. *mombadjo*; *wea anoe nepa ndatoedja*, rijst die pas gestampt is; *pia ndapasitoedja pai lada*, uien worden te zamen gestampt met Sp. peper.

paoedja, vischspeer met 3 punten (Tor. II, 376), *paoedja dja kodit matanja*, *pantoedja² boengoe*, de vischspeer heeft slechts kleine punten, 't is een werktuig om *boengoe* te steken; *mopanoedja*, de vischspeer gebruiken, met de vischspeer steken, *toeoe*, *ndapanoedja boengoe*, *ndaore*, prik, steekt men *boengoe* en haalt ze op.

Amp. *monoedja*, pootgaten steken voor de rijst.

1. toedjoe (Mal. Jav. Boeg. Mak. id., Mong. *toendoe*, Bim. *toeroe*, Minah. t. *toeroe'*, Tag.

toero'; [vgl. *ngoedjoe* enz., *oedo*]); *mantoedjoe*, wijzen, aanwijzen, toonen, laten zien, *da koetoedjoeka komi papapa laero*, ik zal jullie wijzen waar men rotan haalt, *dja ma'i sarai*, *podo mantoedjoe lio*, maar even aankomen, alleen maar zijn gezicht laten zien, *mantoe-djoe mata mPoeë*, *ire'i reme*, als ik eens naar het oog des Heeren mag wijzen, hier stond de zon, *mantoedjoe edja*, de trap aanwijzen, bij het *mopangaja* (zie 1. *ngaja*) het huis van den schuldenaar aanwijzen, *ane ndapaoe taoe*, *ne'e ndatoedjoe*, als er over iemand gesproken wordt, moet men niet naar hem wijzen; *se'i maicengimo*, *ewambe'i da pantoedjoea*, 't is nu al donker, hoe zal men 't dan laten zien? *da koepetoedjoekamo komi*, ik zal het u eens laten zien; *baela roo na'ioka paikanja dja napombetoedjoe²ka*, den buffel heeft hij al gezegd te zullen geven, maar de een verwijst mij naar den ander (door te zeggen:) ge kunt den buffel van dien ander nemen, want die is er mij een schuldig).

metoedjoe, met den vinger wijzen; wanneer bij het bespreken eener zaak de eene partij naar de andere wijst, heeft zij hare zaak verloren.

patoedjoe, vermaning, goede les, bestraffing, *mampatoedjoe*, *mampatoedjoeki*, een vermaning geven, bestraffen, *mariankanimo koepatoedjoe*, *be naaja*, ik heb hem al vaak vermaand, maar hij geeft er niet om, *sa'e toeama*, *ane naboombi we'anja*, *nato'o: koepatoedjoeki*, sommige mannen, als ze hunne vrouw hebben geslagen, zeggen: ik heb haar eene berisping toegediend.

tanoedjoe, wijsvinger, *santanoedjoe*, één vinger lang.

Amp. *tinoedjoe*, wijsvinger.

2. toedjoe, nut, voordeel (hetz. wrd. als 1. *toedjoe*, maar in deze bet. uit het Boeg. overgenomen): *sitoedjoe*, *simpatoedjoe*, eensgezind, overeenstemmend (uit het Boeg.).

toedjoe-toedjoe. Todj., n. v. e. kruid.

toedo [vgl. Mor. *toedo*, stutten]; *mantoedo*, iets naar beneden drukken, met de vlakke hand, *natoedo tongu ndo'oe joenoenja*, *be naucai membangoe*, hij drukte het voorhoofd van zijn

makker naar beneden, hij stond niet toe dat hij opstond; *tetoedoka ri si'a*, het is op hem bedoeld, het slaat op hem; *bar'e tetoedoka*, *bara teutoka ri koro ntaoe*, het komt niet echt goed neer, terecht op dengene voor wien 't bedoeld is (v. e. onvolledige uitdrukking).

patoedo, een houtje of takje, dat men bij eene splitsing dwars legt over het pad dat nakomers niet moeten inslaan, om de voorloopers niet te verliezen; ook *tombe*; *da ndipatoedo-nika kami djaja*, *maria panganja*, sluit voor ons de niet te volgen paden af, er zijn veel zijwegen.

rontoedo, *roentoedo*, gelijkw. m. *toedo*; *merontoedo*, steunen op de handen, met de handpalmen als steunvlak, *apoe naperontoedo mpale*, *malontjoemo dodo mpalenja*, hij steunde met de hand op 't vuur en kreeg een brandwond aan de handpalm, *poengkoemo*, *meentjoe² ri djoia*, *dja naperontoedoka*, hij kan niet lopen, bij het schuiven over den vloer steunt hij op de handen, *mangkoni mperontoedo*, eten terwijl men op de palm der linkerhand steunt; *narontoedo dada ntaoe setoe*, *da napombole*, hij drukte met de handen op de borst van dien man, opdat deze op den rug zou liggen.

pr. t. *natoedo mpando*, met de lans gestoken; *bamo koetoedo ri ntjoelo*, ik wijs ze niet meer voor je oogen aan; *koenule pantoedo sala*, ik geef iets om den weg mee open te kappen; *napo'elande ntinoedo*, om een lang leven te hebben, *da oelande dja tinoedo*, dat het leven maar lang zij, *da nolosi ntinoedomoe*, als vervanger voor uw leven.

toedoe (vgl. 2. *toeoe* en Mak. Boeg. *toeroeng*, Mal. Jav. Tob. *toeroen*, Tomb. *toehoen*, Tontmb. *toe'oen*, Tons. *toeoen*), aangekomen op een lagere plaats, *toedoemo oedja*, de regen valt neer, *koro mBatoe Awoe toedoe ri Poso*, de rivier W. A. valt in de P., *malaimo oengka ri wawonja*, *masar. toedoe ri wiri ntasi*, hij vertrok van 't bovenland en na eenigen tijd kwam hij aan de zee kust, *taoe toedoe*, een uit den hemel nedergedaalde, *toedoe reme ri tana*, *nepa meucanda²*, pas is het licht op de aarde nedergedaald, het is juist morgenlicht, *toedoe sampa'a mataket ndjairia*, ineens viel mijn

blik daarop, *nasajo*, *toedoe ware uo'onja*, hij hakte er op, de slag kwam neer en 't hoofd was er af, *toedoe ndji*, *mate mpo'ipoli*, hij viel ineens dood neer, gestorven als een tolletje (dat ineens uit is), *pangore laboe sicia² pekarapoenja pai gondi pai mbogo*, *toedoe ntaka*, *be mogentjoe²*, het insect p. l. houdt zich even krachtig vast als de *gondi* en de kokostor, als ze op iets neerkomen, houden ze 't vast en komen niet van de plaats.

katoedoe, tijd, plaats, wijze van neerkomen, *saoe se'i da katoedoeta ri wiri ntasi*, vandaag komen we aan de zee kust, *ri tambangoni katoedoe mbo'onja*, op het kussen kwam zijn hoofd neer, *intje'emo katoedoe mpompaenja*, hierop komen zijne woorden neer; *katoedoea*, L., *katoedoeka*, P., plaats waar de weg van 't bovenland in de strandvlakte komt (naar 't bovenland gaande spreekt men van *peponeka*); *katoedoea* (of *katoedoe*) *ntoelanga* (of *mpolanga*) „het neerkomen van iets om op te gaan zitten”, een varken of een buffel, dien een aan overspel schuldige moest geven, voordat zijne zaak rustig kon besproken worden; eerst als de beleedigde man het dier zelf had gedood (in pl. v. d. schuldige), was hij genoeg bedaard om rustig te gaan zitten en zijne verdere eischen voor te dragen; de buffel of het varken was dus iets waardoor hij tot zitten kwam; Tor. I, 187; de uitdr. werd ook gebruikt van een geschenk dat men gaf aan de geesten ter genezing van een zieke, dus syn. met *langari* of *polangari* (zie 1. *langa*); *boo anitoe*, *ne'emo komi medjoe'ani*, *katoedoea ntoelangami koewaimo se'i*, *ajapa papitoe*, *wea*, *toeoe manoe*, *toga suogoe*, *ndabantaka ajapa*, *boi toedoe penaimi bara tawalami*, o geesten, wilt geen ziekte meer verwekken, een verzoeningsgeschenk geef ik hierbij, 7 stukjes katoen, rijst, een ei, een armband, bedekt met een stuk katoen, opdat uw zwaard of uwe lans niet op ons neerkomen: zulk een offer werd een korten tijd neergezet (in een mandje of op een wan), daarna teruggenomen; de zieke at dan de rijst en het ei op; voordat het offer werd neergezet, werd het 7 maal om het hoofd van den zieke gezwaaid.

mampatoedoe, *mampakatoedoe*, 'maken dat iets neerkomt, *be napakatoedoe paenja*, *kolabelaanja be toedoe ri aoe da katoedoanja*, hij heeft niet gezegd waar het op aankwam en zoo zijn zijne woorden niet neergekomen waarop ze moesten neerkomen, *napatoedoe tana witinja*, hij liet zijne voeten op den grond komen, [*mompapatoedoe tana*, zie *ofoe*]; *metoedoemaka*, zich laten neerkomen, neerstrijken, *metoedoemaka tontji*, de vogels strijken neer; *mantoedoemaka*, afbrengen, naar eene lagere plaats vervoeren, afladen, *natoedoemaka oelaja njaranja*, hij laadde de vracht van zijn paard af, *montoedoemaka*, „(het meisje uit haar huis) naar beneden brengen”, is ook de benaming van een soort huwelijkssluiting (Tor. II, 23), waarbij de man het meisje uit haar huis liet halen, *montoedoemakamo taoe motaemate*, *mopatnamo*, de lijkbezorgers gaan al met het lijk naar beneden, zij gaan al begraven, [PMB. *toedoemaka angga*, laat den doode het huis uit (MS.)]; *mampositoe-doemaka*, mededoen met naar beneden brengen, helpen bij 't afbrengen.

mekatoedoe, Str. B., aan de zeekust komen. **toedoe jara**, n. v. e. kruid; ook *ero djela* gend. **toeëne**; *tetoëne*, alom bekend, verbreid.

[toega, bijvorm van 1. *toe'a*, zie *doega*, *doe'a*.]

toegari; *mantoegari*, werpen, weggoeien, *ndapatoegarika*, weggegooid worden; *ndapatoegarika*, er wordt mee gegooid, het wordt gegooid naar.

mobinatoegari, in wrevel gebruikt voor *mangkoni* (eten); *tobinatoegari*, id. voor *tota'i* (poepen); toespeling op eene verwensching als: *da natoegari ntarala*, dan mogen ze hem met eene lans gooien (vgl. *soegari* en *mobinentesi*, zie 2. *bente*).

toege (Sang. *toeghe*, opvangen), mierenleeuw, Myrmeleon, die in zand en droge aarde een trechtervormig kuiltje graaft en de insecten verslindt die er in vallen; *be lore rapoe, dja toege mamporapoe*, de haard is niet in gebruik. slechts de mierenleeuwen gebruiken hem.

toei, n. v. e. boom.

toeisi, n. v. e. boom.

toeja (vgl. *toejaka*). Amp., scheel, *lolingi, toeja matanja, tamo ndjae kametanja*, hij is loensch,

zijne oogen zijn scheel, er is geen oogappel in. **toejaka** (vgl. *toeja, tiaka, piaka*) en *motoejaka*, starend, met wijd geopende oogen blikkend in de ruimte; in Ond.: met veel wit in de oogen, met flauwe, lichtgekleurde oogen.

toejali (Par. *toelali*), mondfluit, syn. m. *loloire, bantjir*. Tor. II, 382.

toejo, pr. t. (vgl. *oejo*) = B. 1. *toea*; *mantoejo olo*, kralen rijgen; *olo santoejo*, een streng kralen; *mombetoejo*, zich aan elkaar sluiten, zich aaneenrijgen; *mampatoejo*, opdracht geven, zeggen wat hij doen moet; *mepatoejo mobalili*, de opdracht geven om terug te gaan. a) *deca pinenoejodika*, alsof het gericht was, b) *naeca pinepantoeke*, alsof het gemikt was.

toeka (Mong. Ilk. Bis. Bik. *toekad*, Sang. *toekadé*, Bent. *toekar*), trede, graad, *toeka noe edja*, treden der trap, *toeka ngkatoeicoe ndjole*, de groei-stadiën der maïs, *santoeke, roeantoeke*, één, twee treden hoog, *taoe santoeke se'i*, de menschen van dit geslacht, *tana santoeke*, een stuk land, *santoeke tana se'i*, dit heele stuk land, *lai kami roea ntoeka taoe, santoeke mokole, santoeke icatoea*, bij ons zijn er twee standen van menschen, de eene stand zijn de vrijen, de andere stand zijn de slaven; *motoeka*, trappen, graden vertoonen, in verschillende graden bestaan, *motoeka raja ntaoe, sa'e be ntani pande, sa'e pande mpodago*, de gezindheid der menschen verschilt, sommigen zijn niet bepaald mild, anderen zijn echt mild, *motoeka² taoe setoe, sa'e malangkati, sa'e ede*, die menschen verschillen, sommige zijn lang, andere klein; *edja ndatoeka*, een trap met daarin uitgehakte treden.

mampapotoeka, treden ergens in aanbrengegen, verschil in graad uitdrukken, trapsgewijze op elkaar plaatsen, *napapotoeka indanja*, hij stapelt verschillende schulden op elkaar, *mampapotoeka karama*, de handen tegen elkaar leggen, de eene wat lager houdende dan de andere.

mopalatoeka raja ntaoe, patesangajaka, de gezindheden der menschen verschillen, ze zijn van onderscheiden soort.

toekaka (uit *toe* en *kaka*, Mal. *kakak*, Austron.), soms verkort tot *kaka, aka*, oudere broeder,

zuster, neef of nicht, *taoe santoekekaka*, oudere en jongere broers, enz.; overdr. van dingen die in hunne soort grooter, belangrijker zijn dan andere, *maoe marate toë, sangaja² uenoea toekaka*, al is de *toë* nog zoo hoog, de *u.* is nog hooger; *taoe setoe poera² koepotoekaka*, al die menschen zijn mijne oudere broers, enz.; *mantoekekakana*, tot ouderen broeder, oudere zuster hebben, op wie(n) men onmiddellijk volgt; *kami se'i teteokaka pai taoe setoe, maka pangkoni, mani ndaparibingka, anoanja dja ndapoedjoemo se'e*, wij hebben den voorrang boven hen, want voor ons wordt het eten in een mandje opgedragen, voor hen wordt het alleen maar ingepakt.

toekana, PMB., omzetting van *koetana*, zie aldr.; *metoekana*, een meisje ten huwelijk vragen, door het zenden v. e. pinangdoos, gepakt in witte foeja; in de doos is siri-pinang en 7 stuks gambir.

toeke (vgl. *soengke* (en Mor. *toeke, zolder*)), vensteropening, in den wand of in het dak v. e. huis, opening v. e. hol of grot, *ri Falunde, ri djaja ri ojo nTando ngKasa pai Pokonto re'e urajaoe anoe roeandopo toekanja, ntje'e pesoe-roe² noe ngojoe*, in Pal. op den weg tusschen T. ngK. en P. is een hol met eene opening van 2 vadem wijde, daar komt de wind vandaan, *palo ntoeke*, vensterluik, *toeke doeanga*, de wijde eenet prauw, *bira dada toeke doengakoe, maja baola ndapapojoeke lai tongonja*, mijne prauw is een halven vadem wijd, men kan er een buffel in laten liggen. *toeke ntabo*, de wijde v. e. kom of nap. *toeke nontjoe*, wijde v. h. rijstblok vanaf den buitenrand.

caaroe matoeke, een varken bij 't welk de slag tanden beginnen door te komen (omdat de lip dan opstaat als een vensterklep).

mantoeke, eene kruissnede geven in iets. bv. in een geschild stuk suikerriet, *taoe santoeke*, een 4de partje van zulk een stuk. *taoekeke da noetoekekakoe, pai ne'e bangke patoekeke*, maak mij eene kruissnede in mijn suikerriet, maar snijd het niet diep in. *mantoeke loda*, het venster openen, door de sluiting naar boven te duwen en te ondersteunen.

toeke noe loda, de lat die de vensterklep naar boven houdt.

pantoeke, de dwarsbalken in den dorpstempel waarop de *paladoeroe* rust.

toekepe, zie *kepe*.

toeki (vgl. *toengki, soengki*), Spaansche pokken, *Framboesia indica*, eene zeer algemeene ziekte in M. Selebes, *indo ntoeki*, de moederzweer, *koemoe ntoeki*, de eerste sporen van opkomende framboesia, *uoroe toea i ntoeki*, kloven in de voeten zijn een lichte graad van framboesia, *toeki laoembe*, fr. die zich in talrijke zweertjes openbaart, *toeki torowara*, id. met grootere zweren, *toeki kalae*, L., t. *kanori*, P., zeer erge graad van framboesia; *toeki manoe*, eene kippenziekte; *ketoeki*, lijdende aan framboesia.

toeko (Mor. *toeko, toekoni* = B. *toko, stok*), *itoeko* en *pantoeke*, bamboestaak, waarmee men een vaartuig voortboomt, *mobale ntoeko*, met boomen zijn vaartuig voortbewegen; *montoeke*, voortboomen, afduwen, *toeko doe-anga*, duw de prauw af, boom ze voort; *patoeko*, ladder om in een suikerpalm te klimmen: een staak met dwarslatten; *edja baroe ndapatoekoni*, de ladder voor het tappen van palmbij is van dwarslatten voorzien.

sitoeko „elkaar afduwend”, gezegd van wederzijdsche schulden, die tegen elkaar wegvallen; *mompasitoeko*, de schuld die een ander aan je heeft, overdoen aan je schuldeischer.

1. toekoe (uit *koetoe*, Austron.), hoofdlius; vroeger hadden de Tor. geen luizen op 't hoofd en slieden toen zoo vast, dat ze 't hanengekraai niet meer hoorden; om tijdig wakker te worden, hebben ze toen een kokosdop vol luizen gekocht voor een id. vol rijst; *toekoe asoe*, zwarte vloot, zooals honden die hebben, *toekoe alo*, roode vloot, *toekoe loka*, srt. luis; *ketoeke*, luizig, *ketoeke-alo ana ue'a setoe, ketoeke-loka, kambengkue², kekolodo, kangge-ngge²*, dat meisje heeft last van vlooiën, ze wipt maar steeds op, ze heeft wormen, ze is mannegek; *dja napotoekoe oedja kadojomja modjamaa*, ze geeft niet om den regen, zoo ijverig is ze in den landbouw. *be natoeboenaka kami, dja napotoekoe*, zij achten ons niet, ze behandelen ons minachtend.

2. *toekoe*; *motoekoe*, niet verder gaan, omdat het genoeg is, het eind bereikt hebben, *ane samba'apa soekoe*², *motoekoe asele*, als er nog één halve gulden is, is 't bedrag der belasting bereikt; *sitoekoe*, evenver gaande in waarde, tegen elkaar stuitende, *paolia ori baola sampa'a sitoekoe pai boere samponga*, zooals men vroeger kocht, was één buffel evenveel waard als een stuk zout; *totoekoe*, gestuit, op iets gestoeten.

tinoekoe [Mor. *tinoekoe*] of *tinoengkoek*, het blok hout dat men legt boven op den stapel hout, dien men verbrandt om asch voor de zoutziederij te krijgen; wrong of knot van in elkaar gedraaid haar, die mannen en vrouwen zich op 't voorhoofd maken, als zij pas gebaad hebben, vdr. *motinoekoe ri tongo ndo'oe*, het haar in een knot op 't voorhoofd draaien, voor „naar huis gaan“.

(Grb. v. *toekoe* is „stuiten, knotten“, *tinoekoe* „het geknotte“.)

[3. *toekoe*, zie *titia*.]

toëkoedi, Amp. = B. *toko*, stok.

toela (O. Jav. *toelar*, *toelad*, Mak. Boeg. *toela*, Mal. *teladan*) en *toeladi*, punt, stip, als merk door aanstipping met verf of iets derg. voortgebracht, *toela mbatoe*, een gemerkte of kenbare plek op een steen; *mantoela*, een merk op iets drukken, stempelen, met een stempel-figuur bedrukken, 't zij met een stempeltje (*pantoela*), 't zij met den vinger, *maoe dja koetoela ngkarama*, al druk ik er maar met den vinger op, *ndatoela ngkasoemba*, met aniline-verf bedrukt, bestempeld, bestipt, *napotoela ntanoedjoe ntaoe*, *napotoela noe mata ntaoe*, met de vingers der menschen, met de oogen der menschen van merken voorzien, gez. v. iem. die overal met den vinger nagewezen, met de oogen nagekeken wordt, omdat hij berucht is; *pantoela*, stempeltje, 't zij een bamboekokertje, om kleurige kringen te maken op foerja, 't zij van ebbenhout gesneden, om verschillende figuren in kleuren aan te brengen (Gkl. B. bl. 22); *pakoeli mboroe ndatoeladi ri wakanja*, medicijn tegen framboesia-spletten wordt gedrukt tegen de wonden, *toeki ndatoeladika pakoeli*, fram-

boesia wordt aangestipt met medicijn, *bar'e bangke uelanja*, *dja ewa ratoeladi*, zijne wond is niet grooter dan alsof ze door een vingerdruk was toegebracht.

mdoela, verschillende kleuren naast elkaar vertoonen, *metoela uoeroanja*, zijn haar heeft verschillende tinten, *mentoela*², *memoea*², *motatamoengkoek palasa baola*, de vetbult van den buffel teekent zich bijzonder af, zit dik op zijn nek, verheft zich bijzonder, *metoelaki*, verdachte teekenen vertoonen, *metoelaki ananggod*, *batangi gaga*, het kind doet verdacht, het is al te huilerig, *metoelaki baola ane melioe kajoepanja sambira*, *bara modinggoele*, *da ndapepate*, een buffel vertoont verdachte teekenen, als de halve hoef langer is dan de andere helft, of de eene helft krom is, dan wordt hij geslacht; *mopatoela*, verschillend gekleurde plekken vertoonen.

mampotoela mata, de oogen vestigen op, het oog gericht houden op, iets in het oog houden als doel, waaraan men zijne aandacht wijdt, *dja intje'e napotoelamataka*, slechts dat hield hij goed in het oog, slechts daarop richtte hij zijne opmerkzaamheid.

kotoela, doorzettend, doordrijvend, zich inspannend om zijn wil door te drijven; *mampokotoela mata*, hetz. als *mampotoela mata*.

lae ntoela, zie 1. *lae*.

pr. t. *patoela boela*, witte vlekken (?); *sanapi tondo mpatoela*, ééne laag is de heining tot afwering (Boeg. *tonro' patoela*).

toelabasi (vgl. *laba*) en *matoelabasi*, aangewezen, bepaald; *mantoelabasi*, iem. op 't oog hebben, iem. aanwijzen, benoemen, *wa'a ntaoe anoe napatoelabasi ngkabosenja*, allen die door de hoofden zijn bedoeld, aangewezen; *tetoelabasi*, komen bepaald, aangewezen te worden.

Toeladidi (Sa'd. *Toelangdidi*, Verh. B. G. LXV, 2e St. 63—70); *Indo i nToeladidi* (soms I. i *nTaloedidi*, dat uit pref. *taloe-* en *didi*, Par. *diri*, Sang. *dirihé*, geel, zou kunnen bestaan), naam eener aardgodin, vrouw v. d. Hemelgod, Tor. I, 289; *Nido i nToeludidi moerojoea pae*, Nd. i T. heeft rijstaren tot hoofdhaar.

toelajole (vgl. *toeja* en *ole*, [1. *jole*]), pr. t.; *lonto-*

mo ndatoelajole, is goed bekeken; *mangele*, *mantoelajole*, om te zien, te aanschouwen; *lontomo mpetoelajole*, wie duidelijk kan zien; *tapa'ele ntoelajole* (Tor. III, 671, 99), laat ons kijken en zien; *ma'elegi ntoelajole* (Tor. III, 691, 36), kijken met de oogen; *ele ntoelajole desa*, kijk eens met aandacht.

toelali (Boeg. id.), Amp. = B. *toejali*, mondfluit, *toelandi* (uit het...), zwarte geweven stof, *toelanga*, zie 1. *langa*.

toele (vgl. *toelingi* en Par. id.), Amp., palmwijn, *toele kijoekoe*, palmwijn v. d. kokosboom. *toelei*; *toelinja*, overgelaten rest van werk dat niet is afgedaan, bebroed ei dat door de kip verlaten is, *toje manoe setoe dja wa'a ntoelelra*, *naenggo lindoeji*, die eieren zijn alle bedorven, geschokt door aardbeving, *taoe mangkoni toeleinja*, *mojabi potetalarja*, *ewa manoe ma'oemo'osi tojoenja*, *be naposo sa'e*, *toeleinja jabi mpoposnja*, iemand die rotte eieren eet, zijn werk onafgedaan laat, als een kip die hare eieren bebroedt en enkele niet uitbroedt; de rotte eieren zijn 't overschot van de broeierij; *ane moraja siko*, *ne'e mo-toelei*, als ge een omheining maakt, laat dan niet een gedeelte onafgemaakt; *mampapotoelei pokoesinja*, het schoonbranden van zijn akker onafgedaan laten.

1. *toeli* (Bis. *toelid*, Sang. *toelidé*, Isinai *toelir*, Tag. *toeid*; [of Sang. *toeli*, Ibn. *toli* (MS.), vgl. *toli*, *toelingi*]); *metoeli*, krachtig en beslist spreken, zeggen waar 't op staat; *mantoeli*, id. (tr.), *toeli jakoe*, *boi koekalingani*, spreek mij duidelijk toe, dat ik het niet vergete, *koetoeli*², *be noelinga*, ik zeg het je uitdrukkelijk, maar je let er niet op; *taoe ratoelika*, iemand wien iets wordt aangezegd, *pantoeli-kakoe siko*, *kasawanja koerjoe uoeroe mata-moe*, *pai be noelinga*, dat ik het je zooforsch heb gezegd, is, omdat ik eigenlijk een knoop in je oogbaren had moeten leggen, maar je geeft er niet om.

pr. t. *mlipendanyoka kwetoeli*, luistert naar hetgeen ik zeg.

2. *toeli* (Jav. id.), *mampotinoelika*, medenemen tot gezel, *baola mate mpoana dja napotinoelikumo poanjanja ndjae*, de buffelkoe die bij

het jongen gestorven is, heeft wat ze voortgebracht heeft in den dood medegenomen, *djo'e'a se'i bara da koepotinoelika*, *bara da napotinoelika jakoe?* zal ik deze ziekte medenemen (en in 't leven blijven), of zal ze mij medenemen (in den dood)?

Amp. *mitoeli*, met zijn tweeën of meer rijst stampen, *mitoeli doea*, *togo*, *opo*, met z'n 2en, 3en, 4en stampen.

toelia (missch. v. *lia*, missch. v. *toelingi*, in den zin v. doof, dom, vgl. Nap. *mampotontoelia*, voor den gek houden, B. *mampotaotengo*); *matoelia raja*, in de war, de kluts kwijt, *matoelia rajakoe*, *re'e anoe koepomatoelia*, mijn gemoed is in de war, er is iets waardoor ik in de war ben.

[*toelibi*, zie *soelibi*.]

toelingi (vgl. *toli*, [*katoeli*] en Mal. *toeli*, doof, Tag. *toetoele*, oorsmeer, Fidj. *toele*, id., Sang. *toeli*, oor), alleen in *ta'i ntoelingi*, oorsmeer. *toeloengi* (uit het Mal. *toeloeng*), hulp, in 't biz. 't leenen van geld, *merapi toeloengi*, hulp vragen, meestal geld te leen vragen of een prijs voor iets die boven de waarde gaat, *banja olinja koeporapi*, *merapi toeloengi jaoe*, ik vraag niet den prijs er voor, ik vraag geldelijke hulp; *mekitoeloengi*, hulp vragen, gewl. geld te leen vragen.

toeloeri (Mor. *toeloera*, wat iem. zegt, *montoe-loe*, verhalen); *metoeloeri*, *mont.*, argwaan hebben, niet gerust zijn op iets, *metoeloeri taoe setoe*, *napeoasi*: *noerdjaa nulitonge setoe?* die man was wantrouwend, hij vroeg: wat hebt gijl. daar ingepakt? *paoe ntaoe metoeloeri*: *i Monale mantoemoposaka i Santemi*, menschen die argwaan toonen zeggen: M. verdenkt S. van verstandhouding met een ander; *mantoeloeri* (tr.), beschuldigen, als schuldig aanwijzen; wanneer de zaak niet was uit te maken, werd zij door een godsgericht beslist, wat eveneens zoo genoemd werd (Tor. I, 259, 261); *jakoe natoeloeri ntaoe setoe*, *pai bar'e koelintjani salakoe*, zij beschuldigen mij, maar ik ben mij van geen schuld bewust, *sako i owi ma'i mantoeloeri kumi*, *nuto'o kakoni manoenja*, zelfs vroeger zijn ze ons komen beschuldigen, ze zeiden dat

we kippen van hen hadden opgegeten, *pan-toeloerikoe si'a*, *nato'o bare'e naintjani*, toen ik hem als den schuldige aanwees, zei hij dat hij niets van de zaak afwist, *pai naposaki*, *lieo² napepate taoe anoe nato'o masala, bare'e natoeleri rioenja*, dat hij boete heeft gekregen is omdat hij dengene dien hij voor schuldig hield, ineens heeft gedood, hij heeft niet eens een beschuldiging tegen hem uitgesproken, *anoe ndatoendeka jakoe, na'i mantoeleri siko, maka jakoe ndawaika silo*, wat men mij heeft verzocht te doen is u komen beschuldigen, want men heeft mij hars gegeven (om de proef op u toe te passen); *mekitoeleri*, aan een ander vragen een godsgericht toe te passen; *mampakitoeleeri i Mentjeloe*, vragen om een godsgericht toe te passen op M.; *sala toeleeri*, valsch beschuldigd.

toeleeri wordt wel eens afgekort tot *loeri*, bv. *re'e loeri ri pelima, ri mopo, ri pepongko*, er bestaan beschuldigingen (met godsgericht) bij diefstal, bij verdenking van ontrouw, bij hekserij, *mompaoe loeri wa'a ngkabosenja, maka re'e anoe metoeleeri*, de hoofden bespreken eene beschuldiging, want er zijn lieden die iemand als schuldig hebben aangewezen.

toema (Austron.), kleeerluis, *ewa pesamboeni ntoema*, zooals een kleeerluis zich verstopt (ten halve, nog wel te vinden); *ketoema topikoe*, er zitten luizen in mijne sarong; [*jondo ntoema, zie toenggi*].

toemale, Amp., *to toemale*, gescheiden vrouw. [*toemaleta*, pr. t., zie *leta*.]

toemali, Amp. = B. *timali*.

toemaloe, zie 1. *taloe*.

toemampoe, de middenpaal van den Tor. dorps-tempel, vanaf de *paladoeroe* tot aan het dak; hij was op bijzondere wijze opengewerkt en beschilderd; wrsch. stelde hij voor den hollen boom, waarin de Tor. vroeger hunne dooden bijzetten; Tor. I. 287, 289, 425, vgl. ook Measa. 74, 258—260; de functie v. d. *toemampoe* (st. *i-tampoe*) is dus die v. d. *koemapa*, zie aldr.

toemandoe, v. e. kokosboom, geen vrucht meer dragend.

toemangi, zie *tangi*; *toemangi bamba*, Todj. kruid dat in het waschwater van kleine kin-

deren wordt gemengd, opdat zij spoedig groot worden.

toemangkandende, zie 1. *rende*.

toemangki, zie *tangki*.

toemani, n. v. e. rotansoort.

toemanimoengkoe (met *-oem-* gevormd v. *tanimoengkoe*, dat met pref. *tani* = *tali* is afgeleid v. *moengkoe*, uit *moekoed*, zie *oekoedi*; vgl. Minah. t. *nimoe'koer*, enz. uit *tanimo'e'koer*, enz.; vgl. ook *tanimoeloe* en *boeje* = *moengko*), titel van goden en geesten in de pr. t.; i *Opo toemanimoengkoe*, Grootvader (Heer) Geest; *pomama, toemanimoengkoe*, pruimt tabak, geesten (Tor. III, 681, 97).

a) *taue mpangande ntjoeola*, de etensbladeren der geesten,

b) *pantjiboe ntoemanimoengkoe*, de drinkbladeren der zielen. (Tor. III, 682, 121, 122)

toemanoetoe (st. *tanoetoe*, uit 1. *toetoe* met inf. *-an-*), pr. t., *toemanoetoe randa bago* (Tor. III, 682, 118), bukkend loopen onder 't huis.

toemapi, zie 2. *tapi*.

toemapo, PmB., w. t. v. *koese* (buidelbeer).

toemarangkidji, zie *kidji*.

toemasee, zie *see*.

[*toematoa, zie toa.*]

toemawe; pr. t. *poranda² toemawe*, de versiering van bladeren [zie *taue*] (?), [of = B. *anoe madago rajanja*, die goedgezind zijn (MS.)].

1. **toemba** (vgl. *doemba* en Mal. Jav. Soend. Ngadj. *toembak*, Tag. *toembok*, Mak. *toemba'*), jonge spruit, jonge stam v. e. boom, die nog zacht is, ook: het zachte binnenste, het merg, *toemba ntouoe*, spruit van suikerriet, jonge top, *toemba mbojo*, uitspruitsels van bamboe (*roboe*), *toemba laero*, merg, zacht binnenste van rotan, *toemba mpoja, poja*-spruit, in poëzie wel eens benaming v. d. lans, *toemba meloetoe*, de latere uitspruitsels der rijst, die ook nog vrucht dragen, *konaoe toemba*, jonge suikerpalm, die nog geen vruchten draagt, *tabaro toemba*, jonge sagopalm; *toemba² koronja, ntongo ananggodipa*, zijn lichaam is mollig, het is nog een kind; *maoe nepa metoemba ngkoerja wantjenja*, een haan welks sporen nog niet grooter zijn dan gemberspruiten. *patoemba*, offertooel, bestaande uit een in

den grond gestoken stok, aan het boveinde met een kruisenee gespleten en in vier stukken uiteengebogen; daarin is een mandje gezet, waarin de offerspijzen worden gelegd.

toembaki, stokken of latten waarmee men iets overeind houdt, bv. de mat (*boroe*) waarmee een draagmand (*baso*) is opgeboeid (*tolimboe*); *tolimboe ndatoembaki*, een opboeisel dat met latjes of stokjes is gestut.

2. **toemba** [Mor. id.]; *mantoemba*, terugdrijven, terugduwen, *oedja natoemba noe ngojoe*, werd drijft aanboudend den regen terug, *salanja dja natoemba ri taoe*, zijne misslagen gooit hij terug op anderen, *oedja natoemba mbo'o*, hij is tegen den regen ingegaan, heeft den kop tegen den regen ingezet, gaf niet om den regen, *joewenja natoetoemba mpaoe, mepara²*, hij heeft anderen met zijne woorden teruggeduwd, door te schelden, *toemba ri lo'oe*, duw het ginds heen, *wa'a ngkabosenja natoetoemba mpaoe, be nauai monoentoe*, de hoofden heeft hij met zijne woorden in hun schulp doen kruipen, hij heeft ze niet aan 't woord laten komen; *mentoemba²*, eene beschuldiging afwijzen; *mombetoemba*, wederzijds terugduwen, afwijzen, de een duwt het terug naar den ander en omgek., *taoe setoe dja mombetoemba² paoe*, die menschen schuiven de bespreking maar steeds op elkaar; *doikoe koeparapi ri taor² setoe, dja napombetoembai*, ik heb het geld dat mij toekwam aan hen gevraagd, maar de een schuift het maar op den ander.

mantoembalaka, voortduwen, van zich afduwen, *ngojoe mantoembalaka doengata*, de wind duwt onze prauw voort; *moreana siko da metoembalaka rivenja*, het is 't beste dat gij eerst eens duwt; *montoembalaka*, het wieden afmaken; *ne'e mombetoembalaka, maka komi dja ewa wiro napombetoemba² noe ngojoe*, wijst elkaar niet terug (spreekt niet van elkaar af), want ge doet als de wind en het riet, die tegen elkaar inwerken (de wind waait het riet scheef, maar 't richt zich weer op).

tetoemba, teruggedreven, verdreven, *ivali tetoembamo*, de vijand is verdreven, *mampakatetoemba ivali*, den vijand verdrijven; *lawa*

oeti ri Tamoengkoe Bangke, nje'e napotetoe-mba ntaoe, het water is ver te T. B., dat houdt de menschen terug.

pr. t. *menonoemba*, parall. m. *meagori*, aansporen, er op uitsturen; *monomi da koenoemba*, ik wil u uitsturen.

a) *penonoemba i Dokai*, op aansporing van Heer Grootvader,

b) *peagori i Dooema*, op bevel van Heer Vader.

toembaja, pr. t., *toembaja depa temono*, jonge mannen, die nog niet lang hebt geleefd, *magora pai toembaja*, ouden en jongen, *totoembaja*, jongeling.

toembaki, zie 1. *toemba*.

toembalang, Amp., soort gras, = B. *toembalang*, zie 1. *toemboe*.

toembale, zie 1. *wale*.

toembalo, of *onti mbaa*, grootkoppige, roode grondmier.

toembanga, Amp. = B. *tombanga*, kunstmatig nest.

toembele, zie *wale*.

toembeli (vgl. *weli*), Amp., scheldwoord, verwensching, *toembeli*, schelden, vervloeken, bv. *kedjoe indomoe, kedjoe asoe, kedjoe waroe, mijaro ta'i pangimoe, ana boele nykarior²*, neuk je moer, een hond, een zwijn, je sperma is rood, hoerekind v. e. krokodil!

toembeloeki, Amp. = B. *tambelo*, houtworm.

toembendo: *montoembendo*, plonzen, met de beenen en armen in het water slaan, zooals iemand die probeert te zwemmen, *palenja mumbaleba, utinja montoembendo*, zijne armen zwemmen met zwaaien, zijne beenen plonzen in 't water.

toembengkoe, zie *wengkoe*.

toembeoe, zie 1. *beoe*.

toembidja (uit *bidja*, zie aldaar, of *bidja*, Boeg. id., en het titelprefix *toe-*), pr. t., jongeling.

toembiga, [pr. t. = B. 1. *toya* (MS.)]: *rore moboto toembiga*, een kruidenbus met ringen om den steel; *moparantjoelo toembiga* (Tor. III, 669, 26), met armingen aan den oorsprong.

toembii, Ond. Meerstr., het weeke deel der zijde, boven het heupbeen, *njaranja natodoe ri toembii*, hij stiet zijn paard de hielen

in de weeke zijden. In Ond. is *toembii* verder syn. m. *tambii*, zie *wii*.

toembiri, zie *wiri*.

toembiso, zie *wiso*.

toembo, Amp. = B. 2. *toemba*; *toembo*, terugduwen, voortduwen, *natoembo ngojoe*, door den wind voortgedreven.

1. *toemboe* (vgl. 1. *toewoe* en Soend. Mal. *toemboeh*, Mak. Boeg. *toemboe*, Ngadj. *toembo*, grb. „rechttoprijzen”), rechttopstaande stutpaal, dicht bij of vlak aan een anderen paal gezet, om den last mede te dragen; *mantoemboe*, met een rechttopstaanden paal stutten, *ndatoemboe topo*, de stijlen v. h. haardrak worden versterkt met een vlak daarnaast gezetten staak, *da koetoemboe wambo, boi nalengko noe ngojoe*, ik zal de deurposten stutten, opdat de wind ze niet schudde; *toemboe rajakor*, mijn lust komt op, ik krijg zin, ik heb lust, *bar'e toemboe rajanja mompae² pai napondjii*, hij had geen lust om te praten en daarom zweeg hij; *mampakatoemboe raja utaoe*, den lust bij de menschen opwekken.

mampetoemboe, nadoen, navolgen, probeeren te doen; iemands woorden overbrengen, een boodschap, bericht of bevel overbrengen, een verhaal of een gedicht voordragen; *nape-toemboe pelindja utwoe kekoel*, hij deed den loop v. e. rheumatischen man na, *mogele kami mangkita pampetoemboenja engko mbe'a nTo Parigi*, wij lachten toen wij zagen hoe zij de manieren der Parigische meisjes nadeed, *moljendjere'e manoe, mampetoemboe pototoro'o*, de kippen maken een kraaigeluid, trachtende het hanengekraai na te doen, *banja bara lo'emo jakoe mugoendji, nepa mompepetoemboe*, niet dat ik al kan knippen, ik probeer (het) pas; *da koepetoemboemo paoe ngkabosenja*, ik zal de woorden van het hoofd overbrengen, *petoemboeka inemur wa'a mpa-oekoe poera²*, breng al mijne woorden aan je moeder over, *madago mampetoemboe laotita; aué konomo gori mpampetoemboe*, het is geoorloofd verhalen te doen, als het de tijd is dat men ze doet; *bampetoemboe*, nadoener.

katoemboe nykila, het opkomen v. d. bliksem, plaats waar de bliksem uit den grond

opkomt (aldus is de voorstelling), Measa 76, 57; *katoemboe² rangasoe*, de rook stijgt recht naar boven.

toemboe langi, een grove grassoort, die de rijst doodt, om de vele vruchtjes als oogstmedicijn gebruikt, Tor. II, 271; *toemboe sanga*, „het vleesch kcmt op”, w. t. *wali'o'a*, liaan, als geneesmiddel voor puisten gebruikt; *toemboe nyko'o*, PmB., soort kruid.

2. *toemboe*, Amp. = B. 2. *toemba*; *toemboeraka, mosa rajangkoe*, duw het weg, ik heb er genoeg van.

toemboelee, pr. t., de schuine palen die uit de *toemampoe* (middenpaal v. d. dorpstempel) naar het dak liepen; *nyjalimo ri toemboelee*, boven op de t. gekomen.

toemboeli (vgl. *doemboeli*); *mantoemboeli*, voortduwen, wegduwen, *ndatoemboeli ngkadjoe*, wordt met een stok voortgeduwd, *winaloe ndatoemboeli ri wojo*, de pakjes rijst worden i. d. bamboe geduwd, *jakoe dja natoemboeli*, hij heeft me maar weggeduwd, *oe² ndatoemboelika pakoeli maliogoe*, met water worden de pillen door de keel geduwd.

toemboko, PmB., zie *toemoko*, hangwortel.

toembole, zie *wole*.

toemboli, zie *woli*.

toemengosi, zie *tengo*.

toemi; *mantoemilaka(-naka)*, aanbieden als verzoeningsgeschenk, om te zien of de beleedigde er mee tevreden is; *natoemilaka mboela, be napodjo, nepa natoemilaka baola, nje'e napokono*, hij bood een geit aan, die wilde de ander niet, daarop bood hij een buffel aan, daarmee nam hij genoegen.

toemindja, in de uitdr. *katodo toemindja*, een kleine pompoen.

toemindongi (vgl. *tindo, tindogi*), Tog., stilstaan, *toemindongi, mekakore pai ta melindja*, stilstaan, blijven staan, zonder te loopen.

toemo'a, wachter, uitkijker, die geplaatst werd op een punt vanwaar men de bewegingen v. d. vijand kon waarnemen; zij moesten hunne dorpsgenooten die op het land werkten waarschuwen door te krijschen (*mekioe*), zoodat dezen naar het dorp konden vluchten; *mo-toemo'a*, oppassen, de wacht houden, uitkij-

kën, *siko da motoemo'a, boi malai ananggodi*, jij moet oppassen, dat de kinderen niet wegloopen. Tor. I, 213.

toemodjoki, zie *toedjo*.

toemodo, zie 1. *todo*.

toemoë (vgl. 1. *soë* en Bad. *toë*, hangen, *wala'a nypotoë*, hangliaan), luchtwortel, hangende wortel, *toemoë ntoentoe, t. ntomboe*, luchtwortel v. d. *toentoe*, v. d. *tomboe*; volgens de overlevering kwam men langs de luchtwortels deze boomen in de Onderwereld (Torate); zie ook *wajaa ntomboe*, op *wajaa*; *toemoë noenoe soë angga to'onja*, de luchtwortels v. d. waringin heeten „geestenschommels”; *toemoë motajaja mekekani ndati poe'oe ngkadjoe naininja, nepa mena'oe, toewoe nykalionja*, slingerluchtwortels hechten zich aan een anderen boom, groeien daarna naar beneden en leven op zich zelf; *toemoë*, luchtwortels hebben, draderig, strooperig zijn, van palmsuiker die niet goed hard is geworden, *noenoe barapa motoemoë, meojoe kalenja oengka ri ra'anja*, de n. b. heeft luchtwortels, zijne wortels laten zich neer vanaf zijne takken, *kangkodo² gola, motoemoë, masolo, malita*, de palmsuiker rekt uit, ze is draderig, week, strooperig.

toemoea, Amp. = B. *doito*, verschrikt, ontsteld. *toemoempoe* (Par. *opoe*), gedaan, klaar, afgemaakt, *toemoempoemo banoea mami ndaparua*, ons huis is al afgemaakt, *toemoempoemo djamca, bar'emo re'e ewo ndapeurawo*, de akker is af, er is geen onkruid meer te wieden, *toemoempoemo monota*, gereed met oogsten.

toemoenda, zie 1. *toenda*.

toemoko, ook *toemboko*, zie *toko*.

toemompa, zie *tompa*.

toemonggi, pr. t., fladderen, wapperen in den wind; *katoemonggi-ntoemonggimo*, aldoor fladderende.

toemongka, zie 2. *tongka*.

toemongko, zie 1. *tongko*.

toemopo, zie 2. *topo*.

toemoro, zie 2. *toro*.

toemotoa, zie *toa*.

1. *toempa* (Mal. *tempa*, hameren); *mantoempa oni*, door het aanwenden van afwerende mid-

den, *siko da motoemo'a, boi malai ananggodi*, jij moet oppassen, dat de kinderen niet wegloopen. Tor. I, 213.

2. *toempa* (Mak. *toempang*, Boeg. *toepang*, Sob. *toempa*), kikvorsch, nr. zijn geluid *todoede* of *toedoede* genoemd; *toempa ndatapa, makara ndakoni, sa'e mampombadjoe nepa napoapoe wo'oe, kapali ndaroro*, kikkers worden gerookt, als ze hard zijn worden ze gegeten, sommigen stampen ze en koken ze daarna, ze te roosteren is verboden; *toempa mamposi oene mpaé mangoera, oewoenja naoe'oe*, kikkers zingen het binnenste der jonge rijst uit en eten het merg; *ta'i nTo Waico Jangi toempa*, de uitwerpselen der Hemelbewoners zijn kikkers.

3. *toempa*, pr. t., *moworamo toempa ngaloe*. Heer Wind blaast fel.

toempadoeoe (vgl. 2. *toempa* en *doeoe*), ronde soort *tambego* (mand van een suikerpalmtak), op bijzondere wijze gevlochten, *komponja ewa toempadoeoe*, zijn buik is zoo rond als een ronde mand.

toempampangi. L., *toempapaki. P.* (vgl. *pam-pa*); *mantoempampangi*, door elkaar werpen, in verwarring brengen, uiteenjagen, *bemo da toedoe oelja, natoempapakimo ngojoe*, de regen komt niet meer neer, de wind heeft hem uiteengejaagd.

1. *toempe*; *mombetoempe*, zonder tusschenpoozen op elkaar volgen, het een op 't ander, de een na den ander, *mombetoempe pombadjoe utaoe setoe*, zij stampen rijst, zóó dat de stamper van de eene dadelijk neerkomt na dien van de andere, *mombetoempe katoedoe ntarala mami*, onze lanssen kwamen de eene vlak na de andere neer, *mombetoempe kadjoe madoengka*, de boomen vielen de een na den ander, *mombetoempe panagoentoe, bar'e siwa² mpeboesi*, de geweren gingen na elkaar af, niet tegelijk, *mombetoempe kasangkomonja ri tana*, zijne broeders volgden elkaar spoedig

in 't graf; *pombetoempe oni mpanta'a joemoe*, het dicht op elkaar volgen v. d. slagen van lieden die eene doodkist hakken (uit een boomstam).

2. *toempe*, pr. t., vol.

toempee, zie 1. *per*.

toempogo, jonge kikvorschen, in het eerste stadium v. hun leven; [volg. and.: een kikvorschoort, waarvan men zegt dat zij bij hevigen regen uit den hemel neerkomen, licht van kleur]. Vgl. *doempapa*.

toempendo, zie *pendo*.

toempila (vgl. *toempila, toempina*); *monoempila*, zitten met aan iederen kant van 't lichaam een been gevouwen, *we'a monoempila ri boroe*, eene vrouw die allus op een regenmatje zit.

toempili: Amp. *mantoempili*, zich lichaams-haren uittrekken.

toempinaki (uit het Bob. *toempinak*); Amp., bil.

toempo, pr. t., 1) = B. *toempoe*, eigenaar, 2) = B. *tompo*, afgeknot, stomp, [uiteinde]; *toempo ndare anoe lajoe* (Tor. III, 693, 85), huisheeren die gestorven zijn, *kalindodo ri toempinja*, blijf bij je eigenaar, *toempo mboira, toempo ngaloe*, eigenaars der wolken, eigenaars v. d. wind, *toempo noe limoe meangka*, eigenaars der oprijzende wolken; *toempo ndjoi* (Tor. III, 687, 268), [punt v. d. *soi* (MS.)], *iboe randa, toempo nauo*, mijn hart is bekommerd, mijne gedachten zijn stomp.

a) *ne'e noepo'ihoe randa*, wees er niet bekommerd om,

b) *ne'e noepotoempo nauo*, laten uwe gedachten er niet stomp om zijn.

1. *toempoe* (*toe + mpoe*, vgl. *poë* [enz.]), eigenaar, bezitter, meester, degene van wien iets afkomstig is, *isema toempoinja*, wien behoort het toe? *bare'e manoro toempoinja*, de eigenaar is onbekend, *toempoe nDano*, de geesten van 't Meer, *toempoe ntana*, de geesten aan wie de grond behoort, *toempoe ngkoro, de ma'a* zelf, in eigen persoon, *toempoe ngkoro da nakama'i*, laat hij in eigen persoon komen, *pai nukudjorkoe moeni boegisinja, bare'epa mate toempoinja, natoreno mampakoelisi*, dat de schubziekte opnieuw over zijn heele lijf is uitgebroken, komt doordat hij is opgehou-

den ze te behandelen, toen de moederplek nog niet genezen was.

mampotoempoe, bezitten, beheeren, *jakoe da mampotoempoe anoe bangke*, ik neem het grootste stuk in bezit, *siko da mampotoempoe kajoekoe mani*, neem gij onze kokospalmen in bezit; *wa'a opoe anoe mangkekeni tana pai oe'e, i Datoe dja napapotoempoeke paoe, paikanja i Datoe bare'e mompaoe kodjo*, de rijks-grooten die het land besturen laten alle bevelen van den Vorst afkomstig zijn, maar de Vorst geeft heelemaal geen bevelen, *siko da ndapapotoempoeke*, men zal u als den eigenaar, den dader, de oorzaak beschouwen; *lamoa mampotoempoe taoe, taoe mampotoempoe lamoa, mombepotoempoe ntano lamoa pai taoe*, de goden zijn de eigenaars der menschen, de menschen zijn de eigenaars der goden, ze zijn dus elkaars eigenaars; *mampotoempoe*, vragen om iets te mogen hebben, zien iets in bezit te krijgen, *da rajakoe da mampotoempoe bandula soa*, ik zou wel een leeg kist in bezit willen hebben, *da koepotoempoe doi ri siko*, ik vraag geld aan je.

katoempoe, wdl. „de baas”, duim, groote teen.

Amp. *toempoe ngkoro* = B. *kada*, snot.

2. *toempoe*, pr. t. = B. *tompo*, bergtop.

toempoo, zie 1. *poo*.

1. *toena* (uit het Boeg.); *matoena*, gering, armzalig, nederig, *matoena katoeokoekoe, ma'ja'a rengkokoe*, ik ben iemand van geringen stand, wat ik heb is slecht; *katoena*, geringheid, nederige staat, *mampakatoena*, vernederen, geringschatten.

2. *toena* (Mal. *toenas*), spruit, uitlooper, *taoe meoe'o mampota oe'onja, da napoe'o wa'a ntoenanja*, iemand die nalezing houdt, oogst den nawas, om de uitloopers na te oogsten, *torna ntoraa toewoe ngkalianja*, spruiten van aardvruchten, die vanzelf zijn gaan groeien.

1. *toenda* (vgl. *toera, antjoera*, en Boeg. *toelang, tonang*, Loin. *soehang*, Nap. *horda*, Leb. *hoera* [enz.]); *motoranda*, zitten, plaats nemen, van voorwerpen: staan op zijn natuurlijk steunvlak, *taoe motoenda ri indanja*, iemand die tot kwijting zijner schuld bij zijn schuldenaar

moet blijven werken, *djoe'anja motoenda ri lengenja*, de oorzaak zijner ziekte zit in zijne vermoedheid (inspanning), *motoenda ri lopei*, als scheidsrechter zitten tusschen de partijen wier zaak door een godsgericht wordt uitgemaakt (Tor. I, 175); *potoenda*, tijd, plaats, wijze van zitten, *masaemo potoendakoe*, ik zit al lang, *imbe'i da potoendakoe?* waar zal ik zitten? *potoenda ntjilo*, de kandelaar waarin de harsfakkel wordt gezet, *potoenda mpaee naperapi nTo Napoe, nakanga'a mbiuci*, de Napoeërs vragen iets om hunne boodschap op te zetten (een buffel of een varken, om te eten) opdat hunne lippen licht mogen zijn (om gemakkelijk te kunnen spreken), *potoenda mpoalesi*, de opzet van de omvlechting (v. e. handvat), *bepa re'e tikolegi, potoenda baloangi*, er is nog geen halsband met touw, waaraan een stuk bamboe kan zitten (om het doorbijten te beletten), *ane bare'emo noekoto melindja, potoendamo*, als je niet meer kunt loopen, ga dan zitten, *bare'emo nakoto melindja, pai napotoendamo*, hij kon niet meer loopen en daarom is hij gaan zitten.

mantoenda, maken dat iets zit, op zijn plaats komt en zijn werk doet, *mantoenda gorosi*, de veerkrachtige lat v. e. val of strik spannen (MS.); *salatoenda*, verkeerd geplaatst, niet op zijn plaats, *paoe salatoenda*, een verkeerd gebruikt woord.

*kantoenda*², aldoor maar zittende, *kantoranda*² *rangasoe*, als een zuil stijgt de rook op.

mampotoenda, zitten op, *ali napotoenda ntaoe*, op de mat zitten de menschen, *taoe napotoenda ndjoe'a*, iemand die een ziekte met zich omdraagt, *mawo napotoenda ndjoe'a* (poëzie) „op het heimwee zit ziekte”, heimwee is de ondergrond van ziekte, wordt tot ziekte, *topikoe napotoendasi*, hij zit op mijn sarong, *mampotoenda ikoekotor*, zitten met gevouwen beenen, zoodat de knieën op den vloer komen; *mampotoendaki*, zitten op iets, zitten voor iemand in de plaats, *kodjipa jakoe, bare'epa kockoto da ndapakaroerakesi, ine ba'akoe anoe mampotoendaki jakoe*, ik was nog klein, ik kon nog niet deelnemen aan het *jakoe-rake*, mijne tante heeft voor mij gezeten; *taoe*

mampotoendasi sakinja, iemand die moet blijven werken om zijne schuld in te verdienen; *bare'e tepotoenda jakoe*, ik kom niet tot zitten, *dja tepotoendamo se'e*, hij zit zoo maar (plat op de billen).

mompatoenda, oprijzen, overeind komen, *soengko moodo, toemboe mompatoenda*, een schoorpaal staat scheef, een bij-paal staat recht, *mompatoenda apoe*, de vuurvlam stijgt recht omhoog, *kajoekoe nepa monggego, nepa mompatoenda oewoe*, de kokospalm begint pas uit de horizontale richting op te groeien, het palmiet groeit pas omhoog; *waja mpatoenda*, heining van rechtopstaande palen.

mampatoenda, neerzetten, iemand een verblijfplaats aanwijzen, omdat men hem in zijne macht heeft, *pai napeari ntaoe setoe ri padangka, maka kabosenja mampatoenda*, dat die menschen bij de handelaars dienen is, omdat de hoofden hen in pand hebben gegeven, *nato'o nTo Napoe: kami se'i taoe rapatoenda, si'a mampatoenda*, de Napoeërs zeggen: wij zijn menschen die zijn neergezet, zij hebben ons neergezet (het is hunne goedheid dat wij in ons land mogen wonen, want het land behoort hun toe), *bare'e napodjo nTo Rano maara² pava, eia napatoenda nTo Balandu*, de Meerbewoners wilden het gedenkteken (voor den in 't Meer verdronken Ir. Fennema) niet onderhouden, alsof zij door de Nederlanders in hun land waren gezet (door de gunst der N.'s in hun land mochten wonen), *mampatoenda gorosi*, de veerkrachtige lat v. e. val spannen; *pae mampatoenda jaenja*, de rijst vormt al knoopen in haren stengel (als ze knie-hoog is), wdl. „zet al knoopen”: [*mampatoenda e'ija*, zie 1. *anda*]; *tepatoenda*, komen te zitten op iets, een mat, een stuk hout, *tepatoenda matakoe mampote ajapa lese, mondjimo jakoe, eia bato rapatoenda*, mijne ooggen kwamen zich neer te zetten bij het zien van dat fraaie goed, ik zwegg als een mand die neergezet is; *katepatoenda ngkoronja*, de stand van zijn lichaam, de wijze waarop hij er bij stond.

mampapatoenda, doen zitten, laten zitten, tot zitten brengen; *papatoenda*, het geschenk

waarmee men bij zekere soort van huwelijks-sluiting (Tor. II, 23) de bruid overhaalt om te gaan zitten, gewl. een koperen schaal (*doela*) of een stuk katoen.

mantoendani, beloeren, belagen, in hinderlaag liggen tegen, *mantoendani icali, lagira*, loeren op den vijand, op herten.

toendai, in Ond. en Meerstr. *toendei*, reden, oorzaak. *toendainja pai napoga'a ntaoe setoe, dja mopapaiso*, de reden dat zij zijn gescheiden is dat zij maar voortdurend twisten, *toendai ngkairongonja, bare'e naice' mpanja mabobaki*, de oorzaak van zijne ondeugendheid is, dat zijn vader hem aldoor slaat, *dja toendai mpano'o'nja*, hij bleef er voortdurend aan trekken.

tepalantoenda, op de billen komen te zitten, bv. als men valt.

toemoenda of *motoemoenda*, P. ook *timoenla, motimoenda*, in hinderlaag liggen, loeren, *maintimo toenda ntaoe toemoenda*, degenen die in hinderlaag lagen, hadden hunne plaatsen ingenomen, *pakadago, re'e taoe motoemoenda*, pas op, er liggen lieden in hinderlaag, *re'e iwaroe anoe natoendani, pai napotoemoenda ri djaja mbaroe*, er is een varken dat zij beloeren en daarom liggen zij op de loer op het pad dat de varkens volgen.

Amp. *motoenda mpa'a*, hurken, *motoenda mpoasa*, zitten met gevouwen beenen, *potoenda ngana*, de schoot, de dijen; *mompatoenda koera*, den pot te vuur zetten; *ngana re'a toemoenda soesoenja, metomoenaka daanja*, een meisje welker borsten zich vormen, tegelijk met het begin der menstruatie; *taoe motoendangi ri djaja*, lieden die op den weg in hinderlaag liggen; *taoe mantoendani indanjinja*, iemand die voor zijne schulden bij een ander werkt.

2. *toenda* (vgl. 2. *toeda, toesa* en Nap. Tob. Kar. *toenda, Mak. toendra*); *metoenda*, vervloekingen uiten, *kadja'a ndajanja pai ngpe-toenda² ri joenoenja*, in zijne boosheid sprak hij verwenschingen uit tegen zijne makkers; *mantoenda*, vervloeken, verwenschen, *mantoenda² joenoe*, anderen verwenschen, *taoe natoenda² ngkabosenja, nato'o: ane lioe Pe-*

mandingi, da makaroe doenganja, da mate malodongi, lieden die door het hoofd zijn vervloekt, met deze woorden: als zij kaap P. voorbij zijn, dan zal hun vaartuig omslaan en zij zullen verdinken, *nateo (of nakeni) ntoenda toea'ikoe, maka re'e anoe mantoenda*, mijn jongere broer is gestorven ten gevolge van eene verwensching, want er is iemand die hem heeft verwenscht, *toenda² kakoe taoe setoe, maka siko gana² pantoenda² moe*, vervloek mij dien man, want eene vervloeking van u is krachtig genoeg; *mompatoenda, mpanpatoenda*, vervloekingen, verwenschingen uitspreken, *taoe to pompatoenda*, een vervloeker, verwenscher.

mekitoenda² (intr.), mampekitoenda² taoe ri joenoe, vragen te vervloeken (iemand door een ander); *mampapatoenda*, bevelen om te vervloeken, laten vervloeken.

toende; metoende, metoendeki, trachten over te halen, met vleierij, beloften of met ander-soortigen aandrang; *taoe bare'emo nakoto ri ivalinja ndjo'oe metoende ri taoe salembanja da mamposi'icalika si'a ivalinja*, lieden die het niet konden uithouden tegen hun vijand gingen bij een anderen stam hulp vragen om met hen hun vijand te berechten (Tor. I, 219); *petoendenja maria ngaja, nato'o: sajoekakoe taoe setoe*, bij had allerlei middelen om over te halen, hij zei: sla me dien man het hoofd af.

mantoende(ki), iemand overhalen, met beloften of bedreigingen, om iets te verrichten, *natoendeki jakoe da ndjo'oe meguroe*, hij haalde mij over om te gaan beboeten, *jakoe taoe ndatoende, anoe ndatoendeka jakoe, ma'i mantoloeri siko*, ze hebben mij om hulp gevraagd, dat waarvoor ze mij hebben gevraagd is om u van hekserij te beschuldigen; *noenjaa kodjo anoe ndapetoendekika siko?* waarvoor hebben ze je toch willen overhalen? *taoe ndapetoendeka*, de lieden tegen wie hulp is gevraagd; *mekitoende*, iemand vragen een ander over te halen, *mampekitoende taoe makodje, da napasajoe joenoe*, een dapper man laten overhalen, dat hij een ander het hoofd afsla.

pr. t. *panoende*, uitspraak, afspraak (Tor. III, 696, 186).

toendei, hetz. als *toendai*, zie 1. *toenda*.

toendeki (uit 't Bob. *toendek*), Amp., vloed, hoog water.

toendeola, pr. t., parall. met *bataegi*, ramp, onheil, verdacht geval ').

a) *da ma'era bataegi*, om het onheil te verdrijven,

b) *da ma'engi toendeola*, om de ramp te verwijderen.

toendjoe; mantoendjoe, in brand steken, verbranden, *lipoe mami natoendjoe noe icali*, ons dorp is door den vijand verbrand, *djamaa mami salimpoe poeramo katoendjoe*, het geveld hout op een onzer akkers hebben we al verbrand; *monoendjoe*, het hout dat op een ontgonnen akker is geveld, verbranden, *taoe monoendjoe pampoanako anakoe oejoer*, mijn eerste kind heb ik gekregen toen men aan het branden der akkers was, *ane be mekoni apoe ntaoe monoendjoe, ndato'o: mantata asoe loba; ane madago pekoni apoe, ndato'o: mawoeri tojoe ntoempoenja, tedoeli wata, tandoeli ro'o mbalaro, wangoe wata, poeloe toe'a, pongkambersi, Ndo i mPaloa, popoeloka, pendjajoka, pobonggoka!* als bij het branden van den akker het vuur 't hout niet verteert, noemt men dit „den bonten hond roepen” (een slecht verbrand stuk land ziet er zwart geplekt uit); brandt het vuur goed, dan zegt men: de testikels van den eigenaar zijn zwart, de boomstammen zijn weggerooid, een muzekop kan er afrollen (zoo schoon is de berghelling afgebrand), zet de boomstammen overeind, roei de boomtronken uit, waai het vuur aan, Nd. i P., ga er bij op de hurken zitten, kruip er bij, buk er bij (om het hout bij 't vuur te brengen).

[1] Oorspr. was het woord *toendeola* ook als afleiding van *toende* opgenomen; de regels *toendeokamo melonto, batargino mentjoegi* waren daar vertaald met: dan komt het uitgekotte onheil te voorschijn, dan komt er onheil voor den dag. Het is mogelijk dat deze afleiding juist is en dus *toendeola* eigenlijk een specialer betekenis heeft dan *bataegi*. Uit de talrijke plaatsen in de priesterzangen waar *toendeola* voorkomt, als parallel-woord van *bataegi* valt dit echter niet af te leiden.]

tinoendjoe, tenoendjoe, verbrand, *bar'e natoendjoe ntaoe banoenja, tinoendjoe ngkalionja*, zijn huis is niet door anderen in brand gestoken, het is vanzelf afgebrand.

toendjoengi, Todj., hiel.

toendo [Mor. id.], PmB., hiel.

toendoe, pr. t., *tanimboeloe ntaoe toendoe*, geesten der gestorvenen, *anoe toendoe manaemo*, die reeds lang overleden zijn, *kolaki ntaoe matoendoe*, siri van gestorvenen, *bara ndia anoe toendoe*, er is niemand gestorven, *bara toendoemo ngkaromoe* (Tor. III, 671, 92), mischien zij ge gestorven; *mindoea mekakatoendoe*, soms als dood neervallende; *napatoendoe noe ilabe*, gedood door den vijand.

B. *toendoe ntana*, in poëzie = *tando ntana*, uithoek des lands; *montoendoe*, knotten, toppen, *kadjoe ndatoendoe*, geknotte, getopte boom, *pokae ndatoendoe, ndato'o lamoa bolinde*, de *pokae*-boom (die op den akker staat) wordt hoog boven den grond afgehakt en wordt genoemd: godheid (gestorven voorvader) wien 't hoofd is afgehakt, *aoe toei' napoie'a, aoe toekaka natioenaka, era taoe mompinetando, montoendoe oengka ri jajonja*. de jongere zuster heeft hij getrouwd, de oudere is bij voorbijgegaan, zooals iemand die een boom knot, hij kapt de takken af beginnende bij den top.

bangke toendoenja, lura toendoenja, uitdr. v. iemd. die veel familie heeft.

toendoega (vgl. *roega*), prop van bastvezels v. d. suikerpalm, gebruikt bij het wasschen van sago, om de in de sleuf bezonken sago tegen te houden, of bij het overschenken van palmwijn uit den opvangkoker, om te zorgen dat het bitterhout (*woeli*) achterblijft; *patana ndatoendoegani*, een opvangkoker die van een prop is voorzien.

toendoegi (Mor. *toendoengi*), helper, bondgenoot in den oorlog; een onzijdige stam zendt wel eens aan een of aan beide der strijdende partijen helpers; *toendoegi nTo Lage kita*, wij zijn bondgenooten van de Lageërs; *metoendologi ri To Lage*, hulp bieden aan die v. L.; *mantoendoegi*, helpen, bijstaan in den strijd; *mekitoendoegi*, vragen om hulp, *To Lage ma-*

mpekitoendoegi kami, de L. laten ons vragen hen te helpen.

toëne, Saloem. = *tomene, toraa*, aardvrucht.

1. **toengadje** (missch. w. t. v. *koenganga*, vgl. *toenganga*), «plijting der eeltlaag onder de voeten, op de plaats der teengewrichten, *toengadje toei' i mbojo, pakoelinja ira ndjole, ndatoe'oea, ane marapamo, osa*, t. is een lichtere soort van *bajo*, het geneesmiddel is een maïsblad dat er om gebonden wordt, als dit gebroken is, is men beter; *ketoengadje*, aan t. lijdende; *tetoengadje waïndekoe karama*, de plaats tusschen de teenen is opwaarts gespleten.

2. **toengadje**, zie *adje*.

toenganga, Str. B. = *koenganga*, zie *nganga*.

toengare, Amp. = B. *tongare*, de strand-maleo.

toengasi, Amp., nek.

toengede; *tetoengede*, gedeeltelijk gescheurd, gearsten, zooals bv. een hakmes.

toenggai (Koel. *toengkai*, vgl. I. *toengka*; eig. bet. „bukken over iets, zich met de borst er op toeleggen”), oogmerk, bedoeling; *mantoe-nggai*, iets bedoelen, beoogen, in den zin hebben, met opzet doen. *ane koepakoelisi taoe koetoenggai da ka'osanja*, als ik iemand behandel, dan bedoel ik dat hij geneest, *noetoenggai da koelinti*, leg je 't er op aan dat ik je sla? *banja bara koetoenggai mesingara, paikanja kono mpaoe poindamoe*, ik was niet van plan te manen, maar het gesprek komt vanzelf op je schuld, *ndatoenggai mangajali, banja bara majali ngkalionja*, het is met opzet er uitgehaald, 't is er niet vanzelf uitgevallen, *baela mantoe-nggai doi*, een buffel waarvoor men geld wil hebben, *doi mantoe-nggai baela*, geld waarvoor men een buffel wil hebben.

toenggala, Str. B. (uit het Mak. *toenggala*, vgl. 2. *toengka*), een handelsterm: één stuk voor één stuk, *gambe toenggala gola*, één stukje gambir voor één bal suiker, *loka toenggala doi*, één pisang voor één duit.

toenggi (O. Jav. *toenggir*, Mal. *toenggik, toenggit, toengging, tongkeng*), stuit, stuitbeentje, *silaoe ue'a monomboe, ndapetiro toengginja*, daar beneden zijn vrouwen aan 't waterschepen, je kunt neerzien op hare stuiten. *toenggi*

ndato'o wo'oe jondo ntoema, de stuit wordt ook genoemd: de kleeerlaizenbrug, *taoe be malai' ri toenggi mbe'a*, iemand die maar aldoor de vrouwen naloopt.

1. **toengka** (vgl. *toenggai, koengka* ') en Mak. *toengga*, Boeg. *toengka*, wdl. „het gebogene”, aar, biz. rijstaar; *toengka of patoengka mbaki*, het stuk bladscheede v. d. sagopalm dat zich buigt over de draagmand (*waki*), het deksel, de sluiting; [*toengka mbaki* is ook w. t. v. *njara*, paard]; *toengka of patoengka mbombo, toengka loda*, de deur, het vensterluik, de sluiting van deur- en vensteropening; *toengka baloe* (P. t. *waloe*), gebogen zittend, loopend, v. iem. die steeds met 't hoofd voorover zit, loopt; wrsch. [opgevat als] „bukkende als een weduw(naar)”, omdat men van zoo iemand denkt dat hij (zij) spoedig weduw(naar) zal worden; ten rechte echter t. *waloe* „krom bukkend”; *motoengka*, bukken, zich buigen, aren vormen, aren dragen, *potoengka, ndipo-toengka, wa'a mbe'a mona'i*! buk, bukt, rijstpotende vrouwen! *pesoewoe, pae mami, potoringka, perara, kangгаа, katasa*, kom uit, o onze rijst, schiet aren, blink, word geel, word rijp, *da motoengka ri taono*, we zullen naar de zwaardgreep bukken (ons een weinig buigen om 't zwaard te trekken); *motoengka*², *bar'e nakoto mompjoa*, hij staat in gebukte houding, hij kan zich niet recht overeind houden, *motoengka*² *jore*, gebukt, ineengedoken slapen; *mantoengka, mantoengkari*, zich naar iets bukken, er bij bukken, zich op iets toeleggen, er naar streven, *natoengka kandjo'oe noe ja'anja*, met inspanning (gebukt) volgde hij het spoor zijner voetstappen: *tepotoengka*, in gebukte houding.

mantoengkasi kandepo, eene hut tegen den grond slaan, wdl. tot bukken brengen; *kantoe-ngka*² *momota*, al bukkende oogsten (als de rijst is neergeslagen); *ndapotoengkasi pae, mapari, mabentesi wotongo*, men moet bukken naar de rijst, 't is lastig, je rug splijt van mekaar.

mampapotoengka, toeroepen: *potoengka*!

[1] De verwijzing naar *woengka* is niet duidelijk; wellicht behoort zij bij 2. *toengka*.

bv. *mampapotoengka ue'a mona'i*, de rijstplantsters toeroepen: bukt! *mampapotoengka pae*, de rijst toeroepen: schiet aren! *pepapotoengka*, of *papotoengka*, de sarong of het stuk katoen dat eene vrouw geeft aan hare schoondochter, die haar den eersten keer komt helpen bij 't beplanten van den rijstakker, „om haar eens te doen bukken (bij 't storten der rijst in de gaatjes)”.

pr. t. *noengka wamba* = B. *toengka mbo-mbo*, deur.

*nadoeroe' manoengka*² (Tor. III, 692, 64), hij raapt te bukkende op.

Tog. *toengka*, halm; Amp. *toengkasi*, jong bosch, opgegroeid op verlaten bouwland.

2. **toengka** (uit het Boeg. *toengka*, vgl. *toenggala*), één tegen één, één in ruil voor één, een deel voor elk, *djole mangoera toengka doi*, één kolf jonge maïs voor één duit, *se'i kita da mogae, baola toengka banoea da ndawai, toengka sombori manoe*, nu we gaan feestvieren, moet ieder huis een buffel geven, ieder gezin een kip, *gambe toengka saogoe, dja woengka myintja, be mejabi*, ieder een stukje gambir, 't is juist voor ieder een, er blijft niets over.

sipatoengka (uit het Boeg. *sipatoengka*), ieder evenveel, ieder één deel, één stuk, *mosipatoengka*, als gelijken tegenover elkaar staan. **toengkali**: *matoengkali*, afgestort, afgegaan, *djaja natoengkali mPoso*, de weg is door de Poso (onderspoeld en) afgestort.

toengki (vgl. *toeki, soengki*); *motoengki* (intr.), *mantoengki* (tr.), met de punt v. h. meshakken of slaan, *baela koetoengki ri bengo*, ik heb den buffel met de punt van mijn mes een snede over de bil gegeven, *natoengki noe laboe timpoenja*, hij bezeerde zijn kuit aan de punt v. e. mes; *taoe mopaiso mombetoengki*, twistende lieden wonden elkaar met de punt v. h. mes; *baela jocwre mesoea ri nawoe, natoengka, natoenggai da natida, ntanoka dja tetoengkika*, een ander mans buffel was in het rijstveld gedrongen, hij bukte zich naar hem met de bedoeling hem in den poot te hakken, onder-tusschen kreeg het beest alleen maar een snee met de punt van 't mes; *laboe nTo Mori be madago ndapotoengkika kanaoe*, een Mo-

risch hakmes is niet goed om er de bloemkolf v. e. suikerpalm mede schoon te kappen.

PmB. *toengki* = B. *toeki*, framboesia indica.

1. **toengko**; *motoengko* (Mor. id.), moeilijk, lastig, bezwaarlijk; *noendjaa noepemotengko, bara wata, bara uajaa?* waaromde denkt ge het moeilijk te zullen hebben, met de boomstammen of met de lianen?

2. **toengko**, in de uitdr. *toengko oeani*, een tros bijen, die als een klomp aan elkaar hangen, als ze beginnen hun nest te maken.

toengkobi (vgl. *soengko*), spalk, stuk hout of bamboe waarmee men eene opening die zich wil sluiten, openhoudt, bv. het binnenste eener pas gemaakte prauw, waarvan de wanden zich naar elkaar toe willen buigen, de opening v. e. gespleten stuk hout of bamboe, ook de stut onder een valluik, dat een venster sluit, of onder een valdeur, die een poort afsluit, *toengkobi loda*, de stut die 't venster-valluik omhoog houdt, *toengkobi ngkoeca monticaa, toengkobi ntoeke mompatoenda, paikanja moodo*, de spalk in een sago-sleuf staat dwars, de stut v. e. venster staat over-eind, maar schuin, *toengkobi geso*², de kam v. d. riool; *wajo'ndatoengkobi, boi menggoro*, in den bamboekoker wordt een spalk gezet, opdat hij niet krimpde, *toengkobi doanga, boi mengkomor*, zet een spaak in de prauw, opdat ze zich niet sluite; *tetoengkobi ngkampoe'asa paja'a ane ndaloepi*, de voet wordt verhinderd te buigen door den splinter, als men hem buigen wil; *bontoe ndatoengkobika raja baso*, bamboe-hoepels, om er het binnenste van de draagmand mee uitgebogen te houden.

toengkobo: Amp. *motoengkobo*, op den buik liggen.

toengkoe (Tontmb. Tond. *tongko*); *mantoe-ngkoe*, pikken of bijten met een vooruitschietende beweging v. d. bek, zooals vogels en slangen doen, *natoengko doeata*, laat een python je bijten, gewone verwensching, *ane natoengko doeata wawoe, mekoekoewe jomoenja, mamprboe kasicawoenja, djela nite'e, poera*² *memama pai moboeta, boi nata'iloisi doeata, sungadi mate doeata naposempa, nepa nawoe*, als een varken door een python wordt gebeten,

schreeuwen de andere varkens om hunne medevarkens te roepen, als ze gekomen zijn, vallen ze alle aan met de tanden en doen de oogen dicht, opdat de slang hen niet vergiftige, eerst als de slang dood is en uit elkaar gescheurd, houden zij op, *taoe natoengkoë manoe* „de kippen pikken hem”, gezegd v. iem. wiens huwelijk in den morgen wordt gesloten, *taoe natoengkoë mbalesoe* „de muizen bijten hem”, v. iem. wiens huwelijk in den avond wordt gesloten; *petoengkoë*, het deel van een te betalen boete, dat door den woordvoerder der schuldige partij van de boete wordt afgedongen; [ook benaming v. d. boete welke een man geeft die met een van hem gescheiden vrouw wil hertrouwen (Tor. II, 36; zie *sombo nboeli* op *sombo*), of die zich weer wil verlieven met een meisje met wie hij de verloving verbroken heeft (Tor. II, 15, waar men voor *petoengka petoengkoë* leze en de verklaring v. d. term verandere overeenkomstig blz. 36)]; *metoengkoë-loë toeata*, de python pikt (aan een tak) hangende iets op; *taoe natoengkoë-loë mpola*, de python hangt aan een tak en bijt een mensch.

manoengkoë, pikken, voedsel oppikken, van kippen; *mompangoengkoë manoe*, kippen te eten geven; *manoe ndapanoengkoëka djole*, de kippen worden met maïs gevoerd; *manoe ndapanoengkoëka djole*, men laat de kippen met maïs voeren; *tinoengkoë*, wat een slang heeft opgegeten en waar zij op gaat slapen, *motinoengkoë*, het slapen van de slang als zij heeft gegeten; *mantinoengkoë*, toespijs overbrengen in een blad waarvan men de punten bij elkaar heeft genomen, *tali ndatinoengkoë*, *ndabanganika baboeno*, een hoofddoek wordt aan de 4 punten bij elkaar genomen en gevuld met lansats; *kami napontinoengkoëka*, hij heeft ons in een blad toespijs (van het feestmaal) gebracht.

[*toengkoë tangkoë*, zie 2. *soko*.]

toeni, Amp., verk. v. *toentoeni*; zie aldr. — **toenoe** (Austron.; Pamp. *toen*); *mantornoe*, bij het vuur roosteren, *mantoenoe koera*, een gevormden aarden pot in den vuurgloed harden, *djole pai kasoebi ndatoenoe*, *baré'e re'e*

pompatalao, maïs en aardvruchten worden geroosterd, zonder eerst nog op iets anders te worden gelegd; *ndatoenoe-lepa toraa*, *kakotoenoe*, *kakolepa*, *kakokoni*, de aardvruchten worden bij gedeelten geroosterd en afgeschild, telkens een gedeelte geroosterd, afgeschild en opgegeten.

1. **toentoe** (vgl. 4. *toetoe*), uitspraak, gezegde, rede, verhaal, *toentoe ndaja*, overleg, meening, opvatting, plan, gedachte, *toentoe ndajakoe moroëana da melimba*, 't is mijne meening, dat het beter is te verhuizen, *taoe mate oici re'e toentoenja*, er is een gezegde van de vroeger gestorvenen; *montoentoe*, spreken, zeggen, een uitspraak doen, *natoentoe ndajanja*, hij dacht, hij was van meening, hij zeide bij zich zelf, *poeramo koetoentoe ndaja*, *nepa rata ri siko*, ik had het reeds overdacht en eerst daarna komt het bij u, *mantoentoe kara*, eene rechtszaak behandelen, vertellen hoe eene zaak zich heeft toegedragen, *montoentoe djaja*, zie 4. *toetoe*; *mopatoentoe*, eene redevoering houden, het woord voeren; *da tapombetoentoe kamo podja'ita*, laat ons elkaar onze familieverhouding uitleggen; *mantoentoësaka*, in den breede verhalen, uitvoerig verslag geven, *toentoësakamo anoemoe*, *naka tekadjoëbaka mpodago*, verhaal uwe zaak ten einde toe, zoodat de toedracht goed vaststa.

noentoe, iets dat men te zeggen heeft, verhaal, verslag, boodschap, *re'e noentoe koë ri siko*, ik heb je iets te zeggen, *taoe maria noentoenja*, iemand die veel te zeggen heeft, *wa'a noentoe ntaoe naaja poera*, alles wat de menschen te vertellen hebben geloofd hij allemaal, *Noentoe ngKatoewoe*, het Woord des Levens, het Evangelie; *monoentoe*, het woord voeren, eene zaak behandelen, zijne meening uitspreken, *wa'a ngkabosenja ndekoemo ndeki Kano*, *da moroentoe*, de hoofden zijn naar het Meer gegaan om eene rechtszaak te bespreken, *ndipondjiimo komi poera*, *i ngKai da monoentoe*, zwijgt gij allen stil, Grootvader zal spreken, *baré'e ntani to ponoeut si'a*, hij is nu niet zoon eerste spreker; *sampoenoentoe*, degene met wien men spreekt of redetwist, *nakama'i ntaoe setoe*, *jakoe da sa-*

mponoentoenja, laat ze maar eens hier komen, dan zal ik hun wel te woord staan; *manoe-ntoe*, bespreken, onderhandelen over, *manoe-ntoe baëla*, over een buffel onderhandelen; *taoe poeramoentoe*, iemand die niets meer te zeggen heeft, die niet van zich af kan spreken; *menoentoeki*, praten in ongunstigen zin, kwaadspreken, *to penoentoeki*, *banoentoeki*, *bainoentoe*, iemand die altoos over anderen praat, kwaadspreker, *manoentoeki joenoe*, kwaadspreken van anderen, allerlei van andere menschen vertellen, *mamponoentoeki*, id. *mbonoentoe*, iets waarover al veel gepraat is, tot vervelens toe, *kara* *mbonoentoe*, een zaak die al eendeloos is besproken; *popanoentoe* *popaiso ntaoe setoe*, de twist van die menschen wordt maar aldoor bepraat.

Amp. *moentoë*, spreken, vertellen, *katoentoe*, vertelling, *mompatoentoëka*, verhalen, spreken over.

2. **toentoe** (Bad. *toentoengi*, Boeg. *toe'toenj*, Tag. *toenton*); *mantoentoe*, langs iets gaan, een weg of richting volgen, *djaja mantoentoe boejoe*, een weg die den kam van 't gebergte volgt; *santoentoe ndjaja*, den geheelen weg langs; *kadjoe ndapatentoëka*, *baré'e ndapatiwaa*, balken die in de lengte worden gelegd, niet in de dwarsste.

pontoentoengi, een 2de pakje rijst, dat naast de eters wordt neergelegd, voor 't geval ze nog wat willen eten [ook *toentoengi*, zie *obosi*], *pontoentoengi ndadika ri ojo linggona*, de 2de portie rijst wordt tusschen de gasten gelegd; *togo njoentjoe toentoenginja*: *baroe*, *kina'a*, *inaoe*, drie dingen komen na elkaar: palmwijn, rijst en toespijs; *ndatoentoengi kina'a*, er wordt nog eens rijst gegeven, *natoentoengi mampeole*, *mampeoasi*, *mampetoemboe*, hij heeft het nog eens bekeken, nagevraagd, verteld, *ane ndapantoentoengiku kina'a*, *bara loka*, *bara oë*, *da live pakoei ri weroke*, als men er rijst of pisang of water op laat volgen, dan gaat de medicijn door de keel, *poeramo enoer ndatila*, *ndantali-ntoentoengi wa'oe*, *ndat* er kralen zijn uitgedeeld, worden er nog eens uitgedeeld.

toentoea „waarlangs men gaat”, w. t. v.

djaja, *weg*, *toentoenja*, een overgeërfde eigenschap van hem, aangeboren trek, ook wel *toentoenja* of *toentoekanja*.

3. **toentoe**, een klimplant met groote bladeren en roode vruchten; de bladeren worden gebruikt om er rijst uit te eten; 2 soorten, eene met gave en eene met diep ingesneden bladeren; ze worden gestampt en met curcuma gemengd op wonden gelegd.

toentoea, **toentoengi**, zie 2. *toentoe*.

toentoeo, kleine vliegjes, die op den palmwijn afkomen.

toentopo, schemerig, half licht, bv. bij een naderende bui of tegen zonsondergang.

toeo, verk. v. *kotoeo*, w. t. v. *laembe*, siri; *koja ntoeo*, siri-vruchten; *jama ntoeo*, siri-bladeren; *metoeo*, op siri uitgaan.

toe'o: *mampetoë'osi*, goed toekijken, goed op iets letten, *ane da montjompï poese*, *da ndapetoë'osi mpodago*, als men de navelstreng afsnijdt, moet men goed toekijken, *mampetoë'osi to melambi*, scherp turen naar kippenluisjes.

toë'ori [Mor. *toewi*], staken die men op eene rij zet, als herten-verschrikkers; ze zijn van boven gespleten en in de spleet is een bos lang gras die naar links en een die naar rechts wijst; boven op den stok is een pluk suikerpalm-vezels aangebracht en de stokken zijn verbonden door een band van bladeren; de herten zien deze stokken voor menschen aan: Tor. II, 364; *mantoë'ori djaja*, den weg bebakenen met zulke stokken, *djaja ndatoë'orika lagira*, *nakakono mbatika*, de weg is met herten-verschrikkers afgezet voor de herten opdat zij in de springlans loopen.

toeobo, zie *obo*.

1. **toeoe**, in versterkten vorm *witoeoe*, klanknab. v. e. stoot of houw, die hard tegen hard aankomt, *toeoe² ri kadjoe*, bons! tegen een boom, *toeoe*, *natoengkoemo doeata*, hap, beet hem de slang, *toeoe*, *toeoe panagoentoe*, *eca lebotoe nbojo*, paf, paf! knalden de geweren, alsof er bamboe vaneensprong; *kantoeoe²*, aldoor pang, pang! bons, bons! flang, flang! *dja satoeoe naringko*, *teboewomo oeani*, slechts één pang gaf hij er op en daar vlogen de bijen er uit; *montjere-toeoe*, in de maat rijst stampen;

noendjia motoeoe rilaoe? wat geeft er zoo'n bons daar? nombetoeoe mpintja karama, de vingers komen maar juist tegen elkaar (bij 't omspannen v. d. pols).

2. **toeoe** (vgl. *toedor* en *Mal. toeroen*, *Tomb. toeho-*
hoen, *Sang. toehoeng*); *patoeoe*, wdl. „wat men doet neerkomen”, boodschap, opdracht, iets dat men door een ander aan een derde laat zeggen: *mepatoeor*, een boodschap sturen, iets door een ander laten aanzeggen, *mepatoeoe To Kinadoe*: *mouajo nontjoe*, *mouajo goema*, *mouora bate'a*, *da ma'i napeloongga nTo Pebato*, de Kinadoeërs sturen de boodschap: de rijstblokken en de messcheeden schieten loten, de varens dragen vruchten, laten de Pebatoërs maar eens komen kijken (*Tor. I*, 205); *nije'e napatoeoeaka jakoe*, die boodschap heeft hij mij gezonden; *mampatoeoeaka joenoe*, aan een ander eens een boodschap sturen; *mampikipatoeoe*, vragen aan iemand om een ander een boodschap te zenden.

Amp. *mompitoeoe*, boodschap, aanzegging zenden; *napitoeoenakaka dja'inja*, hij liet zijne familie aanzeggen; *icasii pitoeoe mpa'angko*, aldus is de opdracht van mijn vader.

1. **toe'oe**, knoop, strik die ergens in wordt gelegd, strik om wild te vangen (*Tor. II*, 366); *toe'oe mpelar*, *t. melae*, *t. mpopela*, lus van een strik, die op zich zelf ook weer een strik vormt. *toe'oe mpodjio*, lus v. e. strik die zoo is geknoopt, dat zij ¹⁾ niet dicht kan gaan; *djole santoe'oe*, 10 stuks maïs, met een der schutbladen aan elkaar gebonden; *mantoe'oe*, knopen vastknoopen, *mantoe'oe topi*, de sarong vastmaken, door de punt v. h. overschietende deel in te steken; *teto'oe*, geknoopt, in den knoop.

kanoe'oe-noe'oe raja, onwillig, aarzelend, wantrouwend, met tegenzin, *kanoe'oe² raja mepakoni*, *be manoro*, met tegenzin geeft hij anderen te eten, 't is dan ook niet in orde, *kanoe'oe² raja ntaoe maroo² ri djaja bangke*, de menschen zijn niet gezind om aan den grooten weg te gaan wonen, *kanoe'oe² pampae² oe ntaoe majangoe*, *ka'a'a²*, de woorden komen er niet goed uit bij den dronken man, hij

hakkelt; *napone'oe² ndaja mantadji lanoo*, zijn hart is ongezind om het Heidendom prijs te geven.

2. **toe'oe** (*Minah. t. id.*, *Bis. Pang. toe'oed*, *Pamp. toed*; vgl. ook *katoe'oe*, dat wrsch. v. dit *toe'oe* is afgeleid), gewl. *ntoe'oe*, versterkend bijwoord, echt, waar, terdege, *bangke toe'oe*, *bangke ntoe'oe*, echt groot, terdege groot, *madoro ntoe'oe*, zeer druk, echt levendig, *eo laekamo ntoe'oe*, de zon is al terdege laag.

matoe'oe, half droog, min of meer droog of hard, *matoe'oe lomboe*, het slijk is zoo droog, dat men er over loopen kan, *matoe'oemo djaja*, *mapeni'mo sakodi*, de weg is al vrij droog, hij is al eenigszins hard, *matoe'oe ngannga*, (mijn) mond is droog, dorstig, *matoe'oe kompo*, (ik) voel me uitgedroogd van binnen, *kadjoe mator'oe*, hout dat al vrij droog is; *bontje napakatoe'oemo pai nakatoe'oe*, ze heeft de rijstepap half droog laten koken, zoodat ze vrij hard is.

Amp. *doulongi ntoe'oe mangulibiroe taue*, echt vlug er bij om de menschen in beroering te brengen, *masoeli ntoe'oe*, *meicali ta niolinngko*, terdege duur, zoodat ik het niet heb gekocht, *kasi'a-ntoe'oenia koepokono*, die is het echt die ik graag wil hebben.

toe'oeri (*Tag. no'ol*, *Mor. to'ori*, weten); *L. metoe'oeri*, staren, lang naar iets kijken; *mantoe'oeri*, strak aanstaren, voortdurend in 't oog houden, *jakoe nantoe'oeri buwela*, één buf-fel staarde mij strak aan, *taoe setoe be naow² mantoe'oe²ri ana we'a*, die man zit onophoudelijk de meisjes aan te staren; *batoe'oeri*, iemand die de menschen en de dingen pleegt aan te staren; *nombetoe'oeri*, mekaar aanstaren; *mombetoe'oe²ri koese pai tinanja*, *pai nakatiuna*, de buidelbeer en zijn wijfje zitten elkaar aan te staren, zoodat het wijfje zwanger wordt.

In *PmB.* is *toe'oeri* een der gewone woorden voor „zien”.

toeoko, zie *oko*.

toepak (*Mal. tepak*, afweren), planken, die in den vorm v. e. kam zijn uitgesneden en aangebracht worden aan de uiteinden v. d. nokbalk v. e. huis, oorspr. om onzichtbare mach-

ten af te weren, *tosoe ntoepaki*, de pennen dezer uitsteekfels, *toepaki eua soedjoe*, *karoea nto'onja petengke*, deze uitsteekfels lijken op luizenkammen, de 2de naam is *petengke*.

toepako, veenmol, *Gryllotalpa*, gebruikt als hengelaas, *santongo setoe bare'epa ndapoana noe inekoe jakoe*, *ntongonja ri langkeda ntoepako kar'ekoe*, toentertijd had mijne moeder mij nog niet ter wereld gebracht, ik was nog in de knieholte v. d. veenmol.

toepasi (vgl. *toepaki*); *matoepasi*, niet meer te zien, verdwenen, doordat het vergaan, afge-weerd of verdreven is, *magonoemo sanga ri uoekoe*, *liemo kagoronja*, *matoepasimo*, het vleesch op de beenderen is al vergaan, het is reeds meer dan verrot, het is verdwenen, *bemo ma'i uraoe ri nauoekoe*, *matoepasimo*, *koepowoeni pai nakatoepasi*, de varkens komen niet meer in mijn akker, ze zijn verdwenen, ik heb ze afgeschrikt, zoodat ze verdwenen zijn.

toepe (*Bim. toefe*, *Boeg. toep²*, ei), speeksel; *metoepe*, spuwen, met opzet en hoorbaar; *mantoepepsi*, bespuwen, *da koetoepsi lionja*, ik zal hem in zijn gezicht spuwen; *to petoepe*, *batoepe*, spuer, iemand die telkens spuit, om zijn afkeer te toonen, aansteller.

pr. t. *noepe*, speeksel, *menoep²*, spuwen.

toepeli, *Tog.*, kromsprekend, spraakgebrekkig. **toepeo**, zie *peo*.

toera (*Nap. toeraki*, vgl. 1. *toeda*, [1. *toendu*]. enz.); *matoera*, afgestort, v. d. grond, door aardbeving, ondergraving, regen, *matoerra tana*, *nakeui noe oe² moico*, de grond is afgestort, meegevoerd door 't hooge water; *matoera wojo*, bamboe (afkappen en) nederhalen, *mantoerasi*, *mantoerabi*, *mampakatoera*, doen afstorten, afgraven, *ndatoerasi tana*, de grond wordt afgegraven, afgestort.

toerangga, *PmB.*, een kruid met welks sap men zich de nagels rood verft.

toerate, Amp. = *B. torate*, Onderwereld.

toero, de tijd voor, de gelegenheid tot iets, *toero mpodjuma*, de tijd voor den landbouw, *toero mpompah² To Koekoe*, *mewuromo To Rano*, ten tijde van het rijstplanten der Koekoërs zijn die van 't Meer reeds aan 't wieden, *se'i*

toero mpelindjakoe se'i, nu ben ik juist op reis, *toeronja*, de tijd er voor.

patoero, voorgevoel, inzicht, blik op de toekomst, *re'e patoero ndajakoe*, *da ma'i inekoe rano*, ik heb er een voorgevoel van, dat mijne moeder morgen zal komen; *pantoerongi*, w. t. v. *mata*, oog [zie *pontoero(ngi)*]. **toeroe** (*O. Jav. toerw*, *Bik. toeroeg*, *Tag. Bis. toeloeg*, *Mong. sioeg*, *Mal. tidoer*, *Austron.*); *motoeroe*, gaan liggen, nederliggen, *mauengi*, *motoeroe jore*, toen het duister werd, ging hij liggen en sliep in, *motoeroe ntjoedipi*, op zijde liggen; *santoeroe tekalinga*, met dat hij lag, sliep hij in, *podo santoeroe jorekoe*, *marememo*, ik had nog maar één keer achtereen geslapen, toen het dag werd, *santoeroe jorekor*, *tekiroino*, na één keer geslapen te hebben werd ik wakker, *togontoeroe kajorekoe*, *bare'epa mareme*, ik heb had drie keer geslapen en nog was het geen dag.

mantoeroe (*intr.*), afnemen in hevigheid, van wind, hitte, *mantoeroe ngojoe*, de wind gaat liggen, *mantoeroemo karamedu ngkoronja*, de hitte van zijn lichaam is gedaald; *tetoeroe*, *tepoteroe*, komen te liggen, *tetoeroemo reme*, de zon is al komen te liggen (op de toppen der bergen of der boomen in 't W.), *tetoeroe² madoengka*, hij kwam min of meer plat te liggen, toen hij omviel; *tetoeroepi*, in slaap gevallen; *sitoeroe*, bij elkaar, allen te zamen, gelijkelijk, *sitoeroemo wa'a ngkabosenja*, *kami dju sambela mopea*, de hoofden zijn bij elkaar, wij doen niet anders dan wachten.

mantoeroebaka, vaak afgek. tot *mantoeroe*, matigen, in mindere mate, in lagere graad verrichten wat men doet, *bare'e natoeroebaka mogel²*, hij matigde zich niet in 't lachen, *bare'e natoeroe mampae*, hij matigde zich niet in 't spreken, *mantoeroet baka*, *mandio*, *manngkoni*, *molontjo*, wat minder baden, eten, hard loopen; *mampetoeroebaka ada*, *dén* eisich van 't gewoonterecht eens wat lager stellen, wat laten zakken; *tetoeroebakamo ngojoe*, de wind heeft zich al wat gelegd, is wat gaan liggen, *madjamo si'a*, *tetoeroebakamo engkonja*, hij heeft een goede les gehad, zijne stre-

[¹⁾ Het handschrift heeft „hij”.]

ken zijn wat minder geworden; *tepatoeroesaka*, languit komen te liggen.

potoeroea (Str. B., uit het Par.), slaapplaats. *tinoeroe*, liggende, zijn gaan liggen (zonder te slapen).

pr. t. *matoeroe pentjoeloe* = B. *joeroe mata*, slaperig; *ajina toeroeki utjoeloe*, nu had ik juist zoo'n slaap.

toeroebi; *mantoeroebi*, iets zwaars naar zich toe trekken, met inspanning naar zich toe halen, *mantoeroebi iciti baola, nakadoengka*, den achterpoot v. e. buffel naar zich toe trekken, opdat hij valle, *pela baola ndaso'oka icitinja, ndatoeroebi, ndapakamosoe ri woto ngkadjoe*, de achterpoot van den buffel wordt met een reep buffelhuid vastgebonden, aangehouden en dicht bij een boomstam gebracht, *toeroebi pela, pakudii, ne'e ndalombonaka*, trek den riem aan, span hem, laat hem niet slap hangen.

toeroeki, afbeelding, plaat, teekening, *toeroeki ntuna*, landkaart; *mantoeroeki*, teekenen, afbeelden, schetsen, *lio ntuoer ndatoeroeki ri pemi*, menschengezichten zijn geteekend op de doodenmaskers, *mantoeroeki, mampetoeroeki tana*, het land in kaart brengen.

toeroenga (vgl. *oeroenga, koeroenga*; L. *palolo*), bamboe-fuik, om palingen in te vervoeren of levend te houden; *mantoeroenga masapi*, een paling in zulk een fuik bewaren, *taoe natoeroenga, nupakapari katoeroenga*, hij stopt de menschen in de fuik, maakt hun het leven zuur.

toeroete (vgl. *roete*); Amp. *matoeroete*, brabbelen, bargoensch spreken, bv. een vreemde taal of wartaal.

toeroetoe, zie 3. *toetoe*.

toesa (vgl. 2. *toenda*, enz. en Rongk. *matoesu* „schoonouders"); *metoesa, metoesaki*, vloek-aanbrengend, onheil na zich sleepend, van kwaden invloed zijnde, ook onopzettelijk, *bar'e madayo taoe morago-ane ra'e taoe moworake, da metoesa ri taoe morago, ane nanangi ntaoe moworake*, men mag geen reizang uitvoeren, terwijl de priesterzang wordt opgezegd, dan zijn de priesters onheil-aanbrengend voor de reizigers als zij het

langer uithouden (het *morago* houdt op met 't daglicht, het *moworake* duurt langer), *ane rengko ngkabosenja naporengko noe anangodi, da metoesa ri anoe mamporengko, da rongka mate*, als de minderen de versierselen van de hoofden dragen, dan zijn die van noodlottigen invloed op de dragers, dezen gaan dan spoedig dood, *dja metoesaki badjoengkompania, masae napa madja'a, boi da nanangi jakoe*, die soldatenkleeren zijn vloekaanbrengend, het duurt zoo lang eer ze versleten zijn, als ze 't maar niet langer uithouden dan ik zelf! *metoesa penaikoe, madja'a oanja, ananggodikoe da mate*, mijn zwaard is van kwaden invloed, de aderen zijn verkeerd, mijn kind zal sterven.

matoesa, matoesaki, kwaden invloed uitoefenen, booze tooverkracht uitstralen op iets, *ane be mate ana morapi samba'a, natoesaki inenja*, als er van een tweeling niet één sterft, dan brengen ze vloek over hunne moeder, *natoesa ue'anja, penainja napoedjoe inodo*, hij heeft vloek over zijne vrouw gebracht, hij heeft zijn zwaard in geklopte boomschors gewikkeld, *anangodi batangi measa, mampotoetoe mangika kapate ntaoe, mesono inenja: njaoe bemo noetoesa jakoe, anakoe, sangaja kumi pai papanoe da mate rioenja, da noe'pe nami ngka'ilo*, een huilerig kind is verdacht, omdat het maar aldoor huilt om den dood van anderen, dan zegt de moeder: je hoeft me geen vloek aan te brengen, kind, je vader en ik zullen zeker eerder sterven (dan jij). dan zul je eens voelen wat 't is om wees te zijn, *anangodi pai nakaronga mate, potoe manginja matoesaki*, dat het kind spoedig gestorven is, komt doordat zijn geschrei het vloek heeft aangebracht, *da ndaroromo manoesetoe, nasisi tuoenja, matoesaki toempoenja*. die kip moet geslacht worden, ze slurpt hare eieren op, ze brengt vloek over hare eigenaars.

toesoe, zie *see*.

toesoe (Nap. *toehoe*, Kant. *mepotoehoe*, in den weg staan), in verlegenheid gebracht, overbluft, ten einde raad, *toesoemo rajakoe, bar'emo koentjani mesono*, ik ben ten einde raad, ik weet geen antwoord meer te geven. *ne'e*

toesoe rajamoe ane da momberata pai To Loetoe, wees niet overbluft, als je eene ontmoeting hebt met Loewoeërs, *toesoemo raja ngkabosenja anoe lo'e woengka eo, djamo wa'anja: mata mpenai*, de hoofden, die anders zoo knap zijn, weten geen raad meer, het eenige is: oorlogvoeren; *mompatoesoe*, radeloos zijn, niet meer weten wat te doen; *mampakatoesoe*, ten einde raad maken, tot radeloosheid brengen.

toete (vgl. *doedi* enz.), brandend stuk hout of bamboe, waarmee men zwaaiend over den weg loopt, om in het duister licht te hebben; *moetoete, kadjo napotoete*, hij bedient zich van zulk een fakkel, een stuk hout gebruikt hij als fakkel; *ndatoeteni djaja*, de weg wordt met een brandend stuk hout verlicht; *manotoetewaka*, met iets slingeren, zwaaien.

mowantoe, mowawantoe, slingerend loopen, zwaaien bij 't loopen, zooals een dronken man.

1. **toetoe** (Tontmb. *toe'toek*); *metoetoe*, 't hoofd buigen, *petoetoe, boi tondoeoe*, buig je hoofd om je niet te stooten, *metoetoe mangkoni*, 't hoofd buigen bij 't eten, zich bij 't eten bepalen; *mampetortoesi kina'a*, zich over 't eten buigen (als men met graagte toetast); *tetoetoe*, met het eene eind naar beneden gebogen, *tetoetoe kadjo se'i*, deze balk is aan 't eind gebogen, *djoia tetoetoe ri tandonja mpotimali'*, een vloer die aan beide zijden naar beneden gaat; *tetoetoe waka*, met 't hoofd naar beneden gevallen, zooals bv. een slapende die v. e. bank valt.

mamparatoetoe, het hoofd doen buigen, *namparatoetoe wo'o joeroe*, hij heeft het hoofd van zijn makker naar beneden gedrukt, *samba'a baola kaparatoetoe*, één buffel hebben we den kop gebogen (geslacht); *meparatoetoe*, het hoofd buigen, *bar'e koepodjo meparatoetoe, paikanja jakoe namparatoetoe ntaoe koepokaeka*. ik wilde 't hoofd niet buigen, maar iemand voor wien ik bang was heeft mij 't hoofd doen buigen; *paratoetoe*, een hakmes waarvan het uiteinde rond is, zoodat de punt naar beneden loopt.

mokaritoetoe, ijverig zich op iets toeleggen,

met aandacht en inspanning iets verrichten, *mokaritoetoe modjamaa*, met ijver en inspanning 't veld bewerken, *podo samba'a ana majoenoe mokaritoetoe magampi kabosenja*, slechts één slaaf blijft geregeld bezig met de zorg voor het hoofd, *da noepokaritoetoe mompali, noekaronga osa*, houd ijverig vol in onthouding van verboden spijs, opdat ge spoedig beter wordt; *makaritoetoe*, ijverig, *kari-toetoenja ri potetalanja pai nakaronga roo*, door zijn vlijt bij zijn werk was het spoedig af; *pakaritoetoe, pakaritoetoei*, wees ijverig, wees er vlijtig bij.

2. **toetoe** (Jav. Mal. *toetoe*, Sang. *toetoe*, Boeg. *toetoe*), deksel, bedekking, *toetoe mata*, ooglid, *toetoe mboekotoe*, knieschijf, *toetoe mbo'o*, schedel, *suci ri toetoe boeroe*, boven op den berg gekomen, *napalo toetoe joemo*, *napo'oesi*, zij sloten het deksel der kist en bonden het vast.

katoetoe, op elkaar sluitende, dicht op elkaar volgende, de een vlak na den ander komende, *taoe dja ma'i katoetoe*, de menschen komen maar hier, de een vlak na den ander; *oedja mpatoetoe*, regen waarvan de buien op elkaar sluiten, onafgebroken regen, *taoe nda-ordja mpatoetoe*, iem. die onafgebroken be- regend wordt, dien de menschen onafgebroken lastig vallen, *tuoe ndandjo mpatoetoe*, iemand bij wien de menschen telkens geregeld aankomen, bv. omdat hij vele schuldeisers heeft.

baroe satoetoe (Mor. *toetoe*), een bamboe palmwijn van één lid en een stuk van 't daarboven gelegene, *baroe ndatoetoe, sjar lomoe*, palmwijn in een bamboe van 1° lid; vdr. is *toetoe* ook een maat; *muntotoetoe baroe*, palmwijn in een *toetoe* afmeten.

mampapatoetoe tabo ri bingka, een drinknap ondersteboven in eene mand leggen, zoodat hij den bodem bedekt.

toetoe, het ompaksel of omhulsel waarmee men een opvangkoker van palmwijn afsluit, *ndatoetoe pati, wobonja ndawaleresi pai da ngkomaor, boi ma'i njuewa pai oeani*. de opvangkoker wordt afgesloten, de mond er van wordt omwikkeld te zamen met de bloem-

kolf v. d. suikerpalm, opdat de wespen en bijen er niet op afkomen.

ata ndatoetoewi, een doorbroken dak, waarvan een gedeelte zich verheft boven het daaronder gelegene, rondom eene opening latende, waar 't licht doorkomt.

toetoe wo'o, n. v. e. boom met ovale bladeren, die niet aangenaam ruiken; ze worden warm gemaakt en op den buik van kraamvrouwen gelegd; het hout is goed voor huisbouw, maar de naam doet velen vreezen, dat gebruik van dit hout zou maken dat de huisbewoners het hoofd laten hangen, door ziekte en zorgen; *ira ntoetoe wo'o pai ira mpoela meirali dongge dai*, de bladeren van t. u. en p. worden het insect d. d.

Amp. *matoetoe djaja*, de weg is overgroeid.

3. *toetoe* (Tontmb. *toe'toe'*, Bis. *toetoeok*, Tag. *toetoeug*, Jav. Mal. *toetoeok*, Sam. *toetoe*); *mantoeetoe lada*, Sp. peper fijnstampen, in een bamboekoker, gewl. met zout, uien enz. te zamen; *montoeetoe*, w. t. v. *mombadjoe*, rijst stampen; *pontoeetoe*, stampertje voor Sp. peper, ook w. t. v. *iajoe*, rijststampen.

mogintoetoe, met zijn drieën in één gat rijst stampen.

*kanoetoe*², stampende, op den grond of op den vloer bonzende, v. d. hoeven v. e. paard. v. h. loopen van vele menschen of dieren (een lichter geluid is *kunili*², zie *tili*), *kanoetoe*² *oni mbiti njara*, klop, klop klinkt het geluid der paardepooten, *kanoetoe*² *ma'i ba-oela*, klotsend en dreunend komen de buffels aan, *kanoetoe*² *apoeta*, ons vuur kraakt en loeit; *monoetoe*², id., *monoetoe*² *melindja toedoe daso*, bonzend, dreunend over den vloer loopen; *tepaponoetoe*, aan het bonzen, stampen geraakt, al bonzende, stampende, dreunende voortgaan; *woenoetoe lagiwa monoetoe*², roef, roef komen er herten aangebonds.

Amp. *toetoe*, *toeroetoe* (vgl. B. 2. *toto*, *taroto*); *montoeetoe pongu*, de sirihpruim fijnstampen; *montoeetoe*, het gevelde hout op den akker kleinhakken.

4. *toetoe* (Mal. Jav. Bat. *toetoe*), P. = L. 1. *toentoe*; *motoeetoe*, 't woord voeren, redeneeren, vertellen; *motoeetoe djaja* (L. *montoe*

ntoe djaja), een spel: één loopt rechtop, een ander houdt zich aan hem vast en volgt hem in gebukte houding, telkens vragende: *toetoe*² *djaja*, *djelamo*? vertel waar we zijn, zijn we er al? antw.: *bapa*, nog niet.

mantoetoeri, vertellen, mededeelen, *da koe-toetoerika siko anoe nato'o ntaoe*, ik zal je vertellen wat de menschen zeggen, *mantoetoeri taoe madjoe'a*, een zieke toespreken.

mantoetoewaka, *-saka*, beschrijven, voordragen, *mantoetoewaka kajori*, versjes voordragen.

toetoeba (missch. v. 2. *toetoe*, met suffix *-a*, z. v. a. met een dikke knieschijf), zweer of puist op de knie; *ketoetoeba*, zulk een zweer of puist hebbende.

toetoemaloe, zie 1. *taloe*.

toetoeni (Minah. t. Sang. Boeg. Tob. Kar. Filip. t. *toetoeng*, Bocoel *toetoengo*); *mantoetoeni*, iets aan het uiteinde in brand steken, vlam of vuur doen vatten, bv. een fakkel, een lamp, een stuk brandhout waarmee men andere brandstof wil aansteken, *mantoetoeni silo*, een fakkel aansteken, *noendjaa da ndatoetoenika silo*? waarmee zal de fakkel worden aangestoken?

toetoe wo'o, zie 2. *toetoe*.

1. *toewa* (vgl. *woetongo* [en Mor. *toewoe*]), het oprijzende, het bovenste deel v. e. boom, waar de takken beginnen, *angga utoea noenoe*, geest die in een ficus woont, *ri toewa ngkadjoe*, op een boom, *ri toewa njara*, te paard; *ri toewa* is w. t. v. *ri waico*; *motoeua*, hoog, *banoea motoeua ndaedjani*, een hoog huis wordt met een trap beklommen, *baroe motoeua*, gewone palmwijn (wdl. hooge palmwijn, die uit den boom komt) tegenover *baroe pongasi*, rijstpalmwijn.

pr. t. *noewa* = B. *toewa*; *njalimo ri noewa ngkajoe*, in een boom geklommen.

2. *toewa* (Mal. Jav. *toeba*, Austron.), Derris-elliptica, Cl. 1061, de klimplant met het sap van welker wortel men visschen bedwelmt; *monoewa*, visschen met dit vergif; *mantoewa*, iets met t. vangen, *mantoewa inantjo*, op een inantjo met t. visschen, *baoe ndatoewa*, met vergif gevangen visch. Tor. II, 3, 373, 376.

3. *toewa* (uit het Boeg.), Str. B.; *santoeua*, zoo veel als voldoende is voor, gebruikt van katoenen stoffen en derg.; *santoeua badjoe rawa*, zoo veel stof als genoeg is voor een doorschijnend baadje; *santoeua lompo*, een geheel stuk katoen.

toewe, n. v. e. kruipplant.

1. *toewoe* (Jav. *toewoeh*, Mal. *toemboeh*, Tag. *toebo'*, Austron.; [vgl. 1. *toemboe*]), levend, de kiem van planten, *toewoenja*, de kiem er van, *toewoe ngkajoeke*, de kiem v. d. kokosnoot, *toewoe mate*, *be da koepalaika siko*, in leven en sterven zal ik je niet verlaten, *toewoemo pae*, de rijst ontkiemt, *bara da toewoe anakoe*? zou mijn kind in 't leven blijven? *makodje mombesoeara pai icali*, *paikanja be toewoe taoe*, het is dapper om voor den vijand front te maken, maar je blijft er niet bij in 't leven, *toewoe ntoe'a*, word oud, leef lang, *toewoe wo'oe*, jongeling, jonge man, *toewoe watoea*, tot den slavenstand behooren, *toewoe mokole*, tot den vrijen stand behooren, *toewoe salapi*, *toewoe salapi*, het eene geslacht na 't andere, van geslacht op geslacht, *ananggodi toewoe ri engo noe inenja*, een kind dat zijne moeder aan den neus is gegroeid, een buiten-echtelijk kind.

katoewoe, leven, levenstoestand, *watoea katoewoenja*, hij is een slaaf van zijn stand, *we'a katoewoenja*, ze is een vrouw, *masaemo katoewoenja*, *pai bare'epa bangke*, hij heeft al lang geleefd, maar hij is nog niet groot, *taoe maroso katoewoenja*, iemand die zich sterk voelt, die zich laat gelden; *sangkatoewoe*, met dat hij leefde, terzelfder tijd levende, *taoe sangkatoewoe se'i*, degenen die thans jong zijn; *mangkatowoeke*, er van leven, er bij in 't leven blijven, *anoe napomoaja joenoe*, *siko da mangkatowoeke*, wat anderen hebben gepland, daar zoudt gij van leven, *ma'ai djoe'a melele oeri*, *dja taoe setoe mangkatowoeke*, de busmettelijke ziekte van vroeger was erg, slechts zij zijn er bij in 't leven gebleven; *mimpoken toewoe*, tot levensonderhoud, tot leuftocht hebben, *noendjaa da tapokatowoe*? waarvan zullen we leven? *dja wa'a mbamba napetowoe*, *da napekatowoeke*, hij heeft maar enkel

leugens verteld, om te trachten er bij in 't leven te blijven (om zijn leven te redden).

mampatoewoe, in 't leven houden, onderhouden, opvoeden, *ana ntaoe koepatoewoe*, anderens kinderen voed ik op, *pai koekatoewoe*, *maka ine-ba'akoe mampatoewoe*, dat ik in 't leven ben gebleven is omdat tante me heeft opgevoed, *ine ndipatoewoekakoe anakoe*, *jakoe da mate*, moeder, voedt u mijn kind voor me op, ik ga sterven, *ane noepepate waucoekoe*, *sangadi baola da rapatoewoeke*, als je mijn varken doodmaakt, kan het alleen door een buffel weer levend gemaakt worden (vergoed worden); *pinatoewoe*, huisdier, fokdier, vaak w. t. v. *baola* (buffel); *pinatoewoe*, kind v. e. ander dat men opvoedt, aangenomen kind.

sintoewoe, gelijk van leven, van gelijke afmeting, eensgezind, te zamen levende, *bara da sintoewoepa kita*, *bara bar'emo*, *ntje'e da koedongge*, of we nog eensgezind zullen blijven of niet meer, dat moet ik nog hooren; *mosintoewoe*, in vriendschap leven, in goede verstandhouding met elkaar verkeerend, *taoe magari mosintoewoe*, iemand die er voor zorgt in goede verstandhouding met anderen te leven; *posintoewoe*, vriendschap, goede verstandhouding, eendracht, *ne'e ndagero posintoewoe*, verbreek de goede verstandhouding niet; *mampasintoewoeke*, in vriendschap leven met; [*mampasintoewoe taoe ntana se'i*, de menschen van dit land in vriendschap doen leven]; *mampasintoewoe*, op elkaar doen sluiten, passen, bv. bij het oprouwen met de randen op elkaar doen komen, *ndapasintoewoe tandunja*, de uiteinden zijn tot gelijke hoogte gebracht.

toewoeri, datgene waardoor men iemands terechtstelling kan afkopen, *taoe setoe da ndusasi*, *nato'o ngkabosenja da maica toe-woeri*, *apo baola ndaprapai*, die man zou worden doodgehakt, het hoofd zeide dat hij de afkoopsom zou geven, men vroeg 4 buffels; *mantoewoeri*, de doodstraf afkopen, *watoea mantoewoeri porinja*, *maka si'a da ndusasa*, *mantjawani poeinja*, *koro mbatoea toewoeri mpoeinja*, een slaaf laat zijn heer in

't leven blijven, want hij wordt in stukken gehakt in plaats van zijn heer, het lijf v. d. slaaf is de prijs voor 't leven van zijn heer.

tinowoe, leeftijd, levensduur, *pitoe² ntinowoe*, een zeventvoudig leven, een heel lang leven, *sara mangajali tinowoe*, *maka uoe-joeata ndasara oengka ri poe'oenja*, de kam neemt het leven weg, want ons haar wordt gekamd van af den wortel (Measa, 75, 106); *matinowoe*, bejaard; *sitinowoe*, *santinowoe*, *santitinowoe*, van gelijken ouderdom.

mentowoe, benaming voor gewassen die veel levenskracht hebben, bv. *soi*, *pasara*, *ikoe masapi*, omdat een stukje er van dat gestekt wordt, dadelijk weer opgroeit; *rapentowoe*, met zulk een plant geneeskundig behandeld worden; *malinowoe*, *mainowoe*, syn. m. *mentowoe*, krachtig van leven, taai van levenskracht; Tor. I, 390, 392.

kantowoesa, *kantowoesa*, onkruid dat opnieuw opgroeit op een akker die reeds is schoongemaakt, maar sinds onbebouwd is gebleven, *djamaa anoe roo ndaawoeti*, *nasomba mpooedja pai nakabare'e rongu ndatondajo*, *kekantowoesamo*, een akker die reeds is schoongemaakt, waarna de regentijd plotseling is ingevallen, zoodat hij niet spoedig is schoongebrand, die wordt weer vol met nieuw onkruid.

2. **toewoe**. Amp. (vgl. *atowoe*, *itowoe*), in water koken, *ratoewoe ri koera limbori*, *roo ritowoe raomesi*, *ia uoero*, *raokomo*, *rapoeai*, *nukangaoe*, *jumbori*-bladeren worden in een pot gekookt, als ze gekookt zijn, worden ze in de week gezet, den volgenden dag worden ze uit 't water gehaald en in de zon gelegd om droog te worden.

1. **toga** (Mal. *tēras*, Sang. *toghasē*, Bis. Bag. *togas*, Tag. *tigas*, Lamp. Ibat. *tias*, O. Jav. *turas*, Tontmb. *ta'as*, Boeool *togoto*), armband van ijzer of koper, door vrouwen en kinderen gedragen, *gantji toga*, tol van koper, die in de verhalen voorkomt, waarmede de eigenaar alle andere tollen stuk gooit; *motoga*, een armband van ijzer of koper dragen; *potoga*, de pols; *sampotoga*, de lengte v. d. top v. d. middelvinger tot aan den pols.

pr. t. *marontoga*, sterk; *torindoe santoga*, één bos rijst; *kanente² toganja*, de bindsels verschuiven.

2. **toga** (vgl. *toa*, 1. *tora*); *metoga*, zich oprichten om aan te vallen, kop en bovenlijf oprichten om te bijten of te grijpen, v. krokodillen, slangen, vogels, *metoga oele*, *mengoderaka*, *da metoengkoel*, de slang richt zich op en neemt een opletende houding aan, om een beet te geven; *natoga noe oele wro'anja*, de slang steekt den kop schuin naar boven, *taoe natoga ngkarioeē*, *natangkandoo*, een krokodil viel den man aan en greep hem; *sampetoganja tontji*, *samperoempanja ri Kapapitoe*, *metoga mpenaino i Oealiola*, met dat de vogel naar voren schoot, viel hij aan op K., maar Oe. stak vooruit met zijn zwaard.

toga'oe, Amp., ook *tologa'oe*, *toga'oenja*, *toga'oenja* = B. *pindongo*, stakkerd, och arm, een woord om iem. mee te beklagen.

togelo, zie *gelo*.

togilo, *togilo²*, zie *gilo*.

togingengeri, zie *gengege*.

togisi (Mal. *tiris*), kokosmelk, het vocht dat men met de hand uit geraspt en geweekt kokosvleesch knijpt; ook de pekkel (*tonjoe*) die uit de *boroi* druipt, wordt wel *togisi* gend.

Lal. *matogisi*, dicht op elkaar.

togo (Mal. Jav. *tiga*, vgl. Bob. *tigan* „de 3 haardsteen“, Par. *taloesi*), drie, in verbinding met maatwoorden, *togompoejoe*, 30, *togoatoe*, 300, *togontjowoe*, 3000, *togondiwoe*, 30.000, *togombengi*, drie nachten, *togongkani*, 3 maal, *togoogoe*, drie stuks, *tinapa togorambi*, een groote rijstbos, die uit 3 gewone bossen bestaat (loon voor oogsters); *tatogo*, drie (onbenoemd); *tetatatogo*, *teatatogo*, een stuk of 3.

togoe; *montogoe*, *metogoe*, wichelen, met kokos en curcuma, om te weten of iemand in 't leven zal blijven of wanneer hij zal sterven, verwenschen, boezen wensch, vloek over iets uitspreken, door tooverkracht bederven; gissen, schatten, ramen; *metogoe taee setoe*, *natoto*: *togonta'oe wawase'e da mate*, hij sprak eene verwensching uit, hij zeide: over 3 jaar zal hij sterven; *ane kono pontogoekeoe*, *santjowoe jaoe*, als mijne schatting juist is, zijn

het er 1000; *pai nakasaboe mpakoeli*, *maka natogoe ntaoe*, *salanja matogoe*, *nawai mboela samb'a*, *ndakoni ri pongkariani*, dat de geneesmiddelen krachteloos zijn geworden is omdat iemand ze heeft vervloekt, om zijne schuld ze te hebben vervloekt heeft hij een geit gegeven, die opgegeten is bij het bewaken van 't lijk.

togoea, ook *toeoga*, w. t. v. *walesoe* (muis), volg. and. een groote boschmuis.

togoemba, w. t. v. *oeē*, water.

togongi (Balant. Bangg. *togong*, Loin. *togon*, Mor. *togo*, Boeng. Lak. *toko*), eiland; Amp. id., landengte, rivierkaap.

togooe, een houtduif, met lange staartveeren, w. t. *lebago*, *leoesa*.

tohee, lichtbruine houtduif, gend.nr. haargeluid.

tohihi, *tohi*; *mantohii*, *mantohihi*, gestampte maïs of stukgestampte rijst wannen, om de sijne van de grove stukjes te scheiden, *wone mbea ndatohihi ri doekoe*, *ndapogalembo*, stukgestampte rijstkorrels worden gewand met de wan, om tot pap gekookt te worden.

tohoho (vgl. *tihooe*); *metohoho*, het eigenaardige blaffen van honden die een stuk wild tot staan gebracht hebben. [Zie ook *djoeroro*.]

toina, een zangwijs in den reizang (*raego*); *motoina*, die wijs zingen.

toja (Par. id. „schommel“; [vgl. *do'ra*]), pr. t.; *banja natoja podeli*, niet de beenen zwaaien, *da natoja noe kantamoe*, zwaai er met je schild tegen; *Mantoja Lele* (Tor. III, 672, 110), *Mantoja Rore* (den kruidentbos heen en weer bewegen), [plaatsnamen]; *ri katetoja ntambolo*, waar de bamboe-trompetten gezwaaid worden; *kantoja²*, zwevende, schommelende (in den regenboog).

a) *goene ntinoja ri rawa*, [de zwaarden die bengelen in de lucht]

b) *linoja tinomboetira*, opgehangen aan de ombesaa (MS.)]

tojadi, pr. t., stijf; *ba da ngkoetjadi deli* (Tor. III, 696, 189), moge ik geen stijfbeen worden.

a) *boi potjadi deli*, opdat de beenen niet stijf worden,

b) *pe'onakekoe ri boto*, als ik eene hoogte beklim.

tojara, zie *jara*.

tojo, muizenval, van één geleding bamboe gemaakt, Tor. II, 369; *madika tojo*, een muizenval stellen; *mantjo walesoe*, muizen vangen met deze val.

tójodi, pr. t. = *toejodi*; *samponojodi* = B. *samponontjo*; *samponojodi oentoer*, met dat hij gaat loopen is hij al ver.

tojoe (vgl. 2. *doloe*, *itojoe* en Mal. *tiloer*, Sang. *tellohē*, Tag. Bis. *itloeg*), ei, testikel; *tojoe ngkosa*, kuit van baars; [ook de kiemal v. d. kokosmoot heet *tojenja* (of *kolo*)]; voor kippen-ei wordt steeds *tojoe manoe* gezegd; het ei is 't beeld van iets dat voorzichtig moet behandeld worden; *tetadoelimo tojoe manoe oengka ri Waro mPebato*, *djela ri Parigi*, *be maposo*, *tetadoelimo tojoe manoe oengka ri Parigi*, *djela ri Pebato*, *be maposo*, komt er een ei rollen van Pebato naar Parigi, dan breekt het niet, komt er een ei rollen v. Par. nr. Peb., dan breekt het niet (formule bij het sluiten van vrede tusschen Par. en Peb.: het verkeer tusschen beide landen is nu geheel veilig); *tojoe manoe bata*, windei, of zeer klein ei, kondigt de nadering van vijanden aan; *wro'anja kande'oe²*, *konomo kaposso ntojoe manoe*, zijn hoofd knikt voortdurend, hij is getroffen door een vloek (waarbij wordt gewenscht dat iem. als een ei moge breken, *da maposo mpotojoe manoe*); Tor. I, 225.

motojoe, testikels hebben, eieren leggen; *tojoe manoe anoe nepa ndapotojoeke*, een pas gelegd ei; *mampetojoesz*, lubben, castreren, *asoe ndapetojoesi*, een ontmande hond.

tojoe baee, een moerasplant.

tojoi, zie *joi*.

toka (Sal. *taka*, Jav. *teka*), voorhanden, aanwezig zijn, er zijn omdat het gekomen of aangebracht is, *totoka*, aangekomene gast, vreemdeling; *madojo toka*, zeer ijverig, behoorlijk ijverig, *mabangke² toka i Wajaoe*, W. heeft genoeg inbeelding; *toka²*, alle benoedigheden zijn voorhanden, *toka²mo inii*, de zaairijst is er allemaal al.

mampatoka, zorgen dat iets er is, *kami da mampatoka uea mpompaho*, wij zullen zorgen

dat er rijst is om te eten op 't plantfeest; *madojo mpatoka*, vlug in 't bedienen van een gast; *petoka*, loon voor het verrichten van godsd. handelingen, *laboe samata*, *ajapa sabala*, *bingka lora saogoe ndapopetoka ntaoe anoe mantjoembani baloe*, een hakmes, een baan katoen en een gekleurd mandje wordt gegeven als loon voor dengene die den rouw over de(n) echtgenoot opheft; *mampetotoka*, ont-halen, als gast ontvangen, priesterloon geven.

pr. t. *manoka*, alles, allen; *ri kojamboeni manoka*, in de *pelawo* is al het noodige; *ligoe majole manoka*, de geesten slapen allen.

tokaladi (Mal. *kéladi*, Boeg. *aladi*), Tog., Colocasia antiquorum, Cl. 847.

1. *toki*, koker voor blaasroerpijlen, PmB. *tongki*; Tor. II, 361.

2. *toki* (Tontmb. *téki*, Tomb. *oki*), Saloem. = B. *kodi*, klein.

PmB. *totoki*, klein, schraal, *peka totoki*, een kleine hengselhaak.

tokiki, zie *kiki*.

toko (vgl. *toeko* en Jav. Tomb. Tons. *tékén*, Sang. *téking*, Mak. *takang*, Boeg. *tékéng*, Bent. *tikén*, Tag. *tikin*), stok, staf, ook gebruikt als maatwoord voor sommige voorwerpen, *wojo santoko*, één bamboe-stok, *ero patantoko*, 4 gras-sprietjes, *wojoea santoko*, één haar; *toko woentoe*, een stok zonder lemmet, wandelstok; *toko noe geso*², de hals der viool, *toko noe geso*² *rakoda*, *rapelasoki*, *rapevoentja ri tabo*, in den hals der viool worden insnijdingen gemaakt, er worden dwarshoutjes in aangebracht en hij wordt in een kokosdop gestoken; *mania toko*, ouders der schoonouders, schoon-grootouders; *toko mpajope*, de mast waaraan de goederen hangen, die men aan 't eind v. h. *popasangke* bezingt, om ze elkaar aan te prijzen en alzo het koopen van goederen (voor rijst) in te wijden [zie *jope*]; *motoko*², een stok gebruiken, bij 't loopen; *potoko*, een staketsel of schutting in 't water; *mentoko*, dikke stengels, dikke stelen vormend; *mantokowi pelindjanja*, zijn gang met een stok ondersteunen.

toemoko (vgl. *toemboko*), hangwortel, lucht-wortel.

motinoko, gezegd v. e. troep waarvan eerst enkelen, daarna meer komen, *dja motitinoko ewa kama'i oeani*, *tesasamba'a rioenja*, *nepa tesasampoejoe*, *masae mariamo*, ze komen bij kleine getallen, zooals bijen, eerst een enkele, dan een stuk of 10, eindelijk in groot aantal.

pr. t. *toko sora* [zie ook 1. *sora*], wandstijl v. e. huis, *samoera mantoko nono*, noem de stijlen van 't haardrak.

tokoe [vgl. *dokoe*, *rokoe*, enz.], klanknab., geluid van kloppen, tikken, stampen, *tokoe mpo-mbadjoe koedonge taoe setoe*, ik hoor hen klop, klop, rijst stampen, *tokoe mpondoete*, *uatoe ndapompasilonto djole*, klop, klop, aan 't maïs stampen, op den steen (in 't blok) wordt de maïs gestampt; *motokoe ri nontjoe*, luid hoorbaar in 't rijstblok stampen; *kasatokoe ri uatoe*, met een harden stamp op den steen (in 't blok); *satokoe boeberoero*, rombom klonk het geroffel; *woetokoe ri woekoe*, pang! tegen de beenderen; *katokoe*², tikkende, kloppende, *katokoe*² *ri nontjoe*, bij het stampen tegen 't rijstblok tikkende; *motokoe-tende*, op een bep. wijze trommelen of tokkelen op de kleine trom (*tiboee*).

tokoekoe (Mal. *tekoekoer*), kleine tortelduif, met pauwstaart.

tokoelawi, n. v. e. rijstsoort, afkomstig uit Koe-lawi; in PmB. ook een kruid, dat in moerassen groeit.

tokoja, of *toekoe tokoja*, luizen, die vaak in groot aantal op een lijk voorkomen; geen ander soort dan de gewone haarluis.

tolae, w. t. v. *nggaroe*, kat; pr. t. *tolae ngkoe-mora*, ben. v. d. *kongka*, kiekendief; Tor. III, 671, 90.

tolako, de 5 priesteressen met hare 2 mannelijke begeleiders, die op het groote doodenfeest (*tengke*, *pompemate*) de zielen der dooden naar hun vast verblijf begeleiden; *montolako*, deze begeleider verrichten. Tor. II, 125.

tolamaoe (vgl. *kalamaoe*), pr. t.

tolamaoe panta ndare, de geesten in elk huis, *tolele panta pambola*, de zielen in elke woning.

tolamboe, een groente die op *oeo* (srt. spinazie) lijkt.

tolangkoera, oude bamboe (*wojo kodjo*), waarvan de stengels reeds droog zijn geworden, zoodat ze niet omvangrijk meer zijn, maar een dikke schil en een kleine holte hebben.

tolao, onderlegsel, onderlaag, waarop men iets legt, *roea ntapi tolaonja*, er liggen twee onder-legsels onder; *ane ndatoeoe toraa*, *bare'e ré'e katolaonja*, als men aardvruchten pofst, is er geen onderlegsel; *mompatalao*, iets op een onderlegsel plaatsen, bv. een stok waaraan men een punt wil hakken, op een stuk hout, *tojoe mamoe ndapatolao ri ira*, *nepa nda'apole*, het ei wordt op een onderlaag van bladeren gelegd en daarna gebakken, *lacinja ré'e pompatolaoa*, *maka ri bele kar'enja*, men heeft het reeds op een onderlaag gelegd, want het ligt in een blik.

tolaolitani, zie *laolitani*.

tolapi (vgl. [1.] *lapi*), een kruid, dat tusschen 't gras groeit en zijne stengels veelvuldig vertakt.

1. *tole* (Boeg. id. „oprollen”), *Pandanus* sp., Cl. 2557; alg. naam der pandanen, welke bladeren zeer gewild zijn als vlechtmateriaal, Tor. II, 329; srt. zijn: *tole tana*, licht v. kleur, hard en duurzaam, voor matten, *t. oeë*, donker van kleur, niet duurzaam, *t. balaba*, met groote bladeren, *t. boroe*, met dun, breed blad; *t. mo-wajaa*, ook *totole* gend., een liaan, die op pandan gelijkt, slingert zich om boomen en is een bestanddeel v. d. *oeroe*, ze doet de genitaliën v. d. vruchtendief zich in zijn lichaam terugtrekken (*memore*), Tor. I, 400; *tole nlaroro*, *nakalele*, *nepa ndajoejoe*, pandanblad wordt bij 't vuur gehouden, opdat het buigzaam worde, en daarna opgerold; *bingka tole*, een van pandan gevlochten mandje.

tole timoe, PmB. = B. 1. *jombori*.

2. *tole*: *kantole*², druk pratend, 't hoogste woord voerend.

pr. t. *tole* (vgl. 2. *toë*), zeggen, spreken, meenen; als subst.: naam; *jakoe koertole inena* (Tor. III, 670, 76), ik dacht zooveel; *koerante nto sa'ecinja*, ik dacht dat het een ander was; *da pantolekoe soeola*, dat ik de geesten opnoem; *mabotoemo nlapantole*, we zijn klaar met 't te zeggen; *sanapi bandi motole*, een stuk

katoen [van goeden] naam; *mabotoemo pontoleta*, ons gesprek is ten einde; *koepotole losa*² (Tor. III, 692, 66), ik kan duidelijk noemen; *ri pontinole mboerake*, bij het spreken der geesten; *doë noendjaa tolenja*, wat is de naam van dien vogel? *bamo da koeica tole*, ik zal geen namen meer noemen.

a) *samoera tole doindo*, noem den naam van moeder,
vader.
b) *sangadi tole dooema*, noem den naam van vader.

toleba, zie *leba*.

toledja; Amp. *montoledja*, hinken.

tolelaoe, een moerasplant.

tolelengkaa, tolelengkidji, zie *lelengkaa*, *lelengkidji*.

tolelengkoeroe, w. t. v. *uajatoe* of *tambajatoe* (ramboetan); *metolelengkoeroe*, nemen wat anderen hebben overgelaten, de resten van anderen nemen, zooals dat vaak het geval is met ramboetans.

toli (Mak. Boeg. *toli*, Kalingga *toling*, luid spreken, Sch. 191; vgl. *tolingoni* en *toelingi*), oorspr. bet. „oor”, nog in pr. t., *rigi ntoli*, *da kor'aloë*, luistert met de ooren, dat ik spreke, *na'ontjodika ntolimoe*, heeft er uwe ooren mede gevuld.

baroe ndatoli, een bamboe met palmwijn, dien men langs een rotan-lijn laat zakken of naar boven trekt, de koker is nl. „van een oor voorzien”; *toli* is de naam v. e. langen bamboe-koker, die als *pantjoe* aan den palmwijn-opvanger (*patana*) wordt gehecht en tot op den grond reikt.

mombetoli, wdl. „in elkaar haken”, zooals een oor of hengsel en hetgeen er doorheen gaat, vdr. elkaar te woord staan, met elkaar redetwisten of kijken; *banja ntj'e anoe tapambetolini*, dat is het niet waarover wij woorden met elkaar hebben; *mantoli*, haken in, weerwoord geven, met iemand meespreken, geluid maken, *sanggonna natoli noe ngangu*, de stem haakt in de neusfluit, de stem zingt mee met de neusfluit.

tolia, wdl. „van een lus (oor) voorzien”, een strik voor boschkippen, herten, apen, zwijnen, Tor. II, 366; *tolia be mumpilisi*, een

wildstrik heeft geen voorkeur (vangt van alles); *motolia*, met zulk een strik jagen; *re' e lagiwa natolia*, hij heeft een hert gevangen in een strik.

inatoli, het antwoord, weerwoord op een *kajori*.

Tog. *toli nggoema*, de gaatjes in de zwaardscheede, waar de band doorheen loopt, B. *engo nggoema*.

toliboemboe, of *tolimboemboe*, een hooge fraaie woudboom, die zeer goed hout voor planken geeft (bruinrood).

toliboengkoë, zie *boengkoë*.

tolibosara (uit het Boeg. *toli bosara*), versierende kwastjes, die van den zwaardband (*pa-nygoeroe*) op gelijken afstand afhangen.

toligoenggoe, een bepaalde maat voor het trommelen, die door het woord *toligoenggoe* wordt aangegeven; *motoligoenggoe*, in deze maat op de trom slaan (bij het eind van 't *montjojo*).

tolikei, een eetbaar zoetwaterschelpdier, grooter dan de *woeriri*, dat zich aan steenen hecht en eenigszins bitter smaakt.

tolili, zie *lili*.

tolimata, kind dat iemand heeft nagelaten, *tolimata mpapanja*, nagelaten kind van zijn vader, *podo si a tolimata noe inenja*, hij alleen is het door zijne moeder nagelaten kind.

tolimboe, zie *limboe*.

tolimboemboe, zie *toliboemboe*.

tolingoni (met suff. *-oni* v. e. grw. *toling*, vgl. Boeg. *toelingi* „luisteren naar”; vgl. *toli* en Boeg. Mak. *toli*, Boeg. *toeling*, *tjoeling*); *mantolingoni*, hooren naar, luisteren naar, *be natolingoni*, hij luisterde er niet naar, sloeg er geen acht op.

tolioebi, zie *liobi*.

tolioegoe, zie *ogoe*.

toliongi of **tolioni**, hetz. als *koliongi*.

toliti, zie 1. *liti*.

1. **tolo** (Minah. t. *teles*, Gor. *toloto*); *montolo*, ruilen, verwisselen voor iets van dezelfde soort, *mesajoe To Lage*, *mesauca To Pebato*, *dja montolo*, de Lageërs vielen aan, de Pebatoërs namen wraak, 't was maar leer om leer; *mantolo doi*, geld wisselen; *motolo to'o*, *tae*

nasii noe anga, iemand die door een *anga*-boom is gestoken, past het naam-veranderen toe (door tegen een willekeurig stuk hout te zeggen: gij zijt ik, ik ben *anga*, Tor. I, 267); *motolo* is ook eene wijze van hengelen, met een *boengoe*-visch op een *booe*-visch, Tor. II, 375; *mombetola*, *-si*, met elkaar ruilen, tegen elkaar verwisselen; *bantolo*, ruiler, kwanselaar.

tolosi ngkoro (Measa, 76, 67), plaatsverranger, nl. het wild dat een voorspoedig jager buit maakt; ten gevolge van dien voorspoed zal wel een zijner huisgenooten sterven, maar hij zelf blijft gespaard, daar het wild in zijne plaats is gestorven; *taoe ndatolosi*, iem. met wien eene plechtigheid wordt verricht waarbij een *tolokende* te pas komt.

pr. t. *rore koenolo'si*, mijn kruidenbos vervang ik telkens.

a) *laloendoemi ri wolene*, uwe nakomelingen op de wereld

b) *da nolosi ntinoedomi*, zullen uwe plaatsvervangers in 't leven zijn.

2. **tolo**; PmB. *metolo*, wegloupen, hard loopen, *metolo mbawoe*, *mesoea nda'a kami*, de varkens zijn weggeloupen en bij ons binnengekomen; *kami se'i djamo tolonya*, wij zijn slechts de ontkomenen (vgl. 1. *tolo*).

3. **tolo**; Amp. *sintolo* = B. *sambaka*, *salimpoe*, de eene, de andere plaats.

4. **tolo** (Mal. *telan*, Tob. Bis. *tolon*, Ngadj. *telen*, Mor. *tele*, Kar. *telen*, *telin*, Mak. *talang*), Amp., het monster dat de Zon of de Maan opslikt, bij verduistering, *woeja. eo naomo i nTolo*, *see pai nakawengi rao*, de maan, de zon zijn opgeslikt door Tolo, daarom is het duister.

Ta nTolo, Indo i nTolo, in de verhalen, een menschenetend paar, dat in het bosch woont en met honden op menschen jaagt: de gevangen menschen worden eerst door hen gemest. Tor. III, 415, 416.

toloboeboe (vgl. *sologoegoe*, *tolomboemboe*); *motoloboeboe*, klotsen, klokken. bv. water in een bamboe.

tolodo (vgl. *kolodo*, 2. *djojo*, [enz. en Mor. *tolodo*]), aardworm, *sajomoe dja eua folodo*, die

waterleiding van jou heeft een straaltje als een worm.

toloeebi; *matoloebi*, vergaan, versmolten.

toloëdingge, zie *dingge*.

toloeidi, Amp., het zeemonster, dat in 't B. *pajoui* heet.

toloeli, een boom met goed hout.

toloeloe, zie *loeloe*.

toloempe (Bad. *toloe mpee*), w. t. v. *ree-ree*, de bamboe-harp, die op de handpalm wordt geslagen.

toloenggangga, Amp., spin.

tologana, een hagedis, kleiner dan de *woeloa*.

tologa'oe, Amp., zie *toga'oe*.

tologengge (grw. *gengge* (MS.)), een hagedis.

tologoegoe, een vogel, die in 't water loopt (?).

tolokeke, zie 2. *keke*.

tolokende, zie *kende*.

toloke'o, zie *ke'o*.

tolokiki, hetz. als *tolokeke*, zie 2. *kiki*.

tolomato, Tog., titel v. e. dorpsheer.

tolomboemboe (vgl. *toloboeboe*), dez. vogel als de *koloko*; hij heet naar zijn geluid, waarmee hij den regen roept.

tolomboe'oe, een stekend insect.

tolonggonggo, zie *nggonggo*.

tolonggono'oe (vgl. 1. *lono'oe*), een insect, dat leeft in gaten in den grond, lijkt op een oorworm, maar is lichter van kleur, brengt schade toe aan de jonge rijstplanten, die het uitzuigt, zoodat ze sterven.

tolonggoe, zie *tonggoe*.

tolontjo, zie *lontjo*.

tolo'elape (v. *oelape* met pref. *tolo-*, „vluggerd”, omdat ze boven de rijst uitgroeit en deze tot vliegen groei aanspoort), of enkel **tolo'oe**, ook *tolo'elape*, w. t. v. *djole kodjo*, Coix agrestis; *tolo'elape togo ntapi pelanja*, de t. heeft 3 schillen.

toloto (vgl. 1. *lotu*), w. t. v. *tolino*, mensch, aardbewoner; hier is dus *lotu* syn. genomen met *tino*.

tolotoe, een zeervis, die *tinoemboe* heet als hij groot is.

tolowe of **toloweni**, de bamboekoker waarmee men het vuur aanblaast, gewl. *taucolo* gend. Tor. II, 184.

tolowoso, zie *woso*.

toma; *mantoma*, een stuk hout aan het eind zóó inkepen, dat de eene helft wegvalt en de andere overblijft, zoodat in de keep een ander stuk hout kan rusten; *kadjoe ndatoma*, een stuk hout dat aldus is bewerkt.

tomadjoebi, zie *djoebi*.

tomaimala, zie *mala-mala*.

tomaja (vgl. *somaja*, *somala*), het voedsel dat men voor een doode naar zijne grafplaats brengt, de spijs die men thuis nederzet voor een huisgenoot of familielid die op reis is, opdat de kracht daarvan hem versterke op zijn tocht, al kan hij ze niet opeten, *taoe, kina'a, soeai, katedo tomajakoe* (*petomajakoe*) *ri taoe mate*, suikerriet, gekookte rijst, komkommer, pompoen zijn mijn grafgeschenken aan den doode; *metomaja*, *mesomaja* (intr.), *mantomaja*, *mantjomaja* (tr.), iets aan een doode op zijn graf brengen, *mantjomaja mpengaja'* *jakoe, boi naseko ntaoe mate*, ik breng allerlei tot grafgeschenk, opdat de doode zich niet aan mij late hooren; *woea ngkadjoe ndapetomajaka taoe mate*, boomvruchten worden aan den doode op zijn graf gebracht, *rengkonja poera' napesomajaka ri wauco ntasi*, al bunne goederen brachten zij ten offer op het zeevlak.

1. **tomanara**, een kruid waarvan de bladeren tegen schurft en huidspeten (*woroe*) worden gebruikt; ze hebben een eenigszins onaangename lucht, vdr. dat de plant ook *ewo malangasi* [of *ewo mauraoe*], stinkend kruid, wordt genoemd.

2. **tomanara**, de zangwijs v. e. bepaald soort *raego*-strofen, aldus genoemd naar een woord in den regel, die tot model dient.

tomata, zie 1. *mata*.

tomataeo, n. v. e. boom.

tomate (uit het Mol. Mal.), *Lycopersicum esculentum*, Cl. 2112, tomaat, nog niet lang bekend bij de Bovenlanders, maar thans alg. aangeplant.

tomawe, pr. t., in *kicaloe ntioe ntomawe*, mat van pandan-bladeren.

tomba (Sa'd. *tombang*, Jav. Mal. *tambak*), plas, poel, ondiepe kuil met water, gewl. door buffels grooter gemaakt, *tomba nakae noe laki*

laugke, een poel die door een grooten buffelstier is uitgegraven, *tomba baela*, buffelpoel, *angga ntomba*, poelgeest, w. t. v. *baela*, *woejoe mboela raome ri tomba*, *teonombengi*, *metakamo tomba pai nakaetamo*, bokkenhaar wordt geweekt in een poel, na een dag of 7 zit het slijk er in, zoodat het haar zwart is; *metomba*, zich in het slijk baden, zooals buffels, die langen tijd achtereen tot den hals in zulk een slijkpoel liggen, vdr. ook *metomba ri aroe*, *ri eo*, een zandbad, een zonnebad nemen, zooals kippen of katten; *inodo ndatomba*, *da napetaka ntomba*, *ane ketombamo*, *ndasore*, geklopte boomschors wordt in een slijkpoel gestopt, opdat het slijk er aan ga klevan, als het vol slijk zit, wordt het op 't droge gehaald; *oe' be koetomboe*, *ketomba asoe*, *maka napetomba asoe*, ik heb het water niet geschept, het was troebel van hondenslijk, want er hadden honden gelegen, *reme ndapetomba*, *mananamo lio*, men baadt in den zonnegloed, de gezichten zijn gaar gestoofd.

balatomba, liefhebber van modderbaden, *laki mombulatomba*, *laki mpombalatomba*, een buffelstier die zich graag in slijkpoelen wentelt; *mbotomba*, stinkend naar modder, steeds met modder op de huid, aldoor in slijkpoelen liggend.

tombajoe, L. *bombajoe*, zie *vrajoe*.

tombanga (vrsch. met -a v. *tomba* „holte”), een bamboe van 2 geleedingen, waarvan 't bovenste lid tot op den knoop in een aantal latjes is gespleten, die door vlechtsel uiteengebogen worden gehouden, zoodat het geheel op een trechter met langen hals gelijk, gebruikt als kippenaak, of om offerspijzen in te leggen, vroeger ook in den tempel, om er de trommelstukken in op te bergen; *tombanga mbalesoc*, een derg. ding, maar niet wijd van opening, gebruikt als muizenval; Tor. I, 278, II, 286, 289, 369.

tombe (Minah. t. *kemb's*), eene Eugenia-soort met roode vruchten, een groote boom, vrij zeldzaam, alleen in 't Bovenland; w. t. *tangjoli*.

tombeï, een takje of iets derg. waarmee men bij een splitsing van 't pad den weg afsluit

dien de nakomers niet moeten volgen; *mantombeï djaja*, den weg aldus aanduiden; *ndipendiemo*, *da mantombeika kami panga ndjaja*, loopt gijl. vooruit, om voor ons de zijpaden aan te duiden, die we niet moeten volgen.

tombi ([vgl. 1. *tambi* en] Bad. *tambi* „huis”), uitbouwsel, toevoegsel, aanhangsel, *tombi²nja*, aanhangsels, uitweidingen, dichterlijke toevoegsels, maatrullingen, in gezongen regels; *banoea ndatombi*, huis met een aanbouwsel; *mantombini bondenja*, een toevoegsel aan zijn akker maken; *jopo ngoera se'i da koetombinika bondekoe*, met dit stuk boschland vergroot ik mijn akker; *natima silo sajojopa*, *da napampombetombini pai anoe sajojo*, hij nam nog een fakkel, opdat deze en de andere fakkel elkaar zouden aanvullen; *stje'e da kutetombininja ri katoercoeta*, dat zou de (welkome) toevoeging van hulp zijn in ons leven; *mantombinini* (met dubbel suffix), iemand helpen bij iets.

1. **tombo** (Nap. id., Mor. Pal. *tambo* „loon”), een in onbruik geraakt woord, nog gebruikelijk in de benaming voor „de zeven artikelen”, die bij de huwelijksluiting moeten gegeven worden; biz. heet de katoenen sarong, die daartoe behoort, *tombo*; de foejasarong die er bij behoort heet *rapi ntombo* „tweeling v. d. t.”; het koperen bord waar alles op ligt is *pe'aelaja ntombo*; Tor. II, 22, 25; *tombo mesoko*, *saro ntaoe maso' ana ntaoe anoe be napodjo mantjomp indanja*, grijploon, belooning voor iemand die het kind van iemand. die zijne schuld niet wil betalen, bindt; *mekitombo*, geld verdienen.

ne'e meloeoe, *koetombo ntwor siko*, niet meelopen, dan zal ik je beloonen met suikerriet.

Amp. *tombo*, bruidschat.

2. **tombo**; Amp. *matombo*, leunen, steunen, *patomboni*, *patombosi*, ladder, vlonder, *rupatombi*, *boi poka*, het wordt ondersteund, opdat het niet valle.

B. *tinombo* (Par. *tidombo*); *metinombo*, leunen, steunen tegen iets; *mampatinombo kakore'inja*, op zijn rijkdom steunen; *mampatinombo*, doen leunen, doen steunen, tegen iets

aanzetten, *mampatinombo edja*, de trap opstellen, tegen de te beklimmen plaats doen leunen; *longgana bepa ndatinomboka edja*, tegen een jongen sago-boom behoef men nog geen ladder aan te zetten (om de takken er af te hakken); *mekintombo*, *mampekinombo* (voor *mekintombo*) *ri mokole*, vragen zich te mogen verlaten, te mogen steunen op den vorst.

3. **tombo** (vgl. *noemboe*), geluid v. e. doffen slag of knal, *wontombo oni mpanajoentoe*, *montombombe*, de knal van 't geweer klinkt, hij klinkt dof, *montombo kadjo ndatowo*, het omhakken der boomen maakt een dof geluid.

nombo, plof! geluid v. d. val v. e. zwaar lichaam; *sanombo bengo Oena i Soli ri doeanaga*, plof! viel O. i S. op zijn achterste in de prauw; *woenombo madoengka kadjo*, plof! viel de boom neer; *monombo*, met een plof neervallen, neerploffien; *teponombo ratoe ngkajoekoe*, de afvallende kokosnoten ploffen maar neer; *kanombo²*, lawaaiig, levenmakend, *kanombo² paoenja*, zijn gepraat is luidruchtig; *singkanombo*, allemaal met een plof naar beneden vallen; *manombo*, luid, luidruchtig, *manombo² paoenja*, zijn gepraat is luidruchtig (MS.).

Amp. *matombo oelju napangojorka*, de regen ruischt dof als de wind er onder waait. **tomboe** (vgl. 2. *tamboe* [enz.]); *monomboe* (intr.), water halen, *palai monomboe*, ga water halen, *ponomboe*, tijd, plaats, wijze van water halen, *wojo mponomboe*, bamboekoker om water in te halen; *rajaia ntomboe*, zie *rajaia*.

mantomboe (tr.), water halen, *lo'oeu oe' bar'e koekoto mantomboe*, het water is diep, ik kan het niet scheppen, *natomboe wajanja*, zij schepte haren bamboekoker vol water, *bar'e re'oe oe' natomboe ka jakoe*, hij heeft geen water voor mij gehaald; *totomboe*, emmertje in den vorm v. e. trechter of peperhuis, van bladscheede v. d. sago-palm, om het water mee op te scheppen waarmee men de sago uit de houtvezels spoelt; *mantotomboe*, met zulk een emmertje werken, *ndatotomboe boetolo*, de flesch wordt gevuld met een trechter (van gevouwen blad); *tetomboesi witi*, de voeten komen onder water.

tomboekoe (vgl. *woekoe* en Mak. *tamboekoe*, Mal. *tamboekoe*), blokken hout, z. g. n. „kus-sens”, aan het binnenboord eener prauw, die bij het bekappen zijn uitgespaard; er zijn gaten in gebeiteld, zoodat men er staken in kan zetten, voor 't zeil, of tot stut voor den wand waarmee men de prauw opboeit. Tor. II, 352.

tomboemboe, dez. plant als *paka* (?).

tomboeogi; *montomboeogi*, in bladeren pakken, zooals gebeurt met de jonge vischjes, die men daarna rookt, *doe'o ndatomboeogi*, *nepa nulatapa*, jonge vischjes worden in bladeren gepakt en daarna gerookt; het blad is dan *patomboeogi* of *tomboeogi*.

tomboeragi (vgl. 1. *ragi*), versiering van kralen, munten, belletjes of veeren, waarmee men bilschorten (*ape*), hoeden, fluiten, kalkbussen versiert; *ape nilatomboragimi*, een aldus versierd bilschort.

pr. t. *sareo ntomboraginja*, daar rinkelen zijne versierselen.

tombonoea ([vgl. 1. *monoea*, *mania* en] Mong. *tompononon*, bewaarder van oudheden), een woord dat uit de pr. t. stamt, leermeester(es) in tooverkunsten, bij wie(n) men bv. kan leeren met *kantor* te werken en als *tuor meponyko* op te treden; *tombonoea mboerake*, de onderwijzeres in het reciet van den priesterzang; *santombonoea samba'a manoe nlawai*, aan iedere leermeesteres wordt een haan gegeven.

Tog. *tombonoea*, schoonouders.

pr. t. *tombonoea* = B. *talucanoea* (huisbewoners, huisheren).

a) *sandi ntjaragilele*, met broeders en zusters, b) *simbani santombonoea*, met al de huisbewoners er in.

tomboroesoe ([Mor. id.]; in PmB. *tamboroesoe*), een boom met hard hout, dat gaarne wordt gebruikt voor pootstukken (*ipako*); de bladeren hebben een ovaal vorm; het hout werd gebruikt bij het *moicus* (Tor. I, 384) om de trappen te maken waarlangs de geesten het offerfeltje (*lampi'ani*) moesten bereiken en verlaten (de O. kant had 7, de W. kant 6 treden); voor huisbouw vreezen sommigen

het te gebruiken, omdat het gestamp (*poroesoe*) in huis zou veroorzaken, of magerheid (*mara oesoe*) der bewoners.

tomejoro, dez. groente als *ndoez*, zie aldr. **tomenga**, zie *benga*.

tomengka, zie *mengka*.

tomi (Tag. *tamis*, vgl. ook *mom* [en *l. omi*]); *metomi*, zuigen, bv. aan de borst; *motomi tabako*, tabak rooken; *potomi*, tijd, plaats, wijze van zuigen, ook gebr. voor: sigaar, sigaret, soms afgek. tot *tomi*; *taoe ndakasina mantomi pasoa noe oë ngkasina*, lieden die met *kasina* worden behandeld, ademen den damp van *kasina*-water in.

1. **tomo** (Jav. *témén*, Nap. *timi*); *matomo*, zwaar, vaak ook gebr. v. zwanger, *ntongo re'e*, *ntongo koevai*, *matomo ngoedjoekoe manto'o: bar'e*, zoelang er nog is, deel ik er van mee, mijn mond is zwaar om „neen” te zeggen, *matomo benyonja meoko ndapokaoe*, zijne billen zijn zwaar om op te staan als hem iets bevolen wordt; *ma'ai ngkatomo*, zeer zwaar.

2. **tomo**, hetz. als *komo*, uitwringen; *ndatomo sanga ngkajoekoe*, het kokosvleesch wordt uitgewrongen; *mentoeoe ndaome ri oë*, *ndatomosika inii*, levenskrachtige planten worden geweekt in water en uitgewrongen op de zaairijst.

makalisatómoki, leven maken, variatie op *makalicongo*, waarin men uit wrevel het bestanddeel *wongo* vervangt door *satomoki* „ineens uitwringen, uitknijpen”.

tomoe (Mal. Jav. *témoe*); *metomoe*, ontmoeten, tegemoet gaan, *ma'i metomoe*, tegemoet komen; *mantomoe*, iemd. ontmoeten, tegemoet gaan, *ma'i mantomoe kita*, ons tegemoet komen, ons komen afhalen; *mantomoelaka*, L., -naka, P., tegen iets ingaan, zich in tegemoetgaande richting bewegen, *ngojoe mantomoenaka kita*, de wind waait ons tegen, *kita natomoelaka noe ngajoe*, ons waait de wind tegen; *taoe ndapetomoeka boroe*, men gaat iemand met een regenmatje tegemoet; *taoe ndapapetomoeka boroe*, men laat iemand een regenmatje tegemoet brengen (laat hem door iemand tegemoet gaan met); *lagiwa ndapapetomoeka tawala*, men laat het hert

door eene lans tegemoet komen, gaat met eene lans op 't hert af.

simpelintomoe, elkaar ontmoetend, ook gezegd v. d. rijstplanten, als ze zoo hoog zijn, dat de blaadjes elkaar raken; *mombepetomoe*, elkaar ontmoeten, *bar'e epa lauca*, *kamombepetomoemo pai i Rese*, we waren nog niet ver toen R. en wij elkaar ontmoetten, *mombepetomoe, simpelomoe* ¹⁾ *pai ropo*, tegen de golven in.

potomoe (uit het Par.), markt, bij de Tor. nog onbekend.

mangalintomoe, iemd. gaan ontmoeten; *mampelintomoeka*, iemd. met iets tegemoet gaan.

pr. t. *merintomoe, melintomoe*, ontmoeten; *ri perintomoe i bantja*, waar de meisjes tegemoet gaan; *moalintomoe, mangalintomoe kowala*, de palmtakken tegemoet gaan; *palintomoeta goemora*, waar we de juichende koppen-snellers tegemoet gaan.

to mokajoli (vgl. *joli*), Todj., w. t. v. *balongka*, watermeien.

to molalio, PmB., w. t. v. *njara*, paard.

to molawa, een boom waarvan de bladeren gebruikt worden.

to mowoto, PmB., w. t. v. *rano*, meer.

tompa (O. Jav. *tampa*, N. Jav. *tompa* „ontvangen”, Mal. *timpah*; de oorspr. bet. is „bij beetjes nemen”, thans „vragen om wat men denkt te zullen ontvangen”), als voegw., nu het zoo is dat . . . , nu eenmaal, terwijl, aangezien (eig. „aangenomen dat . . .”), *tompa ndjo'oe, beno dewalili*, nu hij eenmaal weg is, zal hij niet meer terugkeeren, *tompa molontjo, mbai molontjo, ndakita kagasinja*, nu hij eenmaal hard loopt, laat hem hard loopen, dan ziet men hoe vlug hij is, *tompa be djela ri siko, madjo'e a*, nu hij niet bij je gekomen is, is hij ziek; in dez. bet. *montompa: taoe ane montompa matemo, beno da toewoe*, als iemand nu eenmaal gestorven is, wordt hij niet meer levend, *montompa ma'imo siko, da koepakoe-lisi*, aangezien je hier zijt gekomen, zal ik je medicijn geven, *montompa mangkoni, sangadi poera nepa nda'oe*, terwijl men nu eenmaal aan 't eten is, moet men niet ophouden eer het

[¹⁾ Het handschrift heeft *mombepotomoe, simpelomoe*.]

op is, *montompa (tompa) se'e mompaoe², be marapa²*, daar hij eenmaal het woord heeft, is er geen eind aan, *montompa se'e mongari, sangadi moewera oe'loerija, nepa na'oe*, nu hij aan 't schreeuwen is, zal hij pas ophouden als zijn speeksel gaat schuimen.

metompa, een verzoek doen, vaak kortweg voor *metompa da malai*, vragen om weg te mogen gaan, *bara pajamo, bar'e koedonge petompanja*, misschien is hij al weg, ik heb geen verzoek om heen te gaan van hem gehoord; *i Sintoe'oe papetompakanja doeanga*, aan S. heeft hij om een vaarttuig laten vragen; *mantompa*, vragen om, *mantompa inii*, vragen om zaairijst, *ma'i mantompa manoe, da karoro ri pompako*, we komen om een kip vragen, om die te slachten bij het rijstplanten; *mantompa²*, bij gedeelten van iets nemen, zoodat het lang strekt, *dai da nditompa², boi rongapoera*, neemt van 't gedroogde vleesch telkens een beetje opdat 't niet spoedig op zij, *ri ala ndapantompa² pae*, uit de schuur haalt men de rijst telkens bij beetjes.

mampombetompasi, aan elkaar vragen om, bij elkaar navraag doen om, bv. om hetgeen men elkaar heeft geleend, of naar iets verloren dat men zoekt, *bingka kapombetompasikano ri kapoera mposoesa*, de mandjes hebben we al aan elkaar teruggevraagd aan het eind van 't feest, *taoe mampombetompasi ajapa, da ndaposompoeka ta'oe mate*, men vraagt elkaar om katoenen goed, dat men den doode kan meegeven, *taoe dja mampombetompasika ananja anoe pajamo*, de menschen vragen elkaar voortdurend naar hun kind dat verdwenen is.

metoemompa, letten op de kreten der vogels, als men iets gaat ondernemen, bv. een jacht-partij, eene ontginning, een sneltocht.

tompanio, zie *nio*.

tomparae, zie 1. *rae*.

tompe: *metompe, motompe, monompe*, met zijn tweeën of meer tezamen iets verrichten, *kami tatoyo motompe ma'oe'oe, be kono*, wij wierpen hem alle drie met de speer, maar troffen niet, *da ntamonompe mantoro, nakaronga ma'oe'oe'oe*, laat ons gezamenlijk hem omhakken,

opdat hij spoedig omvalle, *metompe, da mantima loka joenoe*, samendoen om andermaats pisang te nemen.

mantompe, met zijn tweeën of velen aanpakken, *mantompe, mamponompe kadjoe*, een boom met zijn velen tegelijk omhakken, *taoe moicinti, samba'a natompe, radoea anoe mantompe*, ze zijn aan het kuitschoppen, één wordt er geschopt, twee schoppen hem, *taoe naponompe noe laboe bara tawala*, iemand dien eenigen tegelijk met mes of lans aanvallen, *mosisala basanja, dja basa Malajoe natompe*, hunne talen verschillen, slechts het Maleisch hebben ze gemeenschappelijk, *jakoe dja natompe² ntaoe boere, natompe mamperapisi*, ik word door de menschen gemeenschappelijk aangeklampt om zout, ze vragen het allen tegelijk, *taoe naponompe mpenai*, iemand die door velen met het zwaard wordt aangevallen, *taoe setoe ndatampe mpanagoentoe teroempoejoe ndapatotoka, nepa ndatampe mpenai, nepa ndatampe nta'wala, nepa ndatampe mpogandaka, mate mpodago*, die man werd beschoten met ongeveer 20 geweren die op hem werden gericht, daarna werd hij met 't zwaard door velen aangevallen, vervolgens met de lans, en toen vierde men gezamenlijk 't koppensnellersfeest met zijn hoofd, hij was voor goed dood; *wojo rapetompoka, rapeimbaka ta'oe poera², nepa rasojo ri ata*, met een bamboe-zwaard worden de menschen allen behandeld, ze worden er mee beteld, daarop wordt het tusschen de bladen van 't dak gestoken.

montompe-ta'a, op de trom slaan, één man met 2 stokken.

mombetompe mabalador, met proppenschietters om het verst tegen elkaar schieten.

tompele, PmB., vleesch of visch, in een pan bereid en daarna aan gasten rondgedeeld; *wa'jawa ratompeleki*, aldus toe bereide vleeschspijs.

tompengi, groote boom, *Cananga odorata*, Cl. 601.

tompero (Tontmb. *pero* „verbieden”), beschut, afgeschut, ongenaakbaar door eene beschutting, *tompero of tetompero lagiwa ri to'e a ngkadjoe*, het hert is beschut achter de boom-

tronken, *tompero ngojoe ri boejoe*, de wind is afgeschut door de bergen, *ndaalikaka boroe, naka tetompero*, er wordt een regenmatje bij gezet, opdat het beschut zij.

tompi, n. v. e. zeevisch (Mol. Mal. *ikan tjakulang*).

tompilalo (vgl. *lalo*), of *tompilalonya*, dewijl, aangezien, nu het eenmaal zoo is dat, *bembakoe naurali-mpotoice jakoe moeni pai be kopodjo, tompilalonya natadjimo jakoe oici*, mijne gescheiden vrouw wil mij weer tot man hebben, maar ik wil niet, nu ze eenmaal van mij heeft willen scheiden, *tompilalonya nipeari ovi Wauco Morompa, da nipearimo w'o'o*, daar jullie vroeger op W. M. hebt gewoond, gaat er dan weer wonen, *tompilalonya masalamo, nakamatemo*, daar hij eenmaal schuldig is, laat hij dan maar sterven, *tompilalonya ri jakoe pelimbanja, bare'emo koewai meralili moeni, sangadi ndalangari*, nu hij eenmaal bij mij is komen wonen, sta ik niet meer toe dat hij teruggaat, tenzij er schadeloosstelling worde gegeven, *tompilalonya malai, ne'emo ndapepeeli*, nu hij eenmaal weg is, moet men niet meer naar hem omzien, *tompilalonya roomo norinoe sa'e, ne'emo jakoe*, nu jij er al een deel van hebt opgedronken, heb ik er geen zin meer in.

timpinaki, achterste, aars.

tompi ngkire, een soort paddenstoel.

tompo (Mor. *tompa*, Mak. *tompo'*, Boeg. *toppo'*, Tontmb. *tèmpok*, Bim. *domp*, Rongk. *tampak*; [vgl. *timpo*]), uiteinde, hoek, uitsteeksel, *tompo boejoe*, de hoek, de hoorn v. e. berg, een der uiteinden of uitsteekfels a. h. bovenste gedeelte, *tompo ntjebe*, de rand, het uiteinde v. h. landbouwwerk, de plaats die zich afteekent als de grens tot waar men is gekomen, met wieden, oogsten, kappen, *kadjojona moudjamaa, be teloka' ri tompo ntjebe*, hij is zoo ijverig in den landbouw, dat hij niet is afte haffen van de plaats tot waar hij gevorderd is, *tompo mbiiri*, een woord dat je zoo maar uit den mond valt, 't eerste 't beste wat je maar voor den mond komt, *tompo mbiiri mpa-jakoe merapi wobo ngkina'a pai ndapampapoto'o jakoe i Wobonja*, door een los gezegde

van mijn vader, die het bovenste uit den rijstpot vroeg, heeft men mij „Bovenste” genoemd.

mantompo, knotten, afstompen, afhouden, *montompo manoe*, een kip met één slag den kop afbakken, *kaliucongo, anake, natompo nTo Napoe komi!* maakt toch zoo'n leven niet, kinderen, de Napoeërs komen je stukhakken, *natomposi!* een veel gebruikte losse verwensching, zoals bij ons: stik! *toromo gantjimo, natomposi!* zet toch je tol op, ze mogen je stukhakken! *da ndatomposi, da ndaurisaki, be gana sangkakoe jabinja*, je moogt stukgehakt, kapotgesneden worden, dat er geen handvol overblijft, *montompo*, de gemeenschap met een doode afsnijden (Tor. II, 95), door een rotan door te kappen, bij zijne begrafenis, *matompo oele koro oe' aoe dja eira bontjemo ri kadjolinja*, de rivier snijdt een slang door midden (die zou beproeven er over te zwemmen), want op de plaats waar ze snel stroomt lijkt ze wel rijstepap (wit van 't schuim); *santompo*, een afgehakt stuk, een brok, *inosa djamo santompo*, de adem is nog maar weinig, *dja santompo posikolanja*, hij heeft maar korten tijd op school gegaan; *taoe anoe mo'a'e dja masantompo*, de menschen die a'e zeggen (in pl. v. *bare'e*), gebruiken maar een stuk v. h. woord.

motompo, wdl. elk een eind vasthouden, te zamen iets hebben, gebruiken, elk een stuk of een tijd lang, *motompo aci*, in dezelfde draagsarong gedragen worden, gezegd van 2 kinderen, die vrij kort na elkaar geboren worden, zoodat de moeder het oudste ook nog dragen moet (het jongste kind wordt dan *tompo aci* genoemd), *motompo tana kani*, wij gebruiken elk een stuk van 't zelfde land, *motompo tambangoni*, elk op een deel van hetzelfde hoofdkussen slapen, *motompo uoeja taoe magero lobo pai naurali-ucangoe moeni*, in dezelfde maand heeft men den tempel afgebroken en weder opgebouwd, *motompo gege madoe'*, de doerian is gedeeltelijk vochtig (zacht), is aan 't rijp worden, *motompo wo'o* „elk een hoofd hebben”, gezegd wanneer bij het wichelen alle figuren een hoofd hebben

en niet één gemeenschappelijk hoofd, Tor. I, 419, *motompo momi, motompo mapa'i baroe se'i*, er is aan dezen palmwijn een zoete en een bittere smaak; *mampotompo*, elk een stuk, een eind krijgen, *komi dampotompo*, neemt elk een gedeelte er van; *mampapotompo*, maken dat het een en het ander er bij of er in is, samenvoegen, *wea da koepapotompo pai manoe, banja koepapangolika, koewai sangkani*, de rijst heb ik te zamen gevoegd met de kippen, ik heb ze er niet om in mindering gebracht, ik geef ze er bij.

mobinatomposi, een gemaakt woord voor *mangkoni* (eten), waarvan het bestanddeel *tomposi* als scheldwoord is bedoeld en door andere scheldwoorden kan vervangen worden (zie 2. *bente, soepi, toegari*, enz.), als men 't woord in boosheid gebruikt, *kinu'akoe nabinatomposi ntaoe*, iemand heeft mijne rijst opgehakt (scil. hij mag stukgehakt worden); *tobinatomposi*, id. voor *tota'i*, poepen; *mongkatomposi* (eveneens toespeling op *ndatomposi*), gezegd v. vliegen en andere insecten, op iemand zitten en hem daardoor boos maken.

panompo, w. t. v. *ambo*, een boom waarvan de bast tot kleedingstof wordt geklopt en die daarvoor wordt geknot.

tompoe (Mal. Jav. *tèmpoek*); *montompoe*, de te velde staande rijst besprenkelen met water waarin bladeren liggen van gewassen die veel vrucht dragen: ramboetan, lansat, doerian, mangga, *bo'e*; dit geschiedt als de rijstaren beginnen te voorschijn te komen; daarna mag men raadsels opgeven; Tor. II, 255; *natompoe mbea*, met gepelde rijst bestrooid; *anoe ndaome, wa'a ngkatjoe malinoewoe, ntje'e anoe ndatompoeka pae*, de levenskrachtige gewassen, die in 't water liggen, daarmee wordt de rijst besprenkeld; *waotie ndatompoeka iwali, waotie ndapetompoeka ri iwali*, met een menigte steenen wordt de vijand bestormd, *nasoejoe rangi'i, napetompoeka ri mata ntaoe*, hij schepte zand op en gooide dat allemaal in de oogen van anderen.

kantompoe', in menigte afkomende op, *kantompoe' nodjo ri baso*, de musketen komen in zwermen op de draagmand af; *mekanto-*

mpoesi, in menigte aankomen, *woea baroe ane mebo'a, ndjo'oe oeani mangkantompoesi*, als de vruchtjes v. d. suikerpalm opengaan, komen de bijen er in menigte op af, *nakantomposi ntaoe ma'i mampoele garango mate*, in menigte kwamen de menschen naar den dooden krokodil kijken, *dja nikantomposi boerekeo*, jullie komt allen op mijn zout af. **tonaa** (id. met *Δmp. tonaa'si*, of met *Sa'd. to minaa*, priester, vgl. *naa*); *motonaa*, wichelen, uit bepaalde teekenen iets voorspellen; *montonaa manoe*, uit de teekenen in 't ingewand eener kip iets voorspellen, met een kip of een ei wichelen; Tor. I, 231, II, 157, 238, 390; *ane mopaizo taoe, da ratonaa ri manoe*, als men twist, moet men 't uitmaken door wichelen met een kip; *to pontonaa*, iemand die verstand heeft van de gebruiken bij 't wichelen; *montonaa ntjaogoe*, bij het tolleren door wichelen uitmaken wie 't gewonnen heeft; *mamp-tonaaka, mampontonaaka tinoewoenja, isema da toewoe ntoe'a, isema da podo inosa, di kumpanghita ri siko, manoe, mboe, ndaowu*, wichelen omtrent zijn leven, wie er lang, wie er kort zal leven, dat zullen we zien aan u, kip; *flang*, slaat men haar den kop af.

tonaa'si (vgl. *tonaa* en Minah. t. *tonahas, tonaa'sas*, Mak. *tonasa'*, Boeg. *toew*), *Δmp.*, syn. met *toe'angi*, voorganger, leider, hoofd.

tonaboe (vgl. 1. *naewoe*); *montonaboe*, alles uitleveren aan een schuldeischer of een beboeter, om erger te voorkomen; *ane bare'e koepontonaboe unoekeo ori, masuemo pampapewali ntaoe siko alisi mbajawoe pai takole mbatoewoenja*, als ik niet al het mijne had afgestaan vroeger, dan zouden de menschen je al lang tot onderlaag voor hun grafkuil en vasthouder van hun sirihzak (slaaf) gemaakt hebben; *bawela napontonaboeka ri taoe mopagiwoe, dja solajapu sompo saki, dja naronta poera'*, bemo *natanwando roeginja*, de buffels heeft hij uitgeleverd aan den beboeter, 't was maar 't beste dat de schuld betaald werd, hij heeft alles maar afgestaan en niet meer de schade berekend.

tonaja (vgl. *naja*), pr. t., *sala ntonaja*, de gewone weg, het gewone voertuig.

1. **tonanda**; *montonanda*, voortdurend naar iets kijken, uitkijken naar, naoogen, *mantontonanda inenja*, zijne moeder naoogen, *dja posilomba natotonanda nTo Napoe pai nakabare-epa tepalai*, de Napoeërs kijken maar steeds uit naar de harddraverij, zoodat zij nog niet tot vertrekken komen, *ndatotonanda kapandemoe*, men kijkt uit naar een bewijs van je mildheid; *kajoe tonanda*, zie 2. *kajoe*.

pr. t. a) *da koemantonanda bongi*, opdat ik den (gunstigen) nacht beschouwe, b) *da koemantonangke ando*, opdat ik den (gunstigen) dag overwege.

2. **tonanda**, pr. t. = B. *tananda*.

tonangke, pr. t., syn. m. 1. *tonanda*. [Zie ook *sangke*.]

1. **tonda** (Mal. *toenda*, Mak. *tonda*, Boeg. *tonra*); *mantonda*, volgen, achternagaan, navolgen, *toeama mompaho natonda mbe'a mona'i*, de vrouwen die rijst planten volgen de mannen die plantgaten steken; *pantondanja*, 't geen er op volgt, bv. het 2e pakje rijst, dat bij den maaltijd tusschen twee eters wordt gelegd (syn. m. *obosi*, *pondangani*); *mantondari*, vlak achter iemand aanloopen, bv. om op hem te passen, *mantondari goeroenja*, zijn leermeester navolgen; *mampetondaka kina'a*, er rijst op laten volgen, daarna met rijst komen; *mantondaraka*, volgen, achternagaan, iemands bevelen opvolgen, *setoemo kabosenja anoe bare'emo natondaraka ntaoe*, dat is een hoofd dat niet meer door de menschen wordt gevolgd.

pr. t. *panondakamo wajaegi*, laat er tabak op volgen; *goeloebaka ntepononda*, loopt in de rij, achter elkaar.

a) *goeloebaka ngkawaleta*, volgt onzen gang. b) *tondanaka ngkajanota*, gaat mee op onzen tocht.

2. **tonda** (wrsch. v. *souda*; [vgl. *honda* enz.]), pr. t.; *menonda a'oe ri pando*, ik steun op de lans; *soroë ntonda maragi*, hoeden met bonte versiersels.

1. **tonde** (Boengk. Mor., kom, beker, bak v. metaal), n. v. metaal, in *takoe tonde*, koperen of zilveren tabaksdoosje.

pr. t. *oenta bala*, *oenta tonde*, bonte schilden, metalen schilden.

2. **tonde**, Amp.; *matonde*, aangeven, aanreiken. **tondi** (Mor. *tondi*, knobbel, bult, Sa'd. *tandi*, onderstel, Nap. *ratondingi watoe* „met steenen gegooïd”, Tob. *tondi*, Kar. *tndi*, levensgeest, wrsch. oorspr. bol, hoofd, bolvormig voorwerp), haardsteen, zooals er 3 op den haard staan, om er den pot op te zetten; het woord dient ook als w. t. v. *koera* (kookpot) en *ajoeta* (brandhout) en wordt ook toegepast op de defecte kookpotten, die vaak als haardstenen dienen, *paenda tondi*, zet den pot te vuur, *patalaka tondi*, leg het brandhout met de uiteinden tegen elkaar; *To Pada mampotondi po'aro*, de Padaërs gebruiken een komfoor als kookgerei, *wo'omoe da ndapotondi*, je hoofd moge tot haardsteen gebruikt worden.

tondjoe (Mal. *toendjoek*, *aendjoek*; [vgl. *ngoeljoe* enz.]); *mal. tondjoe*, oengeven, aanreiken, *tondjoe kakoe salapamoe*, geef me je siri-doos aan; *mampetitondjoe*, verzoeken dat iets aangegeven worde; *mombetondjoe*, elkaar overgeven, ter hand stellen, bv. prijs en koopwaar; *tondjoe mpombetondjoe*, op de wijze van „gelijk oversteken”; *mampombetondjoea tabo mpanginoe*, de drinknappen aan elkaar overgeven; *sintondjoe pale*, met gelijk oversteken, met constante betaling.

mesintondjoe, w. t. v. *mesimbara*, *mesidoë*, bezoeken; *mopatondjoe*, w. t. v. *mopawawa*, den bruidegom nr. de bruid geleiden.

1. **tondo** (Boeg. *tonro*, Rongk. Bangg. Mong. *tondok*, Boeool *tonoeko*, Tom. *tondo* „omheining, beschutting”; [vgl. 2. *tanda*]) en *tondoni*, afsluiting, bv. een hekje voor de trapopening, om te zorgen dat de kinderen niet v. d. trap vallen; ook de stukken sago-bladsteel waarop een kind in de wieg met den nek ligt, heeten *tondoni*; *tondo ngkoro*, beschermend toovermiddel; *tondo ngkapali* „bescherming der verbodsbepalingen”, boete, opgelegd voor het trouwen v. e. meisje dat nog eene ongetrouwde oudere zuster heeft; *tondo aroe* „omheining van stof”, d. i. „bescherming die niets beduidt”, benaming van lieden die onzijdig willen blijven in den oorlog, maar gedwongen worden door den vijand om als gids te dienen; zij trekken dan met den vijand

mee, maar geven een bijzonder teeken aan hunne hutten, opdat zij bij een overval niet te zamen met den vijand zullen gedood worden; *ane bare'e napotondo uroe nTo Parigi Papa i Melemo*, *da kapepate taoe setoe poera*, als P. i M. niet door de Parigiërs was gedwongen als gids mee te gaan, zouden wij hen allen hebben gedood; Tor. I, 207; *tondo nTomene* „Mandarsche haag”, zie *mene*; *tondo*, *tondo ri*, *tondoka*, aan den kant van, in de nabijheid van, in de richting van, *tondo rindjoe*, gindschen kant uit, *tondo kaii*, aan de linkerzijde, *tondo kana*, aan den rechterkant, *tondo ri tambale wo'o ndapoe*, *tondo ri padjongoa wono ndapoe*, aan den kant v. d. gang is het boveineind v. d. haard, aan den kant v. d. bergplaats is het benedeneind, *tondoka papanglaaks nokole katoeroenja*, *tondoka inenja watoe*, a. d. kant van zijn vader is hij van den vrijen stand, a. d. kant zijner moeder is hij slaaf, *tondoka aoe koepoine popotoe mami*, van den kant mijner moeder is onze verwantschap; *tondoki*, wat naast iets wordt gezet of gelegd, om het op zijne plaats te doen blijven, of wat naast een mast of een paal wordt ingeslagen, om hem vast te doen staan, *polociuri tondoki ndjoia*, de rand v. d. haard is de beschutting v. d. vloer, *taoe napokoe da mampjoenoe*, *da tondokinja*, hij beval lieden om hem te vergezellen, als eene bescherming voor hem.

tondo patola (uit het Boeg. *tonro* 'patoela'), omheining van bamboe, ter beschutting v. e. dorp, waarin dikwijls bamboe-pieken waren aangebracht; wanneer er meer dan één omheining was, heette de buitenste aldus: de middelste was de *walatedo*.

motondo pale, de banden, de armen tot schutself hebben, zich alleen met de armen verdedigen, zonder wapen; *mantondo*, *mantondoni*, naast of voor iets staan ter beschutting, *boejoe mantondo ngojoe*, de bergen schutten den wind af, *pae ri wuci ndjaja ndatondoni ngkadjoe*, *ndadindika waja*, de rijst aan den rand v. h. pad is beschermd door palen waarlangs eene lijn is gespannen, *siko dja mantondoni jakoe*, *be koekita polega ntaoe*, je staat maar vlak voor me, ik kan niet zien

hoe de menschen zich vermaken; *mantondoki*, stutten, iets leggen aan de zijden van iets, om het goed op zijne plaats te doen blijven; *mantondoki ngkalionja tadoelako mpomota*, *bare'e re'e tolonja*, de leidster bij den oogst beschermt zich zelve, zij heeft geen helpsters.

petondoni, teeken, merk, onderscheidende bijzonderheid, *petondoni ri jangi*, *ntje'e wa'a betoe'e*, de teekenen aan den hemel, dat zijn de sterren, *narai petondoni*, *da napaintjani noe inenja kadago ngkatoeoenja*, hij wees een teeken aan, dat zijne moeder zou weten of het hem goed ging (eene plant, die zou kwijnen of verdroren, als hij ziek of dood was); *petondoni* is ook w. t. voor het sterrenbeeld *Tamangkapa*; *mampetondoni*, herkennen, de bizondere teekenen van iets onderscheiden, *bare'e ndaintjani mampetondoni kajoe dadi*, men kan de „*kélapa kénari*” niet aan uiterlijke teekenen herkennen, *ndapedjana poloede*, *da ndapetondoni kare'e ndjoe'a*, de pols wordt betast, om te onderscheiden waar de ziekte zit.

sintondo, in ééne richting met, *mampasintondo*, dezelfde richting geven als, in ééne richting brengen met, *padoma apoe ndapasinondo pai reme*, het brandglas wordt in ééne richting gebracht met de zon.

metatondo, zich in veiligheid brengen achter iets, schuilen bij iets, *metatondo ri kadjoe*, *mampetatomdoka asoe wando*, schuilen achter een boom om bescherming te zoeken tegen een dollen hond, *taoe mepone ri kandepo*, *mampetatomdoka oedja*, iemand die in een hut gaat schuilen tegen den regen, *be da meiceta' ue'a*, *dja metatondo ri weanu*, de vrouwen zwaaien de wapens niet, zij zoeken slechts bescherming bij de mannen, *siko kapetatomdo*, *malimboe' siko*, bij u zoeken we bescherming, terwijl we u omringen, *mampetatomdo toe'a maroe*, bescherming zoeken achter een rotten stam; *tetatondomo ri boejoe eo*, *maka boejoe anoe mantondo*, de zon is afgeschut door de bergen, want de bergen schutten haar af.

PmB. *tondo*, w. t. v. *waja*, omheining.

Amp. *tondoki*, heining, afsluiting; *ngisi tondo*, kies.

- pr. t. a) *sangadinja tondo oelo*, worden opgenoemd de *kondo-oelo*-planten, b) *tondo oelo, tondo rahi*, de *kondo-oelo*-, de *kondo-rahi*-planten, c) *tondo soemampa lajati*, de *kondo-soemampa-lajati*-planten.

tondo, soroe, mperoi, hoofdoeken, hoeden, schaamgordels, *eira koema'era tondo*, alsof ik mijn hoofdoek afdoe, *motondo² rampoeti*, met witte hoofdoeken op; *tondonja marorontoga*, de omheining er van is sterk, *tadoe ntondo* = B. *po'oe bente*, de voet der omheining.

mantondo oelo (Tor. I, 391), een tak v. d. priesterzang, voorgedragen bij het terugroepen v. d. levensgeest die iemd. heeft verlaten bij schrik voor een gevaar waaraan hij nauwelijks is ontsnapt.

2. **tondo**; *matondo*, melig, bloemig, zacht, van aardvruchten; *manondo*, lief, zacht, gewillig, tam, van menschen en dieren; *djamo panondo² koe maendo² siko*, 't is maar mijne goedgunstigheid om aan je te denken.

tanondo, pantanondo, herdenking, weemoedige herinnering, smartelijk verlangen; *mantanondo*, zich bekommeren om, hart hebben voor, *mantanondo posintoevoe*, werk maken van de goede verstandhouding, *mantatanondo taoe mate*, de nagedachtenis v. e. doode eeren; *taoe mombetanondo*, menschen die om elkaar geven, die werk maken van elkaars gezindheid.

(Een ander *mantanondo*, zie afz. onder *m.*)

tondoe (vgl. *tandoe*, [1. *tando*] en Mal. *tandoek*, Boeg. Mak. *tanroe*), hoorn, *osamo taoe madjo'a pai bare'epa re'e tondoenja*, de zieke is al beter, maar hij heeft nog geen horens (is nog niet sterk), *tondoe mboela*, geitenhoorn, ook een groote pisang-soort, *tondoe obo*, naar achteren liggende horens, *tondoe okota*, horens die met de punten naar elkaar toe loopen, *tondoe mentoembroe*, steil overeenstaande horens, *tondoe djojo*, plumpe horens, zonder buiging, *tondoe kape*, voorover staande horens; *motondoe*, horens hebben, stooten, *mboela nepa potondoenja*, een bok die pas horens heeft; *mantondoe*, iets met de horens

stooten, *maeka rajakoe, boi da natondoe baela jakoe*, ik ben bang dat de buffels mij zullen stooten; *petondoe*, figuur in den vorm v. e. buffelhoorn (Tor. II, 215), aangebracht ter versiering; *taoe napetondoe noe irali*, menschen, door den vijand omsingeld; *mombetondoe baela*, de buffels stooten elkaar; *mampapombetondoe baela*, buffels elkaar laten stooten; *baelakoe koepapatondoeka baela joenoe*, ik heb mijn buffel met de horens tegen dien v. e. ander doen stooten.

mabalitondoe, de horens v. e. bok, geit of buffel omwinden, om het dier vast te binden of voort te trekken. *tondoe mboela ndabalitondoemo, da napangkoto ntoempoenja mano'o*, de horens der geit waren omwikkeld, opdat de eigenaar haar zou kunnen voorttrekken.

mbotondoe, met een lucht als van hoorn dat verbrandt, *mbotondoe ngisi ane ndakodjoti*, als de tanden gekort worden, geven ze een lucht als van hoorn dat verbrand wordt.

tondoeoe, zie *ndoeoe*.

tondoe-tondoe, een liaan.

tondondo ntoene, PmB., een boom waarvan de bladeren gebruikt worden.

tondongisi, een struik met zure, eetbare vruchten; ook *dongkongisi*.

[**tondo'oe**, zie *ro'oe*, *ndo'oe*.]

tondosa (Sa'd. Balant. Mand. *tandasan*, Boeg. *tanresseng*, Niass. *tandrösa*, Kar. *landasän*, Mak. *lanrasang*, Bis. *landasan*, Jav. *landésan*), aambeeld, niet veel grooter dan de kop v. e. grooten klinknagel, bevestigd in een stuk hout. Tor. II, 364.

tonete, zie 2. *tete*.

tonga (Sang. *tengadé*, Bis. *tongod*, Tag. *tingir*, Bent. *toengar*, Boeg. *tongeng*), echt, waar, *tonga kamakolenja*, hij is van echt vorstelijke afkomst, *taoe tonga*, een echt man, een aanzienlijke, een waarmee men rekening houdt. *mania tonga*, echte schoonouders; *matonga*, echt, waar, zeker, aanzienlijk, voornaam, *anoë matonga lairia, i Opoe Mokole*, de aanzienlijke man daar is de O. M.; *mantonga wojo*, een bamboe rondom bekappen, midden in het lid, zoodat er een stuk (*santonga*) afgenomen kan worden, *waewoe santonga ndakoni*

moewero, santonga ngkinouria, maka ndatonga, be gana sajae anoë ndakoni sanghani, een half bamboelid met varkensvleesch wordt 's morgens gegeten, het andere stuk des avonds, want het wordt afgesneden, 't is geen heel lid dat in één keer wordt opgegeten.

totonga „de rechte”, w. t. v. *ajeta* (brandhout).

tongare, zie *ngare*.

tongawa (vgl. *kawa, toaja, toala*), duidelijk zichtbaar, openbaar, boven iets anders uitstekend, *tongawamo noenoe sindate*, de ficus daar boven is duidelijk te zien, *tongawamo lipoe ntaoe, ndapetiro oengka ire'i*, duidelijk te zien zijn de dorpen der menschen van hier boven af gezien, *tongawamo kakodjenja*, zijne dapperheid kwam aan den dag, *tongawamo koedonje*, ik heb 't duidelijk gehoord, *tongawamo talingakoe*, mijne ooren hooren goed; *nakita icici ntasi, napokawongko katongawanja*, hij zag het zee-strand en was er verheugd over dat het zoo vrij was van plantengroei.

mampatongawca, mampakatongawca, mantongawasi, openbaar, bekend, zichtbaar maken, *bare'epa napakatongawa porongnja*, hij heeft zijn huwelijk nog niet bekend gemaakt; *mampetongawasi* (vgl. *mampengkawasi* op *kawa*), trachten zichtbaar te maken, de beletselen daartoe opruimen; *mepatongawa*, zich vertoonen.

tonge [Mor. *tongo*] of *pontonge*, paksel, verpakking, dat waarin iets gepakt is; *mantonge, mantongesi*, iets inpakken, inwikkelen, *noendjaa da noepantongesika wa'a mpakatoe setoe?* waarmee zult ge al die geschenken inpakken? *metonge*, zich inhullen, zich inpakken, *toekoe metonge ri woejoea*, luizen nestelen zich in 't haar; *popatonge²*, in vele pakken verpakt.

tongge, in de uitdr. *manoe tongge*, een groote haan.

tonggēi, eene muizensoort.

tonggelo, zie 1. *gelo*.

tonggi, pr. t., naar boven brengen, opheffen, oplichten; *da koetoeuwonggimo moeni*, laat ik (de foeja-huif) weer oplichten.

a) *dodo ri bago matonggi*, de geesten op den

hard (de bodem v. d. hard is aarde die naar boven in huis is gebracht), b) *ri bago ngka'oera²*, op de stoekplaats (op naar boven gebrachten grond).

tonggie, pr. t.

lio ntjoeloe me'legi, de oogen kijken uit, *mepapodaico tonggie*, de kijkers zien rond. (Tor. III, 672, 120, 121)

tonggirare, aanhangsel, aanhechtsel, versiersel, ook v. d. taal: stopwoord, stijlfraanje, maat- of rijmvulsel v. e. zangregel.

tonggo, niet durvende doortasten, angstig, benauwd voor iets, *tonggoi*, id., *tonggomo kami, pai kakatonggoi, maka taoe setoe maria pakolinja*, we zijn angstig, en dat we angstig zijn is, omdat die lieden vele toovermiddelen hebben, *tonggoi ntaoe mepone, kajoekoe bara marate gaga*, de angst van degenen die er in klimmen is, dat de kokospalm te hoog zal zijn, *makero paenja, nato'o: ane be ronga ndarai baela, da santjoee da koeringko ntawala, ntje'e pai nakatonggoi ntaoe*, hij uitte dreigende woorden, hij zei: als de buffels niet spoedig gegeven worden, dan steek ik ze pang! met de lans, daarom waren de menschen benauwd; *ne'e noekatonggoi eo pai oelja, peljama, nakare'e aoe ndakoni*, wees niet benauwd voor zonnenschijn en regen, bebouw je veld, zoodat je te eten hebt, *ri pantjarokoe tuor korkatonggoi boi be gana doikoe*, toen ik den lieden hun loon gaf, was ik bezorgd dat ik niet genoeg geld zou hebben, *maria taoe mangkatonggoi modoeanga ri Poso*, velen durven het niet aan op de Poso te varen, *nakatonggoi da lo'oe mompaloe, be lo'e palenja*, hij is benauwd om te gaan smeden, hij is niet geoefend; *noendjaa napotonggo?* waarvoor is hij angstig?

mantonggo, er niet aan durven, er angst voor hebben, *mantonggo sanga baela, karawenja*, het buffelvleesch niet durven eten, omdat het stinkt, *mantonggo² taoe meloeloe*, ze durven het niet aan om mee te gaan: *napi'intonngoi*, hij heeft er angst voor, durft 't niet aan.

tonggoe²; pr. t. *metotonggoe²*, parall. *m. mejoeboe²*, braken.

tonggoeloe (vgl. *goejoe*, 2. *goeloe*), doorzettend, wilskrachtig, doordrijvend, *tonggoeloe mompaoe*², volhardend in 't spreken, zoo lang het woord voerend als men maar kan, *ane bare'e tonggoeloe meboo*², *be da djela taoe maute-saka*, als je niet aanhoudend hadt geroepen, zou er niemand zijn gekomen om je over te zetten; *mantonggoeloesi merapi*², met aandrang, indringender vragen, *ane be noetonggoeloesi mompaoe*², *da panangi siko*, als je niet met alle kracht het woord voert, verlies je het.

tonggola (Mor. id., missch. dus overgenomen, vgl. Gor. *panggola* „oud man”, Sang. *goerang* „oud”), de lieden die zich belasten met het uithalen en schoonmaken van de beenderen der dooden, die voorloopig waren bijgezet geweest en voor wie nu het doodenfeest werd gevierd; er waren zoowel vrijen als slaven onder; zij stonden onder beperkende bepalingen en ontvingen een vast loon; [zie verder] Tor. II, 121—124, 126, 207; *bantajani ntonggola*, de hut der doodgravers, [ook alleen *tonggola*; *mantindja tonggola*, de hut voor de t. en de doodsbeenderen oprichten].

tonggoe (vgl. *looe*), ronde schijf van hout of hoepel van rotan, die men laat rollen om er mee te spelen (Tor. II, 388); iets magers wordt wel daarmee vergeleken, *dja eca tonggoe kadoesoenta*, 't is zoo mager als een schijf; *ndatonggoeni*, voorzien van wielen, zoodat men het kan voorttrekken; *motonggoe*, in PmB. *motolonggoe*, met rotan-hoepels of met wielvormige schijven spelen. Tor. II, 387, 388.

1. **tongka**, tabakskoker van hout of van bamboe, met deksel, al of niet met snij- of brandwerk versierd.

2. **tongka**, gebroken, gespleten, met een stuk er af, *matongka taono*, het handvat is gebroken; *natongkasi ngkinajo*; *natongkasi noc oease*, *noe co*, *eua majali roso sa'e*, gebroken door den draaglast, gebroken door het werken met de bijl, door de zon, alsof er een deel van de kracht is weggenomen; *tongkasi koeipe ri padjoemoe noc oedja*, *nije'e anoe mampakatongkasi*, ik voel me gebroken bij het

doorweekt worden van den regen, dat is het wat mij een gevoel van gebrokenheid geeft. *ropo toemongka* „brekende golven”, die niet spoedig tot bedaren komen, maar langen tijd in beweging blijven, door het aanhoudend waaien v. d. wind.

1. **tongke**, een niet groote boom, die aan 't strand groeit, met rood en hard, maar broos hout; wordt veel door de zoutzieders gekapt.

2. **tongke**, st. v. d. uitdr. *ndatongkesi*, een scheldwoord; om de bet. v. *tinongkei*, „aangepunte bamboestaak”, zou men *ndatongkesi* kunnen vertalen met „mogen er stukken van je afgehaakt worden”, *ne'e noekeni*, *ndatongkesi!* niet meenemen, word stukgehakt!

1. **tongki**, stukken bladscheede v. d. sagopalm, die men aaneenrijgt, om er sagomeel in te doen; *motongki*, een zelfden suikerpalm bewerken, aan dezelfde borst zuigen, *taoe motongki doa sadae*² *anoe nasari*, *ananggodi motongki modjoejoe soesoer*, menschen doen samen als ze dezelfde suikerpalmkolf bewerken, kinderen doen samen als ze dezelfde borst nemen; *sampotongki*, zoogbroeder, zoogzuster; *mampapotongki*, met het eigen kind te zamen zoogen, bv. een zoogkind dat geen moeder heeft; Tor. II, 53.

2. **tongki**, PmB., zie 1. *toki*.

tongkii, P., **tongki**, L., een dikke witte ringworm, die de wortels van maïs en rijst aanvreet, vaak gebruikt als hengelaas; *ane mesoewoe tongki ri rauro ntana*, *mendjojo ntoembole*, *nije'e pai nakare'e woe'oe nto'nja toembole*, als de t. boven den grond komt, kruipt hij op den rug, daarom wordt hij ook *toembole* genoemd.

1. **tongko** (Mak. *tongko*), dekken, vergelding, het verdiende loon, zoowel in gunstigen als in ongunstigen zin: *matongko*, met de schuld van iets belast zijn, zoodat men vergoeding of schadeloosstelling moet geven; *mantongko*, vergelding opleveren, de natuurlijke vergelding met zich meebrengen, *lengko bare'e ndatongko*, mijne moeite is niet vergolden (ik heb niets gevangen), *noepokono da mantongko lengko*? wilt ge mijne moeite beloonen? *ane re'e anoe tetadji*, *da natongko kami*, als er iets

verloren is, worden wij er voor aangesproken, *taoe wonggo samba'a mantongko wa'a ndja'inja*, één verkeerd mensch bezorgt al zijn familieleden een slechten naam, *natongko noe bisoe koronja*, haar lichaam is mede ziek van de steenpuist, *natongko ndjoe'a iritikoe pai naperoke*, *maka anoe madjoe'a mantongko anoe bare'e madjoe'a*, mijn been is in de ziekte betrokken, zoodat het gezwollen is, want het zieké deel betreft in zijne ziekte wat niet ziek is (vergelt zijne ziekte aan 't gezonde deel), *madjoe'a woe'okoe*, *natongko noe matakoe*, *maka mata mantongko woe'o*, mijn hoofd doet pijn, mijne (zieke) oogen vergelden het, want de oogen betrekken het hoofd mee (in de pijn), *taoe mampongo simpoga'a da natongko nto'nja*, iemand die het kruid *simpoga'a* (van elkaar scheiden) pruimt, zal door den naam daarvan scheiden (van zijn echtgenoot).

metoemongko, kromtrekken, van iets dat aan hitte is blootgesteld, dus: de natuurlijke gevolgen vertoonen, reageeren op een invloed van buiten, *ndapoi baee magege*, *mangaoemo*, *metoemongko wailo'oe sa'e*, *waindekoe sa'e*, versche visch wordt in de zon gedroogd, als ze droog wordt, trekt ze krom, een deel naar beneden, een deel naar boven.

2. **tongko** [Mor. id.], soort varen, die hooger opgroeit dan de *siro*; de bladeren zijn hard, de wortels talrijk; bij regen steekt men een *tongko*-blad in den hoofddoek, tegen hoofdpijn; *tongko sero*, eene soort t.

3. **tongko** (vgl. Balant. *tonggol*, Sa'd. *tongkonan* „hoofdenhuis”), titel, aan 't Boeg. of aan 't Mor. ontleend, door de vorsten van Loewoe en Mori gegeven aan enkele Tor. hoofden, die zij hadden aangewezen om schatting voor hen te ontvangen; *taoe ndapatongko*, iemand die tot deze waardigheid is verheven (Tor. I, 54, 129, 130, 136); *mopatongko Lamoesa*, L. treedt op als *tongko*.

tinongko, wdl. „tot *tongko* verheven”, *lai ntingongko* „staart v. e. tot vorst verhevende”, gezegd v. d. staart v. d. vogel *keli* en van andere vogels, die bij sommige exemplaren langer is dan bij hunne soortgenooten, omdat

zij er in geslaagd zijn tweemaal tot in den hemel te vliegen; ook eene soort rijst heet *lai ntingongko*, omdat zij lange aren heeft; *molai ntingongko*, zulk een langen staart hebben; ook gezegd v. iem. die maar alleen blijft, zich op een afstand houdt, alsof hij zich voornam gevoelt, vdr. *tinongko*, alleen, afgezonderd, *dja tinongko iretoe*, *be mala'i*, maar alleen daar blijvend, zonder weg te gaan; wellicht is *molai* in *molai ntingongko* ook wel verward met *mala'i* (zie 4. *lai*) en de uitdr. opgevat als „alleen loopend”, bv. *dja molai* (of *mala'i*) *ntinongko siko*, *be noeloelo kami*, je loopt maar alleen, je gaat niet met ons mee; *motinongko*, *motitiningko*, alleen blijvend, v. d. anderen afgescheiden blijvend.

4. **tongko** (uit het Boeg. *tongko*), een Boeg. dobbelspel, alleen aan 't strand bekend; *motongko*, dit spel spelen.

tongkoe (vgl. *pongkoe*, *boengko*, en Sang. *téngkoehé*, Jav. *ténggér*), heuvel, kleine hoogte; Amp. *tongkoe ntana*, id.

tongkoelo (missch. met suff. -o v. *tongkoe*), kam of knobbel op den kop van kippen of v. d. hamervogel (*tongare*, *mojo*); ook wel eens als naam gegeven aan kinderen die een smal of puntig hoofd hebben; *mauwe tina bare'e molenda*, *dja motongkoelo*, een kip heeft geen kam, maar een hoofdknobbel.

tongkora, zie 1. *kora*.

tongo (Mal. *tengah*, Tag. *tinga*, IN.), midden, middenin, te midden van, nog steeds, aldoor, *tongo ndo'oe*, voorhoofd, *ri tongo ntana*, in 't midden van 't land, *wacase'e tongo melindja* of *tongo mpelindja*, thans is hij aan 't loopen, op reis, *urpa rioe*, *ntongo ngasupa jakoe*, wacht even, ik ben nog buiten adem, *ntongonja re'e dja*, er is nog aldoor, *tongo lauca'pa siko*, *koe-kitamo kama'imo*, terwijl ge nog ver waart, zag ik u al aankomen, *moga'a ntongomo*, het is op de helft, *ntongo ndjai oene gboemboengi kita*, we zijn nog steeds midden in de wildernis, *ntongo eca ana mbalesoepa*, *majalimo unanja*, terwijl 't nog niet grooter was dan een jong muisje, is haar kind ter wereld gekomen, *bare'e koesarani joe'a ntaucakoe*, *ntongonja anoe oici*, ik heb de schacht mijner lans niet

verwisseld, 't is nog altijd die van vroeger, *bar'e naice² ngkapala apoe melindja mposambengi, utongonja*, de stoomboot houdt niet op te varen in den nacht, ze gaat maar door; *ntongo nadonge oni asoe, utongo molontjo*, zoolang hij nog het geluid der honden hoorde, zoolang rende hij nog door; *toonja of ntoonja*, wel gehoord voor *tongonja*.

santongo, ook *sapoetongo* [zie *sapoe*], *sampoetongo* (vgl. *sampoe*, *sampo* en Nap. *hamboetanga*, halverwege), de helft, een halve, *santongo lipoe*, het halve dorp, *santongo eo*, een halve dag, *santongo se'i*, in dezen tijd, *santongo ovi*, in vroegeren tijd, *santongo setoe*, in dien tijd, destijds, toen; *ne'e ndasasantongoni*, ge moet 't niet ten halve doen.

mamparitongoti, tusschen zich in nemen, in 't midden plaatsen, *anoe ndaparitongoti*, wat men tusschen zich in neemt.

metongoinaroe, in een rijstveld kopensnellen, *petongoinaroe mani ovi, icare togompoejoe*, bij onzen overval in het rijstveld hebben we er 30 het hoofd afgeslagen, *taoe ndapetongoinaroe*, menschen die op hun akker overvallen zijn door kopensnellers; *metongobonde, metongoibonde*, een overval doen in een aanplant.

parantongo, de helft, het midden van iets, *ri parantongonja*, in het midden er van, op de helft.

PmB. Tog. *tekosoe tongongkor*, mijn rug is gebogen.

tonjoe (Tontmb. *téno*, Boeg. *téno*: [vgl. 1. *tonoe*]), de sterke pekkel die uit de *boroi* druipet in den oprangbak (*paloengani*) en waaruit het zout wordt gezoden.

Amp. *matonjoe*, gesmolten (B. *magonoe*).

1. **tono** (missch. id. met *tonomi*), en *itono*, wig of soortgelijk iets, dat men tusschen een bindsel drijft, om het te spannen; *mantono*, iets ergens induwen, indrijven, omdat het er niet gemakkelijk ingaat. een wig slaan in een bindsel, om het te spannen, *natono nor boti acati ri engonja*, de aap stak den worm in zijn neus, *tondoe baola malodjo ndatono ri kudjoe nakaliogoe*, de langwerpige buffelhoorn wordt tusschen palen ingedreven, opdat

hij rond worde, *tonoki kompo, nakabosoe*, stop je buik goed vol, opdat je verzadigd wordt, *da tono ntjibakoe ananggodi setoe*, geef dat kind een tik met de knokkels; *mentono*, zich min of meer verstoppert, voortdurend afgezonderd blijven, *siko dja mentono uljai bonde*, je houdt je maar schuil in den tuin; *pentou i nTa Batoki ri Moraoa*, toen T. B. zich te M. schuil hield; *baola laki mentono, dompatoe uoe palasanja, kangoeranja napentonoka*, de buffelstier zondert zich af, totdat zijn nekbuik groot geworden is, hij zondert zich af, omdat hij nog jong is (en bang voor de oudere stieren; voelt hij zich sterk genoeg, dan komt hij terug); *metonoki*, zich indringen tusschen anderen, al is er te weinig plaats, *metonoki ri kabolonja*, zich door eene opening heen werken; *satonoki*, ineens tusschen iets ingedreven; *makalisatonoki*, uitdr., gemaakt naar en syn. m. *makalirongo*, leven maken, waarbij *wongo* (ondeugend) is vervangen door *satonoki*, waarmee eene verwensching is bedoeld.

2. **tono**, n. v. e. kleine boomsoort.

1. **tonoe** (vgl. *tonjoe* en Mal. *ténoe*, „opgelost“); *matonoe*, dood; *matonoemo eo*, de zon is ondergegaan.

2. **tonoe**. Amp. (uit het Boeg. *ténnoeng*); *montonoe*, weven, *pontonor*, weefgetouw, *tauladja mpontonoe*, weeflat.

tonomi (Jav. *tanèm*, Tag. *tanim*, Mal. *tanam*, Austron.); *mantonomi*, een gewas planten, omdat de zaden of pitten te groot zijn om te strooien, *djole, djole kodjo, tebesi melele pai petiba ndatonomi, maka ndapomoeja malaa²*, maïs, *Coix agrestis*, erten en boonen worden gepoot, want ze worden wijd uit elkaar geplant.

tononoemba (vgl. 2. *toemba*), pr. t., aansporen.

tonoro, zie 2. *toro*.

tonta, pr. t.: *ooe, ooe katontanja*, de Westkant is beschaduw.

a) *dobo tanda katontanja*, verblijvende in 't Westen,

b) *lai katantu noe ando*, aan den ondergang der zon.

B. *tóntali* en *matóntali*, gestorven, *boi to-*

ntali manawoe, opdat hij niet doodvalle, *katontali*, ga dood, kom om!

tontada, zie *tada*.

tóntali, zie *tonta*.

tontanga (Mal. *téntang*); *mantontangani*, bekijken, beschouwen, overdenken, denken aan, hopen op, *ndatontangani kapandemoe*, men kijkt uit naar (hoopt op) je mildheid, *ndatontangani woeja se'i, da karata ntaoe moboere*, men denkt (hoopt, beschouwt) dat in deze maand de zoutzieders zullen komen.

tontji (vgl. *dantji*, [dondje] en Nap. *tadasi*, Mor. *tonsi*, honingvogeltje), vogel en in 't alg. al wat vliegt, vleermuis, insecten; *tontji koeni*, 't kleinste vogeltje v. M. Selebes, honingvogeltje, beh. tot de Nectariniidae; *tontji mbaucue*, een loopvogel, beh. tot de Rallidae, met gespikkelde veeren en eieren, welks geluid met varkensgeknor wordt vergeleken (vgl. *tangkaoemboe*); *tontji ntjiro*, srt. duif, die gespikkelde eieren legt; [tontji laro, zie *djoeroepopo*]; *tontji raji*, „bonte vogel“, benaming waarmee men elkaar aanspreekt in poëzie; *motontji raji* is in poëzie wel gebr. voor *mosisala* „het met elkaar oneens zijn“, met toespeling op *raji* „gekleurd, veelkleurig“.

poesamo potontjiragi, geëindigd zijn de geschillen.

mainti rante mpoljai, de keten der verwantschap is berestigd.

motontji koeni, met zijn vieren in één rijstblok stampen, op de maat, aangegeven door de woorden *tontji koeni*.

tontjindi, zie 1. *sindi*.

tontjineba, zie *tineba*.

tontjo. Todj., omzetting van 't Mal. *tjontoh*, voorbeeld; vgl. 2. *sontjo*.

1. **tontjoe** (vgl. *osoe* [enz.]); *mantontjoe*, uithalen, afhalen, met een plotselinge beweging, *natontjoe pontongonja*, hij haalde het omhulsel er af, *mantontjoe kada*, het snor uit den neus halen, door het uit 't eene gat te blazen, terwijl men 't andere dicht houdt; *matontjoe*, afgehaald, afgerukt, *matontjoe pelanja, majali*, het vel is er afgerukt, afgehaald; *mantontjoelaka songko, tali*, den hoed, den hoofd-

doek afhalen, van 't hoofd trekken; *tetontjoe*, afgehaald, afgerukt, *tetontjoe songkonja, nauoei ngojoe*, zijn hoed is afgerukt, door den wind bewaaid, *tetontjoe joe'a ngkajai*, de schacht der jachtspeer is (van 't lemmet) afgerukt, *tetontjoe booe ri djila mpeka*, de visch is van den weerhaak v. d. haak komen afgerukt te worden, *tetontjoe lipoe*, het dorp is leeggehaald (de menschen zijn gedood of gevangen).

2. **tontjoe**, Amp. = B. *tosoe*; *ikoe mbada ratontjoe ri poeloenja, raloleka pangalole*, de steel van 't hakmes wordt gestoken in 't heft, met de boor wordt er een gat in geboord.

tonto (Nap. *tanta*); *matonto*, verdwenen, weggeraakt, *ane jakoe maara², bar'e da re'e matonto anemoe bara noendjaa²*, als ik er op pas, dan zal er niets van je verloren gaan, *matonto manoeke sa'e*, er zijn eenige kippen van me verdwenen, *matonto atenja pai nantima ate manoe, natana ri dadanja, ri pontoe ate*, zijn lever is verdwenen en daarom heeft hij een kippelever genomen en die op zijne borst gelegd, op de plaats waaronder de lever zit, *ane bar'e kapakonisi i Lantjadoko, da matonto pae ri ala*, als we den Schrokgeest niet te eten geven, dan verdwijnt de rijst uit de schuur, *bar'e re'e anoe matonto ri komi?* is er niemand van ul. verdwenen? (vraag aan hen die van een begrafenis terugkomen); *mampakatonto*, doen verdwijnen, zoekmaken, wegmaken, *isema mampakatonto salupakoe?* wie heeft mijn sirihoos weggemaakt?

mantonto, uitstorten, uitgieten, van natte en droge waar, *matonto tabako, toela ri wojo*, hij stortte rabak, kalk uit den bamboekoker, *ata ndatontoka wawoe*, zemelen worden voor de varkens uitgestort; *mantontosaka*, id., *icitinja natontosaka njilo*, er is hars uit de fakkelt op haar voet gedropen; *tontontosaka baroe, boere, wra*, de palmwijn, het zout, de rijst zijn komen uitgestort te worden.

tontoa, verbijsterd van schrik, versuft van angst, *ira mbinaboe ndapusi ri kudjoe nduhira, nepa ndiponai moeni, da nakatontoa irali*, de bladeren waari de rijst is gekookt

geworden, steekt men in de spleet van gespleten stokken en die worden weer doorgehakt (als de stok in één slag wordt doorgehakt, zal men den vijand den hals kunnen doorhakken), opdat de vijand verbijsterd zij (en voor een oogenblik onbekwaam tot vechten), *tontoa nggele*, *tontoa mpanisi*, *tontoa mpangekoni*, verbijsterd van schrik, bij een overval, zoodat men zit te lachen, of de luizen uit zijn haar te strijken, of doorgaat met eten, en zich zoo laat neerhouden, eer men begrepen heeft dat men moest vluchten of zich te weer stellen; *metontoa*, eene handeling verrichten (bv. als de bovengenoemde), door welker tooverkracht de vijand van schrik bijster zal worden en zich zal laten neerslaan, omdat de levensgeest uitgestort is (*tontoa* = *tonto* + *a*).

menonto, de buffels of andere bezittingen v. e. schuldenaar weghalen, om hem te dwingen zijn schuld te betalen (Tor. I, 194).

pr. t. *loea napetontonika* (Tor. III. 673. 145), de pinang is er reeds ingestort.

Amp. *mantontoka*, uitstorten, *tontoku ma'i timpono*, *gaa*, stort hierheen sirih uit (gooi wat sirih in 't mandje of op de schaal), vriendin; *tontosaka*, *nakajonggo wea*, stort de rijst uit, opdat ze uit den zak kome.

tontoa, zie *tonto*.

tontogoeani, Amp., *nakaraja pusoli*, *nalangani silo ri tontogoeani*, opdat het huis licht worde, heeft hij de fakkel op een standaard gezet.

tontokowi, n. v. e. kruid.

tontongi (Jav. *ton*). Todj.; *mantontongi*, nauwkeurig bekijken, met groote oogen van nabij bezien.

tontoni (vgl. *tontongi*). pr. t., toekijken, passen op; *dantoe ri loei tontoni*, gekomen bij de makkers die toekijken; *da tontoni ri lant*, zal op het huis passen; *maitontoni pataja*, op den regenboog passen; *natontoni ri lewaja*, ze kijken er naar, aan de borst (zuigende).
a) *bara borja noepapei*, misschien wacht ge op de sarong,
b) *bara rore noetontoni*, of kijkt ge toe op de tooverkruiden.

tonto'oë, een vogel die meer loopt dan hij vliegt, gend. naar zijn geluid, dat wel iets heeft van kikkergekwaak; zijn snavel is groot en rood aan den bovenwortel, de borst is wit, de rug donkergrijs, de buik lichtbruin achter de pooten, die lang en geel zijn, de vlucht is 2¹/₂ dM., nagels en teenen zijn lang, 3 nr. voren, 1 nr. achteren, ook de hals is lang; w. t. *to rate witi* „langpoot”; *djojo*², *wojo*² *timpoenja*, *meriti ntonto'oë*, overal gelijk, net als bamboekokers zijn hare kuiten, ze lijken op de pooten v. d. t.; *tonto'oë mampoweralesi pae*, *maka nato'o: tonto*, *tonto*, *oë*, *oë*, de t. zingt den priesterzang voor de rijst, want hij zegt t. t. o. o.

tontoroe (Boeg. *térroe'*, Mal. *téroes*), druipsteen, leksteen, plek in de bergen waar het water uit de rots sijpelt; *motontoroe*, druppelen, doorsijpelen.

w. t. *tontoroe* = *oedja* (regen).

Amp. *tontoroe* = B. *rini*, dauw [Mor. id.].

tontowenoëa, een heester, als tooverkruid bij 't oogsten gebruikt.

1. **too**, klanknab. v. iets hardts dat tegen iets hardts aankomt, *too*, *satoe*, *woetoo ri woekoe*, *pang*, tegen de beenderen aan.

2. **too**, het Ned. „ton”, vat, ton.

to'o (Tontmb. *toe'oel*), naam, *isema to'onja*, hoe heet hij? *noendjia to'onja?* hoe heet het, hoe moet men 't noemen, wat is het? *toama to'onja*, het is een man, *to'o mbongi*, zekere geesten, die aan de gewassen schade toebrengen. Tor. II. 243; *moto'o*, een naam hebben, *taoe moto'o*, iemand van naam; *mampoto'o*, tot naam hebben, heeten naar. i *Loementa mampoto'o to'o ngkainja*, L. heet naar zijn grootvader; *monto'o-nto'osi*, kijverig, twistziek, veel woorden teruggevend op iedere aanmerking.

manto'o, zeggen, uitspreken, bij zich zelf zeggen, meenen, *to'onja-bare'e madago da koto'o*, zijn naam mag ik niet uitspreken, *erase'e nato'o*, zoo heeft bij het gezegd. *intje'emo anoe koeto'o ori*, dat is het wat ik vroeger heb gezegd, *soera manto'o pindanja*, een brief aangaande zijne schulden, *erantje'e panto'o ntaoe to'e'a*, *pai koepanto'o wo'oe*, aldus

is de uitspraak der Ouden, daarom zeg ik 't ook, *panto'o mami: we'a*, *panto'o nTo Parigi: baloebine*, wij zeggen *we'a*, de Parigiërs zeggen *baloebine* (vrouw), *ane da madja'a garagadji*, *da tato'omo djandjinja*, als de zaag stuk gaat, dan zullen we maar zeggen dat het haarlaatste uurtje is geweest, *mapari katoeoe mami*, *toeoe se'i paikanja tato'o² dja*, we hebben het moeilijk, we leven wel, maar we noemen het maar zoo, *koeto'o i Ta Modja*, *ntanoka i Ta Wodja*, ik dacht dat het T. M. was, maar het is T. W., *panto'o ndajakoe da koepobaloe*, ik dacht bij mij zelf, dat ik het moest verkoopen, *nato'o bere'e taoe maintjani*, hij meende dat niemand het wist, *dja sanpanto'o, ndekoemo*, met dat het gezegd wordt, gaat hij naar boven; *to'o!* vaak in den zin van ons „zeg!” [en van ons „zeg dat wel!”, als antwoord op een uitlating], *to'o, ne'e noeisoe' gelata!* zeg, strijk niet langs brandnetels! [aa, *marombo sa oedja!* - *to'o!* hè, wat is de regen heviger! - zeg dat wel!]; *bare'e nato'oka jakoe*, hij heeft het mij niet gezegd, *ntje'e pai koepanto'oka siko*, daarom zeg ik het je; *mampeto'oka*, eens zeggen aan, eens probeeren te zeggen tot, *panto'o ndajakoe*, *da koepeto'oka komi*, *bara da ndipokono*, ik dacht, ik moest het eens aan u zeggen, misschien heeft u er wel zin in; [*mompeto'oka*, de eene partij aan de andere verklikken (MS.)].

mampato'o, opdragen om te zeggen, laten zeggen, *koepato'o anikoe ri erakoe da mantjubo doranganja*, ik heb mijn zoon aan mijn zwager laten vragen om zijne prauw te leenen; *mampapoto'o*, een naam geven, met zijn naam toespreken, *siko da mampapoto'o*, gij moet hem een naam geven, *anitor ndipapoto'o*, de huisgoden worden toegesproken, *anangpiti-mor da noepapoto'oka i Dinajo*, je moet je kind benoemen met (den naam) D., *pai koepapapato'oka i Mojo*, *maka re'e mojo koekita ri pampotana si'a*, dat ik hem Mojo heb genoemd is, omdat ik een hamervogel heb gezien toen hij geboren werd.

santo'o, een andere naam, *to'onja santo'o i Paroedja*, een andere naam van hem is P.; *kasinto'o*, een zelfde naam als, *kasinto'o uba-*

toe taoe setoe, je zoudt hem evengoed een stuk steen kunnen noemen; *mboto'o*, iets wat al dikwijls is gezegd, afgezaagd, *mboto'o anangodi setoe*, *sangadi mariangkani ndapeboo*, *nepa ma'i*, dat kind wordt vaak bij zijn naam genoemd, eerst als het dikwijls is geroepen, komt het, *mboto'o wa'a mpaetoedjoenja*, al zijne vermaningen zijn afgezaagd; *bainto'o*, veelprater, iemd. die op alles en iedereen iets te zeggen heeft, *taoe bainto'o ri joenoe da re'e ico'oe anoe bainto'o ri si'a*, iemd. die altoos over anderen praat zal ervaren dat er ook zijn die over hem praten.

mombeto'o, tot elkaar zeggen, *komi da mombeto'o*, gijl. moet maar met elkaar overleggen, *ntje'e da ndipombeto'oka*, dat moet gijl. maar eens met elkaar bepraten.

to'o doeata, soort aronskelk, groeit in kloven, stinkt.

tooe (verminking v. *toloe*, [Austron. *téloe*]), in *toemba'a*, w. t. v. *tutogo*, drie.

1. **to'oe**: *meto'oe*, met het voorhoofd tegen iets aanbouwen, *meto'oe ri sobo*, tegen een wandstijl aanbouwen; *manto'oe*, iets met 't voorhoofd stooten, *anangodi manto'oe talikoe mpananja*, het kind stoot zijn vader met 't voorhoofd in den rug, *oë manto'oe watoe*, 't water bruijst tegen de steenen; *mombeto'oe*, elkaar met 't voorhoofd stooten.

sinto'oe („tegen elkaar aanbouwend”), gelijktijdig, in denzelfden tijd vallende, *da sinto'oe posoerami pai anoe mami*, ul. feest en het onze zullen in denzelfden tijd vallen, *sinto'oe² postunja*, zij hebben tegelijkertijd een kind gekregen.

2. **to'oe** (vgl. 1. *to'oe*). Amp. Tog., jaar.

tooedi, pr. t., syn. met 2. *sojo*, *matr*: *matwoedi*, gestorven, verdwenen; *kutoedi *mboela*, [maans]ondergang, West.*

tooega (ook *toe*ga), w. t. v. *walesoe* (muis).

to'oelape, zie *to'oelape*.

tooele, zie *oel*.

to'olo (Jav. *alus*, Boeg. *ale*), bosch, w. t. v. *panngule*, *wana*; *to'olo wonggo*, groot, zwaar bosch, dat men niet meer rooit.

toonja, zie *tong*.

to'ori (Minah. t. *to'or*) en *to'o'ri*, *manto'ori*,

op dezelfde hoogte blijvende, niet vooruitgaande, niet achteruitgaande, v. e. zieke, *baré'ekiri*, *baré'ewo'oe ma'ai*, *dja kampa'a²*, *dja to'o'ri*, *dja manto'ori*, de ziekte wordt niet minder en ook niet erger, ze blijft maar op dezelfde hoogte.

1. **topa** (Boeg. *téppa*, *téppé*, Mak. *tappa'*; [vgl. 2. *dopa*]); *metopa*, zich neerzetten, v. e. vogel, neerstrijken, *tontji mengkilobaka*, *metopa ri kadjoe laoeaka*, de vogel schiet door de lucht en komt neer op een lagen boom, *tontji mentjomboe jangi*, *metopa ri kadjoe ndateka*, de vogel schiet de lucht in en zet zich op een hoogen boom, *metopa jale ri engokoe*, de vliegen gaan op mijn neus zitten; *mampetopaki*, gaan zitten op (v. e. vogel), *wiwi ntabo nape-topaki manoe*, op den rand v. d. nap is een kip gaan zitten.

manopa, het rechte treffend, goed in orde, waar, juist, *manopa mompaoe*, bekwaam in 't spreken, *taoe manopa palenja moapoe*, iemand wiens handen bekwaam zijn in 't koken, *manopamo nato'o*, hij heeft het duidelijk gezegd; *kantopanja*, *kanopanja*, het ware, het rechte, het juiste. *banja i Ta Meojo to'onja*, *kanopanja i Pasipi*, zijn naam is niet T. M., het juiste is P.; *montopa* (*moentopa*), het eenmaal zoo zijnde dat, aangezien, dewijl, *montopa mate*, *bemo da torioe moeni*, daar hij nu eenmaal dood is, zal hij niet meer levend worden, *montopa poera*, *bemo da re'e ndapobaloe*, daar het nu eenmaal op is, is er niets meer te koop, *montopa djela*, *bemo da meuralili moeni*, daar hij nu eenmaal gekomen is, zal hij niet meer terugkeeren; *montopanja*, *pontopanja*, wdl. „alles wat het maar raakt“, alles wat maar voor de hand komt, 't doet er niet toe wat, onverschillig wat, *montopanja mikoni*, hij eet maar van alles, *montopanja napaoesi*, hij zegt maar alles wat hem voor den mond komt, *pontopanja baer nale'o*, hij heeft van allerlei visch gevangen, *ne'e pontopanja noeaja*, je moet niet alles maar geloovent, *jakoe nakangka mpontopanja*, ik ben door allerlei geschramd (dorens, scherp gras, takken).

kantopa², goed het juiste treffende. *kantopa²*

mesono, het ware woord sprekende bij het antwoorden.

topa le'e, harige rupesoort, ald. gend. omdat zij op den hals der menschen kruipt en jeuk verwekt.

2. **topa**, Str. B. (uit het Boeg.); *motopa*, dubbel, wedden.

tope (Boeg. Mak. *tepo'*); *matope*, geschonden, met een stuk er af, *matope wo'o mbose*, van het handvat v. d. roeispaan is een stuk af. **topi** (vgl. 2. *tapi* en Mak. *tope*, enz.), sarong der vrouwen, bekleding v. h. benedenlijf, ook wel gebr. v. e. katoenen overtrek over een kussen en derg., *topi inodo*, sarong van geklopte boomschors, *topi ajapa*, katoenen sarong, *nalambe topinja*, *mandioe*, ze deed haar sarong uit en nam een bad, *baré'epa mainti topinja*, ze draagt nog niet geregeld een sarong (bv. een meisje van 3 jaar), *anoe ri topi*, „wat aan de sarong zit“, verbl. uitdr. v. h. menstruale bloed, *bepa sako re'e anoe ri topi*, *da molangkaimo?* ze heeft nog niet eens menstruatie, zou ze dan al een man hebben? *keritopi*, bevlekt met menstruaal bloed.

motopi, een sarong dragen, *aoe motopi*, w. t. v. *re'a*, vrouw, *bepa mainti potopinja*, *melambe²*, *motopi²*, *dja gori ndajanja*, ze draagt haar sarong nog niet geregeld, ze loopt soms naakt, soms met een sarong, juist zooals ze wil; *mampotopi*, tot sarong gebruiken; *mampapotopi*, met een sarong bekleeden, bevelen een sarong aan te doen; *porotoetoe napotopinika manianja*, hij gaf zijne schoonmoeder een Rongkongsch weefsel tot sarong. **topisa** (Meerstr.), syn. m. *potoe*, familie van dezelfde generatie; uit 1. *to* en *pisa* (id. m. *piutja*), z. v. a. menschen van één laag.

1. **topo** (vgl. *tapa*, enz.), rek boven den haard, van 2 of 3 verdiepingen, waarop het kookgerei ligt en verder alles wat gedroogd of ge-rookt moet worden; Tor. II, 160, 185, 190, 198, 282; ook de groote vischtoestellen aan het Meer worden *topo* gend. (Tor. II, 373).

2. **topo** (Mal. *tapak*. Soend. *tepak*); *mantopo*, met de vlakke hand op iets slaan, *mantopo pale*, de vlakke handen tegen elkaar slaan, in de handen klappen, *handjeklap spelen* (Tor.

II, 93), *natopo pa'anja*, *kawongko ndajanja*, ze sloeg zich op de dijen, zoo'n schik had ze, *natopo bengonja*, hij gaf hem een klap op de bil; *mantoposaka*, met de hand slaan, zonder met de volle hand te raken, *natoposaka ngoe-djoenja*, hij sloeg hem met de hand op den mond.

toemopo, jaloersch, biz. in 't huwelijksleven; *bantoemopo*, iemand die terstond jaloersch is, 't dadelijk kwalijk neemt als de andere echtgenoot zich met een ander bemoeit; *mantoemoposaka*, jaloersch zijn op de(n) andere(n) echtgenoot, *langkainja natoemoposaka pai samba'anja*, ze is jaloersch op haar man die zich met eene andere vrouw bemoeit, *maoe dja moeoe² pai samba'anja*, *lio² natoemoposaka*, al maakt zij maar een beetje gekheid met een ander, dadelijk is hij er jaloersch op.

topoe [Mor. id.]; *matopoe*, bros, broos, kort afgebroken, *matopoe ale*, *narara ndeme*, de lijfband is bros, door de zon verteerd, *matopoe taka doeanga*, de lijn waarmee de schuit is vastgebonden, breekt gemakkelijk, *matopoe porotoe mani*, *anoe nTo Onda'e tenee*, onze uitspraak is kort afgebroken, die der Onda'eers is gerekt, *matopoe tangaranja*, hij is kort aangebonden (houdt niet van lang praten), *kadjoe ntopoe*, bros hout; *mampakatopoe paoenja*, zijne woorden kort uitspreken, *To Poe'oe mBoto mampakajoei paoenja*, *To Pebato mampakatopoe*, de P.mB.-ers rekken hunne woorden, de Pebatoers spreken ze kort uit, *to'onja i Aloemia*, *ane ndapakatopoe*, *i Aloe*, zij heet Aloemia, als 't kort wordt afgebroken: Aloe.

katoepoe, dez. plant als *simongkoe*, groente, met broze bladeren.

Amp. *mantopoe*, kort en krachtig, *mantopoe pant'o'ngkoe*, ik heb 't kort en duidelijk gezegd.

topone, -zie *pone*.

1. **tora** (vgl. *toa*, [2. *toja*]); *mantora*, opsteken in de hoogte houden, *tora palemoe*, steek je hand op, *natora silo ri tongo bondr*, *laoe koljo wawoe mangkoni djole*, bij stak de fakkel in de hoogte, midden in den akker, en daar

waren inderdaad varkens de maïs aan 't opeten; *mentora*, oprijzen, zich verheffen, *mentora lenda manoe*, *baré'eloepe*, de kam v. d. baan gaat omhoog, [hangt niet neer]; *singkantora tindja mbaja*, de palen voor de heining staan reeds alle in den grond; *mantoranaka*, in de hoogte heffen.

2. **tora** (wrsch. id. met 1. *tora*; uit het Par.); *mantora*, denken aan, zich herinneren, *tora² kami*, denk aan ons.

toraa (ook de naam der Sa'dansch sprekende bevolking, dus id. met *Toradja*, *Toeraja*; missch. is deze batata van de Toraa afkomstig, tenzij de naam beteekent „wat in den grond groeit“, zooals de volksnaam „Binnenlander“ beduidt), een veel gebruikte knolvrucht, *Ipomoea batatas*, Cl. 1892, wit van kleur; soorten: *toraa maliya*, *t. tabako*, *t. mosuranya*, *t. mbalesoe*, *t. mokadjoe* (hetz. gewas als *kasoebi*); een stengel v. d. kruipende *toraa* wordt gebonden om stijve of rheumatische gewrichten, om ze lenig te maken.

torada (vgl. Boeg. *radé*, vast, bestendig), de maat v. e. armslengte, voor de breedte eener prauw.

torare, zie 2. *rare*.

torate, zie 2. *rate*.

torea ([Mor. id.]; vgl. 1. *rea*), rest, overschot, *usoe mangkoni torea ntoempoenja*, de honden eten de klieken hunner meesters op, *sumpoejoe toraa*, meer dan 10, *samboerja toraa*, meer dan een maand.

torimba'a, zie *wa'a*.

torindoe, pr. t. v. *pae*, rijst in den bolster. **toriti**: *matoriti*, geteekend met fijne lijnen, dicht opeenstaande streepjes of groeven, *du koeto'o komboe*, *pai be matoriti*, ik zou zeggen dat het een lepeljesschelp was, maar er zijn geen groefjes op, *matoriti kodjo poeokimoe*, je schrift is erg kriebelig.

toritihoenju, w. t. v. *kasisi*, kleine mug.

1. **toro**: *mantoro*, draaien, wenden, *mantoro pongkubi*, een boor ronddraaien, *mantoro gantji*, een tol laten draaien, *mantoro iloe* „zijn staat van wees zijn omkeeren“, door bv. te trouwen met zoon of dochter zijner pleegouders en zoo tot hun aangetrouwd kind te

worden, *mantoro doi*, met geld handelen, geld omzetten¹⁾; *tetoro*, teruggekeerd, *tetoro monomboe*, teruggekomen van 't waterhalen, *tetoro mouceloea*, teruggekeerd van de reis.

mantorobaka, iets achterstevoren of onderstevoren keeren, *naore doeanga ri wiri oer*, *nepa natorobaka*, hij trok de prauw op den oever van 't water en keerde ze onderstevoren, *natorobaka moeni paoenja*, hij heeft zijne woorden alweer verdraaid; *torobaka edja*, boete voor het omkeeren der trap, de boete die een man betaalt om te kunnen hertrouwen met de vrouw van wie hij zich heeft laten scheiden; hij verkrijgt dan dat de voor hem verboden toegang opnieuw wordt verleend; *metorobaka*, zich omkeeren, zich omdraaien, *petorobaka*, keer je om; *mampapotoro doi*, geld laten omzetten, geld in eene handelszaak steken¹⁾.

pr. t. *toroegi* = B. *torobaka*; *oenta utetoro-gimo*, de schilden zijn omgekeerd.

2. *toro* (vgl. 1. *todo*, *todjo* [enz.] en Mar. *totoro* „zitten”), in rust, gestold, vast geworden, *daa toro*, geronnen bloed, *toromo panggere*, de was is gestold, *lori baolu ronga toro*, buffelvot stolt gemakkelijk, *toro!* uitroep tot buffels om ze te doen stilstaan, z. v. a. ho! *maranindi kodjo oer ri oentoe nykoro Malei*, *motoro ndasangkoe*, *toro*, het water aan den oorsprong der M. is erg koud, als het 's morgens wordt geschept, is het stijf (bevroren), *limoe toro*, een dikke wolk, zware nevel, *toro inii*, de zaarijst die na het zaaien is overgebleven.

toemoro, gepast, behoorlijk, ingetogen, *tuoe toemoro*, *bar'e kajako*, *napojoenoe ntaoe*, *be tetadji*, een ingetogen iemand, niet onrustig, als ze meegenomen wordt op reis, raakt ze niet zoek, *ana we'a be toemoro*, een onfatsoenlijk meisje.

manoro, behoorlijk, in orde, juist, betrouwbaar, vaststaand, in P. ook syn. met *manoto*, recht, eerlijk, zooals 't behoort, goed bekend, *bar'e manoro ananggodli masapoe paoe ntaoe toe'a*, het is niet behoorlijk dat kinderen de woorden der ouderen tegenspreken, *bar'e*

manoro kar'e'nja, 't is niet zeker waar hij is, *be manoro paoenja*, wat hij zegt is niet betrouwbaar, *manoro bemo napodjo jakoe*, 't is zeker dat hij niet meer van me weten wil, *manoro malaimo*, hij is zeker al weg, *be koepodjo*, *nakanoro*, ik wil niet, laat dat vaststaan.

mampenoro, *mampemanoro*, trachten zekerheid te verkrijgen omtrent iets; *mampakanoro*, *mampotonoro*, uitmaken, vaststellen, zekerheid geven; *mondjii taoe*, *napombekanoroku bara isema anoe meboo*, *bara taoe moriojo*, de menschen zwegen, om onder elkaar uit te maken wie het was die riep, misschien iemand die vrede kwam sluiten.

3. *toro* (wrsch. id. m. 2. *toro*), Amp., rest, overblijfsel, *toro noe bakoe*, rest van rijst.

pr. t. *toro* = B. *taicani*, krijgsgévangene, slaaf (missch. „rest, overlevende”).

4. *toro* (uit het Boeg.), inzet, bij weddenschap, dobbel-, of kaartspel; *pitoetoe ringgi natoroka manoe*, 700 rijksd. had hij op den haan ingezet.

torobalaba, zie *balaba*.

torodjoo(ki), zie *djoo*.

toroe (vgl. *soroer* en Mal. *toedoeny*, Tontmb. *terorung* „afdak”), zonnehoed, van boven puntig toeloopend en met naar boven omgebogen rand, meestal fraai versierd, wordt gedragen door jongere lieden, op feesten of op reis, en is van allerlei materiaal gevlochten: pandan, nipah, silar (vgl. *tinii*); *toroe bangka*, benaming voor de meisjes die aan het *mopparilangka* deelnemen.

toroe banta, wrsch. overgenomen v. d. Ternatanen, die bij plechtige gelegenheden hoeden droegen met afgeknotte punt, welke met den Islam uit Bantam zouden gekomen zijn; *toroe banta* zou dan 't Tern. *toloe banta* (*banten*) moeten zijn; onder de Tor. is de *toroe banta* zeldzaam en gewl. van vreemdelingen gekocht; voornl. in verhalen wordt er van gesproken; [zie verder 3. *banta*]. (*Toroe* heeft geen overgen. woord te zijn; men zou dan *toloe* verwachten; in dien vorm is het Tern. woord 't meest verspreid.)

nutoroe, een zonnehoed dragen.!

toroeni, een stuk sagobladscheede, dat men zet boven de fakkels waarmee men vischt; de fakkels zijn aan 't buitenboord der prauw gebonden, de *toroeni* werpt den fakkelschijn op 't water en verhindert dat de oogen v. d. visscher door dien schijn verblind worden; *silo natoroeni ntaoe monjilo*, *nakatolanto mata*, de fakkels worden v. e. schijnwerper voorzien door de visschers, opdat de oogen daarop blijven rusten.

toroekoe, zie 1. *roekoe*.

toroempaki, *toroempangi*, zie *roempa*.

toroepoe, zie *roepoe*.

toroeroepi; *mantoroeroepi*, op iets aanstormen, op iets los gaan, *jakoe natoroeroepi baola*, *da mantondoe*, een buffel vloog op me aan om me te stooten.

toroesoe (uit het Boeg. *toroso*), kluwen, *bana ntoroesoe*, garen op kluwens of klossen, *bana ntoroesoe saogoe*, een kluwen garen.

toroeta, zie *roeta*.

toroetoe, zie *roetoe*.

torogoe; *motorogoe*, met den uitgestreken wijsvinger aanwijzen, terwijl deze een borende beweging maakt, een weinig van het vel tusschen de vingers nemen en omdraaien.

torokano, Amp., waterpokken.

torokeke, het geluid v. d. pad (*torowawa*); *motorokeke*, geluid geven, v. d. pad; wanneer de pad op het erf v. e. huis geluid geeft, is ze de ziel v. e. overledene.

torokiki, brandmerk, dat mannen zich toebrengen op den bovenarm, door zwam v. d. suikerpalm op de huid te laten verbranden (Tor. II, 80); een enkelen keer doen meisjes 't ook; *motorokiki*, zulk een merk dragen, ter versiering, het zich toebrengen; syn. *babaki*.

torokoe, n. v. e. grooten, muizenetenden nacht-vogel, die in groote bosschen woont en het gemunt heeft op de oogen der reizigers, die hij uitpikt, als zij zich geheel in de sarong hullen; hij wordt aangetrokken door de rook van in 't vuur gevallen rijst; *taoe naliti ntorokor matanja*, iemand wiens oogen door den t. zijn uitgepikt.

torokoekoe, een klanknab. woord, dat het rof-

felen op de trom bij het doodenfeest aanduidt; bij het *motorokoekoe* is de *tiboee* in 't midden tusschen twee *karatoe*'s; op alle drie wordt beurtelings geslagen; het woord *torokoekoe* geeft het rythme aan.

torokogangi, zie *kogangi*.

toroli (Sal. *djaroli*), P. (*kojoer*, L.), parkiet, kleine, fraaie, bonte papegaai, die tam gemaakt en op een kruk gehouden wordt, *Trichoglossus ornatus*; [ook: de knokkels der vingers].

torombaa, zie *waa*.

torompimpi (vgl. *talambibi*); Amp. *mot.*, neen knikken.

torompdongi, PmB. n. v. e. boom, die niet wordt gebruikt.

torondaja (st. *rondaja*, vgl. *loendara* en Filip. t. *dalaga*, Tomb. *raraku*, enz.), pr. t. = B. *we'a*, vrouw.

torongge, zie *rongge*.

toronggili, zie *nggili*.

torongkilo, eene soort *paka* (zie 2. *paka*), die in het bosch en in de vlakte groeit en niet wordt gebruikt, omdat de stengels zoo kort zijn; in de Meerstr.: een struik met dorens, die den voorbijganger aangrijpen (in Onda'e *pulu warili* gen.); in Ond.: de doornige liaan die elders *italiane* heet.

torongoe, zie 1. *ngoe*.

torongondjo, zie *ondjo*.

toro'odjo, zie 1. *odjo*.

toroer (vgl. *er*), een waterplant, die op het water drijft.

toropana (vgl. *pana*), de vuurboor, een aangepunt stuk hout, dat men op een ander hout zet en dan snel tusschen de handen heen en weer draait, totdat er eene vlam uitslaat, waarmee men de brandstof in brand steekt; *motoropana*, met de vuurboor vuur maken. Tor. II, 186.

toropeni (vgl. *peni*), puistjes in het aangezicht.

toropompo, zie *pompo*.

torowawa (Nap. *tarawawa*), pad (*Bufo* sp.), aldus gen. naar haar wrattig oppervlak, want er is ook een boom met ruige bladeren, die *torowawa* heet; ook wratten worden wel *torowawa* gen., *torowawa da menoo*, wratten

¹⁾ Deze bet. is ontstaan onder invloed van 4. *toro*.

verdwijnen vanzelf; het geluid der pad is onheilbrengend, *ane mompaoe torowawa ri djoë nioeke*, da *re'e anoe mate*, *maka natoesa taoe*, als een pad geluid maakt onder aan 't venster, dan zal er iemand sterven, want ze brengt den menschen oubeil; *be ndakoni torowawa*, *sangadi taoe kehende*, de pad wordt niet getegen, behalve door aamborstige lieden; *ketorowawa asoendodnja*, *moe paoe ra'opo*, *dja napaoe'si*, zijn binnenste is wrattig (zijn hart jeukt), zelfs iets dat men hem (met een geschenk) heeft verzocht te verzwijgen, vertelt hij maar rond.

torowawo, eene oogziekte.

torowoka, zie *woka*.

torowowo; Amp. *ratorowowoki loka*, *ratoenoe ri apoe*, de pisangs worden gebakken, op 't vuur toebereid.

tosa; *motosa*, leenen, om het gelijksoortige terug te geven.

tosindoni, een boom, welks bloemen men plukt, omdat ze lekker ruiken.

tosoe (vgl. 4. *soesoe* en Mal. *toesoe*, Sang. *soesoe'*, Mong. *soesoe*); *mantosoe*, steken met een puntig voorwerp, prikken, *jakoe natosoe ndoei*, dorens hebben me gestoken, *be da natosoe mboekoemoe jakoe*, *mampepate siko*, je doodsbeenderen zullen mij niet steken, als ik je dood ('t zal mij geen kwaad berokkenen), *baru rimbe'i pantosoea ntawala*, waar men het ook maar met de lans steekt; ook w. t. v. *mondjaoe*, naaien, *ratosoe mbaleire*, [zie *veire*]; *tosoe mboeroe*, w. t. v. *soesuelangi*, nokbalk; *pantosoe*, iets waarmee men steekt of prikt, naald; *metosoe*, steken, prikken (intr.), *roei metosoe*, dorens prikken.

mopatosoe, een steking of prikking verrichten, bv. de oorlel v. e. meisje doorsteken, om er een oorhanger in te doen, het neustusschen-schot v. e. buffel doorsteken, om er een ring in aan te brengen; *taoe nepapatosoe si'a*, *maka napapatosoea roei ira ntalinga mbe'a*, hij is iemand die nogal eens een doorsteking verricht, want hij doorsteekt vaak met een doorn de ooren van meisjes; *mekitosoe*, vragen om (in de oorlellen) geprikt te worden, [zich een injectie laten geven].

mantosoeki, een takje (*pantosoe*) van bepaalde houtsoorten, dat men in den grond steekt bij den rijststoeel bij welken men begint te snijden, elken dag opnieuw; *pai rapantosoe*, *nioe pai po'ih* *ratosoea toko mpa*, *boi tegentjoe maliga² pomota*, *pantosoe* *se'e pakoeli*, *nepa ravalidjodjo tadosi*, *simpodjoe* *bara porotomoe*, dat men een takje in den grond steekt, men steekt *nioe* en *po'ih* bij de rijst in den grond opdat het oogsten niet te vlug ga, de ingestoken takjes zijn daar 't middel voor, vervolgens wrijft men *tadosi*, *simpodjoe* of *peterselie* in de handen.

tinsoe, doorstoken, *ananggodi tinsoe talinganja*, *lese da nakita ntaoe*, het kind heeft de oorlellen doorstoken, dat vindt men mooi om te zien.

patosoe, Str. B., het stukje hout bij de Moh. besnijdenis in gebruik. Tor. I, 349.

tótabi of *tótari*; *mantotabi*, *-ici*, een balk uitkappen of uitbeitelen, zoodat een andere balk er in past; *kadjoe ndatotabi*, *ndapapombemama*, *bara ndapapombesoempu*, *bara ndapapombetambe*, de balken worden uitgekapt, om ze in elkaar te doen passen, of ze aan elkaar te lasschen, of ze over elkaar te leggen.

totalo [Mor. *tatalo*], *Spathyphyllum commutatum*, Cl. 3195, een struik die aan den rand v. h. water groeit, met groote bladeren, welke lijken op die van *kajo'i*, de knollen lijken op die van *soeli* (vdr. dat de plant ook *soentjoeli* wordt genoemd), maar om hun stank worden ze zelfs door muizen en varkens niet gegeten; het merg wordt voor proppenschietters gebruikt en de knol wordt in garnalenfuiken als aas gelegd; met het sap behandelt men wonden waarin wormen zijn en *woroe*-wonden; *totalo marongi*, een sterk riekende soort.

tótawi, zie *tótabi*.

tote; *katote²*, door elkaar klinkend, van verschillende geluiden, lawaai makend van verschillende kanten, *katote² taoe monoero*, *oni tease pai oni laboe kono kadjoe*, met groot lawaai zijn de menschen aan 't boomen rooien, het geluid van de bijlen en van de hakmessen op de boomen, *katote² mompaoe*, veel leven makend met praten; *siore ntot*, zie *ore*.

gantote of *gontote*, w. t. v. *inodo* (foeja), naar 't geluid, door het kloppen van velen veroorzaakt; *mogontote*, lawaai teweegbrengen, door loopen, praten, enz., *mogontote ananggodi molega² ri raja banoea*, de kinderen maken lawaai met spele in huis.

totiloe (vgl. *katiloe*), een plant met groote, buigzame bladeren, die gaarne worden gebruikt om er gekookte rijst in op te dienen; het sap dient ook als geneesmiddel tegen wormen in wonden; *manoe kakadjoe*, *maicantje taroe ntotiloe*, een boschhaan die met zijne sporen een *totiloe*-knol kan afbreken.

totimoe, PmB., n. v. e. liaan.

1. *toto* (Ngadj. *toto*, Mal. *tétap*, Jav. *tétap* (?) [of Mal. *totok*, Mong. *totok*, echt (MS.)], richting, vaste koers, vdr. dat wat juist tegenover ligt, tegenhanger, tegenstuk, tegengestelde, *ire'i totonja*, hier is de richting, hier ligt hetgeen er tegenover is, *anoe ndabantia bere'e totonja*, *anoe ndalemba re'e totonja*, wat aan 't eind v. d. stok wordt gedragen, heeft geen tegenwicht, wat met verdeelden last wordt gedragen, heeft een tegenwicht, *da koeporonggo anakoe, bere'e totonja*, ik zou mijne dochter wel willen uithuwelijken, maar er is geen passende partij voor haar, *se'i jakoe samba'a da mopakati, isema totokoe?* ik ben een der dragers van den draagstoel, wie is mijn mededragers? *setoe laoe pakoe, dika totonja*, daar zit een spijker, sla er een in die er bij behoort, *banja totonja da noeto'o. siko ananggodi setoe, se'i jakoe da manto'o, bare'e*, het heeft geen tegenhanger (geen antecedent) dat jij dat zegt, een jong ventje als jij, ik hier zeg het niet eens, *madja'a, totonja madago*, van slecht is het tegenovergestelde goed, *totonjamo kodjo kasi'anjamo anoe da ndapapasoeroeka*, dit is echt het bewijs, dat hij het is die als de dader moet worden aangewezen.

[*sala-toto*, niet bij elkaar passend, bv. van echtgenooten.]

ntoto (Str. B. wrsch. uit het Par.), bijz. zóer, erg, *mupari ntoto*, erg bezwaarlijk, *manee ntoto*, heel waar; de eig. bet. is dus: beslist, vast.

mototo, tegenhangers zijn, tegenover elkaar

liggen, *boeje mototo*, bergen die tegenover elkaar liggen, *mototomo ngang*, we hebben evenveel geogst als den vorigen keer; *sintoto*, tegenhanger, in dezelfde richting, tegenover elkaar, *banoea sintoto pai naroe sindjaoe*, het huis tegenover den akker daarginds; *sampototo*, dat wat den tegenhanger, het tegenstuk tot iets anders vormt, *koro Kaoedaja toedoe ri Poso*, *sampototonja laesi Toraa Mokadjoe*, de rivier K. valt in de Poso, wat er vlak tegenover ligt is de landtong T. M.; *paso ndapapototo*, *ndadika totonja*, de paaltjes worden tegenover elkaar (of: naast elkaar) geslagen, voor elk paaltje wordt een tegenhanger geplaatst; *mantotoka*, zich plaatsen tegenover, recht tegenover staan, zich richten naar, op-

matotosi, recht tegenover iets zijn, *paja'anja matotosi apoe*, zijne voetzolen staan vlak tegenover het vuur.

kantoto-ntoto talinga, *dja ndjo'oe mpajoa*, de ooren steken maar recht vooruit, ze gaan maar recht toe; *tetoto*, gekomen, geraakt in de richting van, *tetotom ri Ngoedjoe Apoe*, in de richting v. d. Vuurkaap gekomen.

patoto, handwijzer, richtingaanwijzer, stok die van boven is gespleten en waarin een dwarshout steekt, dat wijst in de richting van een val of een springlans, om den voorbijganger te waarschuwen; *mampatoto*, recht tegenover iets plaatsen, de juiste richting doen aannemen, *mampatoto ajoeta*, brandhout met de uiteinden tegenover elkaar leggen, *ananggodi mariangkani ndapatoto ane da tota'i*, *ndapatoto ndjai ojo kalo'oe nta'inja*, kinderen worden dikwijls op de geschikte plaats gebracht, als ze moeten poepen, ze worden gezet boven de reet in den vloer waar hun poep doorheen moet; *ri ara ntoto* (Mor. *toto*, onder), onder 't huis, wdl. onder de richtplaats (van degenen die door den vloer poepen), *ara mpompatotoka bengo ntaoe ndapapoto'o ara ntoto*, wat onder de plaats is waarop de billen der menschen zich richten, dat wordt de ruimte onder 't huis genoemd; *mampatotoka doeanga ri kasojoa*, een vaartuig naar 't W. richten; *mampatotoni*, voor-

zien v. e. waarschuwingsteeken; *mampatoni bato*, bij opgestelde voetangels een teeken tot waarschuwing zetten, *djaja ri watika ndapatoni*, da *napaintjani ntaoe kandjaoenja*, de weg naar de springlans is aangeduid door teekens, opdat de menschen weten waar ze is; *tepatoto*, komende in de richting van, gelegen tegenover, *tepatoto ri lipoe Moloucaor*, in de richting van M.

mantotoraka, richting, koers geven, sturen, richten, aanwijzen, inlichtingen geven, *mantotoraka taoe*, da *nayangkita djaja*, iemand terechtwijzen, dat hij den weg wete, *mantotorakaka linggona djaja*, den vreemdeling den weg wijzen; *mampekitoraka djaja*, vragen dat de weg aangewezen worde.

mampototoi taoe anoe da ndasusa, de bamboelans waarmede men een ter dood veroordeelde doodstak, richten op zijn navel; een groot aantal lieden hielden de lans vast, vooral jonge knapen, die moesten leeren hun afkeer van bloedstorten te overwinnen; *kadjoe ndatotobi*, *ndatotouri*, *ndapapombemama*, *bara ndapapombesoempa*, *bara ndapapombetambe*, de stukken hout worden 't eene als tegenstuk van 't andere gelegd, 't zij in elkaar grijpend, 't zij in elkaars verlengde, 't zij 't eene over 't andere.

mototouri (uit het Par. overgenomen), wdl. „een tegenstuk, tegenpartij vormen met”, syn. met *morapa*, een verbond sluiten. Tor. I, 225.

manoto, zeker, vaststaand, bekend, iets waaraan niet getwijfeld wordt, *manoto raja*, zeker van iets, beslist van voornemen, ook in 't alg. wetende wat men wil, verstandig, goed inzicht hebbende en daardoor beslist in zijn optreden, *ane koedongemo poera²nja*, da *manotomo rajakoe*, als ik alles er van gehoord heb, dan ben ik zeker van de zaak, dan kan ik mij eene vaste meening vormen, *kodipa anakoe*, *bar'e'epa manoto rajanja*, mijn kind is nog klein, het heeft nog geen inzicht, *bar'e' manoto pompaoenja*, *pai naka bar'e'epa iro'oe manoto rajakoe madonge*, wat hij zegt is onzeker, zoodat ik ook onzeker ben bij 't hooren, *manotomo bar'e' naintjani pecalinja*, het is

zeker dat hij niet weet wat er gebeurd is, *kannoto ndaja*, beslistheid, vaste meening, juist inzicht, goed begrip, *kami be da ndekoe*, *nakanoto ndajamoe*, wij gaan niet naar 't bovenland, wees daarvan verzekerd, *nakanoto noeintjani*, *bar'e' koeaja siko*, je moet nu maar goed weten dat ik niets om je geef; *mampakanoto*, vaststellen, zekerheid verschaffen, beslissen, *pai nakanoto ndajakoe*, *siko mampakanoto*, dat ik zekerheid heb is, omdat gij die hebt verschaft, *pakanoto rajamoe*, verschaft je zelf zekerheid, denk goed na, vorm je een duidelijk inzicht, *da tapakanotomo rioenja eo da mpalaita*, laat ons nu den dag van ons vertrek eerst vaststellen.

pr. t. *toto bola* = B. *ara ntoto*, ruimte onder 't huis.

Amp. *manoto*, recht, *ta manoto wioea*, *masalangka jaoe*, 't haar is niet recht, maar gekruld.

2. *toto* (Jav. *téték*, Mal. *tétak*, Tob. *toktok*, Soend. *tétkék*, Mak. *tatta'*, Boeg. *tétta'*); *mantoto*, hakken, met zwaard of mes, *mantoto ewo anoe da ndawaika njara*, gras afkappen om 't aan de paarden te geven, *mantoto tole*, pandan-bladeren afhakken; *mombetoto*, op elkaar inhakken, elkaar met zwaard of mes te lijf gaan, *posompo*, *tapombetoto*, spring uit je huis, dat we met elkaar rechten; *sampombetoto*, tegenstander in 't gerecht, tegenpartij, *ane makodje siko*, *jakoe da sampombetotomoe*, als je durft, dan zal ik het tegen je opnemen; *be naoice²*, *djamo pombembetotonia naintjani*, ze hielden niet op, ze wisten van niets dan maar steeds op elkaar inhakken; *pai kapampobetoto*, *maka jakoe napombetotoka rioenja*, dat we elkaar hebben bevochten komt doordat hij 't eerst met mij is gaan rechten.

mantotowaka, op iets inhouden, *natotowakaka pangko*, hij heeft met een zwaard er op ingehouden, *natotowakaka timbojoe*, hij heeft met de vuisten er op los geslagen.

totowa, stuk hout waarop men iets kleinhakt, hakblok, kerfblok; *ndatotorani*, er is een hakblok onder gelegd, er is een kerfblok bij gebruikt, *taoe ndatotorani*, aan iemand wordt (middellijk) iets te kennen gegeven, doordat

het aan een ander wordt gezegd; *totowanja da kama'ikoe*, de reden dat ik hier ben gekomen.

mantaroto, kleinhakken, in stukjes hakken, *ndataroto ri totoea*, het is kleingehakt op een hakblok, *sanga lagiva ndataroto*, het hertevleesch wordt kleingehakt.

totoea (uit *toetoea*, zie 3. *toetoe*, Da'a-t. *tatoea*), de plank waarop boomschors tot kleedingstof wordt geklopt; *totoea ntondosa*, het hout waarin het aanbeeld (*tondosa*) rust; *totoea oease*, lemmet v. e. bijl, tusschen het scherp en het oor; *totoea ntabaro*, het gedeelte v. d. stam v. e. sagopalm dat langs den grond gaat (komt dikwijls voor), eer de stam rechttop gaat groeien; *da momasa ewa ambo*, da *mototoea ewa tabaro*, moogt ge spruiten hebben als de *ambo* en over den grond kruipen als de *sagopalm* (wensch voor een talrijk nakroost; de sagopalm krijgt zijne spruiten vaak aan de *totoea*).

totoe'ani [vgl. 1. *toe'a*], Todj., oudere broeder, zuster.

totoi (vgl. *toto'i*, 2. *toki*), klein, schraal.

toto'i, PmB. = *totoi*.

totokesi [Mor. *tootookes*], een kleine nachtuil, een der geloofsvogels der Toradja's (Tor. I, 279, Measa 75, 102, 76, 9, 11, 13), gend. nr. zijn geluid *kesi*.

totokoemoe (vgl. *koemoe*), een mor, die de kleeren vernielt.

totoli (vgl. *toli*), PmB., ben. van een jongen [of meisje].

totolioe, zie *lio*.

totompele, zie *pele*.

totona (uit het . . .), Str. B., dezelfde ziekte als 2. *langa*, maar in heviger graad.

totongkoeroe, een nachtvogel, gend. nr. zijn geluid, dat omineuze beteekenis heeft. Tor. I, 280:

totooende, een woord dat het rythme weergeeft van het tromgeroffel waarmede de vijand een stormloop op een belegerd dorp begeleidde, Tor. I, 216; *ganda ntotooende*, zulk een tromgeroffel.

totoridoë, n. v. e. insect, welks vleugels als *todi* worden gebruikt.

totoro'o, kukeleku; *mototoro'o*, kraaien, van hanen; *pototoro'o*, hanengekraai.

1. *totosi* (vgl. 2. *toto* en Minah. t. *ta'tas*, Bal. *tastas*, Jav. *tatas*, Mal. *tétas*); *mantotosi*, loskappen, doorhakken, van dingen die men met een enkelen slag kan doorkappen, *mantotosi banoea*, een huis afbreken, door de verbinding der deelen (touw, rotan) door te kappen, *mantotosi wajo ngkadjoe*, de uitloopers van boomen afkappen; *laboe koepantotosika woto ndjole*, met een mes hak ik de maïs-stengels door; *matotosi*, doorgekapt, doorsgesneden.

2. *totosi*, Amp., aar, van gramineeën.

totowa, zie 2. *toto* en *towa*.

totoworo, zie *woro*.

towa en *totoea*, een stuk geklopte boomschors, dat niet behoorlijk is afgewerkt, zoodat het voor kleedingstof niet goed bruikbaar is, maar om aan 't gebruik te voldoen als een deel van 't priestereseloon kan dienen; *montowa*, iets ten halve doen, beginnen en niet afmaken, *i ngena dja noetowa pangkonimoe*, *noerakamo asoe*, *se'i maoro*, zoeven hebt ge uw eten maar half opgegeten en het aan de honden gegeven, nu hebt ge honger, *dja natoera² touoe*, *nangoe'oe*, *be marege*, hij gaat met het suikerriet maar verkwistend om, hij kauwt het zonder het fijn te maken, *bar'e'epa lo'e mondodo*, *nepa montowa inodonja*, ze is nog niet bekwaam in 't foeja kloppen, 't is nog maar hare foeja half afwerken, *porongonja dja natowa²*, *ewa taoe mangkoni soeai*, *be poera*, *dja natowa²*, *dja mabosoe mpo'alinta*, hij heeft zijn huwelijk maar spoedig weder ontbonden, zoodat iemand die een komkommer eet en die niet opmaakt, ze maar half gebruikt en slechts verzadigd wordt als een bloedzuiger (die zich ineens verzadigt en dan afvalt).

towaa-waa, zie *waa*.

towadjo, kleine soort marter (?).

towali, Todj. = B. *batoewali*, praalbed voor een doode.

1. *towata* (Boeg. *bata'*; [vgl. *limbata*, 1. *bata*]), ontsteld, hevig geschrikt, *toewata mpanagoentoe jakoe*, *bar'e' re'e taoe mompanagoentoe*, *manoro panagoentoe i mpoe²*, da *ronga ma'i*, ik schrok hevig v. e. gewerschot, maar nie-

mand had geschoten, 't was bepaald het geveer van den vorst van Loewoe', hij zal spoedig hier komen; *mampelocatai ananggodii*, een kind tegen schrik vrijwaren, opdat het geen stuipen krijgje; men legt het pasgeboren kind bij de moeder op den vloer, slaat 6 maal links en 6 maal rechts v. h. kind op den vloer en zegt: *towata nggaroe, t. asoe, t. nggele, t. ntangi, t. berese, t. ngkila, towata ananggodii molontjo*², schrik voor katten, voor honden, voor lachen, voor huilen, voor weerlicht, voor bliksem, de schrik van 't kind vlucht weg.

2. *towata*, syn. met *tongauca*, duidelijk, openbaar; *mampatowata, mompakatowata*, openbaren, laten zien, duidelijk maken, *napakatowatamo ka'osanja pai napasoemo ntaoe*, ze heeft laten zien dat ze hersteld was en dat is door anderen nagevolgd (die ook beter zijn geworden).

3. *towata*, een groote boom, met smalle harige bladeren, gebruikt als oogstmedicijn.

towatoe, dez. plant als *kalide* of *djole watoe*.

towe, verlangen, genegenheid, liefde, *toe ndaja*, genegenheid des harten, verlangen uit liefde; *matove rajanja*, hij heeft liefdesverlangen, zijn hart is door liefde bewogen; *mampotowe*, liefhebben, gesteld zijn op, *jakoe ndapotowe noe inekoe, sare momota bare'e ndarai*, mijne moeder houdt veel van me, ze staat niet eens toe dat ik oogst, *se'i doeangakoe, bare'emo koepotowe gaga, du koewaikamo siko*, hier heb ik een prauw waar ik niet zoo erg meer op gesteld ben, ik zal ze u geven.

metowei (intr.), *mantowei* (tr.), verlangen opwekken, liefde wekken, *koeto'o da mate ire'i pai dja ma'i metowei*, ik dacht dat je hier zoudt sterven, maar je komt maar verlangen opwekken (ik dacht dat je lang zoudt blijven, maar je gaat al weer heen eer ons verlangen naar je gestild is), *we'a metowei, mampakatoe langkainja*, de vrouw wekt liefde op, maakt de liefde bij den man gaande, *mantowei dja'inja, metowei ri dja'inja*, verlangen opwekken bij zijne familie (bv. door lang weg te blijven); *menggatowe* (intr.), *mampenggatowei* (tr.), heimwee hebben, liefdes-

verlangen hebben, *noendjaa noepenggatowei? - mampenggatowei inekoe anoe mate*, waar hebt ge zoo'n verlangen naar? - naar mijn gestorven moeder.

toewa ndeme, wdl. „de beminde van de Zon”, de morgenster, die onmiddellijk door de zon wordt gevolgd, die dus haar beminde is.

towelo-welo, zie *welo*.

towi, gat in een boom, door een vogel gemaakt of uitgehold, om er in te nestelen; *motowri*, in eene boomholte nestelen, *jadjo, walitoeto, koeloe ri woto ngkadjoe mangaoe potowinja, tengko motowri ri poetoe*, de *j.*, de *w.* en de *k.* pikken een nest in een dorren boom, de *t.* nestelt in holen van boommieren; *wajaoe ndatowri*, een gat dat van binnen wijder is gemaakt dan aan de opening, zooals bv. bij den suikeroven.

Towri ngKeli „nest v. d. witten papegaai”, een deel van 't Centr. geb. v. M. Selebes.

1. *towo* (Mal. *těbang, tēbas*, Tontmb. *těras*); *mantowro*, omhakken, vellen, rooien, van boomen; *monowro*, het jaarlijks terugkeerende boomen rooien op boschgrond, om akkerland te verkrijgen (Tor. II, 242); *oese mponowro, ndapantowoka kadjoe*, een bijl voor het boomen rooien, om er boomen mee te vellen; *bare'e sangkoedja ponowonja, maka kadjoe bangke bare'e natowro*, zijn boomen rooien heeft niet veel om 't lijf, want groote boomen hakt hij niet om.

metowro noma, of *mant. n.*, beboeten wegens overspel of ontrouw gedurende de verloving (Tor. I, 186), door een man wiens vrouw hem ontrouw is geweest; de voorstelling is dat de beleedigde de palen van 't huis van den schuldige gaat omhakken; *noendjaa da ndapetowro-nonoka?* waarom zal er eene beboeting wegens overspel plaats hebben?

tinowoni, een stuk land waarvan de boomen zijn gerooid, *tebolesakamo tinowoni, poeramo motoeroe kadjoe*, 't stuk ontgonnen land is ontbloot, de boomen liggen alle tegen den grond.

2. *towo* (Loin. *towa*, Mor. *towo*, aankomen, Jav. Mal. Soend. *tambang*), strekking, wijde, afstand tusschen 2 bepaalde punten, in Ond. ook: een wijde mand van rotan, waarin men

rijst, koffie, enz. in de zon droogt; *koro ngKalaena laua towonja pai nakabare'e ndale'o mojondo*, de rivier K. heeft een groote breedte, zoodat men er geen brug kan maken, *jondo ri Kanawoe nTaoe marate towonja*, de brug te K. nT. heeft een wijde spanning, *bangke touro mPoso ri Pa'a Lala*, bij P. L. is de Poso zeer breed.

santowro (Loin. *santowra*, Mor. *asa towa*), w. t. v. *sambote*, de eene, de andere oever, *mesantowro*, oversteken, zich naar den anderen oever begeven.

mantowrosaka, overzetten, aan den overkant brengen, *metowrosaka*, zich naar den overkant begeven, *oengka ri Bo'e metowrosaka ri Tindoli*, van B. oversteken naar T.; *mantowrogi*, overbrengen naar den anderen kant, overdr. tot beslissing, tot klaarheid brengen, *bare'epa koekoto mantowrogi*, ik kan 't nog niet bepalen, uitmaken.

patowro, het gedeelte v. d. huisvloer, aan de eene zijde v. d. haard, dat door een gezin wordt bewoond, *rimbe'i patowro noe eramo?* waar is de vloer van je schoonzuster? *kami ri sampatowro se'i, si Mandioe ri sampatowonja*, wij wonen op dezen vloer, M. en de haren op den vloer aan de andere zijde v. d. haard; *mopatowro*, tegenover elkaar zich bevinden, *mopatowro Bandoa pai Toema, ewa Labongia pai Mo'api*, B. en T. liggen tegenover elkaar, evenals L. en M.

1. *towoe* (Mal. *těboe*, Tag. *toboe*, Sang. *toewoe*, Austron.), suikerriet, aangeplant als versnapering (Tor. II, 203, 272, 298); soorten: *t. poroe* (roode soort), *t. manggori, t. manggaa, t. lagadi, t. maeta, t. doeata, t. balanda, t. sinepo, t. poela* of *t. pasa*; alleen in Onda'e kooft men wel suiker van het sap; *ira ntwoe*, suikerrietblad, ook n. v. e. langwerpige, eetbare zeevischsoort; w. t. *oe'oe*.

2. *towoe* (vgl. *toboe*), gebr. in de uitdr. *natoroe* (of *napotoroe*) *ntanoedjoe ntaoe*, door delieden met den vinger nagewezen 'of met den uitgestoken wijsvinger bedreigd, *natoroe nti-*

nongkei, met op hem gerichte bamboe-lansen bedreigd, *metowoe ntauala*, met op hem gerichte lansen bedreigd, *natoroe nganga ntaoe*, van alle kanten door de menschen toegeschreeuwd; al deze uitdr. gezegd van menschen op wie de menigte hevig verstoord is. *towoe*, bamboe, ter hoogte v. d. knieholte dwars in de wieg aangebracht, waarop de knieholten v. h. wicht steunen.

towoegi (vgl. *woeri* [enz.] en Mor. *toboeri*, wdl. „de zwarte”), w. t. v. *konawoe*, suikerpalm, biz. de takken van dezen palm die gebruikt werden bij de koppensnellersfeesten; de bladeren werden aan reepen gescheurd en met kippenbloed bedropen. Tor. I, 240, 253, 287, 292, 369, 370, 373; Measa 76, 93.

towoeni (vgl. *owoe, woeni*, [iwoe(ni)] en Mal. *těmborēni*), placenta, nageboorte (Tor. II, 48); *mongodjo towoeni, kasangkompo noe ananggodii, ane be ndawoeso'i, be ndasiloni togo ndeme, be da lintor kajore noe ananggodii, da mera*², *nalengkosi noe angga ntwoeni, angga mpoese, nariringgeasi, saloentengkoē ananggodii, nasaroe doito*, de nageboorte is in de lengte gerekte, het is de broer (zuster) van 't kind, als ze niet wordt gewasschen en drie dagen door een fakkel beschenen, dan slaapt het kind niet vast, dan overschreeuwt het zich, omdat het wordt verontrust door den geest der nageboorte, den navelgeest, die het kittelt, dan schrikt het kind en denkt dat er een stuip komt.

mantowoeni, bedekken, *natoroeni noe oedja irajaoe mpompaho, narwoene ntana*, de regen maakt de pootgaten dicht, bedekt ze met aarde, *natoroeni ndopo baba oer*, de mond der rivier is overdekt met golven, *joemoē ratoroeni ntana*, de doodkist wordt met aarde bedekt, *taoe madjoe'a natoroeni ntaoe ma'i mampelocongga*, de zieke wordt overstelpt door de menschen die naar hem komen kijken. *towonoe*, w. t. v. *ratesor*, biz. de huismuur, die in bamboe en afval op het erf en in huis verblijft houdt.